

การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน
ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

ปริญญานิพนธ์

ของ

จิรวัดณ์ นาคพนม

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่
ตุลาคม 2549

การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน
ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

ปริญญานิพนธ์

ของ

จิรวัดณ์ นาคพนม

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุชะฎิบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่

ตุลาคม 2549

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน
ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

บทคัดย่อ
ของ
จิรวัดน์ นาคพนม

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่
ตุลาคม 2549

จิรวัดน์ นาคพนม. (2549) การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพ
จักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง. ปรินญาณิพนธ์ กศ.ด. (การศึกษาผู้ใหญ่).
กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
คณะกรรมการควบคุม : รองศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญแข ประจวบจันทน์,
รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, อาจารย์ ดร. ชลวิทย์ เจียรจิตต์.

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชน
ในจังหวัดอ่างทอง และจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชน
ในจังหวัดอ่างทอง ตลอดจนเพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นใน
ด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

การวิจัยครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาจากชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8
ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือการสังเกตการณ์
อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดสนทนากลุ่ม และการทดลอง
ปฏิบัติการถ่ายทอด

ขั้นตอนการวิจัย ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาเอกสาร ทฤษฎีแนวคิด ผลงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศ และการ
สำรวจชุมชน เพื่อกำหนดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน

ขั้นตอนที่ 2 นำข้อมูลจากการศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสำรวจจาก ขั้นตอนที่ 1
มาสร้างเป็นแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตการณ์ เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานประวัติความเป็นมาของ
ชุมชนและจากผู้รู้ในชุมชน จำนวน 3 คน และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพ
จักสานจากภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 10 คน โดยผ่านการตรวจสอบเนื้อหาและแนวทางในการ
สัมภาษณ์และสังเกตจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน

ขั้นตอนที่ 3 นำผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และไม่มี
ส่วนร่วม จากขั้นตอนที่ 2 มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อประมวลจัดทำร่างการพัฒนารูปแบบ
การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง และนำร่างไป
ตรวจสอบความเป็นไปได้และเหมาะสม โดยการจัดการสนทนากลุ่มกับผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน
19 คน

ขั้นตอนที่ 4 นำผลที่ได้จากการจัดการสนทนากลุ่มมาพิจารณาปรับปรุงร่างดังกล่าว
เพื่อเป็นการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในด้านอาชีพจักสานของชุมชนใน
จังหวัดอ่างทองที่สมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 5 นำเอารูปแบบฉบับสมบูรณ์ไปทดลองปฏิบัติการถ่ายทอดกับกลุ่มตัวอย่าง
ที่เป็นคนในท้องถิ่น จำนวน 10 คน เพื่อประเมินประสิทธิภาพของการพัฒนารูปแบบฉบับสมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 6 นำผลจากการทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด มาประเมินตรวจสอบ ประสิทธิภาพของการพัฒนารูปแบบเพื่อดูประสิทธิภาพและนำไปเป็นต้นแบบที่ใช้ได้จริงในการ ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนนี้และชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

ผลการวิจัยครั้งนี้ สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนใน จังหวัดอ่างทอง มีองค์ประกอบสำคัญด้วยกัน 3 ส่วน คือ องค์ประกอบที่ 1 ค่านิยมของการ จักสาน องค์ประกอบที่ 2 องค์ความรู้ด้านการจักสาน และองค์ประกอบที่ 3 วิธีการสอนการ จักสาน

2. องค์ประกอบที่ 1 ค่านิยมของการจักสาน โดยหลักก็คือ การเสริมสร้างให้เกิด ความรักความชอบเชิงบวกของงานจักสาน ทำให้เกิดทัศนคติที่ดี ชอบและเกิดความรู้สึกที่ อยากจะทำงานจักสาน และเห็นประโยชน์ของงานจักสาน

3. องค์ประกอบที่ 2 องค์ความรู้ด้านการจักสาน โดยหลักก็คือ เนื้อหาความรู้ เกี่ยวกับงานจักสาน ได้แก่ วัตถุดิบที่ใช้ในการจักสาน เครื่องมือ/อุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสาน ลาย สานต่างๆ ที่ใช้ในการจักสาน ขั้นตอนการสานลายสอง (มีดี) และลายซัดรวมทั้งการคัดเลือก ไม้ไผ่และหวาย การเลื่อย ขุดผิว ผ่าจักตอกไม้ไผ่ จักตอกหวายและเลียด การย้อมสีตอก การ ก่อถักและการขึ้นหุ่น การถักและการพันการเก็บถัก การเข้ารอบ การเข้าหู การทำวง การ ร่มควั่น การทำน้ำมันเคลือบเงา การตรวจสอบความเรียบร้อยของผลิตภัณฑ์ และวิธีการเก็บ รักษาเพื่อความคงทน

4. องค์ประกอบที่ 3 วิธีการสอนการจักสาน โดยหลักใช้วิธีการสาธิตและใช้วิธีฝึก ปฏิบัติจริง รวมทั้งใช้วิธีการทบทวนความรู้โดยการตรวจสอบผลงาน

5. ผลจากการทดลองปฏิบัติการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของ ชุมชนในจังหวัดอ่างทอง โดยผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดใช้กระบวนการ 3 องค์ประกอบดังกล่าวพบว่า ผู้เรียนสามารถผลิตผลงานกระเป๋าถือสตรีได้ทุกคน ส่วนใหญ่อยู่ในระดับดีพอใช้ ผลจากการ ประเมินผลการเรียนของผู้เรียน พบว่า ผู้เรียนมีความรัก ความชอบ มีความศรัทธา มีทัศนคติ และเกิดค่านิยมในการจักสาน มีความรู้ความเข้าใจ บอกได้ปฏิบัติได้อย่างชัดเจน เกิดทักษะใน เรื่องการจักสานจนสามารถนำไปทำต่อ และผลิตผลงานได้อย่างมีคุณภาพนำไปสู่การประกอบ อาชีพได้ และผลจากการทดลองปฏิบัติการ พบว่า การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทองโดยใช้กระบวนการ 3 องค์ประกอบนี้ สามารถนำไปใช้ได้มีประสิทธิภาพ โดยที่ผู้สอนจะต้องทำตามขั้นตอนของการถ่ายทอด ที่ละขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนจบ

A MODEL FOR WISDOM TRANSMISSION IN COIL BASKET
IN ANGTHONG COMMUNITY

AN ABSTRACT
BY
JIRAWAT NAKPANOM

Presented in partial fulfillment of requirements
for the Doctor of Education degree in Adult Education
at Srinakharinwirot University
October 2006

Jirawat Nakpanom. (2006). *A Model for Local wisdom Transmission in Coil Basket in Angthong Community*. Dissertation, Ed.D. (Adult Education). Bangkok : Graduate School. Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc. Prof. Dr. Penkhae Prachonpachanuk . Assoc. Prof .Dr. Sakchai Niranthavee, Dr. Cholvit Jearajit.

The main purposes of this study were to explore the local wisdom transmission in coil basket in Angthong Community. A model for coil basket transmission was also developed and evaluated. Qualitative research technique was used to collect the data. Various types of research techniques were used for the study : Participant Observation, in-dept interview, focus group method and action research.

Six research steps were used as follows:

The first and second steps : related literatures review were made as well as the community survey to collect the background data for the community. In addition, three key informants were interviewed and ten community local coil basket makers were observed while transmitting coil basket wisdom.

The third and fourth steps : the first draft of model for local wisdom in coil basket was developed and evaluated in terms of suitability and feasibility by a group of experts comprised of local scholars.

The fifth and last steps : the final draft of a model for local wisdom transmission in coil basket was developed. The final draft was used to teach a group of ten persons who did not have any background knowledge in coil basket making to evaluate the efficiency of the model. It was found out that the developed model was in high efficiency.

It was also concluded that :

1. The main parts for the success of a model for local wisdom transmission in coil basket should comprised of three main parts : the positive attitude and value in coil basket making, concrete background knowledge in coil basket making and the appropriate teaching methods and evaluation.

2. The teachers should follows the steps of teaching step by step, starting from value transmission, giving good background knowledge and finally using the correct teaching techniques and evaluation.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง
การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน
ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

ของ
จิรวัดน์ นาคพนม

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษาดุขบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญสิริ จีระเดชากุล)
วันที่.....เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2549

.....ประธานควบคุมปริญญานิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญแข ประจวบจั่น)

.....กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย นิรัญทวี)

.....กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์
(อาจารย์ ดร.ชลวิทย์ เจียรจิตต์)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุวัฒน์ วัฒนวงศ์)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ ดร.ธำรงค์ อุดมไพจิตรกุล)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยดี เพราะผู้วิจัยได้รับความกรุณาอย่างดียิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญแข ประจันปัจฉินีก ประธานกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ที่ท่านได้เสียสละเวลาอันมีค่า เพื่อให้คำปรึกษา แนะนำ ในการดำเนินการวิจัยทุกขั้นตอน รวมทั้งให้ความกรุณาทุ่มเทกับลูกศิษย์อย่างไม่เหน็ดเหนื่อย และผู้วิจัยยังได้รับความกรุณา ชี้นำจากรองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย นิรัญทวี และอาจารย์ ดร. ชลวิทย์ เจียรจิตต์ กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ตลอดถึงการได้รับคำแนะนำอันมีคุณค่ายิ่งจากคณะกรรมการ สอบปริญญานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร. สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ และรองศาสตราจารย์ ดร. ชำรงค์ อุดมไพจิตรกุล ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสังเกตและแบบ สัมภาษณ์ทุกท่านซึ่งให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นผลให้การศึกษาค้นคว้า รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง มีความ สมบูรณ์อย่างยิ่ง ทั้งนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา อ่างทอง นางปาลิตา กุลรุ่งโรจน์ และท่านผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่เสียสละเวลาอันมีค่าเข้าร่วม ประชุมสัมมนากลุ่ม ในการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับร่างรูปแบบดังกล่าว ซึ่งทุกท่านได้ให้ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอันทรงคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยอย่างมาก

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านที่ได้ให้ความรู้แก่ศิษย์ในการศึกษาตามหลักสูตร ดุษฎีบัณฑิต สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒซึ่งตลอดเวลาที่ 5 ปี ที่ผ่านมานี้ ได้กลายเป็นการเรียนรู้ที่จะต้องสืบเนื่องต่อไปอย่างไม่มีวันสิ้นสุดตามปรัชญาแห่ง การศึกษาตลอดชีวิต ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ในวาระของการทำวิจัยนี้ ถ้าไม่มีกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้รู้ ปราชญ์ และภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งกลุ่มทดลองของชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า ก็จะไม่บังเกิดผลของ งานวิจัยนี้ ซึ่งผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณทุกท่าน ไม่ว่าจะเป็นผู้นำท้องถิ่น กำนันสุรินทร์ นิล เลิศ รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและชาวบ้านหมู่ 8 บ้านยางทอง ทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้ความรู้ ประสพการณ์ในงานจักสานต่างๆ จนงานวิจัยนี้ สำเร็จลุล่วงด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณพ่อ คุณแม่ (อาจารย์จุน-คุณสุรีย์พร นาคพนม) ที่ได้กรุณาอบรมเลี้ยงดูบุตรและปลูกฝังความสนใจ ใฝ่รู้ในการศึกษาเล่าเรียน คอยให้กำลังใจและดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดีตลอดมา นอกจากนี้ ขอขอบพระคุณ พี่ๆ น้องๆ และเพื่อนๆ ทุกท่านที่ส่งแรงใจเป็นกำลังใจให้ฟันฝ่าอุปสรรคได้อย่างดี เยี่ยมตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

จิรวัฒน์ นาคพนม

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	5
ความสำคัญของการวิจัย.....	5
ขอบเขตของการวิจัย.....	6
ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย.....	7
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	7
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	9
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
สภาพสังคมไทย.....	10
กระบวนการถ่ายทอดทางสังคม.....	14
ความหมายของกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม.....	14
ทฤษฎีการถ่ายทอดทางสังคม.....	15
องค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชน.....	19
ความหมายของ “ชุมชน”	19
ลักษณะของความเป็นชุมชน.....	20
ประเภทของชุมชน.....	22
ความเข้มแข็งของชุมชน.....	23
ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน.....	28
ภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	29
นิยามของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	30
ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	31
ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	34
การจัดการศึกษากับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	37
แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535.....	37
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540.....	38

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2 (ต่อ)	
พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545.....	39
แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544).....	40
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545-2549..	40
แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2545-2559.....	41
สภาพการณ์ของภูมิปัญญากับการศึกษาไทย.....	43
การส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย.....	44
การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	51
นิยามของการถ่ายทอดความรู้.....	51
วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้.....	52
วิธีการถ่ายทอดความรู้.....	52
ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้.....	55
นิยามของรูปแบบ	57
รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	58
ภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดอ่างทอง.....	70
ประวัติความเป็นมาของจังหวัดอ่างทอง.....	70
ประวัติความเป็นมาของตำบลบางเจ้าฉ่า.....	71
ความเป็นมาของบ้านยางทองและกลุ่มจักสาน.....	72
ความเป็นมาของเครื่องจักสาน.....	79
ลายจักสาน.....	79
การสานลาย.....	80
วิธีการทำเครื่องจักสาน.....	80
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	82
งานวิจัยในประเทศ.....	82
งานวิจัยต่างประเทศ.....	89

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3	วิธีดำเนินการวิจัย..... 95
	พื้นที่ดำเนินการวิจัย..... 95
	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง..... 95
	ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย..... 96
	การเก็บรวบรวมข้อมูล..... 98
	อุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล..... 99
	การตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูล..... 100
	การวิเคราะห์ข้อมูล..... 100
4	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล..... 102
	ตอนที่ 1 การศึกษาสภาพทั่วไปประวัติความเป็นมาของชุมชนและ
	การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น..... 103
	ตอนที่ 2 ผลของการศึกษาและจัดรูปแบบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น..... 116
	ตอนที่ 3 ผลของการทดลองปฏิบัติการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและ
	ถอดบทเรียนเพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบ..... 156
5	สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ..... 161
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย..... 161
	ความสำคัญของการวิจัย..... 161
	ปัญหาในการวิจัย..... 161
	วิธีดำเนินการวิจัย..... 162
	สรุปผลการวิจัย..... 163
	การอภิปรายผลการวิจัย..... 170
	ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษา..... 178
	ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย..... 179
บรรณานุกรม.....	181

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ภาคผนวก.....	193
ภาคผนวก ก หนังสือขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย.....	194
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์.....	199
ภาคผนวก ค แบบสังเกต.....	209
ภาคผนวก ง หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย.....	215
ภาคผนวก จ หนังสือขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ.....	220
ภาคผนวก ฉ โครงการประชุมสัมมนา.....	240
ภาคผนวก ช รายนามผู้เข้าร่วมโครงการประชุมสัมมนา.....	269
ภาคผนวก ซ รูปแบบการพัฒนาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้าน อาชีพจักสาน.....	272
ภาคผนวก ฌ รายนามกลุ่มตัวอย่างที่ใช้สัมภาษณ์ สังเกต และทดลอง.....	279
ภาคผนวก ญ ภาพประกอบ	283
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	300

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิในประเด็นหลักของร่างการพัฒนารูปแบบ จากการประชุมสัมมนา.....	140

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	9
2 ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทย.....	32

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แนวทางการพัฒนาประเทศกระแสหลักตามแบบอย่างตะวันตก ที่เน้นส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของประเทศไทยในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่าเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศที่ผิดพลาด เพราะเกิดผลกระทบในแง่ร้ายต่อสังคมและประชากรหลายประการ เช่น การเร่งเพิ่มผลผลิตในระบบอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เกินขีดความพอดี การใช้สารเคมีที่สร้างมลภาวะต่อระบบนิเวศน์ การใช้เทคโนโลยีและเครื่องจักรที่ทันสมัย ก่อให้เกิดการพึ่งพาประเทศที่ก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ลดบทบาทการใช้แรงงาน เกิดปัญหาการว่างงาน ปัญหาการพัฒนาที่กระจุกตัวในเมืองใหญ่ การอพยพของประชากรในชนบทเข้าสู่เมือง ปัญหาชุมชนแออัดในเมือง ปัญหาการทิ้งถิ่นฐานในชนบท ครอบครัวแตกแยก สังคมอ่อนแอ วัฒนธรรมเสื่อมสลาย การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมขาดช่วง ฯลฯ

ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้มีที่มาจากยุทธวิธีการพัฒนาประเทศที่เน้นการสั่งการจากส่วนกลางหรือจากเบื้องบน ประชาชนไม่มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ทำให้ไม่ตรงตามความต้องการและไม่ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา เพราะผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่กับคนส่วนน้อย ความระส่ำระสายเกิดขึ้นในชุมชนทุกแห่งทั้งชุมชนเมืองและชุมชนชนบทพึ่งพาตนเองได้ กลับอ่อนแอต้องพึ่งพิง ทั้งทรัพยากร เทคโนโลยี และความรู้จากภายนอก เพราะความเคยชินกับการรับคำสั่งและคำสั่งชี้แนะจากเบื้องบน

การที่จะพัฒนาชุมชนให้กลับมามีความเข้มแข็งจะต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาจากศักยภาพที่ยังคงเหลืออยู่ของชุมชนเอง หรือที่เรียกว่า การเริ่มต้นที่ทุนทางสังคมดังที่ อมรวิรัช นาคกรทรรพ; และ คณะ (2543: 26-28) กล่าวถึงศักยภาพของชุมชนไว้ว่า ในชุมชนยังมีศักยภาพ 5 ประการคือ 1) ลักษณะคุณค่าทางวัฒนธรรมที่พบในชุมชนมีความสำคัญยิ่งต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน เช่น โครงสร้างเศรษฐกิจแบบเครือญาติ วัฒนธรรมการเรียนรู้ งานอาชีพแบบสังคมประกิต (Socialization) 2) ชุมชนส่วนใหญ่เป็นสังคมของคนเก่าแก่ที่มีความผูกพันกันหลายชั้น มีวิถีชีวิตและวิถีแก้ปัญหาโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน สอดประสานกับความคิดแนวใหม่ 3) ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนจะเป็นกลไกที่มีความสำคัญยิ่งต่อศักยภาพของชุมชนนั้น ๆ 4) ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนมีความสำคัญยิ่งต่อการทำงานร่วมกันในชุมชน และ 5) ครอบครัวในชุมชนเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งของชุมชน ศักยภาพทั้ง 5 ประการดังกล่าวนี้ จะเห็นว่าภูมิปัญญาในชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อศักยภาพของชุมชน การเริ่มต้นพัฒนาชุมชนที่ศักยภาพของชุมชนย่อมก่อให้เกิดการพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืนต่อไป ดังนั้น

การพัฒนาที่เริ่มจากภูมิปัญญาของชุมชนจึงน่าจะเป็นการพัฒนาที่เริ่มต้นถูกต้อง และมีความมั่นคงกว่า

จากการศึกษาของ นภาพรณ์ หะวานนท์ (2543: 2-7) พบว่า ชุมชนที่อ่อนแอจะมีความพยายามที่จะอยู่รอดหรือดำรงอยู่โดยสร้างระบบความรู้ที่เป็นไปตามสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชน ระบบความรู้ของชุมชนจึงมีความสำคัญต่อความดำรงอยู่และความเข้มแข็ง หรือที่เรียกว่าระบบภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของสังคม ระบบความรู้กับระบบความสัมพันธ์ที่มนุษย์สัมผัสและสัมพันธ์กับธรรมชาติเป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่งมีพลวัตของการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพื่อปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมซึ่งจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน ความเปลี่ยนแปลงของระบบความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ผสมผสานกันไม่มีชุมชนใดที่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยระบบความรู้เดิมเท่านั้น และไม่มีชุมชนใดที่ใช้แต่ความรู้ใหม่โดยไม่อิงอยู่กับระบบความรู้เก่า การบูรณาการจึงจะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

ความสามารถในการบูรณาการความรู้เก่า (ภูมิปัญญา) กับความรู้ใหม่ (สากล) ของประชาชนในชุมชนนั้น เกิดขึ้นได้ก็โดยกระบวนการเรียนรู้ที่ถูกต้องของชุมชน อุทัย ดุลยเกษม; และ อรศรี งามวิทย์พงศ์ (2540: 24-28) ได้กล่าวว่า กระบวนการการศึกษาของชุมชนที่มีส่วนสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้นั้นมาจากรูปแบบและวิธีการ 3 ประการ คือ 1) ฐานการเรียนรู้ต้องเรียนรู้จากสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน บุคคลที่อยู่ในชุมชน 2) เนื้อหา ต้องกำหนดจากความต้องการและความจำเป็นของคนและชุมชนเป็นหลัก 3) กระบวนการเรียนรู้ ต้องเกิดขึ้นด้วยวิธีการที่หลากหลาย ยึดหยุ่นตามเนื้อหาและผู้เรียนและผู้สอน

จากที่กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญของชุมชนเข้มแข็งนั้น ต้องเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มาจากการนำความรู้เก่าหรือภูมิปัญญาของชุมชน มาจัดกระบวนการถ่ายทอดและบูรณาการผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่เป็นความรู้สากลหรือความรู้จากภายนอกชุมชน ความสามารถในการบูรณาการและสร้างสรรค์ภูมิปัญญาจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ ประกอบกับกระบวนการที่เหมาะสม แต่จากการศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของไทยที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นการศึกษาที่ละเลย ทอดทิ้งภูมิปัญญาของตนเอง มุ่งแสวงหาภูมิปัญญาที่เป็นสากล ฐานการเรียนรู้ เนื้อหา และกระบวนการเรียนรู้ จึงไม่เป็นไปในทางสร้างสรรค์ความเข้มแข็งของชุมชน

แนวทางในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับระบบการศึกษาที่ละเลยความรู้ที่เป็น “ภูมิปัญญา” ดังกล่าวนั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 46 ได้กำหนดแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาไทยไว้ชัดเจน มาตรา 69 กำหนดหน้าที่ของประชาชนในการสืบสานภูมิปัญญาไทย มาตรา 81 กำหนดแนวทางการจัดการศึกษาของรัฐในการส่งเสริมภูมิปัญญาไทย และมาตรา 289 กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีหน้าที่บำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และค่านิยมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษาด้วย ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 ได้กำหนดหลักการจัดการศึกษาไว้ 4 ประการ โดยประการที่ 3

มุ่งที่การก้าวทันความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ และการรับวัฒนธรรมจากต่างประเทศหรือจากภายนอกชุมชน จะต้องประสานควบคู่ไปกับความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญา ภาษา และวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นและของสังคมไทย เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาความรู้ใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น นอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ก็เน้นการจัดการศึกษาที่มีความหลากหลายของความรู้ที่เป็นสากลและภูมิปัญญา แนวนโยบายจากกฎหมายการศึกษาเหล่านี้ได้ถูกบรรจุไว้ในโครงสร้างของร่างหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ซึ่งกำหนดภารกิจการพัฒนาหลักสูตรแกนกลางศึกษาไว้ว่าให้จัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชุมชนของไทยเป็นชุมชนที่มีโครงสร้างเศรษฐกิจแบบเครือญาติ มีวัฒนธรรมการเรียนรู้งานอาชีพแบบสังคมประกิต (Socialization) โดยที่องค์กรที่ไม่เป็นทางการ เช่น ครอบครัว วัด และชุมชน จะเป็นแหล่งสำคัญในการถ่ายทอด ความรู้ ทักษะ ทศนคติ และประสบการณ์ในด้านอาชีพ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยที่อยู่ในชุมชนต่าง ๆ นั้น ชุมชนจะเป็นแหล่งสำคัญที่จะสอนคนเป็นเวลายาวนาน การเรียนรู้ส่วนใหญ่ในชุมชนก็มักจะสืบทอดอาชีพ สืบต่อกันมา ซึ่งเป็นลักษณะของชุมชนในชนบททั่วไป

จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ได้นำเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามา ทำให้เป็นการลดบทบาทและความสำคัญของการถ่ายทอดของอาชีพโดยภูมิปัญญาของชุมชน คนหันมาประกอบอาชีพใหม่ อาชีพเดิมที่เคยมีความสำคัญก็ลดลงหรือสูญหายไป โดยที่อาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและการทำงาน ทำให้เกิดปัญหาการย้ายถิ่นออก ส่งผลให้เกิดปัญหาความยากจนในชนบทไทย ทางแก้หนึ่งหนึ่งของสังคมไทยก็คือ การฟื้นฟูอาชีพที่ทำอยู่เดิมในชุมชนนั้น แต่ละแห่งที่เหมาะสมกับชุมชน ซึ่งมีการถ่ายทอดโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นมาอย่างช้านาน เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม โดยการศึกษาถึงกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาของชุมชนไทยในการสามารถจะนำมาเป็นแกนหลัก ในการพัฒนาอาชีพในชุมชนของไทยต่อไป

ถึงแม้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยที่เคยมีอยู่อย่างหลากหลายในอดีตจะถูกทอดทิ้ง ละเลย ขาดการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งไปเป็นอันมาก แต่ในจังหวัดอ่างทองยังคงมีภูมิปัญญาที่หลากหลาย และมีชื่อเสียง ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาด้านการเกษตร วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และหัตถกรรม ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้ยังสืบทอดเป็นอาชีพ และมีการถ่ายทอดภูมิปัญญา มีการอนุรักษ์ การสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ประชาชนในชุมชนแต่ละแห่งก็ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบอาชีพจนมีชื่อเสียงและสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนหลายแห่ง ดังตัวอย่างที่ปรากฏอยู่ในคำขวัญ ของจังหวัดอ่างทอง คือ “ พระสมเด็จเกษไชโย หลวงพ่อโตองค์ใหญ่ วีรไทยใจกล้า ตุ๊กตาชาววัง โด่งดังจักสาน ถิ่นฐานทำกลอง เมืองสองพระนอน ” (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2543: 1)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญของจังหวัดอ่างทอง อันได้แก่ การจักสาน เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง มีประวัติความเป็นมายาวนาน ตั้งแต่ประมาณ ปี พ.ศ.2314 ซึ่งเดิมมีอาชีพหลักในการเกษตรกรรม อดีตทำการจักสานเครื่องไม้ ไม้ไผ่ไว้สำหรับการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่สมัย ปู่ ยา ตา ยาย เช่น เสื่อ กระบุง ตะกร้า ข้อง ดักปลา สุ่มไก่ เป็นต้น จนปัจจุบันได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้เป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้ครอบครัว ซึ่งเป็นที่รู้จักทั่วไปทั้งในและต่างประเทศและเป็นการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น จนเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านและชุมชน

ชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง มีประชากร จำนวน 509 คน เป็นชาย 245 คน หญิง 261 คน มีครัวเรือน 112 ครัวเรือน (สำนักงานจังหวัดอ่างทอง. 2547: 8)

ในปัจจุบันอาชีพการจักสานของชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า สร้างรายได้เฉลี่ยให้แก่คนในครัวเรือน โดยเฉลี่ย 3,500 บาทต่อครัวเรือน และมีการรวมกลุ่มกัน มีจำนวนสมาชิกกลุ่ม 120 คน ซึ่งเป็นทั้งคนในชุมชนและนอกชุมชน มีการดำเนินกระบวนการกลุ่มที่เป็นรูปธรรม เช่น การรวมกันเพื่อสร้างอำนาจต่อรองของการผลิต มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณค่า มีความเป็นเอกลักษณ์ และนำภูมิปัญญามาประยุกต์ให้งานจักสานมีความประณีต สวยงาม ทั้งลดทอนและสีสันทัน และพัฒนารูปแบบและคุณภาพได้ตามความต้องการของตลาด เช่น ผลิตภัณฑ์กระเป๋าคู่ ตะกร้า ป้าน้ำชา กระบุง กระจาด เป็นต้น มีกำลังการผลิตในแต่ละประเภทในกลุ่มจักสาน 200 ชิ้นต่อเดือน และมีการส่งออกไปทั้งตลาดภายในและต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น ฯ (ศูนย์กลางบริหารงานชุมชนบางเจ้าฉ่า. 2546: 9) การดำเนินงานกลุ่มได้รับความช่วยเหลือและส่งเสริมจากรัฐบาลไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่ชาวบ้านมีอาชีพหลักคือการทำนา อาชีพรองคือการจักสาน ก็กลายเป็นอดีตไปแล้ว เพราะปัจจุบันอาชีพการจักสานกลายเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน อย่างเป็นกอบเป็นกำ และผลิตภัณฑ์ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทยจังหวัดอ่างทอง (สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมภาคกลาง. 2547: 19) ส่งผลให้รายได้ของกลุ่มจักสานในปี 2546 ที่ผ่านมา ผลิตภัณฑ์จักสานสามารถสร้างรายได้ให้กลุ่มจักสานเป็นจำนวนเงิน 2,358,125 บาท

เอกลักษณ์ของงานจักสานชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า จะมีความประณีต มีการรวมกันซึ่งช่วยทำให้สีของไม้ไม่สลาย ตลอดจนมีการย้อมสีที่โดดเด่น ซึ่งปัจจุบันจะมุ่งเน้นไปที่การผลิตผลิตภัณฑ์กระเป๋าคู่สุภาพสตรี ส่วนกระบุงหรืองานจักสานที่ใช้ในชีวิตประจำวันทั่วไปจะทำกันน้อยลง เพราะว่าส่งออกไปไม่ได้ และในขณะเดียวกันก็มีคนมีฝีมือไม่มาก จึงควรได้มีการส่งเสริมและถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการจักสานต่อไป (ศูนย์กลางบริหารงานชุมชนบางเจ้าฉ่า. 2546: 10)

การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำเครื่องจักสาน ในชุมชนบ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ที่ดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าในชุมชนนั้น ๆ ย่อมมีลักษณะพิเศษในการถ่ายทอด โดยน่าจะมีรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาทำเครื่องจักสานที่เข้มแข็งมั่นคง อันเกิดจากปัจจัยบางอย่างที่เอื้ออำนวยต่อกระบวนการถ่ายทอดดังกล่าว ผู้วิจัย ในฐานะเป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิดและปัจจุบันปฏิบัติงานอยู่ในจังหวัดอ่างทอง จึงมีความสนใจที่ศึกษารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน ซึ่งนอกจากจะช่วยให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานมีความแพร่หลายขยายวงกว้างออกไปและเป็นการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นแล้ว ยังจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่นที่ยั่งยืน และการจัดทำเป็นบทเรียนโดยการถอดบทเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการ จักสานไปใช้ นับเป็นการส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของ จังหวัดอ่างทองและเป็นตัวแบบให้แก่ท้องถิ่นอื่น ๆ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาประเภทอื่น ๆ ได้อีกต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง
2. เพื่อจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง
3. เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

ความสำคัญของการวิจัย

1. ได้รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนที่มีคุณภาพ เพื่อนำไปเป็นตัวแบบใช้ในชุมชนอื่น ๆ ของประเทศไทยต่อไป
2. ชุมชนกลุ่มจักสานได้รับการพัฒนาด้านอาชีพ และมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง
3. เป็นการอนุรักษ์ เผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านให้คงอยู่ ตลอดจนเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพแก่เยาวชนและคนรุ่นหลังต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่วิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาและพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ได้แก่ ชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง เป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพด้านการจักสาน ที่มีการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษอันยาวนาน มีครัวเรือน 112 ครัวเรือน มีประชากร 509 คน แยกเป็นชาย 245 คน และ หญิง 264 คน

2. ขอบเขตประเด็นของการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาและพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังนี้

2.1 การศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ได้แก่

- (1) ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน
- (2) การสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชนและผู้นำท้องถิ่น
- (3) การวิจัยจากเอกสาร

2.2 การจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ได้จาก

- (1) การสัมภาษณ์คนในชุมชน (Key Informant)
- (2) การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

(3) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการท้องถิ่น / จังหวัด หัวหน้าส่วนราชการระดับจังหวัด ผู้บริหารระดับอำเภอ เพื่อนำข้อสรุปมาสร้างรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน

2.3 การศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ได้จาก

- (1) การปฏิบัติการถ่ายทอดตามรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยภูมิปัญญาท้องถิ่น

(2) การประเมินผลการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการประเมินผลก่อนและหลังการถ่ายทอด ใช้วิธีการดูจากผลงานการปฏิบัติการจักสาน จากการพูดคุยซักถามโดยใช้ข้อคำถามปลายเปิดเพื่อการสัมภาษณ์ให้เห็นถึงค่านิยมต่อการจักสาน และจากการสังเกตพฤติกรรม เช่น ความกระตือรือร้น การขยันหมั่นเพียร การใฝ่รู้ และผลงานที่ได้

- (3) สรุปและถอดบทเรียน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ประชากร ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภопоธิทอง จังหวัดอ่างทอง

กลุ่มตัวอย่าง มีดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จในการต่อสู้และแก้ปัญหาการประกอบอาชีพด้านการจักสาน ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับหรือได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่น ๆ ในชุมชนและสังคม หรือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีผลงานได้รับการคัดเลือกให้เป็นสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดอ่างทอง หรือได้รับรางวัลอื่น ๆ (จากการสัมภาษณ์กำหนดตำบลบางเจ้าฉ่าและผู้รู้ในท้องถิ่น) และเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพการจักสานหรือทำการจักสานในครอบครัวมาไม่น้อยกว่า 15 ปี จำนวน 10 คน เพื่อการศึกษาและสร้างรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน

2. ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชน โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ที่มีอายุ 15 – 50 ปี ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่เคยรับการถ่ายทอดเรื่องการจักสานมาก่อน และเป็นผู้มีความพร้อม มีเวลา มีความสนใจและเห็นคุณค่าของงานจักสาน ทั้งนี้ผู้วิจัยจะรับสมัครและสัมภาษณ์ผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวเพื่อคัดเลือกบุคคล จำนวน 10 คน รับการถ่ายทอดเรื่องการจักสาน เพื่อการศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน

นิยามศัพท์เฉพาะ

การพัฒนารูปแบบ หมายถึง การสร้างแบบแผนของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพการจักสานของชุมชนบ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภопоธิทอง จังหวัดอ่างทอง โดยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการในโครงการวิจัยนี้แล้วนำมาทดลองใช้เพื่อให้เป็นรูปแบบที่ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิภาพ รูปแบบในที่นี้หมายถึง ค่านิยมของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสาน ดังต่อไปนี้

1. ค่านิยมของการจักสาน หมายถึง การเสริมสร้างให้เกิดความรัก ความชอบที่เป็นเชิงบวกของงานจักสาน ทำให้เกิดทัศนคติที่ดี ชอบ และเกิดความรู้สึกลึกซึ้งที่อยากจะทำงานจักสาน

2. องค์ความรู้ด้านการจักสาน หมายถึง เนื้อหาความรู้ที่เกี่ยวกับการจักสาน เช่น การเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในการจักสาน และทักษะความชำนาญที่ได้รับจากการจักสาน

3. วิธีการสอนการจักสาน หมายถึง ขั้นตอน กระบวนการการสอนการจักสาน ตั้งแต่เริ่มต้นถึงท้ายสุด ด้วยวิธีการสอนโดยทางตรงและทางอ้อม

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง การให้ความรู้หรือทักษะ ทัศนคติ ความเชื่อ มรดกทางวัฒนธรรม จากบุคคลหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง หรือจาก

บรรพบุรุษสู่คนรุ่นปัจจุบัน ในที่นี้หมายถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานถือเป็นกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม (Socialization) รูปแบบหนึ่ง

กระบวนการถ่ายทอดทางสังคม (Socialization) หมายถึง กระบวนการที่บุคคลเรียนรู้ระเบียบและความคิด ความเชื่อ ค่านิยมของสังคม รวมถึงการได้มาซึ่งทักษะต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมนั้น ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในที่นี้หมายถึงกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการจักสาน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งสั่งสมตกทอดจากคนรุ่นก่อน ๆ สู่คนรุ่นปัจจุบัน ในที่นี้ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการจักสาน

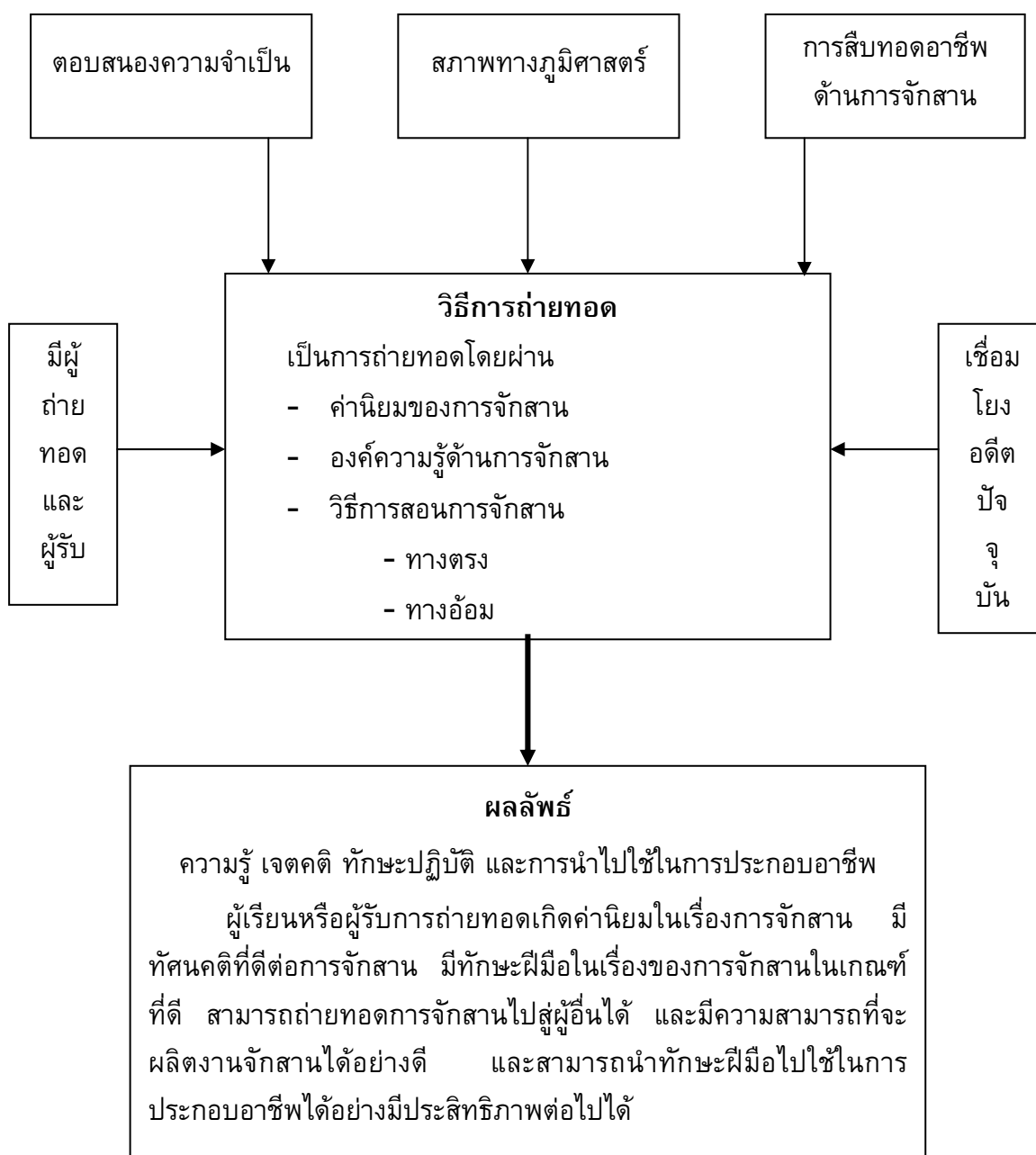
อาชีพ หมายถึง งานหัตถกรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและใช้ในการประกอบอาชีพ ซึ่งอาชีพนั้นทำให้สามารถนำไปใช้แก้ปัญหา เพื่อดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับวิถีความเป็นอยู่ได้ ได้แก่ การจักสาน

ชุมชนในจังหวัดอ่างทอง หมายถึง ชุมชนกลุ่มจักสานบ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

ประสิทธิภาพของรูปแบบ หมายถึง การได้รูปแบบการสอนที่มีผลลัพธ์ตามเป้าหมายที่วางไว้ ในที่นี้หมายถึง ผู้เรียนหรือผู้รับการถ่ายทอดเกิดค่านิยมในเรื่องของการจักสาน มีทักษะฝีมือในเรื่องของการจักสานในเกณฑ์ที่ดีและมีความสามารถที่จะถ่ายทอดการจักสานไปสู่ผู้อื่นได้ ซึ่งคุณภาพเหล่านี้วัดได้จากการประเมินผลงาน และพฤติกรรมในการจักสาน ก่อนและหลังการสอน เช่น การมีความสนใจและค่านิยมที่ดีต่อการจักสาน เกิดทักษะฝีมือในเรื่องการจักสานสามารถผลิตงานจักสานที่มีคุณภาพ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องครั้งนี้ เป็นการเสนอแนวคิดเพื่อความเข้าใจพื้นฐานในการนำไปสู่การพัฒนา รูปแบบ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพ การจักสาน ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามหัวข้อต่อไปนี้

1. สภาพสังคมไทย
2. กระบวนการถ่ายทอดทางสังคม
3. องค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชน
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
5. การจัดการศึกษากับภูมิปัญญาท้องถิ่น
6. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
7. ภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดอ่างทอง
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สภาพสังคมไทย

สังคมทุกสังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะการเปลี่ยนแปลงเป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งของสังคมมนุษย์และสังคมกำลังพัฒนาทั้งหลาย สังคมไทยก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน สภาพสังคมไทยในช่วงเวลาหนึ่งย่อมแตกต่างจากอีกช่วงเวลาหนึ่งและไม่หยุดนิ่ง ดังนั้นการมองสภาพสังคมไทย จึงต้องมองในลักษณะของความเป็นพลวัต เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่วิจัยไว้ในตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ซึ่งเป็นลักษณะของสังคมชนบท การกล่าวถึงสภาพสังคมไทยจึงเน้นให้ความหมายของสังคมที่มีลักษณะที่เป็นชนบทเป็นสำคัญดังนี้

สุพัตรา สุภาพ (2543: 20) กล่าวถึงเอกลักษณ์ของสังคมไทยไว้ว่า อาจจะดูได้จาก ภาษา เครื่องแต่งกาย นิสยใจคอ ความคิด ที่ทำให้สังคมนั้นต่างจากสังคมอื่น สังคมไทยมีที่มาจากสังคมชนบท แบบชุมชนที่มีจิตใจโอบอ้อมอารี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้คนไทยมีไมตรีต่อผู้อื่น แม้สังคมไทยปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปและได้รับความเจริญสมัยใหม่แต่ลักษณะความเจริญแบบนี้ก็ยังหลงเหลืออยู่ การพิจารณาเอกลักษณ์ของสังคมหนึ่งๆ นั้นพิจารณาจากค่านิยมเฉพาะในสังคมนั้นๆ ค่านิยมของสังคมชนบทไทยที่เด่นชัดบางประการประกอบด้วย (สุพัตรา สุภาพ. 2543: 22-24)

1. ยอมรับบุญรับกรรมไม่ได้แย้ง สังคมไทยเชื่อว่าผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เกิดจากการกระทำในอดีตชาติ จึงได้รับผลกระทบในชาตินี้
2. ขึ้นอยู่กับกรรมชาติ การงานขึ้นอยู่กับกรรมชาติ เอื้ออำนวย
3. เชื่อถือโชคกลาง คิดว่ามีสิ่งลี้ลับบางอย่างบันดาลให้เกิดเป็นไป จึงมีการกราบไหว้ เช่นสรวงบูชาสิ่งที่ตนนับถือ
4. ชอบเสี่ยงโชค โดยเฉพาะยามว่างจากการงาน
5. นิยมเครื่องประดับ โดยเฉพาะทอง เป็นการแสดงถึงความมีหน้ามีตาหรือฐานะของบุคคล
6. นิยมคุณความดี ถ้าใครทำดีจะเป็นที่รักใคร่และเลื่องลือ ชาวบ้านนับหน้าถือตา เป็นที่นิยมชมชอบ
7. นิยมพิธีการและการทำบุญเกินกำลัง เพื่อเป็นการโอ้อวดและหวังผลตอบแทนในชาติหน้า
8. ชอบเป็นฝ่ายรับมากกว่าฝ่ายรุก สิ่งทำอะไรก็จะทำตาม ชี้อิงใจ เชื่อผู้มีอำนาจ ไม่ค่อยกล้าขัดแย้ง
9. ทำงานเป็นเล่น ทำเล่นเป็นงาน การทำงานจะต้องมีการรีนเริงควบคู่ไปด้วย
10. พึ่งพาอาศัยกัน ประเภทช่วยกันทำช่วยกันกิน
11. มีความเป็นส่วนตัวมากเกินไป นิยมการทำงานแบบกันเองมากกว่าแบบทางการ จนงานเสียเพราะเห็นแก่หน้ากัน
12. รักญาติพี่น้อง มีอะไรต้องเกื้อกูลกันระหว่างญาติ
13. มีความสนใจใคร่ คือความพอใจในสิ่งที่ตนเป็นอยู่ในขณะนั้น
14. หวังความสุขชั่วหน้า ส่วนใหญ่จะสนใจในสิ่งที่ตนเป็นอยู่ในขณะนั้นไม่ค่อยหวังอะไรที่เกินเลยไปกว่าที่เป็นอยู่

จากค่านิยมต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว สรุปเป็นลักษณะของสังคมไทยว่ามีลักษณะดังนี้ (สุพัตรา สุภาพ. 2543: 30-34)

1. โครงสร้างแบบหลวม ๆ (Loosely-Structured Social System) หมายถึง วัฒนธรรมที่เลือกปฏิบัติแตกต่างกันเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้หรือถูกต้อง มีความยืดหยุ่นไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว
2. เปลี่ยนแปลงน้อย คนในชนบทยังไม่ค่อยยอมรับสิ่งใหม่ๆ โดยเฉพาะสิ่งที่ไปขัดกับค่านิยมหรือขนบธรรมเนียมที่เขายึดถือ
3. เป็นสังคมเกษตร ชีวิตมีความเป็นอยู่อย่างๆ ไม่มีพิธีรีตองอะไร จิตใจอบอุ่นเอื้อเฟื้อแผ่ซึ่งกันและกัน
4. ชอบยึดขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นหลัก ไม่ค่อยยอมรับความคิดใหม่ๆ ที่ไปขัดกับขนบธรรมเนียมประเพณีเดิม

5. มีการศึกษาต่ำ เพราะประชากรส่วนใหญ่เป็นคนยากจน
 6. ไม่นิยมอพยพเคลื่อนย้ายไปสู่ถิ่นอื่น เพราะรักที่ รักบ้านเกิด
 7. มีโครงสร้างของชนชั้น (Class Structure) โดยยึดทรัพย์สินสมบัติ สถานภาพ เกียรติ อำนาจ ความดี นิยมเงินตรา ยกย่องความเป็นเจ้าคนนายคน ยึดบุคคลเป็นหลัก ยกย่องผู้อาวุโส

ลักษณะของสังคมไทยดังที่กล่าวมาแล้ว เป็นการสรุปลักษณะของสังคมในช่วงเวลาหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามสังคมและวัฒนธรรม มีลักษณะเป็นพลวัต มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จากอิทธิพลหรือปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544: 135-136) ได้เสนอแนวทาง เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยไปอีกมุมมองหนึ่ง โดยเฉพาะในการเปลี่ยนแปลงของชุมชนว่ามีลักษณะดังต่อไปนี้

1. จากทุนนิยมค่าเช่าสู่การแย่งชิงทรัพยากร

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากเดิมที่เคยถูกครอบงำด้วยระบบทุนนิยมค่าเช่า ค่อยๆ มาเป็นการแย่งชิงทรัพยากร รูปแบบของทุนนิยมค่าเช่า (Rent Capitalism) คือเจ้าของทุนจะไม่ลงทุนในการผลิตเองโดยตรง หากปล่อยทุนให้ผู้ผลิตรายย่อยซึ่งใช้แรงงานของตนเองและรับภาระความเสี่ยงทั้งหมด ส่วนเจ้าของทุนจะได้กำไรทั้งขึ้นทั้งล่องจากค่าเช่าทุนและการซื้อขายผลผลิต ทำให้ผู้ผลิต ได้รับผลตอบแทนลดลงแม้ว่าจะใช้แรงงานมากขึ้น ทำให้ต้องหันมาหารายได้เพิ่มเติมจากการรับจ้างและการทำงานนอกภาคการเกษตร บางส่วนก็หันเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการในตัวเมือง ชุมชนในชนบทกลายเป็นสังคมชนเมืองเนื่องจากคนส่วนใหญ่โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวจะเข้าไปใช้ชีวิต ในเมืองในตอนกลางวันและกลับไปสู่ชุมชนในตอนกลางคืน เมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรมมากขึ้น มีการแย่งชิงทรัพยากรโดยเฉพาะป่าไม้ และที่ดิน โดยมีการเก็งกำไรในทรัพยากรในชนบทโดยการใช้อำนาจรัฐและพลังของระบบตลาดเปลี่ยนทรัพยากรของส่วนรวมให้กลายเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคลมากขึ้น ชุมชนและชาวบ้านที่เคยมีอำนาจควบคุมและจัดการทรัพยากรส่วนรวม ก็ค่อยๆ สูญเสียอำนาจนั้นไป เกิดสภาวะที่เรียกว่า “การกลายเป็นชายขอบ” (Marginalization) เพิ่มขึ้น

2. จากรัฐอำนาจนิยมสู่ความขัดแย้งระหว่างประเพณีกับกฎหมาย

ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ กฎหมาย และชุมชนชนบท ก่อนการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 รัฐในสังคมไทยมีลักษณะของรัฐจารีต คือรัฐจะมีอำนาจและบังคับใช้กฎหมายเฉพาะพื้นที่ใกล้บริเวณพระนครเท่านั้น ส่วนพื้นที่ห่างไกลออกไปจะใช้ความสัมพันธ์แบบบรรณาการ กฎหมายของรัฐจึงต้องใช้หลักศีลธรรมภายใต้พระธรรมศาสตร์ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับความสัมพันธ์ที่มีต่อชุมชนต่างๆ ที่ติดต่อสัมพันธ์ด้วย ชุมชนค่อนข้างมีอิสระ อาศัยความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์เป็นกฎเกณฑ์ตามประเพณี เพื่อกำหนดความสัมพันธ์ในหมู่บ้าน ถือเป็นอำนาจชุมชนที่วางอยู่บนหลักการของความอุดมสมบูรณ์หรืออาจเรียกว่า หลัก สวัสดิการชุมชน เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพยายามสร้างรัฐชาติด้วยการสร้างกองทัพและปฏิรูประบบราชการเพื่อเป็นกลไกหลักในการ รวมศูนย์อำนาจที่ส่วนกลางเพิ่มมากขึ้นและนำไปสู่ความขัดแย้งชิงอำนาจกับสถาบันพระมหากษัตริย์เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นรัฐอำนาจอานิยมที่ผูกขาดโดยกองทัพและระบบราชการ

รัฐอำนาจอานิยมหันมาใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามอำนาจรัฐไม่สามารถครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดในรัฐในชนบทยังมีช่องว่างของอำนาจอธิพลท้องถิ่นในระบบอุปถัมภ์ที่มีเจ้าพ่อคอยคุ้มครอง และผู้มีอิทธิพลท้องถิ่นเหล่านั้นค่อยๆ เติบโตขึ้นจากความร่ำรวย กลายเป็นผู้มีอำนาจในท้องถิ่น หลังปี 2516 เกิดการขยายตัวของผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นที่ร่ำรวยเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้อำนาจรัฐมากขึ้น รัฐอำนาจอานิยมจึงไม่สามารถกีดกันบุคคลกลุ่มนี้ออกไปได้ แนวทางพัฒนาของรัฐเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น มีการออกกฎหมายต่างๆ ซึ่งสร้างความขัดแย้งกับกฎเกณฑ์ตามประเพณีท้องถิ่นอย่างมาก เห็นได้จากการ จัดการป่าชุมชน การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ การจัดการแหล่งน้ำ

3. จากวิกฤตการพัฒนาสู่วิกฤตวัฒนธรรม

ผลกระทบจากการพัฒนาที่ไม่สมดุล ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างภาคเมืองกับภาคชนบท และระหว่างภาคธุรกิจอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม ซึ่งเรียกว่า เป็นวิกฤตการพัฒนา เกษตรกรและชุมชนชนบทต้องเผชิญกับปัญหาหนี้สิน ความยากจน การสูญเสียที่ดิน การสูญเสียอำนาจในการควบคุมและจัดการทรัพยากรจนกลายเป็นเพียงคนงานรับจ้าง นอกจากวิกฤตการพัฒนากระทบกับตัวเกษตรกรแล้วยังกระทบต่อสังคมในวงกว้าง คุณภาพชีวิตของกรรมกรถูกละเลย สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ผลกระทบต่างๆ เหล่านี้ถูกปล่อยปละละเลยพอกพูนจนตกผลึกเป็น “วิกฤตวัฒนธรรม” ซึ่งเป็นเรื่องของจิตสำนึก หรือเป็น “ปัญหาของวิธีคิด” คือวิธีคิดที่ขัดแย้งในตัวเอง เป็นวิธีคิดที่วางอยู่บนผลประโยชน์ของตัวเองเป็นที่ตั้งโดยขาดความรับผิดชอบต่อชุมชนสังคม และแม้แต่วัฒนธรรมของตนเอง และจะใช้วิธีการทุกอย่างรวมทั้งอำนาจและความรุนแรงเพื่อให้ได้มาและรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์ของตนเอง จนถึงกับทำให้สูญเสียวัฒนธรรมของตนเอง และสามารถขายทุกอย่างทุกอย่างได้รวมทั้งวัฒนธรรมและศีลธรรมของตนเองด้วย ปัญหาวิกฤตทางวัฒนธรรมเกี่ยวพันโดยตรงกับแนวคิดและทิศทางในการพัฒนาซึ่งมุ่งตามแบบสังคมอุตสาหกรรมตะวันตก

4. โลกาภิวัตน์และศักยภาพชุมชนท้องถิ่น

ในโลกยุคหลังสงครามเย็น เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดที่เรียกว่า “โลกาภิวัตน์” ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึงกระบวนการที่เปลี่ยนให้โลกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และข้อมูลข่าวสาร หรือที่เรียกว่าเป็นโลกไร้พรมแดน แต่หากพิจารณาโดยถ่องแท้แล้วกระบวนการนี้คือกระแสของการขยายตัวอย่างรวดเร็วของระบบทุนนิยม ที่สามารถใช้เศรษฐกิจชั้นนำการเปลี่ยนแปลงให้ทุกส่วนของโลกกลายเป็นตลาดของทุนที่ ตกอยู่ภายใต้ระเบียบทางเศรษฐกิจอันเดียวกัน กระแสโลกาภิวัตน์ไม่

เพียงแค่ทำลายพรหมแดนของชาติหรือการขยายตัวของทุนนิยมแบบข้ามรัฐเท่านั้น หากแต่ได้ทำลายพรหมแดนของทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน ให้กลายเป็นสมบัติสากลที่ผู้คนทั่วโลกสามารถเข้าถึง และยึดมาถือครองเป็นสมบัติส่วนตัวได้ด้วยการจดสิทธิบัตรแสดงความเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญา

แม้กระแสโลกาภิวัตน์จะกระทบต่อชุมชนอย่างมากแต่ก็มีลักษณะขัดแย้งกันเองอยู่ เพราะยิ่งขยายตัวมากขึ้นเท่าใด ก็จะทำให้ส่วนย่อยๆ รวมตัวกันอย่างเข้มข้นมากขึ้นเท่านั้น รัฐชาติกำลังแยกสลายเป็นรัฐย่อย ๆ เพิ่มขึ้นตามลักษณะความหลากหลายของชาติพันธุ์ที่ต้องการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของตนเอง ดังนั้นแนวโน้มที่ว่าโลกหลังสงครามเย็นจะเกิดการจัดระเบียบโลกใหม่ กลับจะเกิดสภาวะไร้ระเบียบแบบใหม่มากขึ้นแทนที่ เพราะความรู้สึกราชาชาตินิยม และสำนึกด้านชาติพันธุ์

กระบวนการถ่ายทอดทางสังคม

ความหมายของกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม

กระบวนการถ่ายทอดทางสังคม หรือเรียกว่า การขัดเกลาทางสังคม สังคมประกิตและสังคมกรรม ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Socialization เป็นคำที่มีการใช้อย่างกว้างขวาง ซึ่งมีความหมายไว้ดังต่อไปนี้

เพ็ญแข ประจันปัจฉิก (2533: 7) ให้ความหมายของคำว่า กระบวนการถ่ายทอดทางสังคม (Socialization) หมายถึง กระบวนการที่บุคคลเรียนรู้ระเบียบ (Rules) และความคิด ความเชื่อ ค่านิยมของสังคม รวมถึงการได้มาซึ่งทักษะต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมนั้น ความสำคัญของกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมที่มีต่อบุคคลคือ ช่วยในการพัฒนาทางบุคลิกภาพ (Personality) ของบุคคลซึ่งได้แก่ การมีค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติในสิ่งต่าง ๆ สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและช่วยในการพัฒนาสังคมคือ การมีความรู้ในกฎเกณฑ์ สถานภาพและบทบาทต่าง ๆ ในสังคม สามารถเลือกปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องได้ กระบวนการถ่ายทอดทางสังคมถือว่าเป็นกระบวนการที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ของบุคคลซึ่งได้แก่ การมีค่านิยม ความเชื่อและทัศนคติ ในสิ่งต่าง ๆ สอดคล้องกับความต้องการของสังคมของบุคคลกับบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ เริ่มจากครอบครัว กลุ่มเพื่อน โรงเรียน และสื่อมวลชน ทำให้บุคคลกับบุคคลสามารถแยกแยะ สถานภาพและบทบาท ที่สำคัญในสังคม และเข้าใจในการปฏิบัติตามสภาพและบทบาทเหล่านี้ สำหรับวิธีการในการถ่ายทอดทางสังคมนั้น บุคคลที่เป็นตัวแทนของการถ่ายทอด (Socializing Agents) ในกลุ่มต่าง ๆ มักใช้วิธีการให้รางวัลและลงโทษ ได้แก่ การตรึงรางวัลประเภทต่าง ๆ และการลงโทษเพื่อมิให้ปฏิบัติอีกเป็นหลักในการปฏิบัติ ส่วนการอบรมสั่งสอนนั้น จะต้องใช้การอบรมสั่งสอนที่เป็นทางตรงเช่น การให้ความรู้แก่บุคคล

ในเรื่องต่าง ๆ และทางอ้อม ได้แก่ การเป็นตัวแบบให้บุคคล ซึ่งพบว่า การอบรมสั่งสอนทั้ง 2 ประเภท มีอิทธิพลต่อบุคคลเป็นอย่างมาก

โจเซฟ และ โรแลนด์ (Joseph; & Roland . 1965: 24) ให้ความหมายของการขัดเกลาทางสังคมว่า เป็นกระบวนการที่มนุษย์เรียนรู้ ยอมรับค่านิยมกฎเกณฑ์ต่าง ๆ จากการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น เพื่อจะได้มีสถานภาพและปฏิบัติตามบทบาทต่าง ๆ ที่สังคมต้องการ

สุพัตรา สุภาพ (2536: 48) ให้ความหมายของการขัดเกลาทางสังคมว่า เป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ได้เรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนของกลุ่มหนึ่ง ๆ กำหนดหรือวางไว้เพื่อเป็นแบบแผนของการปฏิบัติต่อกันและให้บุคคลได้พัฒนาบุคลิกภาพของตน

ทฤษฎีการถ่ายทอดทางสังคม

ทฤษฎีการถ่ายทอดทางสังคมอันสำคัญทางสังคมวิทยา คือ ทฤษฎีระบบสังคม บุคลิกภาพของบุคคล และรูปแบบวัฒนธรรม (Social System Personality and Cultural Pattern) ของ พาร์สัน (Parsons: 1951) ซึ่งอธิบายว่า บุคคล สังคมและวัฒนธรรมจะมีความสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยที่วัฒนธรรมจะเป็นผู้กำหนดค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติที่สำคัญ และมีการถ่ายทอดลงสู่บุคคล โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม (Socialization) และการควบคุมทางสังคม (Social Control) ซึ่งเกิดจากการที่บุคคลได้มีการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนประเภทต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ครอบครัว กลุ่มบุคคลนอกครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และสังคม ทำให้มีการเรียนรู้ค่านิยม ความเชื่อ ความนึกคิดต่าง ๆ รวมทั้งได้รับการควบคุมให้ปฏิบัติตามสิ่งที่เรียนรู้ได้ด้วย ได้แก่ การให้รางวัล (Reward) ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งเชิงร่างกาย และจิตใจ และการลงโทษเพื่อมิให้ปฏิบัติเบี่ยงเบนไปจากข้อกำหนดที่วางไว้ จนในที่สุดบุคคลจะมีค่านิยม ความเชื่อและพฤติกรรม ที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม และจะปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์ที่สังคมวางไว้อย่างเต็มที่ โดยจะมีค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติ ที่เรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพของตน ตามแนวของทฤษฎีนี้ เชื่อว่า ด้วยวิธีการเช่นนี้จะทำให้เกิดการผสมกลมกลืนกันระหว่างตัวคน สังคม วัฒนธรรมเป็นอย่างดี และบุคคลจะลดความขัดแย้ง ในการปฏิบัติ บทบาทด้านต่าง ๆ ในสังคม เพราะฉะนั้น ตามแนวความคิดของทฤษฎีนี้ บุคคล จึงเป็นผลที่เกิดจากการถ่ายทอดระบบวัฒนธรรม (ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ แนวปฏิบัติ) ของสังคม โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม (Socialization) และบุคคลจะมีลักษณะเป็นอย่างไรนั้น ย่อมเกี่ยวเนื่องกับลักษณะทางวัฒนธรรม ในสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ การแก้ไข ปรับคุณลักษณะของบุคคล ให้เปลี่ยนไปจากเดิมนั้นย่อมทำได้ยาก ตราบใดที่ระบบวัฒนธรรมยังเป็นรูปแบบเดิม เพราะฉะนั้นแนวทางการปรับคุณลักษณะของบุคคล (ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ แนวปฏิบัติ) ในสังคมย่อมต้องคำนึงถึงการปรับระบบวัฒนธรรมที่มีในสังคมด้วย เพื่อให้เกิดความเป็นไปได้ในการปฏิบัติ (เพ็ญแข ประจักษ์ปัจฉิม . 2533: 5-7)

สำหรับทฤษฎีการถ่ายทอดทางสังคมที่สำคัญอีกด้านหนึ่ง คือ ทฤษฎีการถ่ายทอดทางสังคม (Socialization) ของ เอลคิน (Elkin . 1960) ตามทฤษฎีนี้ การถ่ายทอดทางสังคม หมายถึง การถ่ายทอดทุกสิ่งที่สังคมมีอยู่แก่บุคคล โดยมีระบบการถ่ายทอดที่เป็นลักษณะเป็นขั้นตอนเกิดแก่บุคคลตั้งแต่ในวัยต้นของชีวิต จนถึงช่วงสุดท้ายของชีวิต ความหมายของการถ่ายทอดทางสังคม ได้ให้อีกลักษณะหนึ่ง โดยเน้นที่ตัวบุคคล และความหมายในลักษณะหลังนี้ใช้อยู่มากในปัจจุบัน กล่าวคือ การถ่ายทอดทางสังคม คือ กระบวนการที่บุคคลรับเอาแนวคิด ความเชื่อ แนวปฏิบัติ และทักษะในการดำรงชีวิตจากสังคม โดยการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เริ่มจากบุคคลในครอบครัว โรงเรียน ชุมชนและสังคม จนในที่สุด บุคคลจะมีลักษณะต่าง ๆ ที่เหมาะสม สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างดีในสังคม เพราะฉะนั้นการถ่ายทอดทางสังคมจึงมีความสำคัญแก่บุคคลเป็นอย่างมาก เนื่องจากทำให้บุคคล ได้มีแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้อง สอดคล้องกับความคาดหวังของสังคม มีความคิด ความเชื่อ และค่านิยม ที่สามารถใช้เป็นแนวทาง (Guideline) ในการเลือกปฏิบัติ หรือไม่ปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้แล้ว การถ่ายทอดทางสังคมยังมีผลต่อสังคมโดยรวมด้วย คือทำให้เกิดการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Unity) ของบุคคล ได้แก่การที่บุคคลมีความคล้ายคลึงในด้านต่าง ๆ ทั้งค่านิยมความเชื่อ และแนวปฏิบัติ (Elkin . 1960: 10)

เอลคิน ได้อธิบายถึงหน่วยสำคัญของการถ่ายทอดทางสังคม ซึ่งได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อน ชุมชน และสังคมโดยรวม แต่ละหน่วยของการถ่ายทอดทางสังคมนี้ มีบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ แต่มีจุดรวมเดียวกัน คือ การถ่ายทอดอบรมแก่บุคคล ในหน่วยของการถ่ายทอดทางสังคมทั้งหมดนี้ ครอบครัว และโรงเรียน เป็นหน่วยที่มีความสำคัญมากที่สุด เนื่องจากเป็นหน่วยที่บุคคลมีความเกี่ยวข้องมากที่สุด เริ่มจากครอบครัว ซึ่งบุคคลได้รับการถ่ายทอดอบรมทักษะต่าง ๆ เพื่อเป็นฐานของการดำรงชีวิตต่อไปจากครอบครัว บุคคลได้รับการเรียนรู้แนวปฏิบัติต่าง ๆ ได้รับการถ่ายทอดค่านิยม ความเชื่อ แนวคิดที่จำเป็นและมีความสำคัญ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เรียกว่า บรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms) ได้แก่ ระเบียบ กฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดให้ปฏิบัติ เริ่มจากระเบียบ กฎเกณฑ์เบื้องต้นทั่วไป (Folkways) จนถึงระเบียบที่เป็นข้อห้ามไม่ให้ปฏิบัติ (Mores) และข้อห้ามที่เป็นลายลักษณ์อักษร คือ กฎหมาย (Law) จากการเรียนรู้บรรทัดฐานเหล่านี้ ทำให้บุคคลสามารถปฏิบัติตนได้ถูกต้องในสถานการณ์ต่าง ๆ

การถ่ายทอดทางสังคมในครอบครัว มักใช้วิธีการสองประเภท คือ ประเภทแรก การถ่ายทอดโดยตรง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ได้แก่ การที่บุคคลในครอบครัว คือ บิดามารดา สอนอบรมบุตรโดยตรงในเนื้อหาความรู้ด้านต่าง ๆ และบังคับให้บุตรปฏิบัติตามคำสั่งสอน โดยวิธีการให้รางวัล เมื่อทำถูกต้อง และใช้วิธีการลงโทษในกรณีที่ไม่ถูกต้อง และร่วมกับวิธีการประเภทที่สองคือ การเป็นตัวแบบ (Model) หมายถึง การที่บิดามารดาปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างของพฤติกรรมด้านต่าง ๆ เป็นผลให้บุตรเลียนแบบการกระทำเหล่านี้ และกลายเป็นบุคลิกภาพส่วนหนึ่งในตนเอง วิธีการทั้งสองประการนี้ ถือเป็นวิธีการถ่ายทอดอบรมที่สำคัญ และต้องมีการทำร่วมกัน สำหรับการเป็นตัวแบบนั้น นับเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากได้พบว่าบุตรมักใช้วิธีการเลียนแบบ

การกระทำของบิดามารดา โดยทั้งทางตรงและทางอ้อม ในทางตรง คือ การเลียนแบบเพื่อก่อให้เกิดความรัก และพอใจจากบิดามารดา ส่วนในทางอ้อมนั้นเป็นการเลียนแบบโดยที่มิได้ตั้งใจ

สำหรับโรงเรียนนั้นเป็นหน่วยทางการอบรมเลี้ยงดูที่ทำงานถ่ายทอดต่อจากครอบครัว โรงเรียนมีบทบาทหน้าที่ในการถ่ายทอดค่านิยมที่เป็นทางการแก่บุคคล หมายถึง ค่านิยมที่เป็นของชุมชนและส่วนร่วม ค่านิยมในด้านการงานและอาชีพ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีสอนอย่างเป็นทางการในครอบครัว นอกจากนี้แล้ว โรงเรียนยังมีหน้าที่ถ่ายทอดทักษะในการดำรงชีวิตที่จำเป็น เช่น ทักษะด้านอาชีพ ทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่น และทักษะในการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี (Elkin.1960: 11)

ตามแนวทฤษฎีนี้ ครูทำหน้าที่เป็นตัวแทนของโรงเรียนในการถ่ายทอดทางสังคมแก่นักเรียน บทบาทของครูจะต่างจากบิดามารดาตรงที่ว่า ครูจะถ่ายทอดทักษะต่าง ๆ แก่นักเรียนอย่างเป็นระบบ โดยมีวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอด มีกระบวนการถ่ายทอด และการประเมินผล การถ่ายทอดอย่างชัดเจน สามารถชี้แสดงผลของการถ่ายทอดได้ สามารถปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์ และกระบวนการของการถ่ายทอดได้ สรุปได้ว่า การถ่ายทอดทางสังคมแก่นักเรียนของครูนั้นมีรูปแบบที่ชัดเจนและจัดทำอย่างเป็นทางการ มีระบบที่ชี้แสดงได้ จากผลของการศึกษาค้นคว้าเรื่องการ ถ่ายทอดค่านิยมทางการเมือง ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ และการปฏิบัติตนตามระบอบการปกครองในสังคมของตน ที่มีการจัดทำอย่างต่อเนื่องระยะยาวในประเทศยุโรป และสหรัฐอเมริกา นั้น ทอร์นีย์และคนอื่น ๆ (Torney , et al.: 1975) พบว่า แหล่งที่สำคัญในการถ่ายทอดค่านิยมทาง การเมืองแก่เด็กและเยาวชนนั้น คือ โรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ไม่ว่าประเทศนั้นจะมีระบอบการปกครองเป็นรูปแบบใดก็ตาม จากงานวิจัยชิ้นนี้ได้ข้อสรุปว่าโรงเรียนเป็นหน่วยทางการอบรมเลี้ยงดูที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดค่านิยมทางการเมืองได้อย่าง เข้มแข็ง และมีประสิทธิภาพดีที่สุด และครูทำงานด้านนี้ได้ดีที่สุด

สำหรับในประเทศไทยนั้น มีผลการศึกษาหลายชิ้น ที่แสดงถึงประสิทธิภาพของโรงเรียนในการอบรมเลี้ยงดู ตัวอย่างของผลงานวิจัยชิ้นหนึ่ง คือ ผลงานวิจัยของ เยาวดี วิบูลย์ศรี (2529) ที่ศึกษาเรื่อง อิทธิพลของสภาพแวดล้อมและภูมิหลังของเด็กที่มีต่อการพัฒนาความคิดเชิงเหตุผล ในเด็กไทย : การวิจัยเชิงวิเคราะห์ ซึ่งมุ่งศึกษาอิทธิพลของตัวแบบต่าง ๆ ที่มีผลต่อความสามารถในการคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลของเด็กไทย ในตัวแปรทั้งหมดนั้น ตัวแปรที่ชี้แสดงถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสามารถ ในการคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลของเด็กไทยก็คือ ตัวแปรด้านสภาพแวดล้อมทางครอบครัว ได้แก่ อาชีพของพ่อแม่ และแนวการปฏิบัติของพ่อแม่ในการส่งเสริมความสามารถด้านนี้ ส่วนอีกตัวแปรหนึ่งก็คือ สภาพแวดล้อมทางโรงเรียน ได้แก่ ตัวครู เช่น ความสามารถและประสบการณ์ของครู และสื่อที่ครูใช้ในการสอน ซึ่งหากมีสิ่งเหล่านี้มากเท่าไร ก็จะเป็นผลดีต่อการพัฒนาความสามารถทางการคิดของเด็กได้มากเท่านั้น และครูที่มีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการสอน และใช้สื่อหลายอย่างร่วมกัน จะทำงานได้ดียิ่งขึ้น

เพราะฉะนั้น จึงสรุปได้ว่า บิดา มารดาและครูต่างมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดทางสังคม ครูเป็นตัวแทนของสถาบันการศึกษา คือ โรงเรียน ในการถ่ายทอดทางสังคม และการถ่ายทอดของครูมีการจัดทำอย่างเป็นระบบ เริ่มตั้งแต่การวางวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอด การจัดกระบวนการถ่ายทอด และวิธีการประเมินผล โดยสรุปรวมได้ว่า ครูใช้วิธีการถ่ายทอดที่เป็นทางการ และผลของการศึกษา ค้นคว้าในเรื่องการถ่ายทอดทางสังคมของครูนั้น พบว่า ครูสามารถทำงานด้านนี้ได้ดี และครูจะทำงานด้านนี้ได้ดียิ่งขึ้น หากครูมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของงาน และใช้การสอนที่ถูกต้องเหมาะสม

ในด้านการเป็นตัวแทนของครูนั้น แม้ว่าจะไม่มีความสำคัญเท่ากับบิดามารดา แต่ก็พบว่า นักเรียนจะยึดครูเป็นตัวแทน ในพฤติกรรมด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านอาชีพ ซึ่งพบว่า นักเรียนจะยึดครูเป็นตัวแทน ในด้านอาชีพหรือการเลือกอาชีพ ครูที่มีคุณสมบัติที่ดี มักจะได้รับการยึดถือเป็นตัวแทนจากนักเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักเรียนที่มาจาครอบครัวที่มีพื้นฐานเชิงเศรษฐกิจและสังคมต่ำ และไม่สามารถใช้บิดามารดาเป็นตัวแทนได้ จากการศึกษาเรื่องการเลือกอาชีพของนักเรียน พบว่า นักเรียนเลือกอาชีพโดยได้รับอิทธิพลจากบิดามารดาเป็นอันดับแรก รองลงมาคือ ครู (Elkin. 1960) จากผลที่พบดังกล่าวนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า ในการถ่ายทอดอบรมนั้น ครูมีอิทธิพล อย่างมาก และการถ่ายทอดอบรมในเรื่องใดจะได้ผลเพียงใดนั้น ครูย่อมเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญที่สุดปัจจัยหนึ่ง ทฤษฎีทางการถ่ายทอดทางสังคมที่มีความสำคัญอีกทฤษฎีหนึ่ง ก็คือ ทฤษฎีสวมบทบาท (Role-taking Theory) ซึ่งอธิบายว่า การเรียนรู้บทบาท (Role) ของบุคคลนั้น เกิดเป็นขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ขั้นแรก คือ ขั้นไม่รู้บทบาท ต่อมา มีการ ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นจากครอบครัว กลุ่มเพื่อน โรงเรียน สื่อมวลชน ก็จะมีการพัฒนาความสามารถในการสวมบทบาทมากยิ่งขึ้น จนถึงขั้นสุดท้ายคือ ความสามารถที่จะ แยกแยะ บทบาท ของบุคคลทุกกลุ่ม และทุกสถานภาพได้ สามารถแยกแยะบทบาทของตนออกจากของผู้อื่น เข้าใจในบทบาทสถานภาพของทุกตำแหน่ง เข้าใจถึงค่านิยมบรรทัดฐานและ แนวปฏิบัติที่มีอยู่ในทุกบทบาทด้วย บุคคลที่ผ่านกระบวนการสวมบทบาท อย่างไม่สมบูรณ์หรือไม่ ถูกต้องนั้น ไม่สามารถจะปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มหรือของสังคมได้ ไม่สามารถจะมีมโนภาพแห่งตนที่ถูกต้องตามความเป็นจริง (Turner. 1978) และจะเป็นบุคคลที่ขาดการ ขัดเกลาอย่างสมบูรณ์ ซึ่งจะเป็นปัญหาในการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม

ความสำคัญของครอบครัวและโรงเรียน ในทฤษฎีสวมบทบาทก็คือ ครอบครัวจัดเป็น แหล่งการเรียนรู้ด้านการสวมบทบาทเป็นแห่งแรกของบุคคลเป็นแหล่งของการก่อตัวบุคลิกภาพที่สำคัญต่าง ๆ ให้แก่บุคคล ส่วนโรงเรียนจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านบทบาทของบุคคล จากการ ปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างผู้เรียน และครู การถ่ายรับและการเรียนรู้ด้านบทบาท จะเกิดขึ้น ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ที่บุคคลอยู่ในระบบโรงเรียนนั้น จะได้รับการเรียนรู้และขัดเกลา

ความสามารถในการดำรงชีวิต ได้รับการเตรียมพร้อมในด้านต่าง ๆ และท้ายสุดคือ ในขั้นตอนของวัยรุ่นตอนปลาย บุคคล ก็สามารถที่จะเรียนรู้บทบาททุกตำแหน่งได้เป็นอย่างดี

สรุปได้ว่า การถ่ายทอดทางสังคม (Socialization) เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อบุคคล สามารถช่วยให้บุคคลได้พัฒนาตน จนถึงขีดสุดของความสามารถ และสามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างดีในสังคม ครอบครัว และโรงเรียน จัดเป็นแหล่งการถ่ายทอดทางสังคมที่สำคัญ ครอบครัวและ โรงเรียนมีหน้าที่ในการถ่ายทอดอบรมในเรื่องบทบาทแก่บุคคล เพื่อบุคคลจะได้พัฒนาความสามารถในการสวมบทบาท คือ ความเข้าใจในค่านิยม บรรทัดฐาน และแนวปฏิบัติในบทบาทต่าง ๆ และปฏิบัติได้เป็นอย่างดี บิดามารดาและครูมีบทบาทอย่างสำคัญในการ ถ่ายทอดอบรมทั้งในด้านการให้ความรู้ และ ทั้งเป็นตัวแบบให้แก่เด็กเรียนด้วย

องค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชน

ความล้มเหลวของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินับแต่ปี พ.ศ.2503 ถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นแนวทางหลักในการพัฒนาประเทศมาประมาณ 40 ปี แล้ว ทำให้สังคมไทยต้องกลับมาทบทวนแนวทางพัฒนาแนวทางใหม่ โดยเฉพาะแนวทางที่เน้น “ชุมชน” หรืออาจจะเรียกว่า “วิถี ชุมชน” หรือองค์การชุมชน (Localization) ซึ่งแนวทางดังกล่าวถือเป็นทิศทางในการพัฒนาประเทศที่กำลังได้รับการยอมรับว่าเป็นทิศทางที่ถูกต้อง สอดคล้องกับสภาพสังคมไทย ในทิศทางแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545–2549) ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ซึ่งมุ่งเสริมสร้างขีดความสามารถจากฐานรากของสังคมให้เข้มแข็งและรู้เท่าทันโลกโดยมุ่งพัฒนาคน ครอบครัว ชุมชน และสังคมเป็นแกนหลัก ให้ความสำคัญเป็นลำดับสูงต่อการพัฒนาคุณภาพคนและกระบวนการเรียนรู้ ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม และการคุ้มครองทางสังคม ขณะเดียวกันมุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชน โดยพัฒนาศักยภาพของคนและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม (กรมประชาสัมพันธ์. 2544: 5-6)

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยที่ใช้กรณีศึกษาชุมชน จึงได้ศึกษาความรู้ที่เกี่ยวกับ “ชุมชน” เพื่อเป็นองค์ความรู้สำหรับการดำเนินการวิจัย

ความหมายของ “ชุมชน”

คำว่า “ชุมชน” เป็นคำที่มีการใช้อย่างกว้างขวาง และให้ความหมายแตกต่างกันออกไป โดยสามารถพิจารณาได้ในหลายแง่มุม ทั้งความหมายในแง่ภูมิศาสตร์ สังคม จิตวิทยา ฯลฯ ซึ่งอาจพิจารณาได้จากความหมายที่นักวิชาการต่าง ๆ ได้ให้ไว้ดังต่อไปนี้

สุวิทย์ ยิงวรพันธ์ (2512: 51) ให้ความหมายของชุมชนว่า หมายถึง กลุ่มชนซึ่งรวมกันอยู่โดยมีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะโดยอาศัยหลักผูกพันในทางเชื้อชาติ

เผ่าพันธุ์ ศาสนา เดียวกันก็ตาม ที่ทำให้บุคคลมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น ในความหมายดังกล่าวเป็นการที่กลุ่มชนมีความรู้สึกนึกคิด ผลประโยชน์และผูกพันทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมร่วมกัน โดยอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เดียวกัน ตลอดจนการที่มีประโยชน์และบริการทางสังคมร่วมกัน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2515: 19) ให้ความหมายว่า ชุมชนประกอบด้วยประชาชนซึ่งอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินที่ต่อเนื่องกัน และเป็นผู้ซึ่งมีความสนใจร่วมกันกับผู้อื่นอย่างน้อย 1 อย่าง หรือมากกว่า ที่เป็นเหตุให้ต้องอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินนั้น

อุทัย หิรัญโต (2526: 47-48) สรุปความหมายของชุมชนไว้ว่าชุมชนจะต้องประกอบด้วย

1. ประชาชนหรือคน (People)
2. อาศัยอยู่ในบริเวณหรือพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่ง (Area)
3. ผู้คนที่อาศัยอยู่ในนั้นมีความสนใจร่วมกัน (Common Interest)
4. มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน (Interaction)
5. มีการสัมพันธ์ต่อกัน (Relationship)

กาญจนา แก้วเทพ (2530: 295) ได้ให้ความหมายของชุมชนไว้ในเชิงวัฒนธรรมว่า ชุมชนเกิดขึ้นเพราะคนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งร่วมกันทำมาหากิน ชุมชนเป็นที่สถิตของจิตวิญญาณของคนกลุ่มนั้น ซึ่งการรวมกลุ่มกันทำมาหากินได้นี้เพราะการมีวัฒนธรรมชุมชน

ประเวศ วะสี (2537: 20) ให้นิยามของคำว่า ชุมชน ว่าหมายถึง การรวมตัวของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาจเป็นการรวมตัวกันตามพื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการกระทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำและมีการจัดการ

ศรีศักร วัลลิโภดม (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2543: 47) ให้คำนิยามว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันโดยตรง เช่น เห็นหน้าค่าตากัน หรือร่วมกิจกรรมกันได้โดยตรง เช่น คนในละแวก หรือในหมู่บ้านเดียวกัน เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว ชุมชน ในความหมายโดยทั่วไป หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณแห่งหนึ่ง มีลักษณะเป็นสังคมขนาดเล็ก โดยบุคคลในชุมชนนั้นมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน และมีระเบียบสังคมของตน

ลักษณะของความเป็นชุมชน

จากความหมายของชุมชน ที่มีหลากหลายความหมาย ทำให้สามารถกำหนดลักษณะของชุมชนออกได้หลายลักษณะ ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543: 4-11) ได้นำเสนอลักษณะของชุมชนใน 4 ลักษณะ คือ

1. ชุมชนหมู่บ้าน

1.1 ชุมชนหมู่บ้านในฐานะหน่วยพื้นฐานแห่งการพึ่งตนเอง

ชุมชนในความหมายของสังคมหมู่บ้าน เป็นลักษณะของชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด มีการใช้ประโยชน์จากในพื้นที่นั้นร่วมกัน และมีกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิต ซึ่งมีโอกาสเกิดขึ้นเป็นปกติในหน่วยทางสังคมขนาดเล็กที่คนกลุ่มหนึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วยกัน ระบบความสัมพันธ์เป็นแบบครอบครัว เครือญาติ มีการแลกเปลี่ยน การพึ่งพา รวมทั้งความขัดแย้ง ที่สำคัญคือ ชุมชนหมู่บ้านเป็นระบบพื้นฐานของสังคมที่มีศักยภาพในการจัดให้มีกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของคนทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และจิตใจ

ในระยะแรกชุมชนหมู่บ้านเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นในสังคมขนาดเล็กในชนบทหรือหมู่บ้านที่สมาชิก หรือชาวบ้านหาอยู่กินกับธรรมชาติ พึ่งพาตนเองและไม่ค่อยถูกจัดการโดยรัฐ ต่อมาภายหลัง หมู่บ้านได้รับแรงกระแทกจากรัฐและระบบทุนนิยม ชีวิตความเป็นอยู่และความสัมพันธ์ที่มีมาแต่เดิมก็เปลี่ยนแปลงไป การเกาะเกี่ยวสัมพันธ์กันลดน้อยลง

1.2 ชุมชนหมู่บ้านในฐานะหน่วยทางการปกครอง

หมู่บ้านเป็นหน่วยทางสังคมที่มีฐานะทางการปกครองระดับล่างสุด ตามโครงสร้างการปกครองที่ประกอบด้วย หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และประเทศ จึงเป็นการกำหนดชุมชนโดยสภาพทางภูมิศาสตร์ ซึ่งรัฐเป็นผู้กำหนดพื้นที่ย่อย ๆ มีกลไกการปกครองเป็นลำดับชั้นความเป็น ชุมชนลักษณะนี้จึงเป็นการมองที่ความสัมพันธ์กับรัฐ

2. ชุมชนในฐานะขบวนการทางสังคม

ลักษณะของความเป็นชุมชนในฐานะขบวนการทางสังคม (Social Movement) มีนัยของการรวมตัวของกลุ่มคน โดยการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง เพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยมีสาระสำคัญอยู่ที่สำนึกเชิงอุดมการณ์และกระบวนการในการจัดการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน ความเป็นชุมชนในลักษณะนี้ที่เห็นชัดเจนคือพัฒนาการของประชาสังคมและเครือข่าย ซึ่งเป็นขบวนการทางสังคมเป็นอุดมการณ์เชิงอำนาจที่จะเกิดขึ้นจากสำนึกของคนในสังคมต่อปัญหาสาธารณะ หรือปัญหาที่ตนเองร่วมเผชิญอยู่โดยตรงซึ่งเป็นเรื่องวิกฤตและมีความยุ่งยากซับซ้อน ยากแก่การแก้ไขด้วยวิธีการและกระบวนการแบบเดิม จึงรวมตัวกันเป็นกลุ่ม องค์กรหรือเครือข่าย ประกอบด้วยสมาชิกที่หลากหลาย โดยสมาชิกของชุมชนไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด หรือมีคุณลักษณะที่คล้ายคลึงกัน หรือมีความเป็นแบบเดียวกัน ช่องทางการสื่อสารก็ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นการพบปะเห็นหน้ากันโดยตรง เป็นการรวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่มีใช้เรื่องผลประโยชน์เฉพาะตน เฉพาะกลุ่มแต่เป็นผลประโยชน์ในวงกว้างและรวมไปถึงการสร้างระเบียบกติกาของสังคมขึ้นมาใหม่ด้วย

3. ชุมชนในแนวนอนนิยม

ชุมชนลักษณะนี้ เป็นแนวคิดของชุมชนเชิงอุดมคติ ซึ่งมีความคิดว่าชุมชนต้องก่อเกิด มิตรภาพ ความเอื้ออาทร ความมั่นคงและความผูกพัน มีวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่มาของสังคมนี้นี้มาจากเหตุผลว่า สังคมสมัยใหม่ทำให้เกิดการสูญเสีย ความเป็นชุมชน (Sense of Community) ด้วยว่าเงื่อนไขของสังคมสมัยใหม่ที่ไม่สามารถตอบสนองให้ปัจเจกบุคคลเกิดความมั่นคง ชุมชนที่เหมาะสมควรเป็นชุมชนขนาดเล็ก โดยไม่ให้ความสำคัญกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ แต่มีโครงสร้างที่แน่นเหนียว เพราะในชุมชนขนาดเล็ก เท่านั้นที่จะช่วยฟื้นฟูสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมให้ดีขึ้น เพราะจะรับผิดชอบต่อหน่วยที่เล็กที่สุด เน้นการกระทำที่เต็มไปด้วยความร่วมมือร่วมใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นสังคมที่คนรู้จักอย่างใกล้ชิดสนิทสนม

4. ชุมชนรูปแบบใหม่หรือชุมชนเสมือนจริง (Virtual Community)

ชุมชนนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาเทคโนโลยีและปัญหาของสังคมสมัยใหม่ที่ทวีความซับซ้อนและรุนแรงขึ้น การพิจารณาปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหามิอาจจำกัดอยู่ในปริณทณของชุมชนที่มีอาณาเขตทางภูมิศาสตร์เล็ก ๆ ได้เพียงลำพัง เพราะบางปัญหาก็เกิดจากอิทธิพลภายนอก ซึ่งบางครั้งการแก้ไขต้องการการรวมพลังความร่วมมือจากภายนอกชุมชน ในรูปแบบใหม่จึงเป็นชุมชนไร้พรมแดน โดยสมาชิกที่สนใจสามารถเข้าร่วมได้โดยไม่จำกัดแหล่งที่อยู่ทราบเท่าที่ขยายของเทคโนโลยีการสื่อสารครอบคลุมถึง เช่น รายการวิทยุชุมชน เครือข่ายอินเทอร์เน็ต

จะเห็นได้ว่า ลักษณะของความเป็นชุมชน คือ ข่าย (Web) โดยเชื่อมโยงผ่านความสัมพันธ์และการสื่อสารของผู้คน ปัจจัยและทิศทางของชุมชนในรูปแบบใหม่ คือ ความเป็นปัจเจกบุคคล ระบบเศรษฐกิจ และการแพร่กระจายของเทคโนโลยีสารสนเทศอันไร้ขอบเขตซึ่งจะสร้างให้เกิดวัฒนธรรมมวลชนแบบใหม่ขึ้น

ประเภทของชุมชน

การแบ่งประเภทของชุมชนมีความแตกต่างกันไปตามทัศนะของนักวิชาการ ซึ่งอาจจะสรุปประเภทของชุมชนไทยตามลักษณะต่าง ๆ ได้ 3 ลักษณะ (ไพรัตน์ เตชะรินทร์. 2527: 54-62; สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2536: 10-13) คือ แบ่งตามลักษณะการปกครอง แบ่งตามลักษณะกิจกรรมทางสังคม แบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. แบ่งตามลักษณะการปกครอง (Administrative Unit) สามารถแบ่งชุมชนได้ 6 ชุมชน โดยพิจารณาจากลักษณะการปกครองของไทย พระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2547 ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้าน ชุมชนสุขาภิบาล ชุมชนเทศบาลตำบล ชุมชนเทศบาลเมือง ชุมชนเทศบาลนคร และชุมชนกรุงเทพมหานคร

2. ลักษณะของชุมชนแบ่งตามกิจกรรมทางสังคม (Social Activities) สามารถแบ่งลักษณะของชุมชนได้ 5 ชุมชน คือ ชุมชนเกษตรกรรม ชุมชนศูนย์การค้า ชุมชนอุตสาหกรรม ชุมชนศูนย์กลางขนส่ง และชุมชนศูนย์กลางการบริหาร

3. ลักษณะของชุมชนแบ่งตามความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม (Social Relation) เป็นการแบ่งชุมชนในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคม และเป็นการมอบในทัศนะของนักสังคมวิทยาที่มองลักษณะของชุมชนในด้านความสัมพันธ์ทุก ๆ ด้าน ไม่เพียงแต่เฉพาะการเมือง การปกครอง หรือกิจกรรมทางสังคมเท่านั้น แต่รวมไปถึงความสัมพันธ์ในสถาบันต่าง ๆ ตลอดจนลักษณะทางนิเวศวิทยาอีกด้วย ลักษณะของชุมชนแบ่งได้เป็น 2 ชุมชน คือ ชุมชนชนบทและชุมชนเมือง

ส่วน สุรวุฒิ บัดโรตง (2542: 7-8) ได้แบ่งชุมชนเป็น 3 แบบ คือ

1. Subsistence Village เป็นชุมชนไทยแบบเก่า โบราณมีการประกอบอาชีพเพื่อให้ยังชีพอยู่ได้ ผลิตเพื่อหากินหาใช้ เป็นชุมชนแบบพอยังชีพ

2. Dependent Village เป็นชุมชนหมู่บ้านที่ได้เปลี่ยนแปลงจากระดับการยังชีพไปสู่การเป็นชุมชนแบบพึ่งพาตลาด คนในชุมชนบริโภคสินค้าที่ผลิตจากกระบวนการอุตสาหกรรม และซื้อจากระบบการตลาดแบบการค้า โดยสินค้าเหล่านี้จะไหลเข้ามาแทนที่สิ่งของเครื่องใช้พื้นเมืองเดิม

3. Market Village เป็นชุมชนหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เมืองหรืออยู่ชานเมือง ทำให้เกิดการได้เปรียบเชิงยุทธศาสตร์ทางการค้ามากกว่าชุมชนอื่นที่อยู่ไกลออกไป

ความเข้มแข็งของชุมชน

เสน่ห์ จามริก (2543: 2) ได้ให้ความหมายของ “ชุมชนเข้มแข็ง” ไว้ง่าย ๆ ว่า คือ ชุมชนที่จำเป็นต้องพัฒนาเสริมสร้างสมรรถนะความเข้มแข็งของตนเองขึ้นให้ทัดเทียมกับพลังท้าทายทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมจากกระแสโลกาภิวัตน์กับระบบชนชั้นนำใหม่-นายหน้า

แมทธิวส์ (Mathews. 2540: 5-12) ได้กล่าวไว้ว่า ชุมชนเข้มแข็งนั้นสามารถใช้เกณฑ์วัดได้จาก 6 องค์ประกอบ คือ โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องทางการสื่อสาร กระบวนการสำคัญของชุมชน ภาวะการนำและผู้นำชุมชน กรอบแนวคิดหรือภาพที่อยู่ในหัวของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบัน และสำนึกความเป็นชุมชนและชนบทแห่งการแบ่งปัน

อุทัย ดุลยเกษม; และ อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540: 9-10) ให้ลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งซึ่งเป็นที่คาดหวังและต้องการ คือ มีสภาพร่วมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้น มีศักยภาพที่พึ่งพิงตนเองได้ในระดับสูง สามารถควบคุมและจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็น ส่วนใหญ่ และพัฒนาศักยภาพของตัวเองอย่างต่อเนื่อง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541: 14-19) ระบุลักษณะของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่า มีลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ คือ เป็นชุมชนเรียนรู้ (Learning Organization) เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตัวเอง (Community Management) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) และเป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful)

เสน่ห์ จามริก (2543: 6) กล่าวถึงลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งของชนบทไว้ว่าชุมชนจะต้องประกอบด้วยฐาน 3 ฐาน คือ ฐานคุณภาพชีวิต ฐานต้นทุนชีวิต และฐานการพัฒนาชีวิตและสังคม

จากแนวคิดลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนของนักวิชาการต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว พบว่า ชุมชนที่เข้มแข็งควรมีลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ คือ มีต้นทุนที่เข้มแข็ง มีการจัดการที่เข้มแข็ง มีกระบวนการเรียนรู้ และมีความสงบสุข ซึ่งแต่ละลักษณะมีรายละเอียดดังนี้

1. มีต้นทุนที่เข้มแข็ง

ต้นทุนที่เข้มแข็งของชุมชนในที่นี้หมายถึงต้นทุนทางธรรมชาติหรือทรัพยากรต่าง ๆ และต้นทุนทางวัฒนธรรมชุมชน ลักษณะของต้นทุนที่เข้มแข็งนี้ นักวิชาการส่วนใหญ่ที่กล่าวถึงในเบื้องต้นมองในเชิงต้นทุนทางวัฒนธรรมชุมชน ซึ่ง อุทัย ดุลยเกษม; และอรศรี งามวิทย์พงศ์ (2540: 9) ได้มองชุมชนเข้มแข็งว่า ต้องเป็นชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นทั้งทางกายและทางจิตวิญญาณ คือ ทางกายภาพสมาชิกของชุมชนต้องมีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การพัฒนาชุมชน ส่วนในทางจิตวิญญาณนั้น สมาชิกของชุมชนมีค่านิยมความเชื่อต่อสิ่งสูงสุดอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และรู้สึกว่าเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของชุมชน มีความรู้สึกผูกพันรักใคร่สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความช่วยเหลือแบ่งปัน ฯลฯ ลักษณะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541: 17) ที่เรียกว่า เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) คือ การที่สมาชิกของชุมชนมีความผูกพันภักดีกับชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ชุมชน ห่วงแทน มีสิ่งที่สมาชิกจะยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น มีวัด มีพระ มีสุสานตระกูล มีบรรพบุรุษหรือชีวิตเยาว์วัย และหรือผลประโยชน์ปัจจุบันและในอนาคตอยู่ในชุมชน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เมื่อรวมกันหลาย ๆ อย่าง ทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจ มีความเคลื่อนไหว

แมทธิวส์ (Mathews. 2540: 5-7) เรียกลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนเช่นนี้ว่า โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องทางการสื่อสาร ซึ่งมีลักษณะที่อาจจะให้ความสำคัญกับเรื่องจิตวิญญาณน้อยไปบ้าง โดยเน้นและให้ความสำคัญในเรื่องการติดต่อสื่อสารซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของความผูกพัน เขามองถึงกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐาน ก่อให้เกิดการพบปะสื่อสารกันระหว่างผู้คนในชุมชน รวมถึงการทำงานร่วมกัน มีเวทีทางการเมือง การพูดคุยระหว่างเพื่อนบ้าน การประชุมของสภาท้องถิ่น โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะนี้จะอิงอยู่กับระบบสังคมที่ไม่เป็นทางการ เช่น งานเทศกาล งานประเพณี งานสาธารณะ ซึ่งเป็นการดึงดูดผู้คนให้มาพบกัน เป็นช่องทางในการเชื่อมผู้คนเข้าใกล้ชิดกับชุมชนที่พวกเขาอาศัยอยู่ การพบปะในที่ต่าง ๆ

ดังกล่าวก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน นำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบันในชุมชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของเกิดสำนึกความเป็นชุมชนและขนบธรรมเนียมแห่งการแบ่งปันต่อไป

เสนห์ จามริก (2543: 6) มองลักษณะความเข้มแข็งซึ่งเป็นต้นทุนแตกต่างออกไปบ้างตรงที่ให้ความสำคัญกับต้นทุน ซึ่งเป็นต้นทุนทางทรัพยากรด้วย ซึ่งเรียกว่า ฐานต้นทุนชีวิต ได้แก่ เรื่องของที่ดิน ป่า ไร่นา แหล่งน้ำ อากาศ และทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพืชและสัตว์ซึ่งธรรมชาติได้ประทานมาให้เพื่อการดำรงชีวิตของมวลมนุษย์และสัตว์โลก

ความเข้มแข็งของต้นทุนในชุมชน ต้องประกอบด้วยต้นทุนทางธรรมชาติ และต้นทุนทางวัฒนธรรม ชุมชนจึงจะดำรงอยู่ได้ และสามารถนำไปก่อรูปขึ้นเป็นความเข้มแข็งในลักษณะอื่น ๆ ต่อไป เปรียบได้กับการดำรงอยู่ของชีวิตมนุษย์ต้องประกอบด้วยร่างกายและจิตใจที่เข้มแข็ง ชุมชน ก็เช่นเดียวกัน จะดำรงอยู่ได้ก็ต้องอาศัยพื้นฐานจากทรัพยากรทางธรรมชาติและทรัพยากรทาง วัฒนธรรมที่เข้มแข็งประกอบกัน

2. มีกระบวนการที่เข้มแข็ง

กระบวนการของชุมชนเป็นความเคลื่อนไหวที่แสดงว่าชุมชนไม่หยุดนิ่ง มีพลวัตความเคลื่อนไหวที่มีลักษณะสื่อให้เห็นความเข้มแข็งของชุมชนนั้น ต้องเป็นความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นจากแรงขับภายในชุมชนเองไม่ใช่เกิดขึ้นจากแรงขับที่กระทำจากภายนอก สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541: 15) เรียกว่า เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตัวเอง (Community Management) ซึ่งประกอบด้วย กิจกรรมสำคัญ 4 ประการ คือ มีการวางแผนว่าจะทำอะไร ใครจะทำ ที่ไหน ฯลฯ มีการจัดกระบวนการเตรียมความพร้อมทั้งด้านวัสดุและคนในการดำเนินงาน มีการลงมือดำเนินงานตามแผนคือการปฏิบัติตามขั้นตอนที่ได้วางแผนไว้ และมีการประเมินเมื่อดำเนินงานเสร็จสิ้นแล้ว อุทัย ดุลยเกษม; และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540: 10) ได้ชี้ชัดไว้ด้วยว่า กระบวนการที่ชุมชนรู้จักจัดการนี้ต้องเกิดขึ้นโดยมีศักยภาพที่พึ่งพิงตนเองได้ในระดับสูง ทั้งด้านทรัพยากรและการจัดการ รวมไปถึงสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองในระหว่างการทำงานด้วย

ความเข้มแข็งของชุมชน ที่มีลักษณะกระบวนการที่เข้มแข็งนี้ แมทิวส์ (Mathews. 1997: 7-9) ได้แยกเป็นเรื่องกระบวนการสำคัญของชุมชน โดยต้องตรวจสอบด้วยว่า กระบวนการตัดสินใจภายในชุมชนดำเนินไปเช่นไร การตัดสินใจในเรื่องส่วนรวมต้องดำเนินไปด้วยความจงใจไม่ใช่ด้วยความเพิกเฉยของคนในชุมชน หรืออาจจะเรียกว่าคนในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการซึ่งนำไปสู่ ภาวะผู้นำและผู้นำชุมชน ชุมชนเข้มแข็งต้องเต็มไปด้วยภาวะการนำที่แต่ละคนในชุมชนสามารถจะริเริ่มนำในสิ่งที่สร้างสรรค์ ในขณะที่บุคคลอื่น ๆ ในชุมชนก็ให้ความร่วมมือในการดำเนินงานอย่างเต็มศักยภาพของตนเอง โดยทุกคนในชุมชนมีภาพในหัวว่า อำนาจมีหลากหลาย อำนาจที่แท้จริงเป็นอำนาจที่มาจากประชาชน อำนาจเป็นสิ่งที่แฝงอยู่ในตัวของคนในชุมชนและสามารถเพิ่มพูนอำนาจนั้นได้ด้วยการชักจูงและสร้างสัมพันธ์กับคนอื่น เขาเรียกความเข้มแข็งในความคิดของคนในชุมชนนี้ว่า กรอบแนวคิดหรือภาพที่อยู่ในหัวของคนในชุมชน

ลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนนี้ ใกล้เคียงกับที่ เสน่ห์ จามริก (2543: 6) เรียกว่า ฐานการพัฒนาชีวิตและสังคม ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้นทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนเทคโนโลยีเพื่อการประยุกต์ใช้อย่างสมดุล ให้สอดคล้องกับการดำรงอยู่ของชีวิต

กระบวนการที่เข้มแข็งของชุมชน อาจจะสรุปได้ง่าย ๆ ว่า คือ กระบวนการที่ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ซึ่งจะบ่งบอกถึงความเข้มแข็งได้ และนอกจากนั้นแล้ว ทุกคนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการ คือ คิดร่วมกัน วิเคราะห์ร่วมกัน กระทำร่วมกัน ประเมินร่วมกัน ตลอดจนการเรียนรู้ร่วมกันอีกด้วย

3. มีกระบวนการเรียนรู้

ในการพัฒนาต่าง ๆ นั้น ปัญญาจะเป็นตัวกำหนดทิศทางของการพัฒนา การพัฒนาที่ขาดปัญญามีแต่จะนำไปสู่ความล้มเหลวและผิดทิศทาง ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจึงเป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่จะสร้างความเข้มแข็งทางปัญญาให้แก่คนในชุมชนเพื่อนำพาการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ต่อไป ซึ่งชุมชนที่เข้มแข็ง มีกระบวนการเรียนรู้จากปัญญาและแหล่งความรู้ต่าง ๆ ในชุมชนได้เอง

ประเวศ วะสี (2538: 8-20) ได้กล่าวถึงความสำคัญในการเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนเพื่อเกิดปัญญาว่า เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของสังคมทั้งหมดรวมกัน ความเข้มแข็งทางปัญญา เกิดจากลักษณะ 5 ประการ คือ สติปัญญาของคนทั้งหมด โครงสร้างของสมอง กระบวนการเรียนรู้ที่สร้างความเข้มแข็งทางปัญญา การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และความสามารถในการสร้างความรู้ใหม่ นอกจากนี้ยังได้เสนอยุทธศาสตร์ทางปัญญาไว้ 8 ประการ คือ

1. ยุทธศาสตร์ญาณวิทยาที่เน้นการเรียนรู้ใน 3 ระดับ กล่าวคือ ความรู้ที่รู้ความจริง แล้วเกิดปัญญาที่เชื่อมโยงความรู้ต่าง ๆ ได้ และเกิดจิตสำนึกเพราะความเข้าใจตัวเองที่สัมพันธ์กับสรรพสิ่งทั้งหลาย
2. ยุทธศาสตร์ครอบครัวยุทธศาสตร์ครอบครัว จำเป็นต้องส่งเสริมและสนับสนุนครอบครัวให้มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งการศึกษา เพื่อพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลอย่างเหมาะสมครบถ้วน ทำให้ครอบครัวเป็นฐานที่สำคัญทางสติปัญญาของชาติ และเป็นฐานทางศีลธรรมของสังคม
3. ยุทธศาสตร์เครือข่ายการเรียนรู้ ควรส่งเสริมสนับสนุนให้มีการเรียนรู้ของชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน องค์กรชุมชนจะเป็นองค์กรในการจัดการของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการจัดการในเรื่องของตนเอง รวมทั้งการจัดการเรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในปริมณฑลของชุมชน และในชุมชนมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย
4. ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษา หลักการปฏิรูปการเรียนรู้ในด้านความรู้และปัญญา และกระบวนการเรียนรู้ จะต้องมีการพัฒนา มีมิติทางสังคม จิต และปัญญา ซึ่งเกิดจากการศึกษา จากการสัมผัสความจริง ศึกษาจากการคิด และศึกษาจากการเจริญสติ
5. ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ในองค์กรและบทบาทของกองทัพ กองทัพควรปรับบทบาทให้เป็นสถาบันเพื่อการพัฒนาคนไปพร้อมกับการดำรงสมรรถนะทางการรบ เนื่องจาก

ทหารที่เกณฑ์ เข้ามาล้วนเป็นคนจน มีการศึกษาน้อย และเป็นผู้ที่เสียเปรียบทางสังคม หากกองทัพให้การศึกษาและนำสื่อทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์มาใช้ในการพัฒนาการศึกษา ก็จะเป็นการพัฒนาสติปัญญาของคน ในชาติได้อีกทางหนึ่ง

6. ยุทธศาสตร์สื่อสารมวลชน เนื่องด้วยสังคม สื่อทุกชนิด มีบทบาทในการสื่อสารระหว่างกัน หากมีการบริหารจัดการสื่อ และการพัฒนาคุณภาพของสื่อให้มีสาระและสร้างสรรค์ก็เป็นหนทางหนึ่งที่จะพัฒนาสติปัญญาของผู้คนในสังคมได้อย่างกว้างขวางและก้าวกระโดด

7. ยุทธศาสตร์การวิจัย สังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่มีความเชื่อมโยงและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการสร้างความรู้ใหม่จะทำให้เข้าใจสังคมได้ ด้วยเหตุนี้ ประเทศจะต้องมีความเข้มแข็งทางด้านการวิจัย

8. ยุทธศาสตร์การจัดการเพื่อความเข้มแข็งทางปัญญาในการทำให้ยุทธศาสตร์ต่างๆ ทั้ง 7 ที่กล่าวมานั้นประสบความสำเร็จได้ ต้องอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับระดับนโยบาย มีการประสานความร่วมมือกัน ทำแผนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย มีกลไกในการประเมินผล มีการทดลอง และรัฐควรสนับสนุนระบบการเงินสำหรับการศึกษาและการวิจัย เพื่อสนับสนุนให้เกิดการสร้างพลังปัญญาในสังคม

จากยุทธศาสตร์ทางปัญญาทั้ง 8 ประการดังกล่าว ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ในระดับมหภาค อาจนำมาปรับเป็นยุทธศาสตร์ในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเข้มแข็งของชุมชนต่อไปได้

อุทัย ดุลยเกษม; และ อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540: 10) เรียกลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนนี้ว่า เป็นชุมชนที่พัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ สร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่าง ๆ มีผลให้ชุมชนมีความรู้และความสามารถที่จะพัฒนาตนเอง และถ่ายทอดความรู้นั้นได้อย่างต่อเนื่อง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541: 14) เรียกว่า เป็นชุมชนเรียนรู้ (Learning Organization) คือ สมาชิกชุมชนนั้นเองเรียนรู้ หากเป็นสมาชิกกลุ่มใหญ่หรือสมาชิกทั้งหมดของชุมชนช่วยกันเรียนรู้ นั่นหมายความว่า ชุมชนจะต้องตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาต่อความเป็นไปของโลก รู้ข่าวคราวทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศ รวมทั้งการเพิ่มพูนความรู้บางด้านที่จำเป็น เช่น ด้านการอาชีพ ด้านการเมือง การปกครอง ให้กับชุมชนอย่างครอบคลุมและลุ่มลึก การเรียนรู้ลักษณะเช่นนี้เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต เรียนรู้จากการปฏิบัติและประสบการณ์ตรง เรียนรู้จากการร่วมมือกันทำงานเป็นกลุ่มก้อน จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ความรู้เช่นนี้เป็นความรู้จริง เป็นความรู้ขั้นสูงที่เรียกว่าปัญญา ซึ่งใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน หรือสามารถสร้างการพัฒนาชุมชนของตนให้เจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืนถาวรต่อไป ทั้งนี้เพราะปัญญาเป็นเสมือนพลังผลักดันให้ชุมชนเกิดความก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา

4. มีความสงบสุข

คุณภาพชีวิตของมนุษย์ไม่ได้มองเพียงปัจจัยภายนอกที่เป็นวัตถุและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงคุณภาพของจิตใจที่เป็นนามธรรมรวมอยู่ด้วย ชุมชนที่มีคุณภาพและมีความเข้มแข็งก็เช่นเดียวกัน ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนที่มีความสงบสุข สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541: 17) เรียกว่า เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) คือ ในขณะที่คนพัฒนา มีความสันติสุขหรือสงบสุขคือ จิตสงบเยือกเย็น ชุมชนที่มีสันติภาพอันหมายถึงภาพรวมของคนมีความสันติสุข ในขณะที่สันติสุขเป็นยอดของคุณภาพและคุณธรรม หรือเป็นศูนย์รวมของคนที่มีคุณภาพและคุณธรรม ซึ่งเป็นยอดรวมของความเข้มแข็งด้านต่าง ๆ ทั้งความพยายามในการเรียนรู้ ความสามารถในการจัดการ และการมีชีวิตจิตใจมีจิตวิญญาณ จุดยอดของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเครื่องเตือนใจ ไม่ให้หลงว่าคนพัฒนาแล้วต้องมีความสุข ชุมชนที่พัฒนาแล้วต้องมีความสงบสุข มีสันติภาพ ซึ่งเป็นยอดปรารถนาของการพัฒนาสังคม

ความสงบสุขของชุมชนเกิดขึ้นได้จากหลายเหตุ เช่น คนในชุมชนมีความสุข มีความสมดุลในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตลอดจนสิ่งแวดล้อม ความปรองดอง สมัคคีสามัคคีกันของคนในชุมชน การรู้จักการจัดการชุมชน การมีผู้นำที่ดี รวมถึงการประสานร่วมมือกันเป็นอย่างดีระหว่างกลุ่มสังคมต่าง ๆ ในชุมชน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แสดงออกได้หลายรูปแบบที่สำคัญ เช่น การเป็นชุมชนที่มีความสุข การมีความสามัคคีปรองดองกัน มีการทำงานเพื่อส่วนรวม ความมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการทำงานของชุมชน การมีพลังในการทำงานใหญ่ งานเพื่อส่วนรวม การมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งที่อาจมีให้ ลุล่วงไปได้ รวมทั้งการสามารถปกป้องภัยอันตรายจากภายนอก และแม้จะไม่ออกไปประราน ภายนอก แต่ภายนอกก็ยำเกรงพลังอำนาจความสมัคคีสามัคคีของคนในชุมชน

จะเห็นได้ว่า ความสงบสุขของชุมชนเป็นสุดยอดของความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเกิดขึ้นได้จากลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนลักษณะอื่น ๆ ทั้ง 3 ด้าน มาประกอบกันเป็นภาพรวมของชุมชนที่มีความเข้มแข็งโดยมีความสงบสุข ความสงบสุขจึงเป็นสุดยอดปรารถนาของสังคมไทย ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และในสังคมอุดมคติ ชุมชนที่จะมีความสงบสุขได้จะต้องมีความสมดุลของ องค์ประกอบต่าง ๆ ในชุมชน มีความรักความปรารถนาดีและความเอื้ออาทรต่อกันของคนใน ชุมชนเป็นสายใยผูกพันให้เกิดความสงบสุข

ตัววัดความเข้มแข็งของชุมชน

ในเรื่องการวัดความเข้มแข็งของชุมชนนั้น เนื่องด้วยพื้นฐานของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน ปัจจัยบ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชนจึงแตกต่างกัน ความเข้มแข็งในชุมชนหนึ่งอาจมีปัจจัยที่หลากหลาย ในขณะที่อีกชุมชนหนึ่งอาจมีเพียงปัจจัยเดียว จึงไม่มีตัวชี้วัดใดที่สามารถวัดความเข้มแข็งของชุมชนได้ครบทุกด้าน ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่นักวิชาการและ ผู้รู้ได้กล่าวถึงการวัดความเข้มแข็งของชุมชนไว้ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ (ศศิธร ศิริประเสริฐกุล. 2538: 1; อ้างอิงจาก กาญจนา แก้วเทพ. 2538: บทคัดย่อ) ได้กล่าวถึงตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนว่ามี 4 ประการ คือ ประการแรก มีคนอยู่เพียงพอที่จะรับการถ่ายทอดประเพณี วัฒนธรรมจากบรรพบุรุษ ได้ครบทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัย ในเชิงปริมาณ ส่วนในเชิงคุณภาพ คนเหล่านี้ต้องมีพลังความรู้ ความสามารถ พลังในการจัดการ พลังแห่งธรรมะเพียงพอต่อการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ประการที่สอง มีทรัพยากรธรรมชาติเพียงพอ เช่น ที่ดิน น้ำ ประการที่สาม มีภูมิปัญญาเพียงพอที่จะแก้ปัญหาของชุมชน ประการสุดท้าย มีคุณธรรม ชุมชนมีความสุข ทุกคนอยู่ร่วมกัน ร่วมมือกัน ช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (พนารัช ปรีดากรณ์ 2542: 16-17; อ้างอิงจาก ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2544: บทคัดย่อ) ได้กล่าวถึง ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนว่า ประกอบด้วย 3 มิติ คือ มิติทางเศรษฐกิจ ต้องพึ่งตนเองได้ ผลิตให้พอมีพอกิน มีใช้ เหลือแล้วจึงขาย มิติทางการเมือง คือ การมีจิตสำนึกของชาวบ้านในการรวมพลังกระทำการต่าง ๆ มีเครือข่ายที่เข้มแข็ง มีอำนาจในการต่อรอง มิติทางวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นรากฐานของมิติอื่น ๆ ซึ่งจะเป็นวัฒนธรรมที่ยึดโยงชุมชนไว้

อัจฉรา วงศ์วัฒนามงคล (2545: 24-25) ได้กล่าวถึงตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนว่าประกอบด้วย 4 ประการ คือ ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ กล่าวคือมีความสมดุลของรายได้ รายจ่ายของครัวเรือน (Balance Sheet) มีความ สมดุลของการผลิตและการบริโภค นั่นคือ ครัวเรือนสามารถผลิตได้พอเพียงต่อการบริโภค ประการที่สอง ชุมชนเห็นว่าอาชีพของตนมีอนาคต (Perspective) มีความเชื่อมั่นในอาชีพของตนเองมีความต่อเนื่องในกระบวนการการผลิตที่ทำให้เกิดความมั่นคงในอาชีพของตน มีความพอใจในอาชีพ มีการสืบทอดอาชีพ ไม่มีความรู้สึกแปลกแยกต่ออาชีพ ประการที่สาม มีกระบวนการ (Process) คือ การเปรียบเทียบ การผลิตของชุมชนกับเศรษฐกิจของคนอื่นในแง่ของวัตถุและแง่ของจิตใจ ประการที่สี่ การแบ่งแรงงานที่ซับซ้อน การจัดการกระบวนการทางเศรษฐกิจทุนพื้นฐานและทุนหมุนเวียนที่เข้าไปสู่ทิศทางของการบริโภคอย่างเต็มอ้อม และมีความหลากหลายในทิศทาง ซึ่งถูกกำหนดมาจากรูปแบบการผลิตค่าใช้จ่ายที่นำไปสู่ความสมดุลของเศรษฐกิจของครอบครัว

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า “ภูมิปัญญา” (Wisdom) มีคำที่เกี่ยวข้องกันอยู่หลายคำคือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom), “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Popular Wisdom) และ “ภูมิปัญญาไทย” (Thai Wisdom)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2539: 398) ให้ความหมายของคำ “ภูมิปัญญา” ว่าหมายถึง พินความรู้ความสามารถ เมื่อนำคำว่าท้องถิ่นหรือชาวบ้านมาขยายแล้ว นักวิชาการ

มักจะให้ความหมายไว้เช่นเดียวกันคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น กับภูมิปัญญาชาวบ้าน มีความหมายเช่นเดียวกัน ส่วนคำว่า ภูมิปัญญาไทย จะมีความหมายที่แตกต่างออกไป เป็นภูมิปัญญาของคนเชื้อชาติไทย

นิยามของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (2529: 17) ได้กล่าวว่า ปัญญาหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นก็เรียก หมายถึง พื้นเพ รากฐานของความรู้ชาวบ้าน

ธวัช ปุณโณทก (2531: 16) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้ที่สะสมสืบทอดกันมา

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์; และ วิศน์ ศิลาตระกูล (2533: 163) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น หมายถึง ความรู้ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษาอบรม สั่งสมและถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ หรือเป็นความรู้ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาอบรม สั่งสมและถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ หรือเป็นความรู้ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้างความสามารถ ทำให้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุขเป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต

สามารถ จันทรสุรีย์ (2533: 27) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาในการแก้ไขปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (ม.ป.ป.: 2) อธิบายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเรา ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวของผู้นั้น หากมีการสืบค้น เพื่อศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

จากการสัมภาษณ์ของนิสิตภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2534: 5) เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน : มิติจรัสแสงต่อการจัดการเรียนการสอนระดับ

ประณตศึกษา ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึง องค์ความรู้ของ ชาวบ้านหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้น ทำขึ้น จากสติปัญญาและความสามารถของ ชาวบ้านเอง เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือการดำเนินชีวิตได้อย่างสมสมัย มีกระบวนการสั่งสม สืบทอดและกลั่นกรองกันมายาวนาน และมีการประสมประสานกันจนเป็น เหลี่ยมมณีที่จรัสแสงคงทน และท้าทายต่อกาลเวลา

รัตนะ บัวสนธ์ (2535: 33) ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึง กระบวนทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลก และสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนทัศน์ ดังกล่าวจะมีรากฐานจาก คำสอนทางศาสนา คติ จารีตประเพณี ที่ได้รับการถ่ายทอด สั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมา ปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็นชุมชน และปัจเจกบุคคล ซึ่งกระบวนทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกออก ได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

ลักษณะที่ 2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

ลักษณะที่ 3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง

ประเวศ วะสี (2539: 12) ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน เกิดจากการสะสม การเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนานมีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็น วิชา ๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการใช้จ่ายกับการศึกษาวัฒนธรรมมันจะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันไปหมด

ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเวศ วะสี (2524: 40-45) กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ความจำเพาะกับท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการสะสมขึ้นมาจาก ประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาจากภายนอก โดยที่ไม่อาจนำไปใช้กับ ท้องถิ่นอื่น ๆ ที่แตกต่างกันได้ หรือได้แต่ไม่ดีมากนัก

2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูงภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีการเชื่อมโยงกันระหว่าง ชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อม มีการพยายามนำธรรมชาติมาอธิบายเป็นรูปธรรมที่สามารถแตะต้อง ได้เช่น ความคิดเรื่องพระแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ทำให้คนเคารพ ธรรมชาติ และไม่ทำลายล้างสิ่งนั้น

3. มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญกับประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

สามารถ จันทร์สุรย์ (2533: 88-94) ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี และอื่น ๆ

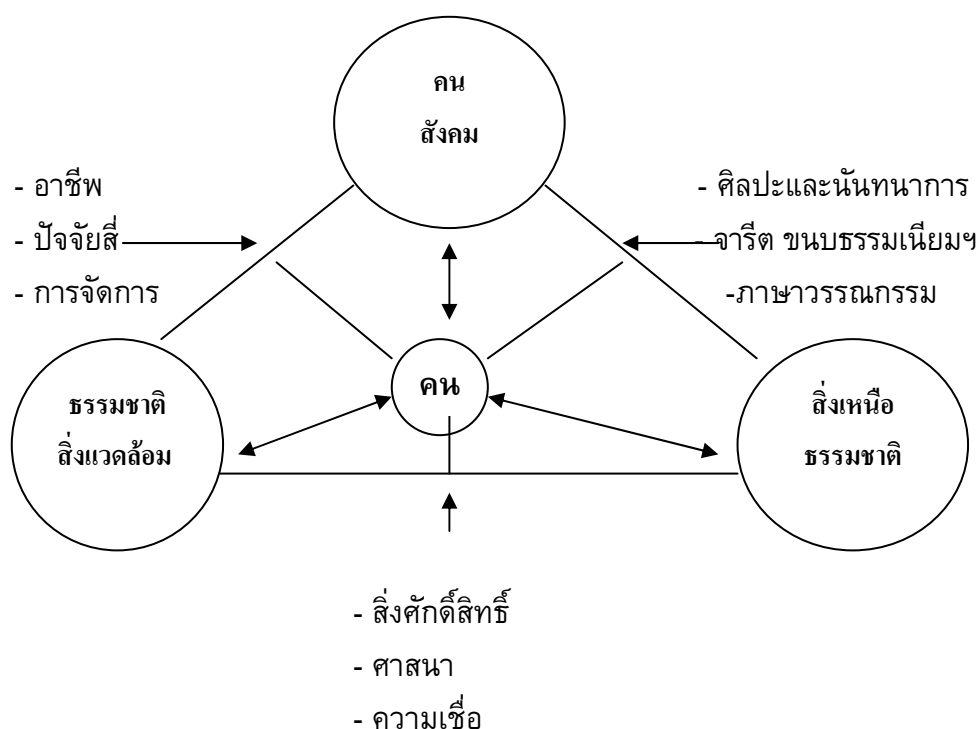
โดยภูมิปัญญาเหล่านี้สามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ได้แก่

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกัน ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ

2. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือในชุมชน

3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดทั้งสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ทั้ง 3 ลักษณะนี้คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน คือชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นชัดเจนได้โดยแผนภาพดังนี้

ภาพประกอบ 2 ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทย

(ที่มา : สามารถ จันทร์สุรย์. (2533). เอกสารสัมมนาวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน. หน้า 94.

จากแผนภาพจะเห็นได้ว่า ลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ การบริหารจัดการองค์กร ตลอดจนการประกอบอาชีพต่างๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลป และนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่างๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ จะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่างๆ เป็นต้น

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536: 1-10) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นระบบความรู้ ภูมิปัญญาไม่ได้เกิดแวบขึ้นมาในหัว แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นในการศึกษาจะเข้าไปดูว่า ชาวบ้าน “รู้อะไร” อย่างเดียวไม่พอ ต้องศึกษาว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างไร โดยพิจารณาจาก

1. การสั่งสมและการกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมและกระจายความรู้ โดยความรู้ไม่ได้ลอยอยู่เฉย ๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน สั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคนหนึ่ง ซึ่งมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้ เราควรศึกษาด้วยว่า กระบวนการนั้นเป็นอย่างไร หมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาได้อย่างไร

2. การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้ แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น เราก็ต้องการเข้าใจกระบวนการ ถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

3. การสร้างสรรค์ปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่ถูกปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาโดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง เรายังขาดการศึกษาว่าชาวบ้านปรับเปลี่ยนความรู้ และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

จากแนวคิดของนักวิชาการอาจสรุปได้ว่าลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นมีดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ คนกับคนอื่น ๆ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ถูกสั่งสมมาและสอดคล้องกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการถ่ายทอดที่สลับซับซ้อน
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาลักษณะที่เป็นพลวัต

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่า ทั้งบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ ได้มีการแบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็นหลายสาขาแตกต่างกันดังนี้

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2533: 12) แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพซึ่งมีลักษณะการประกอบอาชีพแบบพุทธเกษตรกรรม หรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะจัดความสมดุลสอดคล้องกับธรรมชาติ มุ่งการพึ่งพาตนเองเป็นกระแสหลักมากกว่าการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ได้แก่ การทำสวนเกษตร การทำเกษตรผสมผสาน และการทำเกษตรแบบธรรมชาติ

2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคม หรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งได้แก่ ความเชื่อ คำสอน ค่านิยม ประเพณี ที่แสดงออกในแบบแผนการดำเนินชีวิต

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรักษาป่าไม้ชุมชน การรักษาโรคด้วยสมุนไพร

อังกูล สมคะเนย์ (2535: 34) จัดกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น 4 กลุ่มคือ

1. เป็นเรื่องเกี่ยวกับคติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดกันมา

2. เป็นเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

3. เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย

4. เป็นเรื่องของแนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2539: 8-25) ได้กำหนดสาขาย่อยของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 5 หมวด ดังนี้

หมวดที่ 1 ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา

ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา หมายถึงแบบอย่างที่เป็นปฏิบัติสืบต่อกันมาเกี่ยวกับคติ ความเชื่อ ปรัชญา ศาสนา ลัทธิ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ กฎหมายที่เกี่ยวข้องด้าน วัฒนธรรม ธรรมเนียมการปกครอง การปลูกฝังและการสืบทอด และประเพณี

หมวดที่ 2 หมวดภาษาและวรรณกรรม

ภาษาและวรรณกรรมหมายถึง สิ่งสื่อความหมายด้วยเสียงหรืออักษรที่มีกำหนดไว้เป็นแบบแผน เพื่อใช้เป็นสื่อสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน แบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ขาวสาร วรรณกรรม ภาษาศาสตร์และหลักภาษา ภาษาถิ่นและภาษาชนต่างกลุ่ม นิทานและภูมิปัญญา ความเรียงและฉันทลักษณ์ วาทการ ภาษิต และปริศนาคำทาย

หมวดที่ 3 หมวดศิลปกรรมและโบราณคดี

ศิลปกรรมและโบราณคดีหมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อความงามที่ให้คุณค่าทางจิตใจหรือเพื่อประโยชน์ใช้สอย รวมทั้งสิ่งต่างๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อสื่อสารทางความเชื่อของกลุ่มชน สามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม โบราณคดี การวางผังเมืองและชุมชน และวัฒนธรรมสถานหรือแหล่งวัฒนธรรม

หมวดที่ 4 หมวดการเล่น ดนตรี และการพักผ่อนหย่อนใจ

การเล่น ดนตรี และการพักผ่อนหย่อนใจหมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์แสดงออกเพื่อสนองความต้องการทางด้านร่างกาย อารมณ์ และจิตใจ แบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ การขับร้อง และดนตรี ระบำรำฟ้อน มหรสพ เพลงเด็กและเพลงกล่อมเด็ก เพลงหน้าพาทย์ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาและนันทนาการ การท่องเที่ยวและธุรกิจเกี่ยวกับวัฒนธรรม

หมวดที่ 5 หมวดชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ

ชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการหมายถึง กิจกรรมการดำเนินชีวิตของบุคคลหรือกลุ่มชนประกอบกับการคิดค้น และพัฒนาวิทยาการเพื่อเสริมสร้างความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยอาศัยบุคคลในท้องถิ่นหรือการรับเอาวัฒนธรรมต่างถิ่นมาปรับปรุงพัฒนาการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมยิ่งขึ้น แบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ เครื่องใช้ คหกรรมศาสตร์ การสาธารณสุข ที่อยู่อาศัย ชีวประวัติ วิทยาการ และอาชีพ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541: 25–26) กำหนดสาขาของ ภูมิปัญญาไทยไว้จำนวน 10 สาขา ดังต่อไปนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่างๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหา การเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่นการแก้ไขโรคและแมลง) และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยี ที่เหมาะสมกับการเกษตรเป็นต้น

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค) หมายถึงการรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหา ด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชนโดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์ จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริหารกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการ ในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ภูมิภาพกรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8. สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานด้านต่างๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรทางศาสนา องค์กรทางการศึกษา ตลอดจนองค์กรทางสังคมอื่นๆในสังคมไทย เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน ระบบผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน การจัดการศาสนสถาน การจัดการศึกษาตลอดทั้งการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น กรณีของการจัดการศึกษาเรียนรู้ นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มีความสำคัญ เพราะการจัดการศึกษาเรียนรู้ที่ดี หมายถึงกระบวนการเรียนรู้ พัฒนา และถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิภาพ

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษาทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดจนด้านวรรณกรรมทุกประเภท

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีต่างๆ เป็นต้น

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้านที่เกิดขึ้นจากการสะสม ถ่ายทอดและพัฒนามาหลายชั่วอายุคนอย่างต่อเนื่องโดยมีความผสมกลมกลืนกันและถูกถ่ายทอดมาด้วยวิธีการที่หลากหลาย โดยมีลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งต่างๆในธรรมชาติ คนกับคนอื่นๆ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ถูกสั่งสมมาและสอดคล้องกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการถ่ายทอดที่สลับซับซ้อน

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะที่เป็นพลวัต

เมื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดประเภท นักวิชาการมีการจัดประเภทแตกต่างกันและมีความหลากหลาย การจัดประเภทของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติน่าจะ สามารถจำแนกประเภทได้ชัดเจนซึ่งได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น 5 สาขาย่อย คือ หมวดที่หนึ่ง ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา หมวดที่สอง ภาษาและ

วรรณกรรม หมวดที่สาม ศิลปกรรมและโบราณคดี หมวดที่สี่ การละเล่น ดนตรี และพักผ่อนหย่อนใจ หมวด ที่ห้า ชีวิตความเป็นอยู่ และวิทยาการ

การจัดการศึกษากับภูมิปัญญาท้องถิ่น

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535

ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2535: 8-15) ได้ระบุถึงภูมิปัญญาไทยไว้ในหลักการ ความมุ่งหมายของการจัดการศึกษาแนวนโยบายการศึกษา และแนวทางในการจัดการศึกษา ไว้ดังนี้

1) หลักการข้อ 3 ระบุว่า การก้าวทันความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ และการรับวัฒนธรรมจากต่างประเทศหรือจากภายนอกชุมชน จะต้องประสานควบคู่ไปกับการเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญา ภาษาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น และของสังคมไทยเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาความรู้ใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น

2) ความมุ่งหมายของการจัดการศึกษา ข้อ 1 ระบุว่า ด้านปัญญา บุคคลที่ได้รับการศึกษาพึงเป็นผู้มีปัญญา คือรู้จักเหตุและผล รู้จักแยกแยะผิดชอบชั่วดี คุณและโทษ สิ่งที่ดีควรกระทำและไม่ควรกระทำบนพื้นฐานของความจริง รู้จักแก้ไขปัญหาได้อย่างฉลาด และรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและหลากหลาย มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และใฝ่เรียนรู้ใฝ่รู้เพื่อความก้าวหน้าทางความรู้และวิทยาการต่างๆ รู้คุณค่าของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของสังคมไทย และรู้จักเลือกรับวิทยาการและวัฒนธรรมจากภายนอก

3) แนวนโยบายการศึกษา ข้อ 13 ระบุว่า ส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทของครอบครัว ชุมชน สถาบันสังคมอื่นๆ และสื่อมวลชนให้มีส่วนร่วมในกระบวนการของการจัดการเรียนการสอนและการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

4) แนวทางการจัดการศึกษา ข้อ 4 ระบุว่า ส่งเสริมให้ชุมชนจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีการศึกษา การแสวงหาความรู้ข้อมูลข่าวสารและการรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาการอื่นๆ ให้ชุมชนสามารถวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการนั้น และหาวิธีการต่างๆ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ระหว่างชุมชน

5) แนวทางการจัดการศึกษา ข้อ 9 ระบุว่า นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าและวิจัยในศาสตร์สาขาต่างๆ รวมทั้งจากแหล่งวิทยาการอื่นๆ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัด หอสมุด พิพิธภัณฑ์ สื่อมวลชน เป็นต้น มาพิจารณาประกอบการจัดเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนการสอนทุกระดับ ประเภท และรูปแบบการศึกษา

6) แนวทางการจัดการศึกษา ข้อ 27 ระบุว่า ส่งเสริมให้ครูมีบทบาทเป็นผู้นำทางความคิด และเป็นผู้ประสานแหล่งความรู้ทางการศึกษากับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และกระจายความรู้อย่างกว้างขวาง

จากเนื้อหาในแผนการศึกษาแห่งชาติดังกล่าว เป็นการเปลี่ยนกระบวนทัศน์การจัดการศึกษาไทยจากการเน้นความรู้สากลเพียงอย่างเดียวไปสู่การให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาในฐานะเป็นรากเหง้าความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นและของสังคมไทย ซึ่งเป็นฐานในการพัฒนาองค์ความรู้ที่จำเป็น เพื่อให้สังคมไทยก้าวไปสู่ความเป็นสากลอย่างสมศักดิ์ศรี

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

ได้ระบุแนวทางที่ใช้ภูมิปัญญา ในการแก้ปัญหาการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2541: 10-75) ดังนี้

“มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลย์และยั่งยืน ทั้งนี้ตามกฎหมายที่บัญญัติ”

“มาตรา 69 บุคคลมีหน้าที่ป้องกันประเทศ รับราชการทหาร เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พินิจ ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

“มาตรา 81 รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่าง ๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ”

“มาตรา 289 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมและการฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการในท้องถิ่น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ แต่ต้องไม่ขัดต่อมาตรา 43 และมาตรา 81 ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่นตามวรรคสอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย”

สรุปได้ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฯ ได้กำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบสานและส่งเสริมภูมิปัญญาไทย ให้เป็นหน้าที่ของประชาชนและรัฐร่วมกัน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2)

พ.ศ. 2545

ได้กำหนดให้กระบวนการเรียนรู้ต้องส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญ ทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และการบูรณาการในเรื่องศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ ภูมิปัญญา และยังกำหนดให้มีการนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญและภูมิปัญญา ท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้ เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาและยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและ สนับสนุนการจัดการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2541: 5 - 32) ดังนี้

“มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครอง ในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและ ส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้ง ส่งเสริมศาสนา ศิลปะวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและ ความรู้ อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการ ประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ใฝ่รู้และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง”

“มาตรา 27 ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการ ประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ”

“มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบัน สังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญา และวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการรวมทั้งหา วิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน”

“มาตรา 57 ให้หน่วยงานทางการศึกษาระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษาโดยนำประสบการณ์ความรู้ความชำนาญและภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคล ดังกล่าวมาใช้เพื่อเกิดประโยชน์ทางการศึกษาและยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัด การศึกษา”

สรุปได้ว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฯ ได้มุ่งเน้นการจัดการศึกษาที่มีความ หลากหลายของความรู้ที่เป็นสากลและภูมิปัญญาท้องถิ่น

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544)

ได้ระบุถึงการพัฒนาระบบการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนโดยมีแนวทางและมาตรการในการดำเนินงานดังนี้

1. รัฐและเอกชนส่งเสริมและพัฒนาระบบการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อให้สามารถ คิดวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา สามารถกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมในชุมชน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวคิดและทิศทางการพัฒนาชุมชนและทิศทางการเผชิญการเปลี่ยนแปลง

2. หน่วยงานของรัฐ สถาบันการศึกษาและองค์กรชุมชน สนับสนุนความคิดริเริ่มของผู้นำและปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง สิ่งแวดล้อมและสังคม และประสานการเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียนอย่างเต็มที่

3. ให้สถาบันศาสนาเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาจิตใจ กระบวนการเรียนรู้ และการแก้ปัญหาของชุมชน/จังหวัด การจัดการศึกษา รวมทั้งการพิทักษ์สิทธิเด็กทางการศึกษา ร่วมกับครอบครัว ชุมชน และโรงเรียน ตลอดจนสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือระหว่างพหุภาคีได้แก่ชุมชน สถาบันศาสนา หน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน ภูมิปัญญาชาวบ้าน

4. สถานศึกษาและครูต้องให้คำแนะนำและวิธีการให้ครอบครัว ชุมชน มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ทั้งกิจกรรมในหลักสูตรของโรงเรียนและการเสริมหลักสูตรต่างๆ

5. กระทรวงศึกษาธิการจำเป็นต้องพัฒนาระบบการเทียบความรู้ของผู้เรียนในชุมชน เพื่อแสดงถึงการยอมรับในกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน

6. สถาบันการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาค ในท้องถิ่น ประสานกับชุมชน เร่งพัฒนาองค์ความรู้และแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย เพื่อเสริมการพัฒนาระบบการเรียนรู้ของบุคคลและชุมชน รวมทั้งการขยายเครือข่ายโดยรัฐหรือสถาบันต่างๆในสังคม จัดสรรและระดมทรัพยากร เพื่อจัดตั้งกองทุนพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน

สรุปได้ว่า แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ฯ ได้กำหนดการพัฒนาระบบการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน โดยให้ภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 – 2549

ได้กำหนดแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม (กรมประชาสัมพันธ์. 2544: 15-16) ดังนี้

1) จากลำดับความสำคัญของการพัฒนา ข้อ 5.3 (2.1) ระบุว่าเสริมโอกาสให้คนยากจนสามารถเข้าถึงบริการของรัฐได้อย่างทั่วถึง โดยการกระจายบริการศึกษา สาธารณสุขที่มีทางเลือกเหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนยากจนและเพิ่มโอกาสการเข้าถึงแหล่งความรู้ แหล่งข้อมูล

ข่าวสาร ให้มีสื่อเพื่อชุมชน มีเวทีสาธารณะเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และถ่ายทอดความรู้ และภูมิปัญญา ท้องถิ่นจากปราชญ์ชาวบ้าน

2) จากลำดับความสำคัญของการพัฒนา ข้อ 5.3 (2.4) ระบุว่าพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง เพื่อสร้างศักยภาพและเพิ่มขีดความสามารถให้คนยากจนสามารถก่อร่างสร้างตัวและพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยส่งเสริมการรวมกลุ่มของคนยากจนเป็นองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กร ชุมชนที่เข้มแข็งผ่านกระบวนการเรียนรู้ ให้เกิดการร่วมคิดร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาของตนเองควบคู่ไปกับการสร้างความมั่นคงด้านอาชีพและเพิ่มรายได้ด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างครบวงจร ทั้งในด้านการผลิต การแปรรูป การตลาดและแหล่งเงินทุนหมุนเวียน สนับสนุนการรวมกลุ่มอาชีพใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม สร้างผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพเชื่อมโยงสู่ตลาดภายในและต่างประเทศ

3) จากลำดับความสำคัญของการพัฒนา ข้อ 5.3 (2.6) ระบุว่าเร่งปฏิรูปกฎหมายและปรับกฎระเบียบให้คนจนได้รับโอกาส สิทธิ และความเสมอภาคในด้านต่าง ๆ อาทิ สิทธิการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร สิทธิการดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิทธิการประกอบการจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและสิทธิการถือครองที่ดินสำหรับกลุ่มคนยากจนในภาคเกษตรที่ไร้ที่ทำกิน

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ฯ สรุปได้ว่าการมุ่งสร้างขีดความสามารถในการสร้างขีดความสามารถจากฐานรากของสังคมให้เข้มแข็ง ต้องมุ่งพัฒนาคน ครอบครัวและชุมชนเป็นหลักให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพคน และกระบวนการเรียนรู้ ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม และการคุ้มครองทางสังคมโดยมุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชน ตลอดจนการมีส่วนร่วมของทุกคนในสังคม

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2545-2559

ได้กำหนดวัตถุประสงค์และแนวนโยบายเพื่อดำเนินการ เป้าหมาย กรอบการดำเนินงาน และยุทธศาสตร์การดำเนินงาน อันเป็นแนวทางการพัฒนาการศึกษา ศาสนา ศิลปและวัฒนธรรม ให้สอดคล้องกันทั้งประเทศ โดยกำหนดแนวทางที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและคุณภาพมนุษย์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2545 : 60-77) ดังนี้

1) วัตถุประสงค์ข้อ 2 ระบุว่า สร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้

2) แนวนโยบายเพื่อดำเนินการ ข้อ 5 ระบุว่า การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อสร้างสรรค์ความรู้ ความคิด ความประพฤติและคุณธรรม

3) ยุทธศาสตร์การดำเนินงานของรัฐบาลข้อ 1 ระบุว่า ส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตของประชาชน ทั้งที่เป็นความรู้วิชาการ ความรู้ทั่วไป ความรู้ด้านอาชีพและความรู้ด้านศาสนา ด้วยกระบวนการจัดการศึกษาในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย โดยเฉพาะส่งเสริมสนับสนุนให้บ้านและครอบครัวเป็นแหล่งการเรียนรู้แห่งแรกของ

ทุกคนเพื่อพัฒนาให้ผู้มีปัญญา มีความคิด ความสามารถในการปฏิบัติงานและมีความเพียร รวมทั้งพัฒนาศาสนสถานให้สะอาด ร่มรื่น เหมาะสมกับการศึกษา การปฏิบัติธรรมและเป็นศูนย์การเรียนรู้และการทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชน เพื่อนำไปสู่การเป็นสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้

4) ยุทธศาสตร์การดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ข้อ 1 ระบุว่าส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาให้บ้าน ชุมชนและสถานประกอบการในพื้นที่เป็นศูนย์กลางการพัฒนาวัฒนธรรมเรียนรู้ ตลอดชีวิตของประชาชน เช่น การจัดตั้งเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ของชุมชน การสนับสนุนเงินทุนโดยการริเริ่มที่มีลักษณะส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวและชุมชน รวมทั้งส่งเสริมให้มีการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เก็บรวบรวมศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ หัตถกรรมพื้นบ้าน เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

5) ยุทธศาสตร์การดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นข้อ 3 ระบุว่าส่งเสริมการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจอย่างแท้จริงเกี่ยวกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความได้เปรียบของชุมชนท้องถิ่นเกิดความรักผูกพันและหวงแหนชุมชนพร้อมที่จะร่วมพัฒนาศักยภาพชุมชนของคนให้เข้มแข็งและเจริญรุ่งเรืองต่อไป

6) ยุทธศาสตร์ การดำเนินงานของสถานศึกษาข้อ 2 ระบุว่า ส่งเสริมและสนับสนุนให้ ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ได้มีโอกาสพัฒนากระบวนการเรียนการสอนโดยมีการบูรณาการเนื้อหาและวิธีการสอนอย่างเหมาะสม มีการใช้สื่อและริเริ่มสร้างสื่อจากภูมิปัญญาในท้องถิ่น เช่น สื่อจากศิลปะและศิลปพื้นบ้านและถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีปัญญา มีคุณธรรม มีความสุข และรักที่จะเรียนรู้ตลอดชีวิต

7) แผนนโยบายเพื่อการดำเนินการ ข้อ 7 ระบุว่า การสร้างสรรค์ประยุกต์ใช้และ เผยแพร่ความรู้และการเรียนรู้ เพื่อสร้างสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้

8) ยุทธศาสตร์การดำเนินงานของรัฐบาล ข้อ 3 ระบุว่า กำหนดนโยบายแผนงานและโครงการในการระดมทรัพยากรด้านการศึกษา เพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางการศึกษาให้ขยายกว้างและทั่วถึง เป็นเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ ก่อให้เกิดการหล่อหลอมการเรียนรู้ทางสังคมและสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ ให้เกิดลักษณะของสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญา และการเรียนรู้ขึ้นในประเทศ

9) ยุทธศาสตร์การดำเนินงานขององค์กรอิสระและองค์กรวิชาชีพ ข้อ 1 ระบุว่า สนับสนุนการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การเรียนรู้ ระหว่างคนในชุมชนท้องถิ่นและระหว่างองค์กรชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ โดยเน้นการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่และมีการรับรองมาตรฐานของการเรียนรู้ ดังกล่าว

10) วัตถุประสงค์ข้อ 3 ระบุว่า พัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาคนและสร้างสังคมคุณธรรมภูมิปัญญาและการเรียนรู้

11) แผนนโยบายเพื่อดำเนินการ ข้อ 8 ระบุว่า การส่งเสริมและสร้างสรรค์ทุนทางสังคม วัฒนธรรม ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมบนฐานของศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย

12) กรอบการดำเนินงาน ข้อ 2 ระบุว่า พัฒนา ส่งเสริม และสร้างสรรค์ความรู้และการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย และทำความเข้าใจเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาสากล

13) ยุทธศาสตร์การดำเนินการของรัฐบาล ข้อ 1.1 ระบุว่า ส่งเสริมการศึกษาเกี่ยวกับความรู้และการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย รวมทั้งสนับสนุนให้มีการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนงานด้านศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อให้บุคลากรนักวิชาการ อาสาสมัคร และผู้ที่สนใจเกิดความตื่นตัวในการพัฒนาเทคนิคต่าง ๆ มาปรับใช้กับงานทางศิลปะและวัฒนธรรม

14) ยุทธศาสตร์การดำเนินการ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ข้อ 2 ระบุว่า จัดให้มีแผนและโครงการส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนได้เห็นความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม มรดกทางด้านศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย เพื่อนำไปสู่การสืบสาน และสร้างสรรค์ได้ต่อไป

จากแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฯ ดังกล่าวสรุปได้ว่า ตามเจตนารมณ์ในการพัฒนานั้นมุ่งที่จะพัฒนาชีวิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข รวมทั้งพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งเป็นสังคมแห่งคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญา และการเรียนรู้ และสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

สภาพการณ์ของภูมิปัญญากับการศึกษาไทย

การจัดการศึกษาของไทยในอดีตก่อนที่ระบบการศึกษาแบบตะวันตกจะเข้ามามีบทบาทสำคัญนั้น ประเทศไทยได้จัดการศึกษามาอย่างต่อเนื่องโดยอาศัยผู้ทรงภูมิปัญญา ซึ่งเป็นลักษณะการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน (Nonformal Education) และการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) การเรียนการสอนและการถ่ายทอดความรู้ที่เกิดขึ้นอยู่บนวิถีชีวิตของคนไทย โดยมีภูมิปัญญาที่สำคัญคือศาสนาพุทธที่มีการปรับประสานจนเป็นเนื้อเดียวกับวิถีชีวิตไทย

ต่อมาเมื่อประมาณ 100 ปีก่อน เริ่มมีการจัดการศึกษายุคใหม่ เป็นการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) ในสมัยรัชกาลที่ 5 และได้มีพระราชบัญญัติประถมศึกษาที่กำหนดให้มีการศึกษาภาคบังคับ เมื่อปี พ.ศ. 2464 การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการศึกษาในรูปแบบเดิม ภูมิปัญญาไทยที่เคยสะสมไว้อย่างค่อย ๆ ลดลง และถูกแทนที่ด้วยภูมิปัญญาสากล สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541: 43) ได้วิเคราะห์ว่าหลักสูตรที่สอนอยู่ในระบบโรงเรียนในรอบ 10 กว่าปีที่ผ่านมา ร้อยละ 95 เป็นความรู้สากล ส่วนอีกร้อยละ 5

เป็นความรู้ ภูมิปัญญาไทย ซึ่งแสดงออกในวิชาภาษาไทยเสียเป็นส่วนใหญ่ แม้ว่ากรมวิชาการจะพยายามพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 แต่ก็ยังไม่บรรลุเป้าหมายเท่าที่ควร นอกจากนี้ กรมการศึกษานอกโรงเรียนและสถาบันอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องก็ได้พยายามนำองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การศึกษาทั้งในระบบ นอกกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย แต่ก็ยังไม่ปรากฏผล อย่างเป็นรูปธรรม เมื่อประมวลภาพออกมาแล้วพบว่า สภาพการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการศึกษาตามอัธยาศัยเกือบทั้งหมด

ในปัจจุบัน ได้มีหน่วยงานและสถาบันการศึกษา พยายามนำภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การศึกษาในระบบมากขึ้น โดยมีความเชื่อว่า การจัดการศึกษาไม่สามารถแยกไปจากท้องถิ่น เพราะการศึกษาจะต้องนำเอาประเด็นในท้องถิ่นนั้นๆ มาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้เด็กเกิดความรู้ความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของตน สามารถทำให้เด็กที่จะจบการศึกษาออกไปมีส่วนรู้สึกรับผิดชอบและมีความสามารถที่จะสร้างสรรค์สังคมได้

การส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

ในการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541: 195-201) ได้เสนอสถานการณ์ แนวคิด และองค์กรที่เกี่ยวข้องไว้ ดังนี้

1. สถานการณ์และแนวคิด

1.1 การศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง การที่มนุษย์สามารถพัฒนาตนเอง สามารถแก้ปัญหา และสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน อันเนื่องมาจากการรู้จักใช้ประโยชน์จากการมองประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน โดยที่กระบวนการดังกล่าวนี้จะดำเนินสืบเนื่องติดต่อกันไปตั้งแต่เกิดจนตาย ถือเป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิตและสังคมแห่งการเรียนรู้

1.2 การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิตและนำไปสู่การเรียนรู้จากประสบการณ์ จากการทำงาน จากบุคคล จากครอบครัว จากสื่อ จากชุมชน จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความบันเทิง และการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น เวิร์กช็อป เวิร์กช็อปไทย มหาวิทยาลัยชาวบ้าน เป็นต้น ลักษณะสำคัญของการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย คือ ไม่มีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการลงทะเบียน ไม่มีการสอบ ไม่มีการรับประกาศนียบัตร ไม่มีสถานที่แน่นอน สามารถเรียนได้ตลอดเวลาและเกิดขึ้น ทุกช่วงตลอดชีวิต

1.3 การส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย จึงเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนในการเสริมสร้างสถาบันแห่งการเรียนรู้และการนำมิติภูมิปัญญาไทยมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อให้บุคคลมีสุข ครอบครัวอบอุ่น สังคมสันติ และสิ่งแวดล้อมยั่งยืน

1.4 สภาพการศึกษาตามอรรถาธิบายในปัจจุบัน การศึกษาตามอรรถาธิบายเป็นกระบวนการศึกษาตลอดชีวิต เนื่องจากคนได้รับและสะสมซึ่งความรู้ ทักษะ เจตคติและการรู้แจ้งจาก ประสบการณ์และความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทุกวันนี้ ที่บ้าน ที่ทำงาน ที่เล่น จากตัวอย่าง และ ทักษะคติของสมาชิก ครอบครัวและเพื่อน จากการเดินทาง จากการอ่านหนังสือ จากการฟังวิทยุ จากการดูโทรทัศน์ จากการดูภาพยนตร์ จากระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต ตามปกติการศึกษาตามอรรถาธิบายเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ของแต่ละคนไปตลอดชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งสามารถจำแนกกิจกรรม ได้ดังนี้

1.4.1 การจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายของห้องสมุดต่างๆ ห้องสมุดเป็นแหล่งบริการความรู้และข้อมูลข่าวสารต่างๆ ให้กับประชาชน นักศึกษา เด็ก และผู้ใหญ่ที่มีความสนใจ และ ใฝ่แสวงหาความรู้ต่างๆ เพื่อการพัฒนาตนเอง ห้องสมุดจะทำหน้าที่ในการให้บริการทางด้านการศึกษาตามอรรถาธิบาย ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนทุกเพศทุกวัย

ห้องสมุดในปัจจุบันมีหลายประเภทด้วยกัน เช่น ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดวิทยาลัย และมหาวิทยาลัย ห้องสมุดหน่วยงานเอกชน และห้องสมุดประชาชน ซึ่งห้องสมุดเหล่านี้จะมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริม และสนับสนุนการเรียนการสอนในโรงเรียน ตลอดจนการเรียนรู้ด้วยตนเองของประชาชน ในลักษณะการศึกษาตามอรรถาธิบาย

การจัดกิจกรรมในห้องสมุดทุกประเภท จะประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญ เช่น กิจกรรมการบริการหนังสือพิมพ์หนังสือพิมพ์เวียน กิจกรรมบริการการอ่าน (หนังสือ วารสารต่าง ๆ กิจกรรมนิทรรศการ กิจกรรมการเล่านิทาน กิจกรรมวันสำคัญต่างๆ กิจกรรมมุมหนังสือ เช่น มุมเด็ก มุมวิทยาศาสตร์ มุมอาชีพ ฯลฯ) ตลอดจนกิจกรรมห้องสมุดเคลื่อนที่ เสี่ยงตามสายบริการสื่อทัศนศึกษา เป็นต้น

1.4.2 การจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายของเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน เครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง แหล่งความรู้ต่างๆที่มีอยู่ใน ชุมชน ทั้งเป็นแหล่งความรู้ที่เกิดจากการจัดตั้งหรือจัดการ มีการจัดระบบการให้บริการความรู้ที่มีคุณค่า เช่น ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สถานีอนามัยตำบล สำนักงานเกษตรตำบล สำนักวิชาต่างๆ ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน รวมทั้งแหล่งความรู้ในชุมชนที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หรือตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น วัด บ่อ เลี้ยงปลา สวนสมุนไพร เป็นต้น

เครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน ทำหน้าที่ในการให้บริการทางด้านการศึกษาตามอรรถาธิบายกับประชาชนโดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้จากการถ่ายทอดของผู้รู้ หรือภูมิปัญญาของชาวบ้านอย่างไม่เป็นทางการ การเรียนรู้จากการทำงาน การเรียนรู้จากการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง การศึกษาหรือการอ่านจากแหล่งความรู้ต่างๆ ตลอดจนการเรียนรู้จากวิถีชีวิตอื่นๆ

1.4.3 การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสื่อสารมวลชน สื่อสารมวลชนในปัจจุบันมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษา ตามอัธยาศัย เนื่องจากในปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านสื่อเทคโนโลยีเป็นอย่างมากประกอบกับข้อมูลข่าวสาร มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจและสังคม จึงทำให้สื่อสารมวลชน มีความสำคัญยิ่ง จนกระทั่งมีผู้กล่าวว่า ยุคปัจจุบันเป็นยุคของข่าวสารข้อมูล (Information Age)

โดยทั่วไปสื่อสารมวลชนศึกษาตามอัธยาศัยให้ความรู้ต่างๆ ทั้งในด้านการเมือง อาชีพ เศรษฐกิจ สุขภาพอนามัย วิทยาศาสตร์ และบันเทิง เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้ เรียนรู้ จากการ ทำงาน จากประสบการณ์ จากการฟัง การอ่าน และการศึกษาค้นคว้า โดยมีสื่อมวลชนแขนงต่างๆ ที่สำคัญ คือ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ นิตยสาร วารสาร หนังสือพิมพ์ เป็นต้น โปรแกรมการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสื่อสารมวลชน มีดังนี้

1) โปรแกรมการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสื่อหนังสือพิมพ์หนังสือพิมพ์ทำหน้าที่ในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยการเสนอข้อมูลและข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนในรูปแบบต่างๆ ทั้งข่าวสารทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ตลอดจนสาระบันเทิงต่างๆ หนังสือพิมพ์เป็นสื่อที่มีบทบาทอย่างยิ่งสำหรับยุคปัจจุบัน โดยหนังสือพิมพ์มีทั้ง รายวัน รายสัปดาห์ ซึ่งปัจจุบันมีหลายฉบับด้วยกัน โดยมีประเภทที่เสนอเนื้อหาทั่วไป และเสนอเนื้อหาเฉพาะทาง เช่น กีฬา เศรษฐกิจ การเมือง เป็นต้น

2) โปรแกรมการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยวิทยุ ในปัจจุบันวิทยุ ยังมีบทบาทสำคัญในการเสนอข่าวสารประเภทต่างๆ ให้กับประชาชนทั้งในด้านสาระความรู้และความบันเทิง วิทยุได้ทำหน้าที่ในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยในหลายรูปแบบ ทั้งในรูปแบบข่าวสารคดี นวนิยาย เพลง และสปอร์ต เป็นต้น

3) โปรแกรมการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยโทรทัศน์โทรทัศน์นับวันจะเพิ่มจำนวนมากขึ้น และก็มีบทบาทและความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ เพราะเป็นสื่อที่ผู้ชมเห็นได้ทั้งภาพและได้ยินเสียงพร้อมกัน ในปัจจุบันโทรทัศน์ได้มีบทบาทที่สำคัญมาก ในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยให้กับประชาชนโดยจัดเป็นรายการต่างๆทั้งสารคดีความรู้ สารคดีบันเทิง ตลอดจนการจัดการเรียนการสอนในสาขาวิชาต่างๆ ทั้งนี้สถานีโทรทัศน์ในประเทศ มีจำนวน 5 สถานี และสามารถรับรายการโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมได้ทั่วโลก จึงทำให้โทรทัศน์ทำหน้าที่ให้การศึกษามากตามอัธยาศัยที่แพร่หลายมาก

4) โปรแกรมการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยนิตยสาร วารสาร และสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ สื่อสิ่งพิมพ์ในลักษณะวารสาร และนิตยสาร โปสเตอร์ จุลสาร ฯลฯ ในปัจจุบัน มีอย่างแพร่หลายและเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด มีวารสาร และนิตยสารเฉพาะทาง และประเภททั่วไป จัดพิมพ์แพร่หลายทั่วไป ทั้งนี้วารสารและนิตยสารต่างๆ เหล่านี้ได้ทำหน้าที่ในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ประชาชนสามารถศึกษาหาความรู้ ทั้งในด้านวิชาการ และด้านความบันเทิงอย่างหลากหลาย เป็นการเรียนรู้จากการสัมผัสกับสื่อ ทำให้ประชาชนมีความรู้ ความ

เข้าใจในเรื่องต่างๆ โดยไม่ต้องไปศึกษาหาความรู้จากโรงเรียน วารสารและนิตยสารตลอดจนสื่อสิ่งพิมพ์เหล่านี้ จึงมีบทบาทอย่างมากในการบริการทางด้านการศึกษาตามอัธยาศัย และจะยังมีบทบาทมากขึ้นในอนาคต

1.4.4 การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน เป็นแหล่งวิทยาการที่มีคุณค่าต่อบุคคลและสังคมอย่างยิ่ง ภูมิปัญญาชาวบ้านประกอบด้วย ภูมิปัญญาของผู้รู้วัฒนธรรมและองค์ความรู้ของชุมชน ซึ่งได้รับการสั่งสมและการถ่ายทอดสืบต่อมา

1.4.5 การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยจากสื่อพื้นบ้าน การเรียนรู้จากสื่อพื้นบ้าน ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากการแสดงหรือการเล่นที่แฝงไว้ด้วยวัฒนธรรมของชาวบ้านที่ได้แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของ ชาวบ้าน โดยมีเป้าหมายเพื่อความบันเทิง ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ตลอดจนการจรรโลงใจซึ่งแบบแผนประเพณีของสังคมและชุมชน สื่อพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ คตินิยม ค่านิยมและคุณธรรมอันดีงามโดยผ่านการแสดงของตัวละครต่างๆที่เข้ามาร่วมในการแสดงตัวอย่างสื่อพื้นบ้าน เช่น ลิเก หมอลำ ลำตัด เพลง ลูกทุ่ง เป็นต้น

1.5 สภาพปัญหาภูมิปัญญาไทยกับการศึกษาตามอัธยาศัย

1.5.1 วัฒนธรรมชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เคยพัฒนาขึ้นมาใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นซึ่งแสดงออกมาในรูปลักษณะของไทย ขนบธรรมเนียม การละเล่น และวิถีการกินอยู่ กับถูกดูแลจนว่าเงาเงา ป่าเถื่อน ไม่เท่าเทียมกับวัฒนธรรมและ ภูมิปัญญาเมืองกรุงและภูมิปัญญาสากล ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านส่วนท้องถิ่นได้รับอิทธิพลหลายรูปแบบ โดยเฉพาะทางการศึกษาและสื่อมวลชน จนทำให้สูญเสียความภาคภูมิใจในพื้นที่ วัฒนธรรมและภูมิปัญญา ของตนเอง หดความภาคภูมิใจในถิ่นกำเนิด และรกรากวัฒนธรรมของตน ซึ่งทว่าพวกเขาได้สูญเสียจิตวิญญาณ บนพื้นฐานที่บรรพบุรุษสั่งสมไว้ให้เป็นมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

1.5.2 การปรับปรุงทางวัฒนธรรมไม่สามารถทำได้โดยมีประสิทธิภาพ การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจและสังคมเกษตรกรรม เพื่อกินเพื่ออยู่เป็นสังคมเกษตรกรรมเพื่อขาย จนมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมและสังคมข้อมูลข่าวสาร ทำให้ประชาชนเกิดความสับสน จนทำให้ไม่สามารถปรับตัวได้เหมาะสมกับจำนวนในแต่ละสังคม ซึ่งมีอยู่ในกาลเทศะเดียวกัน ประกอบกับการไม่เข้าใจความคิด วิธีการ และเทคโนโลยีที่รับเข้ามาใหม่ จึงขาดความสามารถในการปรับปรุงทางวัฒนธรรมให้สมัย เป็นต้นว่า ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยที่รับมาจากตะวันตก ในทางปฏิบัติตกอยู่ใต้อิทธิพลของเงินและอำนาจ ทำให้เกิดการหาผลประโยชน์ในทางที่ผิด ประชาชน ส่วนใหญ่ไม่สามารถหาทุนอดุลอำนาจได้เพียงพอ จึงได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เพื่อปฏิรูปวัฒนธรรมการเมืองให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

1.5.3 กระบวนการและเครื่องมือในการสืบทอดภูมิปัญญาไทยบางส่วนไม่เหมาะสม ระบบการศึกษาซึ่งได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ สร้างความคิด ค่านิยม และพฤติกรรมของคนไทยไปสู่การล่องลอยของความทันสมัย โดยไม่สอดคล้องเชื่อมโยงกับ พื้นฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย ซึ่งทำให้เกิดการแปลกแยกบุคคลออกจากบริบททางสังคม ที่ตนถือกำเนิดมาโดยเฉพาะในชนบท นอกจากนี้การศึกษายัง เสริมสร้างการสืบทอดของ วัฒนธรรมส่วนกลางไม่ให้ความสำคัญกับการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการศึกษาทั้ง 3 ระบบยังไม่สามารถสืบทอดและตกทอดปัทมฐาน และระเบียบวินัยจะยังมีการปรับตัว เพื่อให้ เหมาะสมกับสภาพการณ์เท่าที่ควร ยิ่งกว่านั้นบุคลากรผู้นำในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนแหล่งกลางในการสืบทอด ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ ศูนย์เยาวชน ศูนย์วัฒนธรรมและ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ห้องสมุด ฯลฯ ยังไม่แพร่หลายไปตามท้องถิ่นต่างๆ

1.5.4 ขาดการเสริมสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ แม้ว่าจะมีเครื่องอำนวยความสะดวกหรือแหล่งกลางในการสืบค้นภูมิปัญญาแล้วก็ตาม แต่หากประชาชนผู้เป็นแหล่งของ วัฒนธรรมขาดความสำนึกในการใฝ่รู้ ใฝ่เรียน และสืบทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของตนอย่างต่อเนื่อง ก็เป็นการยากที่จะทำให้การสืบสานภูมิปัญญาบรรลุผล คือ จำเป็นจะต้องกำหนด มาตรการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ เป็นกระบวนการศึกษาตามอัธยาศัยให้เป็นรูปธรรม ยิ่งขึ้น

2. วัตถุประสงค์

2.1 ส่งเสริมให้สื่อมวลชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการรักษาเอกลักษณ์ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ โดยวิธีการเผยแพร่ให้ความรู้และความเข้าใจ ทำให้ ตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย

2.2 ส่งเสริมให้ประชาชนมีการเรียนรู้รากวัฒนธรรมดั้งเดิมและภูมิปัญญาไทย ให้พัฒนาการตามยุคสมัยและเข้าใจสภาพปัจจุบัน

2.3 เสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้บนพื้นฐานการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งเป็น การศึกษาตลอดชีวิต

3. เป้าหมาย

3.1 ครูภูมิปัญญาไทยผู้ทรงภูมิปัญญาและองค์กรชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ ดำเนินการจัดตั้งศูนย์ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยพัฒนาแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมให้เป็น องค์กร รากฐานของสังคมไทยในการฟื้นฟูและถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย

3.2 สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทยร่วมกับหน่วยงานและ องค์กรที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการประกาศยกย่องและสนับสนุนผู้ทรงภูมิปัญญาไทยให้มีบทบาทและ ส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกกระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาตาม อัธยาศัย

3.3 องค์การเครือข่ายภูมิปัญญา ไทยมีส่วนร่วมในการรณรงค์เพื่อให้ประชาชนได้ตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญของภูมิปัญญาไทย

3.4 แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น หอวัฒนธรรมพื้นบ้าน ห้องสมุดพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน ศูนย์วัฒนธรรม เวิร์กทางวัฒนธรรมฯ ขยายเครือข่ายให้กระจายตามชุมชน และหมู่บ้านโครงการสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในแต่ละท้องถิ่นและเปิดให้บริการแก่ประชาชนเพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้

3.5 ผู้นำองค์กรศาสนาและผู้นำท้องถิ่นทุกระดับ เป็นแบบอย่างที่ดีในการส่งเสริมและสนับสนุนภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

4. มาตรการ/ วิธีการ

4.1 ให้ชุมชนจัดทำแผนการเรียนรู้ของชุมชนโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับคน ความรู้ และทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นหรือวิถีชีวิตในชุมชน

4.2 จัดให้มีระเบียบ / ข้อบังคับว่าด้วยการส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชนให้เติบโตไปสู่การจัดการทรัพยากรร่วมกันในรูปองค์กรชุมชนและเชื่อมโยงกับองค์กรชุมชนอื่นในรูปของเครือข่ายการเรียนรู้

4.3 จัดให้มีระเบียบ/กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการยกฐานะองค์กรชุมชนและเครือข่ายการเรียนรู้ขึ้นเป็นศูนย์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.4 จัดให้มีระเบียบ/ข้อบังคับว่าด้วยการจัดสรรทรัพยากรทางการศึกษาให้แก่ศูนย์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

5. องค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงาน

5.1 องค์กรระดับนโยบาย

5.1.1 คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

กำหนดให้ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เป็นรากและฐานของการพัฒนาแบบยั่งยืนและการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อนำไปสู่สังคมภูมิปัญญาหรือสังคมแห่งการเรียนรู้

5.1.2 คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

กำหนดนโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาตามอรรถาศัยให้เป็นฐานสำคัญของการจัดการศึกษาในยุคสังคมข้อมูลข่าวสารเพื่อเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้หรือสังคมภูมิปัญญา

5.1.3 คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กำหนดมาตรการและแนวทางเสริมสร้างวัฒนธรรมแห่งชาติในสังคมไทย โดยเริ่มจากตัวบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม เพื่อให้เกิดพลังสังคมทางภูมิปัญญาในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไปบนพื้นฐานภูมิปัญญาไทย

5.1.4 สำนักนายกรัฐมนตรีและกระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้องกำหนดมาตรการและแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายตามบทบาทและภารกิจที่ได้กำหนดไว้ให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

5.2 องค์กรและหน่วยงานระดับบริหาร

5.2.1 กระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานในสังกัด

มีบทบาทในการปรับการศึกษาให้เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยสนับสนุนให้มีแหล่งภูมิปัญญาเพื่อถ่ายทอดวัฒนธรรมในรูปแบบที่หลากหลายและกระจายตามท้องถิ่นรวมทั้งชุมชนต่างๆอย่างทั่วถึง เช่น ห้องสมุด ศูนย์วัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์ หอวัฒนธรรม นิทัศน์ เป็นต้น

5.2.2 ทบวงมหาวิทยาลัยและสถาบันอุดมศึกษาในสังกัด

มีบทบาทในการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ โดยเชื่อมโยงหลักสูตรการศึกษากับภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาสากลอย่างมีสมดุล โดยอาจกำหนดให้หลักสูตรภูมิปัญญาไทยเป็นวิชาบังคับทุกภาควิชาการศึกษา รวมทั้งการส่งเสริมและขยายผลปรัชญาการจัดการศึกษา “มหาวิทยาลัยชาวบ้าน” ให้ชัดเจนและเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

5.2.3 หน่วยงานส่วนกลางและองค์กรปกครองท้องถิ่น

มีบทบาทในการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบาย ตามบทบาทและภารกิจที่เกี่ยวข้องให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

5.3 องค์กรและหน่วยงานปฏิบัติการ

5.3.1 องค์กรเครือข่ายภูมิปัญญาไทย 10 กลุ่ม มีบทบาทในการนำแผนส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายสู่การปฏิบัติตามบทบาทและภารกิจของแต่ละกลุ่มองค์กรเครือข่าย

5.3.2 ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและเครือข่ายอินเทอร์เน็ตมีบทบาทในการเผยแพร่ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านเครือข่ายของตนอย่างต่อเนื่องด้วยความร่วมมือของเครือข่ายภูมิปัญญาไทย 10 เครือข่าย

5.3.3 หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องอื่นๆ มีบทบาทในการเสริมสร้างการดำเนินงานส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น โดยมีกรมการศึกษานอกโรงเรียนและสถาบันแห่งชาติ ว่าด้วย ภูมิปัญญาและการศึกษาไทยเป็นผู้ประสานงาน

5.3.4 ศูนย์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นเวทีกลางในการสร้างความร่วมมือกับกลุ่มเครือข่ายและสถาบันการศึกษารวมทั้งสถาบันสังคมต่างๆในการจัดกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายของแผน

สรุปได้ว่าการจัดการศึกษากับภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น มีการระบุถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 9 (2545-2549) ซึ่งมีการกำหนดหลักการ ความมุ่งหมาย แนวนโยบาย แนวทางการจัดการศึกษา และมาตรการต่างๆ เพื่อการส่งเสริมการจัดการศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษาตามอรรถาัยนั้น มีการจัดการศึกษาตามห้องสมุดต่างๆ การจัดการศึกษาของเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน การจัดการศึกษาโดยสื่อสารมวลชน อย่างไรก็ตามแม้จะมีหน่วยงานต่างๆดำเนินการอยู่ แต่ก็มีปัญหาในการดำเนินการหลายประการ ประกอบด้วยปัญหาที่มองภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวัฒนธรรมชาวบ้านเฉพาะถิ่น การปรับปรนทางวัฒนธรรมไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ กระบวนการและเครื่องมือ ในการสืบทอดภูมิปัญญาไทยบางส่วนไม่เหมาะสม และขาดการเสริมสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้

จากปัญหาที่พบดังกล่าวจึงมีการกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย มาตรการ/วิธีการ และกำหนดองค์กร/หน่วยงานต่างๆเพื่อรับผิดชอบในการดำเนินงานทั้งระดับนโยบาย ระดับบริหาร ระดับปฏิบัติการ เพื่อให้การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นบรรลุวัตถุประสงค์

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

สมิธ (Smith. 1982: 90 - 92) เชื่อว่า การเรียนรู้ไม่จำเป็นต้องเรียนในระบบโรงเรียนเสมอไป ยังมีรูปแบบอื่นๆ ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้อีกมาก เช่นการเรียนรู้โดยบังเอิญ (Random or Incidental Learning) การเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-directed Learning) การเรียนรู้จากกลุ่ม (Collaborative Learning) แต่วิธีการเรียนรู้ต่างๆรูปแบบเหล่านี้จะต้องอาศัยกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากผู้สอนเป็นสำคัญ

นิยามของการถ่ายทอดความรู้

มีนักวิชาการหลายท่านให้ความหมายของการถ่ายทอดความรู้ไว้ ดังเช่น

ฮิวส์ (Hughes. 1963: 25) อธิบายว่า การถ่ายทอดความรู้ คือการจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้จากแหล่งความรู้ไปสู่ผู้เรียนโดยให้ข้อคิดเห็น การวิเคราะห์ การกระทำเพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เรียน

เบอเกวิน; และ คนอื่นๆ (Bergevin; et al., 1966: 2) ให้คำจำกัดความของการถ่ายทอดความรู้ว่าเป็นการอธิบายให้ความรู้แก่ผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพมีหลักการและควบคุมดูแลผู้เรียนให้เข้าร่วมกิจกรรมที่จัดให้

สุรพันธ์ ตันศรีวงษ์ (2538: 48-49) ให้ความหมายว่าหมายถึงการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเปลี่ยนพฤติกรรมตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยการถ่ายทอดความรู้มีลักษณะดังนี้

- 1) ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุผลการเรียน เพื่อพัฒนาความรู้ทางสติปัญญา
- 2) มุ่งให้ผู้เรียนเกิดมีการพัฒนาด้านจิตใจ เกิดความรับผิดชอบ มีความรู้สึกที่ดีมีคุณธรรม
- 3) มุ่งให้ผู้เรียนมีความชำนาญในงานที่ทำ งานที่มีการปฏิบัติทางด้านกล้ามเนื้อ โดยสรุปแล้วการถ่ายทอดความรู้ หมายถึง การกระทำด้วยวิธีการที่หลากหลาย เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสติปัญญา จิตใจ และพฤติกรรม

วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้

บลูม (Bloom. 1965) กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้ว่าควรประกอบด้วย 3 ประการคือ

- 1) ความรู้ (Cognitive Domain) เป็นการเรียนรู้เพื่อนำความรู้ไปพัฒนา แก้ไขปัญหา และประยุกต์ใช้
 - 2) ทศนคติ (Affective Domain) เป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นคุณค่า ตอบสนองสนใจ เป็นคุณค่าทางด้านจิตใจ
 - 3) ทักษะปฏิบัติ (Psychomotor Domain) เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติภายใต้การกำกับดูแลของผู้สอนเพื่อให้ผู้เรียนปฏิบัติได้อย่างมีทักษะ
- โอซิตติ (Ocitti 1994: 43-45) อธิบายวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้ว่ามี 3 ประการ

- 1) เพื่อให้เกิดความรู้ (To Know) เน้นความรู้เพื่อการดำรงชีวิตในสังคม ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม โลกภายนอก จริยธรรม บทบาทหน้าที่ของตนเองต่อครอบครัวและสังคม
 - 2) เพื่อให้ปฏิบัติได้ (To Do) เน้นการปฏิบัติเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของตนเองและครอบครัว รวมทั้งการปฏิบัติตนต่อคนอื่นในชุมชนและสังคม
 - 3) เพื่ออุดมคติ (To Be or To Become) เน้นการปลูกฝังค่านิยมภายในจิตใจ มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ดำรงตนอยู่ในสังคมและได้รับการยอมรับ
- โดยสรุปแล้ววัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้เพื่อให้เกิดความรู้ เกิดคุณค่าทางจิตใจ และปฏิบัติได้

วิธีการถ่ายทอดความรู้

นักการศึกษามีแนวคิดเกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดความรู้ดังนี้

เบอเกอวิน; และ คนอื่นๆ (Bergevin; et al., 1966: 112-172) ให้แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดความรู้ว่าการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ใหญ่ควรปรับปรุงเนื้อหาและปรับปรุงขั้นตอน

การเรียนรู้ตลอดเวลา และมีการกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาความรู้ของตนเองเพื่อเพิ่มประสบการณ์โดยเสนอแนะวิธีการถ่ายทอดความรู้ไว้ 14 วิธีประกอบด้วย

1. กลุ่มวิเคราะห์ปัญหา (Colloque) ซึ่งในการวิเคราะห์ปัญหามักจะประกอบไปด้วยผู้ดำเนินรายการ และวิทยากร ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนแล้วนำเสนอต่อที่ประชุม
2. คณะกรรมการ (Committee) ใช้การทำงานร่วมกันของกลุ่มบุคคลเพื่อร่วมกันวางแผน การดำเนินงาน การปฏิบัติการ และการประเมินผลการปฏิบัติงาน
3. การสาธิต (Demonstration) เป็นการแสดงให้เห็นโดยมีการเตรียมการวัสดุอุปกรณ์ เพื่อให้ผู้เรียนนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง
4. การศึกษานอกสถานที่ (Field Trip) โดยการนำกลุ่มผู้เรียนไปเยี่ยมชมสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษา สังเกต และนำความรู้มาพัฒนา
5. การอภิปราย (Forum) เป็นการประชุมที่มีสมาชิกเข้าร่วมประชุมมากกว่า 25 คน ขึ้นไป ประกอบด้วยวิทยากรและผู้ดำเนินรายการ ในการประชุมแต่ละครั้งใช้เวลาประมาณ 15-60 นาที
6. การอภิปรายกลุ่ม (Group Discussion) เป็นการแบ่งกลุ่มผู้เรียนประมาณกลุ่มละ 6-20 คน เพื่อให้กลุ่มพิจารณาประเด็นที่รับผิดชอบโดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ของสมาชิกภายในกลุ่ม แล้วสรุปเป็นความรู้ของกลุ่ม
7. การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นการสัมภาษณ์วิทยากรเพื่อนำเสนอต่อกลุ่มผู้ฟัง โดยใช้เวลาสัมภาษณ์ประมาณ 5-30 นาที ผู้สัมภาษณ์ควรมีการวางแผนแนวทางของการสัมภาษณ์ไว้ให้ชัดเจนเพื่อให้ได้เนื้อหาครบถ้วนและรวดเร็ว
8. การอภิปราย (Panel) เป็นการสนทนาโดยบุคคลประมาณ 3-6 คน โดยมีการกำหนดหัวข้อเรื่องให้ผู้อภิปรายได้ใช้หลักการและเหตุผลเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง
9. การประชุม (Quiet Meeting) เป็นการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างผู้เข้าร่วมประชุมอย่างมีแบบแผน ใช้เวลาประมาณ 15-60 นาที
10. การแสดงบทบาทสมมติ (Role Play) โดยให้ผู้เรียนแสดงบทบาทตามที่กำหนดซึ่งได้สมมุติขึ้นผู้แสดงจะต้องแสดงบทบาทตามที่ตนเองเข้าใจเพื่อให้ที่ประชุมอภิปรายแสดงความคิดเห็น และประเมินบทบาทของผู้แสดง
11. การสัมมนา (Seminar) เป็นการประชุมเพื่อร่วมกันค้นคว้าในหัวข้อใดหัวข้อหนึ่ง โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิคอยแนะนำเพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีส่วนร่วม
12. การบรรยาย (Speech) เป็นการนำเสนอความรู้โดยบุคคลซึ่งเป็นผู้บรรยาย การบรรยายต้องมีการเตรียมตัวให้พร้อมทั้งด้านวิชาการและวิธีการ ผู้บรรยายจะต้องเข้าใจความต้องการของผู้ฟังและดึงดูดความสนใจของผู้ฟังได้
13. การประชุมทางวิชาการ (Symposium or Ancient Concept) เป็นการประชุมเป็นการภายใน มีการพบปะสังสรรค์ ร่วมกันพูดคุยในหัวข้อที่สนใจร่วมกัน

14. การประชุมวิชาการตามหัวข้อแบบใหม่ (Symposium or Modern Concept) เป็นการประชุมตามหัวข้อที่กำหนดใช้เวลา 3-20 นาที

บรันเดจัน; และ แมคเกอร์เชอร์ (Brundage; & Mackeracher. 1980: 57-62) เสนอรูปแบบของการถ่ายทอดความรู้ไว้ 3 แบบคือ

1. แบบควบคุมชี้แนะ (Directing) เป็นการช่วยให้ผู้เรียนมีทักษะความรู้ที่จำเป็นในการทำกิจกรรม โดยผู้สอนเป็นผู้ให้ความรู้ตามเนื้อหาวิชา ทำให้ผู้เรียนไม่ต้องเสียเวลาค้นคว้า
2. แบบอำนวยความสะดวก (Facilitating) เพื่อให้ผู้เรียนได้ค้นพบด้วยตนเอง เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ช่วยให้เกิดการผสมผสานความรู้เดิมกับความรู้ใหม่
3. แบบร่วมมือกัน (Collaborating) เป็นความร่วมมือกันระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนเพื่อแสวงหาความรู้ และคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ทั้งผู้เรียนและผู้สอนต่างมีสิทธิ์เท่าเทียมกันและเรียนรู้ร่วมกัน

นอกจากนี้แล้ว สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541: 74-76) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้แบบชาวบ้านว่า แหล่งเรียนรู้ในชุมชนมีบทบาทในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ สอดคล้องกับวิถีชีวิต ที่มีรากฐานจากชุมชนการเรียนรู้แบบชาวบ้านอาจเกิดจากการสังเกต การคิดและปฏิบัติตาม ซึ่งบุคคลได้รับจากประสบการณ์ตรงและปฏิบัติจริงเห็นคุณค่าและนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ เรียนรู้ได้ไม่จำกัดเนื้อหา เพศ วัย เวลาและสถานที่ การเรียนรู้แบบชาวบ้านมีองค์ประกอบ 3 ประการคือ

1. คน ประกอบด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน ผู้นำชุมชนหรือองค์กร และผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านในชุมชน
2. ความรู้ ประกอบด้วยความรู้ที่เป็นภูมิปัญญา ความรู้ทางวิชาการ หรือที่มาจากภายนอกและชุดความรู้ หรือประสบการณ์ที่สะสมและพัฒนาขึ้น
3. ทรัพยากร หมายถึงวัตถุเช่น เงินทุน ป่าไม้ ที่ดิน แหล่งน้ำ พืช สัตว์ และผลผลิตของชุมชน

ผลจากการวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติเรื่องแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาพบว่า วิธีการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้านมีวิธีการดังนี้

1. การเล่าเรื่องราว การบอก การเทศน์
2. การให้ปฏิบัติจริง การพาดู พาทำ
3. การให้ทำเลียนแบบ การต่อวิชา การต่อเพลง
4. การให้ลองผิดลองถูก
5. การให้ศึกษาด้วยตนเอง เช่นให้อ่านจากตำรา
6. การต่อวิชาและการสอนแบบกลุ่ม

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2524: 25-31) กล่าวถึงความจำเป็นในการผลิตเครื่องจักสานของประชาชนในชนบทว่า มาจากแรงผลักดัน 3 ประการคือ

1. ความจำเป็นที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์

เป็นแรงผลักดันเพื่อตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอย แนวความคิด ความเชื่อ คตินิยม และการใช้เทคโนโลยีโบราณแบบง่าย ๆ ของชาวชนบท ซึ่งมีการถ่ายทอดต่อกันมาภายในครอบครัวตามสภาพแวดล้อม ความจำเป็นในการดำรงชีวิตของประชาชนในสังคมเกษตรกรรม

2. ความจำเป็นด้านการดำรงชีวิตประจำวัน

การดำรงชีวิตในชนบท จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน ที่สามารถผลิตได้เองจากวัสดุหาได้ในท้องถิ่นเข้ามาช่วยให้เกิดความสะดวกสบายยิ่งขึ้น เครื่องจักสานได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกินอยู่หลับนอนอาทิเช่น เครื่องจักสานประเภทเครื่องปูลาดได้แก่ เสื่อ เครื่องจักสานที่ใช้ในการกินหรือบริโภคได้แก่กระบี่ข้าว ภาชนะต่าง ๆ ที่สำคัญได้แก่กระบุง ตะกร้า กระจาด ฯลฯ เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องแต่งกายได้แก่ถุง หมวก กระเป๋า ฯลฯ

3. ความจำเป็นในการทำเครื่องจักสานที่เกิดจากความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และศาสนา

มีเครื่องจักสานจำนวนไม่น้อยที่เกิดขึ้นจากผลของความเชื่อตามประเพณีและศาสนา ในท้องถิ่น อาทิ การสานเชี่ยนหมาก พาน เบี่ยงหมาก

สมฤทธิ์ ทองเถื่อน (2537: 131-132) ได้สรุปผลการวิจัยที่พบจากการศึกษาการสืบทอดศิลปะงานปูนั้งของช่างเมืองเพชรบุรี ว่ามีปัจจัยที่ทำให้ภูมิปัญญาดังกล่าวมีการสืบทอดไว้อย่างต่อเนื่องคือ

1. มีความจำเป็นของท้องถิ่น
2. มีความเชื่อมโยงและบูรณาการสูง
3. มีความเคารพผู้อาวุโส

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541: 16-17) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาภูมิปัญญาไทยว่าประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ 5 ประการคือ

1. ความรู้เดิมในเรื่องนั้นๆ ผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ
2. การสั่งสม การสืบทอดของความรู้เรื่องนั้น
3. ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้
4. สถานการณ์ที่ไม่มั่นคง หรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไปได้
5. รากฐานทางพุทธศาสนา วัฒนธรรม และความเชื่อ

ปรากฏการณ์ความเคลื่อนไหวของกระแสชุมชนในการฟื้นฟูภูมิปัญญาไทยมีหัวใจอยู่ที่ในชุมชนมี “ผู้นำ” หรือ “ปราชญ์” หรือ “นักคิด” ของชุมชน ซึ่งอาจจะเรียกรวมว่า “ผู้ทรงภูมิปัญญา” บุคคลเหล่านี้เริ่มกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง ทั้งในระดับครอบครัวและในระดับชุมชน เป็นกิจกรรมแก้ปัญหาที่มีภูมิปัญญาเป็นความคิดนำในการปฏิบัติ ความสำเร็จของกิจกรรมเริ่มต้นที่ระดับบุคคลหรือครอบครัวและระดับชุมชน จนเป็นที่ยอมรับของสังคมและนโยบายระดับชาติ

ปรมินท์ จารุวรรณ (2542: 182-191) ได้ทำการวิจัยการสืบทอดประเพณีสวดพระมาลัยที่หมู่บ้านหนองขาว พบว่าปัจจัยที่ทำให้มีการสืบทอดประเพณีดังกล่าวมี 5 ประการคือ

1. การเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ทำให้ชาวบ้านหนองขาว มีความภาคภูมิใจในตนเอง จึงเกิดการสืบทอดและอนุรักษ์ประเพณีของชุมชน
2. ลักษณะสังคมแบบพึ่งพากันทางด้านแรงงาน ทำให้เกิดความผูกพันและรักพากัน เป็น ปัจจัยในการสืบทอดประเพณีสวดพระมาลัย
3. ระบบเครือญาติที่ผูกพันกันด้วยความเชื่อในผีบรรพบุรุษ ผีประจำหมู่บ้าน และประเพณีแต่งงาน ทำให้มีการสืบทอดประเพณีสวดพระมาลัย
4. การนับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน โดยเชื่อเรื่องบาป บุญ นรก สวรรค์ เป็นแรงผลักดันให้เกิดประเพณีของชุมชน
5. การมีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ซึ่งเกิดจากการตั้งชุมชนอยู่ในบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ เป็นปัจจัยเอื้อให้มีการสืบทอดประเพณีของชุมชน

โดยสรุปปัจจัยที่ส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ประกอบด้วย 5 ปัจจัยคือ

1. ปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์
2. เป็นภูมิปัญญาที่ตอบสนองต่อความจำเป็นในการดำรงชีวิต
3. เป็นภูมิปัญญาที่ตอบสนองต่อความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี
4. สามารถเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบัน
5. มีผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด

สรุปได้ว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องกระทำด้วยวิธีการที่หลากหลาย เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ เกิดคุณค่าทางจิตใจ และปฏิบัติได้ ซึ่งต้องใช้วิธีการที่หลากหลาย เช่น การสาธิต การศึกษานอกสถานที่ การประชุม การอภิปราย การบอกเล่า การปฏิบัติจริง ฯลฯ วิธีการต่างๆ นี้อาศัยรูปแบบต่างๆ 3 รูปแบบ คือ แบบควบคุมชี้แนะ แบบอำนวยความสะดวก และแบบร่วมมือกัน โดยคำนึงถึงองค์ประกอบต่างๆ คือ คน ความรู้ และทรัพยากร และนำปัจจัยที่ส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน 5 ปัจจัย เป็นส่วนเสริมการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ปัจจัยภูมิปัญญาที่ตอบสนองต่อความจำเป็นในการ

ดำรงชีวิต ปัจจัยภูมิปัญญาที่ตอบสนองต่อความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ปัจจัยความสามารถเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบันและปัจจัยผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด

นิยามของรูปแบบ (Model)

ทิสนา แคมมณี (2545 : 218) ได้กล่าวว่า รูปแบบเป็นรูปธรรมของความคิดที่เป็นนามธรรม ซึ่งบุคคลแสดงออกมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น เป็นคำอธิบาย เป็นแผนผัง ไต่อะแกรม หรือแผนภาพ เพื่อช่วยให้ตนเองและบุคคลอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น รูปแบบเป็นเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการสืบเสาะหาคำตอบ ความรู้ความเข้าใจในปรากฏการณ์ทั้งหลาย ปกติในการศึกษาวิจัยเรื่องใด ๆ ก็ตาม ผู้ศึกษาจะต้องตั้งคำถามที่ต้องการ คำตอบ

เคปส์ (ทิสนา แคมมณี. 2545 : 218-219 ; อ้างอิงจาก Keeves. 1997) กล่าวว่า รูปแบบโดยทั่วไปจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. รูปแบบจะต้องไปสู่การทำนาย (Prediction) ผลที่ตามมาซึ่งสามารถพิสูจน์ทดสอบได้ กล่าวคือ สามารถนำไปสร้างเครื่องมือเพื่อไปพิสูจน์ทดสอบได้
2. โครงสร้างของรูปแบบจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ (Causal Relationship) ซึ่งสามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์/เรื่องนั้นได้
3. รูปแบบจะต้องสามารถช่วยสร้างจินตนาการ (Imagination) ความคิดรวบยอด (Concept) และความสัมพันธ์ (Interrelations) รวมทั้งช่วยขยายขอบเขตของการสืบเสาะความรู้
4. รูปแบบควรจะประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง (Structural Relationships) มากกว่าความสัมพันธ์เชิงเชื่อมโยง (Associative Relationships)

ส่วนรูปแบบ (Model) ที่ใช้กันอยู่ทั่วไปมี 5 แบบ หรือ 5 ลักษณะ คือ

1. รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ (Analogue Model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกในลักษณะของการเปรียบเทียบสิ่งต่าง ๆ อย่างน้อย 2 สิ่งขึ้นไป รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากทางด้านวิทยาศาสตร์กายภาพ สังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์
2. รูปแบบเชิงภาษา (Semantic Model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกผ่านทางการใช้ภาษา (พูดและเขียน) รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากทางด้านศึกษาศาสตร์
3. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกผ่านทางสูตรคณิตศาสตร์ ซึ่งส่วนมากจะเกิดขึ้นหลังจากได้รูปแบบเชิงภาษาแล้ว
4. รูปแบบเชิงแผนผัง (Schematic Model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกผ่านทางแผนผัง แผนภาพ ไต่อะแกรม กราฟ เป็นต้น
5. รูปแบบเชิงสาเหตุ (Causal Model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ของสภาพการณ์/ปัญหาใด ๆ รูปแบบด้านการศึกษาศาสตร์มักจะเป็นแบบนี้เป็นส่วนใหญ่

สรุปได้ว่า รูปแบบเป็นลักษณะที่สะท้อนความคิดที่มีความสัมพันธ์ และเชื่อมโยงกับองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งปรัชญา หลักการ ทฤษฎี หรือแนวความคิดที่ได้รับการพิสูจน์และทดสอบว่ามีประสิทธิภาพ สามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบหรือแนวทางในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามรูปแบบที่ได้จัดทำขึ้น สามารถที่นำไปสู่การแก้ปัญหาหรือการพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินงานตามนโยบายและแผนที่วางไว้ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ รูปแบบ หมายถึง การสร้างแบบแผนของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน ในองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ ค่านิยมของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสาน

รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความสำคัญและมีคุณค่าต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะว่าเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ สังคมและถ่ายทอดองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาของบรรพบุรุษและผู้คนของสังคมในแต่ละยุคสมัย โดยมีจุดมุ่งหมาย ที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข และสามารถเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ในวิถีชีวิตของตน โดยใช้ภูมิปัญญาของตนเองที่มีอยู่ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยมีมากมายหลากหลายในแต่ละสาขาวิชาและด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านศิลปกรรม เป็นต้น ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เห็นรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มีองค์ประกอบทางบริบทต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมและสังคมของชุมชนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ชูเกียรติ ลิขสุวรรณ (2535: 33-34) ได้ศึกษาเรื่องระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ ผลการวิจัยพบว่า ระบบการถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่นเริ่มจากบ้าน วัด และมีการพัฒนาจนถึงการเรียนในระบบโรงเรียน ระบบการศึกษาที่อยู่ในท้องถิ่น เริ่มจากการเรียนการสอนในบ้าน ที่มีผู้สอนเป็นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในวิชานั้น ซึ่งอาจเป็นบรรพบุรุษหรือผู้อื่น ๆ

เนื้อหาที่ถ่ายทอดเป็นเนื้อหาของวิชาชีพที่ถ่ายทอดกันมานานแล้ว เช่น การทำนา การตีเหล็ก ปั่นอิฐ งานฝีมือหรืองานประเภทจักสาน

สถานที่เรียนกับสถานที่ฝึกงานคือ สถานที่เดียวกัน ได้แก่ บ้านผู้รู้ ซึ่งอาจเป็นบ้านของผู้เรียนเองเช่นกัน

การถ่ายทอดความรู้ เป็นการปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างหลาย ๆ ครั้ง จนผู้เรียนสามารถเรียนรู้และปฏิบัติได้เป็นอย่างดี ผู้เรียนที่นำวิชาที่ได้เรียนรู้มาปฏิบัติเป็นเวลานานก็สามารถถ่ายทอดให้กับลูกหลานและผู้สนใจอื่นต่อไป

ปัจจัยที่สนับสนุนให้มีการถ่ายทอดความรู้ในบ้าน ได้แก่ ทรัพยากรในหมู่บ้าน เช่น มีที่ดินในการทำนา มีดินที่เหมาะสมสำหรับการปั่นอิฐ มีไม้ไผ่เหมาะสำหรับการจักสาน ฯลฯ

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีผู้อพยพเรียนวิชาชีพจากบรรพบุรุษหรือผู้รู้ คือ ตัวอย่างความสำเร็จของบรรพบุรุษในงานอาชีพนั้น และเงื่อนไขทางการคมนาคมที่ลำบากที่ทำให้คนในหมู่บ้านไม่สามารถออกไปเรียนรู้โดยการเข้าโรงเรียนหรือเรียนวิชาชีพต่างถิ่นได้

การเรียนรู้อีกประเภทหนึ่ง คือการเรียนรู้ในวัด สำหรับผู้ที่บวชเป็นสามเณรหรือเด็กที่เป็นศิษย์วัด การเรียนในวัดเป็นการเรียนรู้จากการสอนของเจ้าอาวาสและพระภิกษุผู้ใหญ่ ที่เคยได้รับการถ่ายทอดความรู้มาก่อน โดยมุ่งสอนการอ่านและเขียนภาษาล้านนาและภาษาบาลี เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการอ่านบทสวดมนต์ และตำราภาษาพื้นเมือง การเรียนในวัดเริ่มมีรูปแบบการเรียนระบบชั้นเรียน มีการวัดผลการเรียนโดยการสอบข้อเขียน สอบอ่าน เพื่อทดสอบความจำจากการเรียนที่ผ่านมา

ทรงคุณ จันทจร (2544: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน เรื่อง ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง ผลการวิจัยพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวกะเลิงจะใช้ระบบของโครงสร้างทางสังคมที่มีหน้าที่ในการถ่ายทอด ทำหน้าที่ถ่ายทอด ภูมิปัญญาให้โดยตรง ได้แก่ ระบบครอบครัวและเครือญาติ นอกจากนี้ ยังใช้ระบบย่อยทางสังคมด้านอื่นให้การศึกษาโดยอ้อม ส่วนวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านใช้วิธีผ่านทางพิธีกรรม การลงมือปฏิบัติจริง ผ่านคำสอนในพุทธศาสนา ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ผ่านนิทานพื้นบ้าน ผ่านการลองผิดลองถูก ผ่านจารีต กฎเกณฑ์ ข้อห้าม และผ่านระบบการเรียนรู้โดยวิธีครูพักลักจำ

มารีสา โกเศยะโยธิน (2545: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง องค์ความรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนาข้าวด้วยวิธีการเกษตรธรรมชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า

ด้านองค์ความรู้ ด้านการทำนาข้าวแบบเกษตรธรรมชาติ พบว่า ผู้ทรงภูมิปัญญามักไม่ได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้โดยตรงให้แก่ชุมชน การถ่ายทอดความรู้จะกระทำต่อเมื่อมีการร้องขอ ต่อตัวภูมิปัญญาเอง และวิธีการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาจะทำโดยทำให้ดู และให้ลงมือปฏิบัติจริงในแปลงนาของตนเอง ต่อเมื่อพบปัญหาก็จะบอกวิธีแก้ปัญหาเป็นขั้นตอน

ด้านองค์ความรู้ ที่นายชัยพร พรหมพันธุ์ ผู้ทรงภูมิปัญญาในการทำนาข้าว จังหวัดสุพรรณบุรี พัฒนาประสบความสำเร็จ ได้แก่ การจำกัดปริมาณเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้หว่าน การควบคุมวัชพืชและแมลงศัตรูพืช การดัดแปลงเทคโนโลยีการเกษตร เพื่อลดการใช้สารเคมี การเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดิน และการปรับปรุงพันธุ์ข้าวใช้เอง

รูปแบบการถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสม พบว่า วิธีการสาธิต การทดลอง การสอนโดยภูมิปัญญาหรือผู้รู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการศึกษาดูงาน เป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสมในชุมชน ส่วนการถ่ายทอดความรู้ระหว่างชุมชนผู้เกี่ยวข้องเห็นว่า การจัดอบรมให้ความรู้โดยวิทยากรจากหน่วยราชการ การจัดให้ศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชน

ข้างเคียง การถ่ายทอดความรู้โดยการบอกเล่า และการถ่ายทอดความรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ ที่เหมาะสม

สุรศักดิ์ สามประดิษฐ์ (2546: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง กรณีศึกษาผลิตภัณฑ์สานหวาย หมู่ที่ 6 ตำบลมหาสอน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ผลการศึกษาพบว่า

1. การดำเนินงาน พบว่า ด้านประวัติความเป็นมารวบรวมสมาชิกจัดตั้งเป็นกลุ่มเมื่อปี 2544 มีคณะกรรมการบริหารกลุ่ม 1 คณะ การพัฒนากลุ่ม ได้มีการจัดตั้งกลุ่มโดยรวบรวมสมาชิกในหมู่บ้านที่เป็นเครือญาติ พัฒนาลวดลายและรูปแบบซึ่งเป็นการพัฒนาที่เกิดจากแรงบันดาลใจ เพื่อสร้างผลงานให้เป็นที่ยอมรับ ด้านการผลิต สมาชิกกลุ่มสามารถผลิต ผลิตภัณฑ์ได้จำนวน 2 ชิ้นงาน ต่อคนต่อเดือน ชิ้นงานขนาดเล็ก ชิ้นละประมาณ 2,000 บาท ขนาดใหญ่ ราคาประมาณ 3,000 บาท การเตรียมการจัดงานเครื่องมือเครื่องใช้ส่วนใหญ่เป็นวัสดุธรรมชาติ ในท้องถิ่น ลวดลายการจัดงานและการย้อมมีลวดลายที่สำคัญ 4 ลาย คือ ลายขัด ลายทะแยง ลายขด ลายอิสระ

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิธีการถ่ายทอด พบว่า ลายของผลิตภัณฑ์มีลายดอกเป็นผลงานสร้างสรรค์ทางภูมิปัญญา 14 ลายดอก ลายไทยและลายพานรัฐธรรมนูญ เป็นลายที่นิยมของลูกค้าและโดดเด่น การถ่ายทอดภูมิปัญญา ซึ่งเป็นความรู้ความสามารถที่ได้สั่งสมกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดโดยวิธีสาธิต ฝึกปฏิบัติ และสอนแนะระหว่างปฏิบัติ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (254 : 42-46) ได้ยกย่องภูมิปัญญาไทยให้เป็นครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1 ภาคกลางและภาคตะวันออก นายวิบูลย์ เข็มเฉลิม ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม (วนเกษตร) จากจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้นคิดการเกษตรแผนใหม่ เพื่อลดต้นทุนการผลิตสำหรับแก้ปัญหาการขาดทุนของเกษตรกรด้วยการปลูกพืชหลายชนิดแบบธรรมชาติ สร้างผลผลิตหมุนเวียนให้เกษตรกรไปจำหน่ายได้ตลอดปี ซึ่งเป็นที่มีของคำว่า วนเกษตร อันเป็นต้นแบบของการทำการเกษตรแผนใหม่ แก้ไขปัญหาการขาดทุนของเกษตรกรในปัจจุบันของประเทศไทย

การเรียนรู้ ปัญหาที่ประสบในครั้งนั้น ทำให้ได้โอกาสนั่งคิดทบทวนกระบวนการทำงานด้านเกษตรกรรม ทำให้พบว่า การเกษตรกรรมถ้าการผลิตไปผูกโยงกับการตลาด เกษตรกรจะไม่มีวันประสบผลสำเร็จในการทำงาน เพราะต้องทำตามความต้องการของทางตลาดมากกว่าความต้องการของตนเอง จึงได้ปรับกระบวนการคิดใหม่ทั้งหมดโดยไม่ยึดตลาดเป็นเกณฑ์ จากที่เคยผลิตเพื่อขายมาเป็นการผลิตเลี้ยงชีพในครอบครัว จะขายก็ต้องเหลือจากการบริโภคภายในครอบครัวเรือน

หลังจากดำเนินการตามแนวคิดใหม่ได้ระยะหนึ่งก็พบว่าไม่มีหนี้สิน ไม่มีขาดทุน ทำให้เกิดกำลังใจว่า ตนเองได้เดินมาถูกทางแล้ว เมื่อมีความมั่นใจในความคิด มีความสบายใจ จึงคิดริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาเสริมแนวความคิดเดิมและพบว่า เริ่มมีผลกำไรเกิดขึ้น ทำให้เกิดความแน่ใจว่า วิธีทางนี้เป็นวิถีทางที่ถูกต้อง

องค์ความรู้ ครูวิบูลย์ ได้สรุปกระบวนการทางความคิดและองค์ความรู้ของตนเองไว้ว่าการทำเกษตรกรรมตามแนวคิดใหม่นั้น ในระยะแรกเป็นการลองผิดลองถูก เมื่อทดลองหลายครั้งมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้เกิดประสบการณ์ว่า สิ่งที่เคยทำแล้วไม่ได้ผล เมื่อทำซ้ำแล้วไม่ประสบผลสำเร็จ ก็สรุปได้ว่า สิ่งนั้นไม่เหมาะสมสำหรับท้องถิ่นนั้น แต่ไม่ได้หมายความว่าคำตอบสำหรับท้องถิ่น เพราะมีปัจจัยอื่น ๆ อีกมากมายที่ทำให้ไม่ประสบผล เช่น สภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมทางสังคม และส่วนอื่นอีกมากมาย สิ่งที่ประสบผลสำเร็จก็เช่นกันอาจจะไม่ถูกต้องเสมอไป เพราะมีปัจจัยและตัวแปรอื่น ๆ อีกมากมาย

ครูวิบูลย์ จึงได้สรุปองค์ความรู้อีกส่วนหนึ่งว่า ท่านให้ความสำคัญกับกระบวนการคิดมากกว่าองค์ความรู้ ซึ่งท่านได้ขยายความไว้ว่า คนเราทุกคนสำคัญที่วิธีคิด เมื่อคิดเป็นองค์ความรู้จะตามมาภายหลัง เพราะความรู้ที่ได้เป็นส่วนหนึ่งที่แต่ละคนสามารถสรุปได้จากประสบการณ์ของตนเอง จึงให้ความสำคัญกับกระบวนการคิด และการทำตามความคิดเพื่อตรวจสอบมากกว่าองค์ความรู้ที่ต้องชวนขายและเสาะแสวงหา

ครูวิบูลย์ จึงได้สรุปองค์ความรู้ของตนเองในเชิงความคิดด้านปรัชญาไว้ว่า ความรู้ของท่านได้จากการรู้จักคิดและคิดอย่างรอบคอบมากกว่าเป็นความรู้ที่ได้จากแสวงหา” เพราะถ้ารู้จักคิด การแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ เพื่อไปสู่เป้าหมายนั้นจะมีหลากหลายมากกว่า ด้วยเหตุนี้เององค์ความรู้ของท่านจึงเชื่อมโยงกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนแยกไม่ออกว่าท่านมีองค์ความรู้ใดที่ชัดเจน ท่านจึงมักกล่าวสั้น ๆ ว่า “การรู้จักคิดและคิดอย่างรอบคอบเป็นตัวชักนำความรู้ทั้งหมด”

ตัวอย่าง ท่านมีที่ดินเหลืออยู่ประมาณ 6 ไร่เศษ ทำอย่างไรจึงมีกิน เพาะปลูกอย่างไรสามารถเลี้ยงชีพอยู่ได้อย่างไม่เดือดร้อน ฉะนั้นในพื้นที่ที่เหลือจึงปลูกทุกอย่างที่กินได้ ที่ทำอย่างนั้นเพราะไม่ต้องการอด จึงปลูกพืชที่มีประโยชน์คุ้มค่าที่สุด เมื่อทดลองทำได้ช่วงหนึ่งก็รู้ว่าสามารถเลี้ยงชีพได้อย่างไม่เดือดร้อน จากการปลูกพืชหลายชนิดรวมกันทำให้เกิดความรู้ใหม่ว่าพืชแต่ละชนิดเมื่ออยู่รวมกันแบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ มีทั้งพืชชั้นบน ชั้นกลางและชั้นล่าง ซึ่งเป็นไปตามสภาพป่าในธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้เอง จึงมีชื่อเรียกว่า “สวนวนเกษตร” ปัจจุบันในสวนปลูกต้นไม้มากกว่า 500 ชนิด

ด้วยแนวคิดการทำเกษตรกรรมเพื่อเลี้ยงชีพ ทำให้เกิดการทำเกษตรกรรมแบบวนเกษตร ซึ่งเป็นการจัดการพื้นที่ให้เหมาะสมตามสภาพของพื้นที่โดยไม่ต้องพึ่งแรงงานผู้อื่นและการตลาด

ในปัจจุบันเป็นการขยายความคิดให้ผู้อื่นดำเนินการก็พบว่า ความเข้าใจเรื่องกระบวนการทางการตลาดเพียงอย่างเดียวนั้นไม่พอ เพราะชาวบ้านบางส่วนไม่มีทักษะด้านค้าขายต้องมีการฝึกการค้าขายให้ชาวบ้าน ความคิดเรื่องลานค้าริมทาง จึงเกิดขึ้นเพื่อเป็นการฝึกทักษะ การขาย รวมทั้งการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวตามแนวทางพืชเศรษฐกิจตามนโยบายรัฐบาลนั้น พบว่า เป็นการทำลายพืชพื้นเมืองบางส่วนให้หมดไป ด้วยเหตุนี้เองความคิดเรื่อง

การอนุรักษ์พืชพันธุ์ พื้นเมืองและสิ่งแวดล้อมจึงเกิดขึ้น โครงการที่ดำเนินการในปัจจุบันนั้น คือ เครือข่ายชุมชนเข้มแข็งรอบป่าตะวันออกมี 10 หมู่บ้านรอบ ๆ ป่าตะวันออกเข้าร่วมโครงการ องค์ความรู้ที่ได้ คือ ประวัติศาสตร์ที่มา และภูมิปัญญาของแต่ละชุมชน พันธุ์พืชและประสบการณ์การใช้ประโยชน์ใน พื้นที่รอบป่าตะวันออก

การถ่ายทอดความรู้ ในปัจจุบันครูวิบูลย์ได้เผยแพร่แนวความคิดในเรื่องวนเกษตร แก่ผู้ที่สนใจโดยทั่วไป ผู้ที่สนใจเรียนรู้ ได้แก่ นักเรียนในท้องถิ่น กลุ่มเยาวชน นักศึกษา นักวิชาการ กลุ่มผู้นำจากหมู่บ้านต่าง ๆ

เนื้อหาการถ่ายทอดความรู้ สำหรับเนื้อหาการถ่ายทอดความรู้ นั้น ครูวิบูลย์เน้นในเรื่องการจัดการและอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม โดยเน้นในเรื่องการเกษตรกรรม วนเกษตรที่ปลูกพืชอย่างหลากหลาย โดยจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนเนื้อหาการถ่ายทอดความรู้ ด้วยกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. สวนวนเกษตร มีต้นไม้กว่า 500 ชนิด ทั้งที่เป็นอาหาร ยา ไม้ใช้สอย เป็นระบบที่ลักษณะคล้ายป่า มีสัตว์ประเภท นก กระแต ฯลฯ มาอาศัยร่วมด้วย ลักษณะทั่วไปจึงเหมาะแก่การเข้ามาศึกษาเรื่องต้นไม้ และธรรมชาติของนักเรียนและประชาชนทั่วไป

2. ห้องหนังสือ รวบรวมหนังสือประเภทต่าง ๆ ไว้เป็นหมวดหมู่ เช่น เกษตรกรรม สุขภาพ สมุนไพร ต้นไม้ การพัฒนา ประวัติศาสตร์ วารสาร ฯลฯ มักจะมีนักเรียน และคนทั่วไปเข้ามาใช้ในการศึกษาหาข้อมูล รวมทั้งเป็นที่ศึกษาข้อมูลของเจ้าหน้าที่ในสวนเองด้วย

3. ลานคำริมทางชุมชน เป็นเวทีการเรียนรู้เรื่องการค้าขายและการแปรรูปของเกษตร รายย่อยในละแวกนั้น ขณะนี้มีประมาณ 30-40 ราย โดยมีผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม คอยให้คำแนะนำและคำปรึกษา

การดำเนินกิจกรรมหลัก ๆ ก็คือสมาชิกของลานคำริมทางชุมชน (ตลาดนัดริมทาง) มักจะพูดคุยกันเสมอ ๆ เมื่อไม่มีลูกค้า หรือหลังตลาดเลิกแล้ว คือเรื่องพืชผักพื้นบ้าน การปลูก ผักปลอดสารพิษ การแปรรูป ตลอดจนการค้าการขาย ลานคำริมทางมีนัดกันทุกเสาร์-อาทิตย์

การประเมินผล ดูจากคนที่เข้ามา หรือแวะซื้อ มีจำนวนมากหรือไม่ ถามความรู้สึกว่า เขามีความรู้สักอย่างไร สำหรับแม่คำก็จะซักถามกันเรื่อง รายได้ ทักษะการค้าขาย ฯลฯ จากนั้นนำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์

4. วนเกษตร เป็นศูนย์กลางช่วยประสาน เครือข่ายป่าตะวันออก มีครูเป็นที่ปรึกษา มีเจ้าหน้าที่ 4 คน กลุ่มที่ประสานงาน ประกอบด้วย

- 4.1 ชมรมศึกษาและอนุรักษ์ป่าตะวันออก

- 4.2 ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนเกษตร มีกิจกรรมเวทีชาวบ้าน เครือข่ายวนเกษตร ทุกเดือน (ปัจจุบันมีสมาชิก 7 หมู่บ้าน)

- 4.3 โครงการศึกษาพรรณพฤกษชาติป่าตะวันออก

5. แปลตำรายา นำตำรายาเก่ามาคัดลอกใหม่ ให้เป็นภาคปัจจุบัน และทดลองทำยาทำยาบางตัวเพื่อแจกจ่ายไปทดลองใช้โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย

6. ค่ายเยาวชน โรงเรียนในพื้นที่หรือจังหวัดใกล้เคียง สถานที่ใช้สว่นนเกษตร โดยใช้สว่นเป็นสื่อในการสัมผัสธรรมชาติของเด็ก เชื่อมโยงไปยังเรื่องคุณค่าของสรรพสิ่ง เช่น ต้นไม้ นก เป็นต้น กิจกรรมที่ใช้ให้เยาวชนลงมือทำเอง สัมผัสเอง เช่น การย้อมผ้าด้วยใบไม้ สีส่รื่องสิ่งแวดล่อม และกระบวนการของธรรมชาติ หรือ กิจกรรมทำยาอย่างง่าย การอบรมเด็กในเรื่องคุณค่าของต้นไม้ ซึ่งกิจกรรมทั้งสองนี้เน้นให้เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาจากคนรุ่นเก่า ที่ต้องใช้เวลาในการสังเกต ทดลอง และสะสมเป็นองค์ความรู้ต่าง ๆ

วิธีการถ่ายทอดความรู้ โดยสรุปแล้ว ครูวิบูลย์ ใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้ใน 5 รูปแบบ คือ

1. การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
2. การบรรยายและแสดงความคิด
3. การปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่าง
4. จัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
5. เขียนหนังสือเผยแพร่แนวคิดเรื่องวนเกษตร

การเรียนรู้ของครูวิบูลย์ เข้มเฉลิม นั้นเป็นการเรียนรู้โดยใช้ประสบการณ์ตรง ใช้ความล้มเหลวของตัวเองเป็นตัวตั้งในการค้นหาความรู้ใหม่ เพื่อพบวิธีการทำเกษตรแบบวนเกษตรแล้วก็ได้ทดลองจนได้ข้อสรุปที่เด่นชัดว่า วนเกษตรสามารถแก้ไขปัญหาให้เกษตรกรได้ ก็เผยแพร่ความรู้ให้เป็นวิทยาทานแก่เยาวชนและผู้สนใจเรียนรู้ถึงภูมิปัญญาดังกล่าว เพื่อจะได้นำไปใช้แก้ปัญหาของตนเองและของชุมชน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545: 36-41) ได้ยกย่องภูมิปัญญาไทยให้เป็นครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นางคำสอน สระทอง ครูภูมิปัญญาไทยด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (การทอผ้าแพรวา) จากจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นผู้นำในการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าแพรวาบ้านโพน ซึ่งเป็นศิลปะชั้นสูง เป็นที่กล่าวขานเลื่องลือไปทั่วโลก ผ้าแพรวา สวยงาม มีเอกลักษณ์ด้วยลวดลาย สีสันที่งดงามวิจิตรสมดังคำกล่าว “แพรวาราชีนี้แห่งใหม่” และเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็น “เพชรน้ำหนึ่งในวงการผ้าแพรวา”

การเรียนรู้ ครูคำสอน ได้มีโอกาสเข้าเฝ้ารับเสด็จสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระองค์ท่านได้ทอดพระเนตรเห็น “ชาวผู้ไท” บ้านโพนที่แต่งตัวด้วยชุดผู้ไท ซึ่งเป็นชุดประจำเผ่าทำให้พระองค์สนพระทัยลายผ้าแพรวาที่ชาวผู้ไทบ้านโพนห่มสไบ ต่อมา รับสั่งให้ราชเลขาฯ นำเส้นไหมมามอบให้จำนวน 9 กิโลกรัมเพื่อทอผ้าไหมแพรวา เมื่อได้รับสั่งเช่นนั้นแล้ว ชาวบ้านก็ช่วยกันทอได้ผ้าสไบไหมแพรวาจำนวน 11 ผืน และได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ที่พระราชวังไกลกังวล นับแต่นั้นมาก็รับสั่งให้ตั้งกลุ่มทอผ้าขึ้นและให้ทอผ้าไหมแพรวาขึ้น ทูลเกล้าฯ ถวายเป็นประจำ ครูคำสอนซึ่งเคยได้มีความรู้ในการทอผ้ามามากพอสมควร

จึงมีความคิดสร้างสรรค์งานทอผ้าไหมแพรวาในทางศิลปะให้มีรูปแบบลวดลายสีสันทวยงามโดดเด่นทั้งเทคนิคในการทอ ซึ่งนอกจากจะทรงคุณค่ามีรูปแบบประเพณีดั้งเดิมแล้ว ยังมีความแปลกอันวิจิตรอีกด้วย สิ่งที่ครูคำสอนเน้น ให้ความสำคัญในการสร้างงานศิลปะการทอผ้าแพรวาคือ คุณภาพของงาน ซึ่งจะพิถีพิถันทุกขั้นตอน เพื่อให้ผลงานแต่ละชิ้นมีคุณค่าทางศิลปะ งานผ้าไหมแพรวา นอกจากจะสนองประโยชน์ใช้สอยแล้ว ยังสร้างความเชื่อมั่นศรัทธาต่อผู้สวมใส่อีกด้วย จึงกล่าวได้ว่า ครูคำสอน ได้มีการเรียนรู้จากการทำงานด้านการทอผ้าแพรวามาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน และนำประสบการณ์นี้มาใช้เป็นประโยชน์แก่งานวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของไทยอย่างแท้จริง

องค์ความรู้ “ผ้าแพรวา” เป็นผ้าชนิดหนึ่งซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ความสำเร็จของผ้าแพรวานั้น มีความสำคัญทั้งทางด้านลักษณะรูปแบบลวดลาย ตลอดจนความสำคัญของวิธีการทอ และความสำคัญทางด้านวัฒนธรรมประเพณีนิยมในการนำไปใช้ จากความสำคัญดังกล่าวทำให้ผ้าแพรวามีลักษณะรูปแบบที่แตกต่างจากผ้าทอพื้นบ้านของภาคอีสานประเภทอื่น ๆ อย่างชัดเจน โดยทั่วไปแล้ว ผ้าแพรวาเป็นผ้าทออีสาน ใช้เรียกผ้าชนิดหนึ่งที่ผู้หญิงชาวผู้ไทใช้ห่มเฉียงไหล่ เป็นผ้าสไบหรือใช้เป็นผ้าห่มคลุมไหล่ทับชุดพื้นเมือง นิยมใช้ในงานบุญหรืองานประเพณีที่สำคัญ ๆ ของชุมชนชาวผู้ไท

การทอผ้าแพรวายากและจะเสียเวลาในการทอมาก เพื่อความสะดวกในการทอลายและประดิษฐ์ลวดลายสวยงามใช้เวลาอันสั้น ครูคำสอนจึงได้ประดิษฐ์ “เขาลายหรือตะกรอลาย” ขึ้น เขาลายนี้ หมายถึง เส้นด้ายยาวสีขาวที่ขึงไว้กลางหูก สอดคำไว้ด้วยไม้ที่ใช้ทำลวดลายผ้า (ลายขีด) สะดวกแก่การประดิษฐ์ลวดลายผ้าแพรวา ทำให้ทอผ้าได้เหมือนกันทั้งผืน ไม้ที่ใช้เก็บลายจะไม่ชำรุด จะแยกจากกันโดยเด็ดขาดเพื่อไม่ให้ผู้ทอสับสน หรือลืมนำไม้เก็บลายปนกัน เพราะลายและไม้เก็บลายจะอยู่ที่เขาลายหรือตะกรอลายไม่ได้อยู่ที่ไหมเส้นยืนเหมือนแต่ก่อน ทำให้ประหยัดเวลา สะดวกสบายในการทอและสามารถนำไปทอกับสีหรือไหมฟิมต่อไปได้อีกไม่ต้องขีดทุกลายหรือทุกครั้งที่ต้องเก็บลาย ถือเป็นองค์ความรู้ที่เป็นต้นแบบที่สำคัญของการทอผ้าแพรวา และวิธีการ ออกแบบลวดลายผ้าลงในสมุดกราฟ ทำให้เก็บรายละเอียดได้อย่างชัดเจน

ลายผ้าแพรวาที่ครูคำสอน อนุรักษ์ สืบสาน และสร้างสรรค์ขึ้น ได้แก่ ลายนาคหัวขุม ลายพันทนน้อย ลายกระบวนแอกัว ลายนาคนอน ลายนาคสีแซน ลายดอกผักแว่น ลายขอใหญ่ ลายกาบเบด (ขันหมากเบ็ง) ลายกระบวนหัวหย่อน ลายพันทนหาใหญ่ ลายใบปุ่นก้านก่อง ลายนกยูง ลายจะแก กระบวนหัวหย่อน ลายหางปลาวา ลายดอกसान ลายดอกผีเสื้อ ฯลฯ เป็นต้น

การถ่ายทอดความรู้ ครูคำสอนถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป สมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านโนน อำเภอดำม่วง และอำเภอกัลยในจังหวัดกาฬสินธุ์ รวมทั้งสมาชิกศูนย์ศิลปาชีพ ซึ่งครูคำสอนได้รับการแต่งตั้งให้เป็น “ครูหลวง” สอนและทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ให้สมาชิก

เนื้อหาการถ่ายทอด จะมีรายละเอียดในเรื่อง

1. วิธีสังเกตเส้นไหมที่จะเตรียมฟอกย้อม
2. การคำนวณปริมาณเส้นไหมในการทอแต่ละครั้ง
3. วิธีการขั้นตอนการย้อมไหม/อุปกรณ์ในการย้อม
4. วิธีทักไหม
5. การคันเครื่องทอ และแนะนำวิธีสับทอเข้าฟืม สำหรับเตรียมการทอเป็นผืนผ้า
6. การออกแบบลวดลาย โดยการร่างใส่กระดาษกราฟ
7. เทคนิควิธีการทอลวดลายต่าง ๆ
8. การแก้ไขเมื่อเก็บลายผิด

วิธีการถ่ายทอด วิธีการถ่ายทอดมีหลากหลาย ได้แก่

1. การบรรยาย และสาธิตให้กับนักเรียน นักศึกษา และประชาชนที่มาศึกษาดูงาน ที่ศูนย์ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมแพรวา หรือศูนย์วัฒนธรรมผู้ไทบ้านโพธิ์ อำเภอดงหลวง จังหวัด กาฬสินธุ์
2. เป็นวิทยากรหรือครูสอนศูนย์ศิลปาชีพและสมาชิกเครือข่ายต่าง ๆ ตามที่ได้รับเชิญ หรือตามที่ได้รับมอบหมาย
3. การแนะนำและพาฝึกปฏิบัติ รวมทั้งการให้คำปรึกษาแก่ผู้สนใจที่มาฝึกและเรียน ที่บ้านพัก และศูนย์ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมแพรวา เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545: 78-82) ได้ยกย่องภูมิปัญญาไทย ให้เป็นครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 ภาคใต้ นายหะมะ แบลือแบ ครูภูมิปัญญาไทยด้านศิลปกรรม (สาขาการแสดงดิเกฮูลู) จากจังหวัดยะลา ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ ใ้ซบทรงประกอบการ แสดงเป็น 2 ภาษา คือ ภาษาไทย ผสมผสานกับมลายูท้องถิ่น เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาการ แสดงดิเกฮูลู ได้ใช้ความรู้ด้านการแสดง ช่วยงานทางราชการ มีการรณรงค์ทั้งในเรื่องการศึกษา การป้องกัน ยาเสพติด และกิจกรรมทางด้านความมั่นคง รวมทั้งจัดทำประกอบการแสดงดิเกฮูลู สำหรับการ ออกกำลังกาย

การเรียนรู้ การเป็นดิเกฮูลู ที่มีชื่อเสียงเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ต้องมีปฏิภาณไหวพริบ ในการแสดงให้เป็นที่ถูกใจผู้ชม ต้องสร้างสรรค์ผลงานใหม่ ๆ ต้องปรับประยุกต์การแสดงให้ สอดคล้องกับสภาพสังคมและกาลเวลา จากประสบการณ์ของครูหะมะที่เอาชนะคู่ต่อสู้ในการ แข่งขันประชันดิเกฮูลู กับรุ่นพี่และรุ่นเดียวกันที่มีชื่อเสียง อาทิ คณะเปาะเยะ อาเนาะซิงอ คณะ มะรุโชะ และคณะอื่น ๆ อีกหลายคณะ ทำให้ครูหะมะสั่งสมประสบการณ์และพัฒนาการแสดง เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับครูหะมะสามารถพูดอ่านภาษาไทยและภาษายาวีได้คล่องแคล่ว จึงมี โอกาสศึกษาหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ได้สะดวก การเป็นอาสาสมัครของหน่วยงานในกระทรวง ต่าง ๆ ก็สามารถนำความรู้ ที่ได้มาจัดทำเป็นบทร้อง บทเพลงประกอบการแสดงได้ เป็นอย่างดี ทำให้ผลงานทั้งบทร้อง ทำนองเปี่ยมด้วยสาระที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน และ

สังคมอย่างแท้จริง โดยเฉพาะการส่งเสริมงาน กิจกรรมความมั่นคงของรัฐในภูมิภาค เป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างรัฐกับประชาชน และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างประเทศเพื่อนบ้าน อันเป็นหน้าที่ที่ครูหะมะถือว่าต้องกระทำทุกครั้งที่ตนแสดง

การถ่ายทอดความรู้ ครูหะมะ แบลือแบ ถ่ายทอดความรู้แก่ศิษย์โดยมีขบวนการและวิธีการสอนดังนี้

1. ฝึกร้องตามบทหรือเพลงของดิเกฮูลูรุ่นพี่
2. ฝึกร้องตามบทหรือเพลงที่มอบหมายให้ฝึกท่องพร้อมทั้งฟังแถบบันทึกเสียง โดยฝึกที่ศูนย์การเรียนรู้และที่บ้านของแต่ละคน

3. ฝึกร้องบทหรือเพลงประกอบดนตรีดิเกฮูลู
4. ฝึกร้องบทหรือเพลงประกอบดนตรีและท่าทาง
5. ฝึกร้องเพลงลูกทุ่งยอดนิยมและเพลงใหม่ที่ถนัด
6. ฝึกแต่งกลอนดิเกฮูลู
7. ฝึกกิริยามารยาทการปฏิบัติตนบนเวทีและการดำเนินชีวิตในฐานะนักแสดงดิเกฮูลู
8. ฝึกออกเสียงให้ไพเราะ การถนอมเสียง การเล่นลูกคอ ให้เหมาะสม
9. ฝึกการแก้ปัญหา ที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการแสดงหรือการเดินทาง
10. ฝึกการบริหารการปกครองคณะดิเกฮูลู

ลูกศิษย์ของครูหะมะที่เรียนจบหลักสูตรจะมีงานแสดงอย่างสม่ำเสมอและสามารถประกอบอาชีพได้ โดยเริ่มจากการเป็นลูกคู่ นักร้องประจำคณะ และหัวหน้าคณะตามลำดับ

ครูหะมะ แบลือแบ เป็นศิลปินที่มีความสามารถในการแสดงดิเกฮูลูอย่างแท้จริง เพราะบทเพลง ร้องและทำนองที่ใช้แสดงดิเกฮูลู ของคณะครูหะมะ เป็นผู้ประพันธ์เองทั้งสิ้น เมื่อประพันธ์แล้วยังมอบให้ศิษย์นำไปใช้ประกอบการแสดงอีกด้วย

วิธีการถ่ายทอดความรู้ ครูหะมะ แบลือแบ มีวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุคคลต่าง ๆ เป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ

1. บุคคลที่ฝากตัวเป็นศิษย์ ถ่ายทอดความรู้โดย
 - 1.1 การบรรยาย
 - 1.2 การสาธิต
 - 1.3 การปฏิบัติรายกลุ่ม
 - 1.4 การปฏิบัติรายบุคคล
 - 1.5 การใช้สื่อการสอนประกอบ
2. ประชาชนทั่วไป
 - 2.1 การบรรยายและอภิปราย
 - 2.2 การถ่ายทอดผ่านสื่อวิทยุและโทรทัศน์
 - 2.3 การให้คำปรึกษา

2.4 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

2.5 การเป็นกรรมการตัดสินการประกวดติเกตุล

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545: 44-47) ได้ยกย่องผู้ทรงคุณวุฒิชาวไทย ให้เป็นครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 ภาคเหนือ นายถนอม หลวงฤทธิ์ ครูภูมิปัญญาไทย ด้านศิลปกรรมจากจังหวัดน่าน มีความสามารถในการขับซอได้ไพเราะและได้พยายามประยุกต์การขับซอให้เข้ากับยุคสมัย โดยนำปัญหาและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน เช่น ปัญหาโรคเอดส์ ยาเสพติด และไข้เลือดออกมาเรียบเรียงเป็นคำซอ เป็นการรณรงค์ให้ผู้ฟังเกิดความตระหนักในปัญหาพร้อมทั้งได้รู้จักและซาบซึ้งกับการขับซอที่เป็นศิลปะพื้นบ้านของท้องถิ่น

การเรียนรู้และองค์ความรู้ องค์ประกอบที่สำคัญของการเป็นช่างซอ คือต้องมีความจำดี มีปฏิภาณไหวพริบและน้ำเสียงดี ซึ่งครูถนอมมีองค์ประกอบทั้ง 3 ด้านนี้อย่างสมบูรณ์ไปแสดงที่ไหนไม่เคยทำให้เจ้าภาพผิดหวัง อีกทั้งยังมีความสามารถในการแต่งซอและคำวาทได้พยายามนำคำวาท่าสุภาษิตคำสอน เรื่องราวในวรรณคดี รวมทั้งได้ประยุกต์เหตุการณ์และปัญหาสังคมปัจจุบัน เรียบเรียงใส่ในการขับซอด้วย เช่น มีการขับซอเพื่อแนะนำให้เยาวชนรู้ถึงโทษภัยของยาเสพติด โรคติดต่อ กฏจราจรและสภาพสิ่งแวดล้อม จนได้รับการขอร้องให้ช่วยเหลืองานด้านสาธารณสุขของท้องถิ่นเป็นประจำ

สิ่งที่ครูถนอมได้เรียนรู้จากพ่อครูคำผาย นุปีง นั้น นอกจากวิชาความรู้ด้านการจัดการซอแล้ว ก็ยังได้เรียนรู้ในเรื่องกริยาความประพฤติของการเป็นศิลปินด้วย นั่นคือ ต้องเป็นช่างซอที่แท้จริง ใช้ซอให้เป็นประโยชน์เวลาขับซอในงานต่าง ๆ ต้องรู้จักผู้ฟังว่าต้องการฟังซอเรื่องใด ก็ทำการแสดงซอเรื่องนั้นพร้อมทั้งสอดแทรกสาระที่เป็นประโยชน์ให้ด้วย ช่างซอ ช่างป็น ช่างสละสล้อต้องมีความรัก สามัคคี มีฝีมือและฝึกซ้อมอย่างดี เพื่อสร้างบรรยากาศให้งานสนุกและผู้ฟังพอใจ

คณะซอของครูถนอมจะมีทั้งหมด 6-7 คน ประกอบด้วย ป็น 2 ลูก สละสล้อ 1 ลูก ซอชาย 1 ซอหญิง 3 และจะมีการยืมซอ บางครั้งซอแบบขันโตกหรืองานกินเลี้ยงจะมีการแสดงฟ้อนแน่น สลับกับการร้องเพลงเพื่อให้เข้ากับบรรยากาศของงาน

นอกจากความสามารถในการขับซอแล้ว ครูถนอมยังมีความสามารถในการประดิษฐ์ป็น และสละสล้อให้ผู้สนใจด้วย

การถ่ายทอดความรู้ ครูถนอมได้ชักชวนคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ให้หันมาสนใจศิลปะพื้นบ้าน เช่น สละสล้อ ซอ ป็นมากขึ้น เมื่อมีสมาชิกให้ความสนใจจึงเปิดสอนที่บ้าน ซึ่งปรากฏว่ามีผู้เข้ามาเรียนการขับซอและดนตรีพื้นบ้านอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก ครูถนอมใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้สนใจดังนี้

1. การบรรยาย
2. การสาธิต
3. การฝึกปฏิบัติ

4. จัดทำเอกสารเกี่ยวกับการขอ จ๊อย เผยแพร่ให้ผู้สนใจและแจกจ่ายให้กับโรงเรียน เพื่อจะได้นำความคิด คำสอนในบทชอไปสอนให้แก่ักเรียน และสืบทอดศิลปะการชอให้คนรุ่นหลังด้วย

5. การใช้สื่อต่าง ๆ ทั้งทางโทรทัศน์ และสถานีวิทยุกระจายเสียงที่ครูถนอมจัดรายการเป็นประจำ รวมทั้งมีเทป ซีดี และวีดีโอเพื่อการศึกษาหลายชุด

จากงานวิจัยที่ได้ศึกษา สามารถสรุปรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ดังนี้

ชื่อผู้วิจัย	เรื่องที่ศึกษา	วิธีการถ่ายทอดความรู้
1. ชูเกียรติ สีสุวรรณ	ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ	1. การปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง
2. ทรงคุณ จันทจร	การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน เรื่องทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง	1. การลงมือปฏิบัติ 2. วิธีครูพักลักจำ
3. มาริสา โกเศยะโยธิน	องค์ความรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนาข้าวด้วยวิธีเกษตรธรรมชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี	1. การสาธิต 2. การทดลอง 3. การสอน 4. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการศึกษาดูงาน 5. การจัดอบรม 6. การบอกเล่า 7. การถ่ายทอดผ่านสื่อต่าง ๆ
4. สุรศักดิ์ สายประดิษฐ์	กรณีศึกษาผลิตภัณฑ์สานหวาย หมู่ที่ 6 ตำบลมหาสอน อำเภอ บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี	1. การสาธิต 2. การฝึกปฏิบัติ 3. การสอนแนะระหว่างปฏิบัติ

จากการศึกษาผลงานและองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย สามารถสรุปรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาได้ดังนี้

ชื่อครูภูมิปัญญา	ด้านเนื้อหา/ภาค	วิธีการถ่ายทอดความรู้
1. นายวิบูลย์ เข้มเฉลิม	เกษตรกรรม (วนเกษตร) ภาคกลางและภาคตะวันออก	1. การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น 2. การบรรยายและแสดงความคิด 3. การปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่าง 4. จัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน 5. เขียนหนังสือเผยแพร่แนวคิดเรื่องวนเกษตร
2. นายหะมะ แบลือแบ	ศิลปกรรม (สาขาการแสดง ดิเกฮูลู) ภาคใต้	1. การบรรยาย 2. การสาธิต 3. การปฏิบัติรายกลุ่ม 4. การปฏิบัติรายบุคคล 5. การใช้สื่อการสอนประกอบ 6. การถ่ายทอดผ่านสื่อวิทยุและโทรทัศน์ 7. การให้คำปรึกษา 8. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน 9. การเป็นกรรมการตัดสินการประกวด
3. นางคำสอน สระทอง	อุตสาหกรรมและหัตถกรรม (การทอผ้าแพรวา) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	1. การบรรยายและการสาธิต 2. การเป็นวิทยากรหรือครูสอน 3. การแนะนำและพาฝึกปฏิบัติ รวมทั้งให้คำปรึกษา
4. นายถนอม หลวงฤทธิ์	ศิลปกรรม (การขับร้อง) ภาคเหนือ	1. การบรรยาย 2. การสาธิต 3. การฝึกปฏิบัติ 4. จัดทำเอกสารเผยแพร่ 5. การใช้สื่อต่างๆ ทางโทรทัศน์และวิทยุ รวมทั้ง เทป ซีดีและวีดีโอ

โดยสรุปรวมจากรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาที่มีการศึกษาไว้ในข้างต้น พบว่าวิธีการถ่ายทอดความรู้ ถึงแม้ว่าจะศึกษาในบริบทที่ต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นด้านพื้นที่ วัฒนธรรม สังคม ของชุมชน แต่ก็ยังมีความเหมือนกัน ในวิธีการถ่ายทอด ได้แก่ การบรรยาย การบอกเล่า การสาธิต การฝึกปฏิบัติ การถ่ายทอดผ่านสื่อและการใช้สื่อต่าง ๆ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการศึกษาดูงาน และที่มีความต่างกันในการถ่ายทอด ได้แก่ การทดลอง การเป็นกรรมการตัดสิน วิธีครูพักลักจำ การจัดทำเอกสารเผยแพร่ การจัดอบรม การให้คำปรึกษา โดยในส่วนที่ต่างกันนี้ อาจเนื่องมาจากเนื้อหาและองค์ความรู้ต่างกัน ตลอดจนบริบทด้านพื้นที่ วัฒนธรรม สังคม ของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา พบว่าวิธีการ ถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้านมีวิธีการดังนี้ คือ 1. การเล่าเรื่องราว การบอก การเทศน์ 2. การให้ปฏิบัติจริง การพาดู พาทำ 3. การให้ทำเลียนแบบ 4. การให้ลองผิดลองถูก 5. การให้ศึกษาด้วยตนเอง และการต่อวิชา และการสอนแบบกลุ่ม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2541: 75) และจากการศึกษารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวนี้ สามารถนำไปใช้ในบริบทของอาชีพจักสานเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัยในเรื่องของวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน โดยสามารถนำรูปแบบวิธีการถ่ายทอด เช่น การบรรยาย การบอกเล่า การสาธิต การฝึกปฏิบัติ การถ่ายทอดผ่านสื่อต่าง ๆ ไปปฏิบัติการ และดำเนินการวิจัยได้ ทั้งนี้ ในวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจะส่งผลให้เกิดความรู้ เจตคติ ทักษะปฏิบัติ และการนำไปใช้ในการประกอบอาชีพจักสานได้เป็นอย่างดี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดอ่างทอง

ประวัติความเป็นมาของจังหวัดอ่างทอง

อ่างทองเป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี โดยการสันนิษฐานของนักโบราณคดี ชาวฝรั่งเศส และเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร เดิมชื่อแขวงเมืองวิเศษชัยชาญ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน้อยเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยาในการสู้รบกับกองทัพพม่า ดังปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาอยู่หลายตอน โดยเฉพาะครั้งหลังสุดพม่าได้ใช้แขวงเมืองวิเศษชัยชาญเป็นที่ตั้งค่ายตีกรุงศรีอยุธยา และเกิดการสู้รบครั้งสำคัญที่จารึกไว้ในประวัติศาสตร์ไทย คือ ตีกับบางระจันที่บ้านบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี (สำนักงานคณะกรรมการการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2543: 17-18)

ปลายสมัยกรุงธนบุรี ได้ย้ายที่ตั้งมาอยู่บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยาที่บ้านบางแก้ว เรียกชื่อเมืองใหม่ว่า “อ่างทอง” เพราะเป็นที่ลุ่ม เป็นอู่ข้าว อู่น้ำ เหมือนชุมทรัพย์

ตราประจำจังหวัดอ่างทอง : รูปรวงข้าวสีทองอยู่ในอ่างน้ำ เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร และเป็นอู่ข้าวอู่น้ำ เชื่อกันว่าชื่อของจังหวัดอ่างทองนี้มาจาก สภาพทางภูมิศาสตร์ เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่ม มีลักษณะคล้ายแอ่งหรืออ่าง ปราศจากภูเขาและป่าไม้ เต็มไปด้วยท้องนาที่มีรวงข้าวสีสุกราวกับสีทอง จึงเป็นที่มาของคำว่า “อ่างทอง”

ต้นไม้ประจำจังหวัดอ่างทอง ชื่อต้นมะพลับหรือตะโกสวนพลับ, มะพลับใหญ่

จังหวัดอ่างทองมีเนื้อที่ 981 ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม ลักษณะคล้ายอ่าง ไม่มีภูเขา ป่าไม้ และแร่ธาตุ สภาพเดิมโดยทั่วไปเป็นตะกอน มีทั้งชนิดที่ดูดซับน้ำได้ดี และชนิดที่ดูดซับน้ำได้ไม่ดี มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน 2 สาย ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำน้อย โดยเฉพาะแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่านท้องที่อำเภอไชโย อำเภอเมือง และอำเภอป่าโมก ระยะทางยาวประมาณ 40 กิโลเมตร ส่วนแม่น้ำน้อยเป็นแม่น้ำสายแขนงที่ไหลแยกออกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตำบลชัยนาท อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท ไหลผ่านจังหวัดอ่างทอง ระยะทางประมาณ 50 กิโลเมตร ผ่านอำเภอโพธิ์ทอง และอำเภอวิเศษชัยชาญ

จังหวัดอ่างทองแบ่งการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ คือ อำเภอเมืองอ่างทอง อำเภอวิเศษชัยชาญ อำเภอแสวงหา อำเภอป่าโมก อำเภอโพธิ์ทอง อำเภอไชโย และอำเภอสามโก้ มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอกำแพงแสนราชบุรี อำเภอพรหมบุรี อำเภอท่าช้าง จังหวัดสิงห์บุรี

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอดมัยให้ อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอบางปะหัน อำเภอมหาราช อำเภอบ้านแพรก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และอำเภอเมืองลพบุรี อำเภอท่าเรือ จังหวัดลพบุรี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเมืองสุพรรณบุรี อำเภอศรีประจันต์ อำเภอสามชุก อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี

ประวัติความเป็นมาของตำบลบางเจ้าฉ่า

ตำบลบางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนที่มีมาตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งชาวบ้านได้เคยร่วมกับชาวแขวงเมืองวิเศษชัยชาญ และชาวบ้านบางระจัน สู้รบกับทหารพม่า ณ บ้านบางระจัน โดยมีนายฉ่า เป็นผู้นำ นายฉ่า นั้นพื้นเพเป็นคนสีบัวทอง ภายหลังการสู้รบยุติลงแล้ว นายฉ่า จึงได้นำชาวบ้านมาตั้งบ้านเรือนเป็นที่ยู่ออาศัยถาวรขึ้นในชุมชนด้านทิศตะวันตกของลุ่มแม่น้ำน้อย แต่เดิมเรียกว่า “บ้านสร้างสามเรือน” เพราะเริ่มแรกมีบ้านเพียงสามหลังเท่านั้น มีพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งเป็นที่ยู่ออาศัย จึงมีผู้มาตั้งหลักฐานอยู่มากขึ้น ปัจจุบันมีชื่อว่า “บางเจ้าฉ่า” เพราะได้นำชื่อของ นายฉ่า มาตั้งเป็นชื่อตำบล เนื่องจากนายฉ่า เป็นทั้งผู้นำและเป็นผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน (ศูนย์กลางบริหารงานชุมชนบางเจ้าฉ่า. 2546: 2 – 4)

1. สภาพภูมิประเทศและอาณาเขต

ตำบลบางเจ้าฉ่า ตั้งอยู่ริมแม่น้ำน้อย ทิศตะวันตก มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลอื่น ในเขตอำเภอโพธิ์ทอง พื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำไหลผ่านตลอดปี อยู่ทางทิศเหนือของอำเภอโพธิ์ทองห่างจากอำเภอโพธิ์ทอง ประมาณ 5 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 91,408 ตารางกิโลเมตร

มีพื้นที่ทางการเกษตร 4,737 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัย 976 ไร่ มีอาณาเขตทิศเหนือ ติดต่อกับตำบล
องครักษ์ อำเภอโพธิ์ทอง ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลอ่างแก้ว อำเภอโพธิ์ทอง ทิศตะวันออก ติดต่อ
กับตำบลบางระกำอำเภอโพธิ์ทอง และทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลโคกพุทรา อำเภอโพธิ์ทอง

2. ด้านประชากร

ตำบลบางเจ้าฉ่า มีประชากรจำนวน 2,669 คน แยกเป็นชาย 1,256 คน หญิง 1,415
คน มีจำนวนครัวเรือน 629 ครัวเรือน

3. ด้านการปกครอง

ตำบลบางเจ้าฉ่า แบ่งออกเป็น 8 หมู่บ้าน ประกอบด้วย

- หมู่ที่ 1 บ้านห้วยลิงตก
- หมู่ที่ 2 บ้านห้วยลิงตก
- หมู่ที่ 3 บ้านโพธิ์ราษฎร์
- หมู่ที่ 4 บ้านโพธิ์ราษฎร์
- หมู่ที่ 5 บ้านสร้าง
- หมู่ที่ 6 บ้านสร้าง
- หมู่ที่ 7 บ้านสามเรือน
- หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง

4. ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

อาชีพส่วนใหญ่ของประชากรในตำบลบางเจ้าฉ่า ประกอบอาชีพทางการเกษตร คือ
ทำนาและทำสวนเป็นหลัก อาชีพรอง คือ การจักสาน ค้าขาย รับจ้าง และเลี้ยงสัตว์ แต่ในปัจจุบัน
การจักสานได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงเป็นอาชีพหลัก

5. ด้านการศึกษา ศาสนา และสาธารณสุข

ในตำบลบางเจ้าฉ่า มีสถานศึกษา แยกเป็นโรงเรียนในระดับประถมศึกษา 3 แห่ง
วิทยาลัยการอาชีพ 1 แห่ง ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และห้องสมุดประชาชน 4 แห่ง ศูนย์
พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง วัด-สำนักสงฆ์ 3 แห่ง และสถานเอนกนันทนัยประจำตำบล 1 แห่ง

ความเป็นมาของบ้านยางทอง และกลุ่มจักสาน

บ้านยางทอง

ชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง
รหัสไปรษณีย์ 14120

มีสัญลักษณ์ของชุมชน คือ กระบุงสานด้วยไม้ไผ่

ต้นไม้ประจำชุมชน ต้นยาง และไผ่สีสุก

คำขวัญของชุมชน จักสานลือเลื่อง พู่เฟื่องศาสนา ดีเด่นพัฒนา ประชากรร่วมใจ

1. สภาพทั่วไปของชุมชน

สภาพบริเวณที่ตั้งของชุมชน ชุมชนบ้านยางทอง เดิมตั้งบ้านเรือนอยู่แนวริมแม่น้ำน้อย ปัจจุบันได้ขยายตัวการตั้งบ้านเรือนออกมาอยู่ริมถนน ลักษณะเป็นชุมชนค่อนข้างหนาแน่น มีอาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม ทำนา ทำสวน และหัตถกรรมเครื่องจักสานที่ทำด้วยไม้ไผ่สีสุก มาเป็นระยะเวลานาน สถานที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ วัดยางทอง โรงเรียนวัดยางทอง และมีสถานีนอนมัย ถือเป็นชุมชนที่กำลังพัฒนาและมีกิจกรรมที่สร้างความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยการให้ความรู้ และกระบวนการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน ในทุกเครือข่ายที่เกี่ยวข้องของทางราชการ และเอกชน (สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอโพธิ์ทอง. 2542: 3-8)

ชุมชนตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ.2314

ครัวเรือนมีจำนวน 112 ครัวเรือน ประชากร 509 คน เป็นชาย 245 คน หญิง 264 คน

จำนวนประชากรรายอายุแยกเป็นชายและหญิงของชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8

อายุ	จำนวน (คน)		
	ชาย	หญิง	รวม
1 – 3 ปี	14	15	29
3 – 6 ปี	20	5	25
7 – 12 ปี	16	16	32
13 – 14 ปี	13	8	21
15 – 18 ปี	12	13	25
19 – 50 ปี	118	132	250
51 – 60 ปี	20	26	46
60 ปีขึ้นไป	32	49	81
รวมทั้งสิ้น	245	264	509

ที่มา : สำนักงานจังหวัดอ่างทอง. 2547

อาชีพหลัก การจักสาน

สภาพการคมนาคม และการติดต่อเข้า-ออกชุมชน โดยรถยนต์โดยสารสายโพธิ์ทอง – ท่าช้าง

2. ประเพณีประจำปีของชุมชน

ประเพณีสงกรานต์และรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุในเทศกาลสงกรานต์ ประเพณีการลงแขกทำขนมจีนในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 (วันลอยกระทง)

3. ผู้นำชุมชน

กำหนดชื่อ นายสุรินทร์ นิลเลิศ บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง ผู้บริหารสถานศึกษาชื่อ นายสุภาพ ปรารค์ทอง ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ ชื่อสถานศึกษา โรงเรียนวัดยางทอง ผู้นำทางศาสนาในชุมชนเดียวกัน ชื่อ พระครูสิริพัฒนคุณ

4. ผู้ทรงภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้รู้ชาวบ้านในชุมชน

4.1 ชื่อ นางเรณู ทองงาม อายุ 45 ปี ชำนาญการด้านการจักสานงานไม้ไผ่ (ศิลปินดีเด่น จังหวัดอ่างทอง

4.2 ชื่อ นางสาวยุพา เนียมสงค์ อายุ 48 ปี ชำนาญด้านการจักสานงานไม้ไผ่

4.3 นายสนิท เขียวหวาน อายุ 66 ปี ชำนาญด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน

(วิชาการ)

5. การจัดตั้งกลุ่มหรือชมรมหรือองค์กรของประชาชน

5.1 การตั้งกลุ่มบริหารงานในรูปของคณะกรรมการ

5.2 จัดทุนหมุนเวียนให้สมาชิกของกลุ่มกู้ยืมเงินทุนหมุนเวียนมาลงทุนในการทำผลิตภัณฑ์ เมื่อถึงเวลานำเงินต้นมาคืน โดยเสียดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาท/เดือน ครึ่งหนึ่งของดอกเบี้ยใช้กับการพัฒนาหมู่บ้าน

5.3 สมาชิกมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 3,000 – 4,000 บาท

5.4 มีคณะกรรมการบริหารพิพิธภัณฑ์เครื่องจักสานบางเจ้าฉ่าเป็นที่แสดงวัฒนธรรมนิทัศน์บางเจ้าฉ่า และจำหน่ายเครื่องจักสานของกลุ่ม

5.5 รวมกลุ่มกันกระทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ เช่น กิจกรรมทำบุญตักบาตรในวันสำคัญ กิจกรรมลานกีฬาต้านยาเสพติด

6. ผลงาน รางวัล หรือประกาศเกียรติคุณที่ชุมชนเคยได้รับ

6.1 หมู่บ้านหัตถกรรมเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา ของหม่อมงามจิตต์ บุรฉัตร

6.2 ชุมชนดีเด่นในการรวมใจสู่ภัยเศรษฐกิจของคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

6.3 ศิลปินผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมจังหวัด ปี 2543

7. ผลงานดีเด่นที่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง

7.1 รางวัลหมู่บ้านพัฒนาระดับจังหวัด ปี 2538

7.2 รางวัลหมู่บ้านเขียวจีระดับเขต (กรมพัฒนาชุมชน) ปี 2540

7.3 รางวัลวัดพัฒนาตัวอย่าง (กรมศาสนา) ปี 2541

กลุ่มจักสาน

ความเป็นมาของกลุ่มจักสานบางเจ้าฉ่า จากคำบอกเล่าของนายสุรินทร์ นิลเลิศ กำนันตำบลบางเจ้าฉ่า นายสนิท เขียวหวาน และนายเหี้ยน จันทนารักษ์ การจักสานเครื่องไม้ไผ่ได้ทำมาตั้งแต่สมัย ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นเวลา 100 กว่าปีมาแล้ว

โดยสภาพทั่วไปของชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า อาชีพหลักคือ การทำนา ชาวบ้านจึงนำไม้ไผ่ที่อยู่ในหมู่บ้านมาจักสานเป็นรูปกลม ๆ เพื่อใช้บรรจุเมล็ดพันธุ์ข้าวเปลือก เพื่อนำไปหว่านในนาและตั้งรูปจักสานที่ได้ทำขึ้นครั้งแรกว่า กระบุง และต่อมาได้นำไม้ไผ่ที่มีอยู่ในหมู่บ้านมาจักสานประดิษฐ์เป็นเครื่องเรือน เช่น ตะกร้า กระดัง และอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก

การปรับปรุงและการพัฒนารูปแบบต่าง ๆ ของผลิตภัณฑ์เครื่องจักสาน

ในปัจจุบันพื้นที่ทำการเกษตร โดยเฉพาะพื้นที่ที่ใช้ทำนา ได้มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่บางส่วนใช้เป็นที่อยู่อาศัย การทำนาจึงลดน้อยลง ชาวบ้านจึงได้หันมาฝึกอาชีพจักสานเป็นการเพิ่มรายได้ของครอบครัว และมีการพัฒนารูปแบบขึ้นมาใหม่ ให้เป็นที่ต้องการของตลาด โดยในปี พ.ศ. 2515 – 2516 สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอ่างทอง ได้นำรูปแบบเครื่องจักสานใหม่ ๆ พร้อมวิทยากร ประกอบด้วย นางละออง ห้วยกัญจน์ และนายปรีชา จันเพชร เป็นผู้ประสานแนะนำการปรับปรุงรูปแบบของเครื่องจักสานจนเป็นปัจจุบัน

การจำหน่ายผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานของกลุ่มจักสาน

ในปี พ.ศ. 2517 กลุ่มจักสานบางเจ้าฉ่า ได้นำผลผลิตที่ได้พัฒนารูปแบบให้เป็นที่สวยงามออกจำหน่ายในงานแสดงสินค้าต่าง ๆ ทั้งทางภาครัฐ และเอกชน ผลิตภัณฑ์ที่ออกจำหน่ายเป็นที่ต้องการของประชาชน และชาวต่างประเทศ เช่น ประเทศเคนยา บังคลาเทศ สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น

ในปี พ.ศ. 2520 สำนักพระราชวัง ได้ขอบุคคลของกลุ่มจักสานในหมู่บ้านไปเป็นครูฝึกสอนเครื่องจักสานในพระราชวัง จำนวน 2 คน ดังนี้

1. น.ส.สำเนียง ชันทอง (เสียชีวิตแล้ว)
2. น.ส.วิรัช ทองสร้อย

และในปี พ.ศ.2522 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเสด็จเป็นการส่วนพระองค์เยี่ยมราษฎร และกลุ่มจักสานไม้ไผ่ ตำบลบางเจ้าฉ่า และทรงพระราชดำริให้ชาวบ้านปลูกไม้ไผ่สีสุกขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อเป็นวัตถุดิบใช้ในการจักสานสืบไป และในการเสด็จเยี่ยมราษฎรและกลุ่มจักสานของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในครั้งนั้น กลุ่มจักสานได้ถวายป่าน้ำชา ซึ่งเป็นหัตถกรรมที่กลุ่มจักสานขึ้นถวายแก่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในโอกาสที่เสด็จเยี่ยมด้วย

กลุ่มจักสานตำบลบางเจ้าฉ่า ได้มีการประชาสัมพันธ์ผลงานของกลุ่มอยู่เป็นประจำ เช่น

1. นายสนธิ เขียวหวาน ที่ปรึกษากลุ่มฯ ได้นำสมาชิกจักสานออกเผยแพร่ และสาธิตวิธีการจักสานไม้ไผ่ในรายการของ พ.อ.การุณ เก่งระดมยิง ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 และรายการของคุณหมึกแดง สวัสดิวัฒน์ ทางสถานีโทรทัศน์ไอทีวี

2. สมาชิกกลุ่ม ได้ออกเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ สาธิตวิธีการจักสานในงานแสดงสินค้าต่าง ๆ ที่ทางราชการ และภาคเอกชนจัดขึ้นเป็นประจำ

3. การส่งเสริมสินค้าตัวอย่างที่กลุ่มได้คิดออกแบบ เช่น กระเป๋าสตางค์ไปวางเป็นตัวอย่างในศูนย์แสดงสินค้าของทางราชการ และเอกชน เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ผลงานของสมาชิกกลุ่ม

การให้ความรู้แก่กลุ่มอาชีพต่าง ๆ

ได้มีหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชน ได้แจ้งความจำนงค์ในการขอรับวิทยากรจากกลุ่มจักสาน ไปช่วยฝึกสอนสมาชิกกลุ่มอาชีพที่ได้จัดตั้งขึ้น และทางกลุ่มได้สนับสนุนเป็นอย่างดี ดังมีรายชื่อสมาชิกกลุ่มที่ไปเป็นวิทยากรให้ดังนี้

ชื่อ - สกุลของวิทยากร	รายการที่ฝึกสอน	สถานที่ฝึกอบรม
1. นางสำเนียง ชันทอง	ฝึกสอนทำกระบุง	จ.แม่ฮ่องสอน
2. นางวิรัช คำสร้อย	ฝึกสอนทำกระจาด	จ.ตราด
3. น.ส.บุญลือ ชื่นอรุรา	ฝึกสอนทำกระบุง	จ.ร้อยเอ็ด
4. น.ส.ยุพา เนียมสงค์	ฝึกสอนทำกระจาด	จ.สระบุรี
5. นางเรณู ทองงาม	ฝึกสอนทำกระเป๋าลายขีด	ศูนย์วัฒนธรรมไทย
	ฝึกสอนทำกระบุง	วิทยาลัยการอาชีพโพธิ์ทอง
		จ.อยุธยา (อ.ท่าเรือ)
		จ.อยุธยา (อ.เสนาฯ)
		จ.อยุธยา (อ.วังน้อย)

การสนับสนุนกลุ่มจักสานบางเจ้าฉ่าของทางราชการ

ในปัจจุบันกลุ่มจักสานได้มีการพัฒนารูปแบบใหม่ ๆ เป็นจำนวนมาก ได้มีส่วนราชการเข้าไปสนับสนุนทั้งงบประมาณ วัสดุ และเครื่องมือต่าง ๆ ดังนี้

1. กรมการพัฒนาชุมชน สนับสนุนงบประมาณในด้านการฝึกอบรมเพิ่มพูนทักษะในการพัฒนารูปแบบของเครื่องจักสาน และวัสดุ เครื่องมือต่าง ๆ เป็นเงิน 100,000 บาท
2. อุตสาหกรรมจังหวัดอ่างทอง สนับสนุนเครื่องมือต่าง ๆ
3. เงินกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) 620,000 บาท แยกเป็น

- 3.1 สนับสนุนการปรับปรุงและต่อเติมอาคารพิพิธภัณฑน์ไม้ไผ่ เป็นเงินจำนวน 500,000 บาท
 - 3.2 สนับสนุนเงินทุนอบรมเพิ่มพูนทักษะในการพัฒนารูปแบบใหม่ ๆ ให้กับกลุ่ม เป็นเงิน 20,000 บาท
 - 3.3 เงินทุนหมุนเวียนเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเป็นเงิน 100,000 บาท
 4. มีเงินรางวัลประกวดหมู่บ้าน 30,000 บาท
 5. งบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลบางเจ้าฉ่า ปีงบประมาณ 2541 เป็นเงิน 25,000 บาท
 6. ประชาสัมพันธ์จังหวัดอ่างทอง สนับสนุนเป็นเอกสาร สื่อ เผยแพร่
 7. การท่องเที่ยวสนับสนุน สื่อ เอกสารในการเผยแพร่
- การจำหน่ายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของกลุ่มจักสานและรายได้ของกลุ่ม
- ในปัจจุบันผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของกลุ่มจักสานบางเจ้าฉ่า มีจำหน่ายในหมู่บ้านและพิพิธภัณฑน์ไม้ไผ่ ตำบลบางเจ้าฉ่า ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง แต่สินค้าผลิตภัณฑ์บางอย่างจะมีบริษัท ห้างร้าน มาสั่งทำโดยเฉพาะ และมีรูปแบบใหม่ ๆ และนอกจากการจำหน่าย ขายส่งแล้ว ชาวต่างประเทศที่เข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้าน เช่น ชาวญี่ปุ่น อังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส ได้ซื้อสินค้ากลับไปหลายชนิด นับว่าเป็นการเผยแพร่ผลงานหัตถกรรมของกลุ่มออกสู่ต่างประเทศเป็นอย่างดี
- ชาวบ้านในหมู่บ้านหัตถกรรม จะมีรายได้จากการจักสานไม้ไผ่ เฉลี่ยเดือนละ 6,000 บาท ซึ่งมีจำนวนสมาชิก 120 คน (มีการผลิต 400 – 500 ชิ้นงาน/เดือน)
- การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน อาชีพที่ทำมากที่สุดคือ การจักสาน ทำกัน 90 ครัวเรือน รายได้เฉลี่ย 3,500 บาทต่อครัวเรือน
- ในปัจจุบัน ชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า เป็นชุมชนกลุ่มจักสานที่มีการพัฒนาและเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย นอกจากมีการรวมกลุ่มกัน ซึ่งมีกลุ่มจักสานที่มีจำนวนสมาชิก 120 คน ซึ่งเป็นทั้งคนในชุมชนและนอกชุมชนแล้ว ยังมีการดำเนินกระบวนการกลุ่มที่เป็นรูปธรรม เช่น การรวมกันเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองของผู้ผลิต รวมทั้งผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่า มีความเป็นเอกลักษณ์และนำภูมิปัญญามาประยุกต์ให้งานจักสานมีความประณีต สวยงาม ทั้งลวดลายและสีสัน และพัฒนารูปแบบและคุณภาพได้ตามความต้องการของตลาด เช่น กระเป๋า หวี ตะกร้า ทรงค่อม ป้านน้ำชา กระบุง กระจาด ฯลฯ มีกำลังผลิตในแต่ละประเภทงานในกลุ่มจักสาน 200 ชิ้นต่อเดือน และมีการส่งออกไปทั้งตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่ม (นางเรณู ทองงาม) เปิดเผยว่า “เดิมชาวบ้านทำกระเป๋ายาสูบ ๑ ใช้ดอกเสี้ยนใหญ่ ๑ ต่อมาจึงทดลองทำงานละเอียดไปขายออกงานที่จังหวัดรวมทั้งส่งเข้าประกวดผลิตภัณฑ์ ซึ่งงานจักสานละเอียดเราตั้งราคาขายถูก ลูกละ 700 – 800 บาท มีลูกค้าจากเชียงใหม่มาดูงานแล้วซื้อไปจำหน่ายต่อยังประเทศญี่ปุ่น ได้รับความนิยมมากภายหลังสั่งซื้อเป็นจากสิบลูกเป็นพันลูก”

รูปแบบการทำงานของกลุ่มปัจจุบัน จะมีทั้งงานจักสานเพื่อรองรับตลาดทั่วไปและใบสั่งจากลูกค้า เมื่อมีใบสั่งของมาทางกลุ่มจะแบ่งงานกันว่า แต่ละคนจะรับทำกันจำนวนคนละเท่าใด ซึ่งแต่ละคนก็จะรับผิดชอบงานของตน

เอกลักษณ์ของงานจักสาน บ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า จะมีความประณีต มีการรวมควั่นซึ่งช่วยให้สีของไม้ใฝ่สวย ตลอดจนการย้อมสีที่โดดเด่น และปัจจุบันจะมุ่งเน้นไปที่การผลิตผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋าสตางค์สุภาพสตรี ส่วนกระบุง หรืองานจักสานที่ใช้ในชีวิตประจำวันทั่วไปจะทำกันน้อยลง ด้วยเหตุผลที่ว่าส่งออกไม่ได้ และในขณะเดียวกันก็มีคนมีฝีมือไม่มาก จึงควรได้มีการส่งเสริมและการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการจักสานต่อไป

การดำเนินงานกลุ่มได้รับความช่วยเหลือและส่งเสริมจากรัฐบาล ไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ภาพที่เกิดสำหรับชุมชนบ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า ในวันนี้ คือ จากเดิมชาวบ้านมีอาชีพหลักทำนา อาชีพรองคือการจักสาน ก็กลายเป็นอดีตไปแล้ว เพราะปัจจุบันอาชีพจักสานเป็นอาชีพหลักที่สามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนอย่างเป็นกอบเป็นกำ อันนำไปสู่กลุ่มใหญ่ และได้รับ คัดเลือกให้เป็นสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ไทยจังหวัดอ่างทอง ซึ่งศูนย์กลางชุมชนตำบล บางเจ้าฉ่า (สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมภาคกลาง. 2547: 19) ได้สรุปผลการดำเนินงานศูนย์กลางชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า รายได้ของการดำเนินงานกลุ่มจักสาน ปี 2546 ไว้ดังนี้

เดือน	รายได้ของกลุ่มจักสาน (บาท)
มกราคม	45,468
กุมภาพันธ์	73,387
มีนาคม	84,604
เมษายน	47,332
พฤษภาคม	90,407

เดือน	รายได้ของกลุ่มจักสาน (บาท)
มิถุนายน	119,298
กรกฎาคม	394,775
สิงหาคม	376,758
กันยายน	241,349
ตุลาคม	213,938
พฤศจิกายน	259,733
ธันวาคม	411,076
รวมรายรับ	2,358,125

ที่มา : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมภาคกลาง . 2547 : 19.

ความเป็นมาของเครื่องจักสาน (เครือข่ายองค์กรชุมชนจังหวัดอ่างทอง. 2545: 17-21)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่า มีการพบร่องรอยการใช้เครื่องจักสานราว 4,000 ปี มาแล้ว ที่บริเวณถ้ำแห่งหนึ่งในอำเภอสรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี โดยเชื่อกันว่ามนุษย์สมัยก่อน ประวัติศาสตร์ทำภาชนะเครื่องปั้นดินเผาโดยใช้ภาชนะจักสานเป็นแม่แบบ แสดงถึงคนสามารถทำเครื่องใช้จากการจักสานมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว

เครื่องจักสานได้มีการพัฒนารูปแบบ ฝีมือ คุณค่า ผ่านมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จนถึงในปัจจุบันมีการคิดสร้างสรรค์งานจักสานจนสามารถเพิ่มมูลค่า สร้างเป็นงานอาชีพ สร้างรายได้ และสร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนได้อย่างน่ายกย่อง งานหัตถกรรมการจักสานที่เป็นที่รู้จักก็คือ เครื่องจักสานไม้ไผ่ หวาย ผักตบชวา ซึ่งมีมากในภาคกลาง ส่วนเครื่องจักสานของภาคใต้ จะมีเครื่องจักสานย่านลิเภา และกระจูด

ลายจักสาน

ลายจักสานแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มลาย ประกอบด้วย

- 1) ลายแม่บท เป็นลายที่มีลักษณะประจำตัวเด่นชัด ได้แก่ ลายขัด ลายสอง เป็นต้น ลายแม่บทต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้นกำเนิดที่ทำให้มนุษย์รู้จักนำวัสดุมาสาน
- 2) ลายพัฒนา เป็นลายที่พัฒนามาจากลายแม่บท แต่มีรายละเอียดที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ ลายลอนน้ำ ลายตีลิ่ม ลายตีตะแคง ลายคุบ เป็นต้น
- 3) ลายประดิษฐ์ เป็นลายสานที่ช่างสานประดิษฐ์ขึ้น โดยอาศัยลายแม่บทและลายพัฒนาเป็นหลักในการสาน ได้แก่ ลายขีดขอ ลายขีดตาแมว ลายพัด เป็นต้น

การสานลาย

ลายสานที่บรรพบุรุษได้คิดค้นไว้เหมาะสมกับโครงสร้างเครื่องจักสานที่มีความแข็งแรง ทนทาน สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ เครื่องจักสานแต่ละภาคมีเอกลักษณ์และลักษณะของตนที่แตกต่างกันไป แต่การใช้ลายสานขั้นต้นจะคล้ายคลึงกันทุกภาค ส่วนการพัฒนาลายจักสานนั้นแตกต่างกันไปบ้าง สุดแล้วแต่ภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น ที่รู้จักดัดแปลงให้มีรูปแบบแปลก ๆ ออกไปเพื่อการสร้างความนิยม และความต้องการของผู้ใช้ จุดเริ่มต้นของการสานลายของการทำเครื่องจักสาน แม้ผู้เคยมีความรู้ทางด้านการจักสานมาก่อน ก็สามารถมีความเข้าใจเป็นแม่ลายที่สำคัญคือ

1. ลายขัด

การขึ้นลายเบื้องต้นจะประกอบด้วยตอกเส้นยืน และตอกเส้นนอน สานขัดกันนับเป็นแม่ลายเบื้องต้นของการทำเครื่องจักสานที่เก่าแก่ที่สุด

2. ลายเฉลว

การขึ้นลายเบื้องต้น ประกอบด้วยเส้นตอก 3 เส้น วางสานกันในแนวทะแยงเสมอ แล้วสานโดยการขัดเส้นตอกที่มุมของสามเหลี่ยมที่เกิดขึ้นกระจายไปรอบ ๆ ลายเฉลวจะไม่มีเส้นตอกตั้งฉากเหมือนอย่างลายขัด

3. ลายหัวส้ม

การขึ้นต้นสาน ใช้เส้นตอกจำนวนหลาย ๆ เส้นวางขัดกันเป็นเส้นโค้ง สานให้บรรจบกันเป็นรูปวงกลม โดยจะเว้นช่องว่างตรงกลางไว้

4. ลายกันหอย

การขึ้นลาย ใช้เส้นตอกหลายเส้นวางพาดทับกันตรงกลาง (เป็นตอกเส้นใหญ่) ใช้ตอกสานลายขัด กระจายออกเป็นรัศมีวงกลมวนไปรอบ ๆ

วิธีการทำเครื่องจักสาน

1. การเลือกไม้ไผ่

ไม้ไผ่สีสุก เป็นพันธุ์ที่เหมาะสมสำหรับการจักสานที่สุด เพราะมีเนื้อแข็ง เนื้อเป็นมันสวย มอดแมลงจะกัดกินน้อยกว่าไม้ไผ่พันธุ์อื่นๆ การตัดไม้ไผ่จะต้องเป็นไม้ที่มีอายุราวหนึ่งปีครึ่ง เนื้อไม้จะมีความเหนียวกำลังดี ไม่แก่หรืออ่อนเกินไป เลือกลำปล้องที่ยาว ไม่มีร่องรอยของสัตว์กัดแทะ การริดข้อไม้ไผ่ อย่าตัดให้คมมีดลึกลงไปถึงเนื้อไม้จนเนื้อเป็นแผล

2. ลักษณะของเส้นตอกที่ใช้ในการสาน

- 1) ตอกตั้ง ลักษณะเป็นปิ่น บาง สั้น
- 2) ตอกสาน ลักษณะเป็นปิ่น บาง ยาว
- 3) ไพล ลักษณะเป็นเส้นกลม ยาว

3. วิธีการจักตอก

1) การจักตอกปิ่น แบ่งไม้ไผ่ออกเป็นชั้นๆ ตามขนาดที่ต้องการ ใช้มีดจักตอกเอาส่วนในออก (ซี่ตอก) จักในส่วนที่เหลือออกเป็นเส้นบางๆ แล้วหลาวให้เรียบร้อย ตากแดดให้แห้ง

2) การจักตอกตะแคง ใช้วิธีเดียวกันกับการจักตอกปิ่นเบื้องต้น แต่การจักให้เป็นเส้นตอกจะทำการจักทางผิว เป็นเส้นเล็กกว่าตอกปิ่น ทำการหลาวให้เรียบร้อย แล้วนำออกตากแดด

3) การจักไพล ใช้วิธีเดียวกันกับการจักตอกตะแคง แต่การหลาวจะหลาวให้เป็นเส้นกลมแบบเท่ากัน ทำการหลาวให้เรียบร้อย แล้วนำออกตากแดด

4. การสาน

การสานเป็นขั้นตอนที่ยาก และต้องใช้ความละเอียดมากที่สุด เริ่มจากการก่อฐานด้านล่างด้วยเส้นตอก 2 ชนิด คือ ตอกยืน (ตอกตั้ง) ซึ่งจะมีลักษณะคอดตรงกลางต่างจากตอกทั่วๆ ไป และตอกนอน (ตอกสาน) ที่มีขนาดกว้างเท่ากัน เท่ากันทั้งเส้นตอกปกติ เหตุที่ตอกยืนมีลักษณะพิเศษ เนื่องจากเมื่อสานเสร็จจะได้ตะกร้าที่มีฐานเล็ก และค่อยๆ ขยายขึ้นบริเวณปาก

แบบดั้งเดิมจะก่อเป็นฐานสี่เหลี่ยม ซึ่งจะได้ตะกร้ารูปทรงสี่เหลี่ยม ต่อมาช่าง รุ่นใหม่ดัดแปลงประยุกต์ให้เป็นตะกร้าทรงแปดเหลี่ยม ซึ่งสวยงามและได้รับความนิยมมากกว่า เมื่อก่อฐานเสร็จก็จะสานตัวตะกร้าด้วยเส้นตอกและเส้นไผ่ อาจสานแบบไม่มีลวดลาย แต่จะเกิดลวดลายขึ้นมาเองจากสีของเส้นตอกที่แห้งไม่เท่ากันตามธรรมชาติ สานเป็นลายไทย หรือสานยกเป็นตัวอักษรชื่อคน ชื่อต่างๆ ได้ตามต้องการ โดยใช้ตอกบางส่วนย้อมสี ซึ่งจะทำให้สนนราคาเพิ่มขึ้นตามความยากง่ายของลายที่ช่างแต่ละคนบรรจงสอดสานเส้นตอกที่ละเส้น

5. การรมควัน

เมื่อสานตัวเรียบร้อยแล้วถึงการรมควัน โดยจะทำในวันที่ไม่มีลม ใช้ฟางพรมน้ำหมาดๆ เป็นเชื้อเพลิงเพื่อให้เกิดควันมาก รมจนเครื่องจักสานมีสีเหลืองเท่ากันทั้งใบ แล้วนำมาเข้าส่วนประกอบหวาย มีการผูกปาก พันทา ใส่ฐานและหูหิ้ว

6. การถักและพัน

เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการสาน เพื่อเพิ่มความแข็งแรง สวยงามแก่เครื่องจักสาน ด้วยหวาย ในส่วนที่ต้องการเสริมเป็นพิเศษ ได้แก่ ปาก ขา หู การผูกและพันด้วยหวาย จะเสริมให้เครื่องจักสานเกิดความสวยงาม กลมกลืนกับฝีมือการสาน เป็นที่สวยงามมากขึ้น การผูกและพันด้วยหวายมี 5 แบบคือ

- 1) การผูกและพันด้วยหวายเส้นเดียว
- 2) การผูกและพันด้วยหวายสามเส้น
- 3) การผูกและพันด้วยหวายห้าเส้น
- 4) การผูกและพันด้วยหวายเจ็ดเส้น
- 5) การผูกและพันด้วยหวายเก้าเส้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

รัตนะ บัวสนธ์ (2535: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษาแห่งหนึ่ง โดยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ 4 ขั้นตอน คือ การวิจัย การพัฒนา การวิจัย และการประเมินหลักสูตร

ผลการวิจัยพบว่า ภายในชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงออกเป็นกระบวนการคิดและการกระทำโดยบุคคลของชุมชน แต่ในความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนไม่มีการวางแผน ร่วมกันในการพัฒนาการเรียนการสอน หลักสูตรเปิดโอกาสให้สามารถจัดประสบการณ์ความรู้ โดยนำผู้เชี่ยวชาญภายนอกมาร่วมในการวางแผนการสอนได้ นโยบายควบคุมทางวิชาการจากหน่วยงานบังคับบัญชาส่วนกลางเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การใช้หลักสูตรติดขัด พื้นฐานทางความสนใจในทางวิชาการของครูแตกต่างกันซึ่งทำให้การนำหลักสูตรไปใช้ประสบผลแตกต่างกัน นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในหลักสูตร นักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร เช่นเดียวกันกับ ผู้รู้ในชุมชนที่ให้ความสนใจและสนับสนุนการร่วมกิจกรรมการเรียนการสอน ในเรื่องของตัวหลักสูตรมีส่วนที่จะต้องแก้ไขคือ เนื้อหาบางส่วนเกี่ยวกับบุคคลสำคัญของชุมชนและการกำหนดเวลาเรียนตามเนื้อหาต่างๆของหลักสูตรยังไม่เหมาะสมนัก สำหรับผู้ปกครองนักเรียน พบว่า ผู้ปกครองให้การสนับสนุนการใช้หลักสูตร

อังกุล สมคะเนย์ (2535: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า ศึกษาในเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน และครูวิชาการโรงเรียนส่วนใหญ่เห็นด้วยในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งโรงเรียนส่วนใหญ่ได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ในลักษณะของการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริม ด้วยวิธีการเชิญเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นช่างฝีมือหรือช่างเทคนิคชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ส่วนปัญหาที่พบในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรคือ ไม่ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ ด้านนโยบาย และการนิเทศติดตามผล อีกทั้งศึกษาในเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน และครูวิชาการไม่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านและการพัฒนา หลักสูตร

กิตติพิศ ศิริสูตร (2537: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า ศึกษาานิเทศก์ และผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่สนับสนุนส่งเสริมให้ครูผู้สอนศึกษาและนำภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่อง คติ ความคิด ความเชื่อ ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และการประกอบอาชีพของท้องถิ่น มาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ในลักษณะของการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม การปรับรายละเอียดเนื้อหาปรับปรุงและเลือกใช้สื่อการเรียนการสอน โดยการเชิญเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นช่างฝีมือ ช่างเทคนิคชาวบ้าน และนิมนต์พระสงฆ์มามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ให้คำปรึกษา แนะนำและจัดกิจกรรม การเรียนการสอนร่วมกับครูผู้สอน ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 – 6 โดยผู้บริหารโรงเรียน ส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนในด้านการเตรียมบุคลากร สถานที่ งบประมาณ การจัดทำข้อมูลพื้นฐาน ติดตามประสานงาน จัดหาวัสดุหลักสูตร และดำเนินการนิเทศโดยการให้คำปรึกษาแนะนำเป็นรายบุคคล สำหรับปัญหาที่พบ คือ ครูผู้สอนส่วนใหญ่ขาดงบประมาณ และขาดเอกสารในการค้นคว้า ผู้บริหารโรงเรียน และศึกษาานิเทศก์ส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

วิจิตร ไชยศิลป์ (2537: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การสำรวจการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ของครูในโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดน่าน พบว่า สภาพการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ครูส่วนใหญ่มีการพัฒนาหลักสูตรในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและกลุ่มทักษะภาษาไทย โดยการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมเสริม ปรับสื่อการเรียนการสอนที่มีอยู่แล้ว และจัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการเป็นครูผู้สอนระดับชั้นเดียวกันส่วนการปรับเพิ่มลดรายละเอียดการจัดทำเนื้อหารายวิชาขึ้นใหม่มีการดำเนินการค่อนข้างน้อยและดำเนินการในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มทักษะภาษาไทยและทักษะคณิตศาสตร์เท่านั้น นอกจากนั้นยังพบว่าปัญหาในการพัฒนาหลักสูตรส่วนใหญ่ได้แก่ ขาดเอกสารหรือแหล่งความรู้สำหรับให้ครูศึกษาค้นคว้า ขาดวัสดุและงบประมาณในการดำเนินงาน และครูเหล่านั้นได้เสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จัดหาเอกสารเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นและงบประมาณเพื่อช่วยเหลือคณะครูและโรงเรียน

ในการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรโดยการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น โรงเรียนส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนส่งเสริมและดำเนินการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม ปรับหรือเพิ่มเติมเนื้อหา ปรับสื่อ จัดทำสื่อขึ้นใหม่ ทุกลักษณะ มีการดำเนินการ ยกเว้นการจัดทำเนื้อหาหรือรายวิชาขึ้นใหม่ ปัญหาส่วนใหญ่ในการดำเนินการ พบว่า โรงเรียนขาดแหล่งที่ใช้ในการค้นคว้าทางวิชาการ ขาดผู้แนะนำแนวทาง

ขาดเอกสารในการค้นคว้า และครูผู้สอนไม่มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้าน

พยุ่งพร ไตรรัตน์สิงห์กุล (2538: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การกำเนิด การดำรงอยู่ และการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า มีต้นกำเนิดจากชาวพวนอพยพในสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้นำความรู้ติดตัวมาทำเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตโดยใช้ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ใกล้ตัว สาเหตุของการเกิดหัตถกรรมเครื่องจักสานประกอบด้วย ความจำเป็นในการดำเนินชีวิต สิ่งแวดล้อมตามสภาพภูมิศาสตร์ และความเชื่อในชนบประเพณีและ ศาสนา เพื่อให้มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งกระบวนการถ่ายทอดต้อง ประกอบด้วยแหล่งความรู้ ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด วิธีการถ่ายทอดซึ่งประกอบด้วย การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ การฝึกฝนด้วยตนเอง การถ่ายทอดจากเพื่อนบ้าน และการถ่ายทอดจาก หน่วยราชการ

มาลินี สายคำข้าว (2538: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการ เรียนการสอนสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 5 โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการเตรียมการสอน การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การวัดผลและการประเมินผล การเรียนการสอน โดยการสัมภาษณ์ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาจำนวน 26 แห่ง ผลการวิจัยพบว่า

1. ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ใช้ภูมิปัญญาเรื่องเกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรม และชีวประวัติของบุคคลในท้องถิ่น

2. วิธีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษาด้านการเตรียมการ สอน ส่วนใหญ่ศึกษาหลักสูตร คำอธิบายรายวิชา และจุดประสงค์รายวิชาที่สอดคล้องกัน จัดซื้อ ขอยืม และขอบริจาคสื่อการเรียนการสอนจากแหล่งวิทยากรในท้องถิ่น และจัดทำเอกสาร ประกอบการเรียนการสอนขึ้น ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนใช้การบรรยายประกอบการ ชักถาม อธิบายและการใช้สื่อประกอบและสอดแทรกภูมิปัญญาท้องถิ่นในเนื้อหาที่สอน ด้านการจัด กิจกรรมเสริมหลักสูตร ให้นักเรียนจัดปายนิเทศในชั้นเรียนและบริเวณโรงเรียนและให้นักเรียน เข้าร่วม กิจกรรมที่จัดขึ้นในท้องถิ่น ด้านการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนใช้วิธีการ สังเกตและบันทึกพฤติกรรม ความสนใจของนักเรียนระหว่างเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนการสอน ในห้องเรียน และการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การประเมินผลงาน และการทดสอบแบบปรนัย

3. ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีปัญหาด้านการเตรียมการสอนและการจัด กิจกรรมเสริมหลักสูตร ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นบุคคลขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้ ด้านการ จัดกิจกรรม การเรียนการสอนนักเรียนขาดทักษะในด้านการอภิปรายและแสดงความคิดเห็น ด้านการวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอนนักเรียนขาดทักษะในการทำข้อสอบแบบอัตนัย

4. ข้อเสนอแนะของครูสังคมศึกษาได้แก่ ขอให้กระทรวงศึกษาธิการจัดอบรมและสนับสนุนงบประมาณให้ครูสามารถดำเนินการทั้งด้านการจัดเตรียมการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสอนในห้องเรียนและกิจกรรมเสริมหลักสูตร และสามารถวัดและประเมินผลการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2539: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เพื่อศึกษาสภาพ ปัญหา และแนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน โดยสอบถามกลุ่มตัวอย่างคือ ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน และครูผู้สอน ผลการศึกษาสรุปได้ว่า

1. การรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนมีค่อนข้างน้อยโดยโรงเรียนมัธยมศึกษามีการรวบรวมมากกว่าโรงเรียนประถมศึกษา

2. การสนับสนุนให้ครูผู้สอนนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ร้อยละ 70.54 สนับสนุนโดยการให้คำแนะนำ ส่วนผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษามีร้อยละ 81.48

3. การนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านมาจัดการเรียนการสอน สิ่งที่โรงเรียนได้ดำเนินการคือ การนำนักเรียนไปศึกษาและเรียนรู้จากแหล่งความรู้ในชุมชน เชิญชาวบ้านหรือผู้รู้มาเป็นวิทยากร นำความรู้มาเพิ่มเติมเนื้อหาวิชาที่สอน นำการอบรมศีลธรรมและจริยธรรมมา สอดแทรกในการสอนและนำฟังเทศน์ในวันสำคัญ ในเรื่องการประกอบอาชีพได้สอดแทรกใน วิชาการงาน พื้นฐานอาชีพ

4. ปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้ครูผู้สอนไม่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนคือ ขาดการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณ ครูผู้สอนมีความรู้ความเข้าใจน้อย และวิทยากรท้องถิ่นขาดความเข้าใจในการถ่ายทอด

5. แนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน

1) ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรเป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ที่มีส่วน ของคุณธรรม จริยธรรมสอดแทรกอยู่ด้วย

2) กระบวนการเรียนการสอนเป็นการผสมผสานระหว่างความรู้สากลกับความรู้ ท้องถิ่น เน้นการศึกษาวิเคราะห์ทำความเข้าใจวิธีคิดและแนวคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ผู้เรียน ได้คิดอย่างอิสระ และสรุปเป็นประสบการณ์ในการดำรงชีวิต

3) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน อาจให้ครูหรือปราชญ์ท้องถิ่นเป็น ผู้ดำเนินการ ส่วนสถานที่อาจเป็นทั้งในโรงเรียนและในชุมชน

4) หน่วยงาน ผู้บริหาร และครูผู้สอน ควรเห็นความสำคัญในคุณค่าของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรนำผู้รู้มาร่วมพัฒนาหลักสูตรและร่วมวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียน การสอน นอกจากนั้นหน่วยงานต้นสังกัดควรให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง ต่อเนื่อง ให้อิสระแก่ โรงเรียนในการสอนและสอบ

ในการวิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายไว้ 3 ประการ คือ

1. ควรสร้างความเข้าใจให้ผู้บริหารตระหนักถึงความสำคัญในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอนเป็นกรณีพิเศษ
2. ระบบการวัดผล ประเมินผลการเรียนการสอน และระบบการคัดเลือกเข้าเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นทุกระดับไม่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ควรปรับปรุงและควรให้อิสระแก่โรงเรียนในการสอนและการสอบ
3. การนำความรู้ท้องถิ่นหรือชุมชนมาจัดการเรียนการสอน โรงเรียนควรสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ยกย่องเชิดชูเกียรติ เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผู้สนับสนุนโรงเรียนจนเกิดผลดี พัฒนาโรงเรียนให้เป็นที่ยอมรับและไว้วางใจ จะส่งผลให้ชุมชนหันมาสนับสนุนกิจกรรมของ โรงเรียน

นิยม ออไศยุรย์ (2539: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การสืบทอดงานศิลปปะผ้าทอของกลุ่มชนไทยทรงดำในจังหวัดเพชรบุรี พบว่า การสืบทอดศิลปปะผ้าทอจะสืบทอดผ่านเด็กผู้หญิง โดยเริ่มเมื่ออายุประมาณ 13-18 ปี โดยได้รับการฝึกจากมารดาหรือญาติที่ใกล้ชิด เพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและเพื่อใช้ในพิธีกรรมตามความเชื่อ วิธีสอนจะใช้วิธีการ 3 วิธีคือการทำให้อู คือ การสอนที่ผู้สอนทำให้ผู้เรียนดูและผู้เรียนทำตามเป็นระยะ การบอกวิธีการให้ เป็นการให้ผู้เรียนทำตามขั้นตอนที่บอก แล้วผู้เรียนทำตามวิธีการนั้นๆ วิธีลอกเลียนแบบ เป็นการใช้ผลงานที่มีอยู่แล้วเป็นต้นแบบและให้ผู้เรียนทำตาม ผลงานนั้น

มณฑิชา ชนะสิทธิ์ (2539: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง สภาพและปัญหาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสงขลา ซึ่งผลการวิจัยด้านการสร้างหลักสูตรพบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่มีแนวคิดของโครงการพัฒนาหลักสูตรในลักษณะของการศึกษาเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนเรียนรู้การประกอบอาชีพโดยใช้ทรัพยากรในชุมชน โรงเรียนส่วนใหญ่พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยครูผู้สอนในกลุ่มงานและพื้นฐานอาชีพ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 – 6 และในวิชาเลือกเสรีระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ซึ่งเป็นการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม และการปรับรายละเอียดของเนื้อหา ในด้านการนำหลักสูตรไปใช้พบว่า โรงเรียน ส่วนใหญ่เชิญปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านเกษตรกรรมมาเป็นวิทยากรในบางเนื้อหา สื่อการเรียนการสอนที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นของจริงที่ได้จากแหล่งทรัพยากรในชุมชน มีการวัดผล ด้วยการสังเกต การประเมินผลโดยใช้เกณฑ์การผ่านจุดประสงค์ ครูผู้สอนประชาสัมพันธ์หลักสูตรอย่างไม่เป็นทางการ ผู้บริหารทำการนิเทศการสอนโดยให้คำปรึกษาและสังเกตการสอน ในด้าน การประเมินผลหลักสูตรนั้น โรงเรียนส่วนใหญ่ประเมินผลหลักสูตรโดยพิจารณาจากผลการปฏิบัติและผลงานของนักเรียน และโรงเรียนส่วนใหญ่มีการปรับปรุงหลักสูตร เนื่องจากผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญของโครงการ และขาดแคลนงบประมาณ ปัญหาในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนคือ การขาดแคลน งบประมาณ ผู้บริหารโรงเรียนไม่

เห็นความสำคัญของโครงการ ปราชญ์ชาวบ้านไม่มีเวลา กิจกรรม การเรียนการสอนใช้เวลามากกว่าที่กำหนด และครูผู้สอนไม่มีเวลาจัดทำแผนการสอน

ประกอบ ใจมัน (2539: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาสภาพ ปัญหา และความ ต้องการเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนในโรงเรียนโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของครูผู้สอนเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน ผลการวิจัยพบว่า

1. การเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นครูผู้สอนเลือกโดยการปฏิบัติตามขั้นตอนคือการสำรวจสภาพ ปัญหา และความ ต้องการ การศึกษาหลักสูตร การประชุมพิจารณาสำรวจข้อมูลและคัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่น เสนอโครงการต่อผู้บริหาร เชิญภูมิปัญญาท้องถิ่น และประสานกำหนดเวลา

2. การเตรียมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ก่อนการสอนส่วนใหญ่ใช้เวลาเตรียมการสัปดาห์ละ 1 – 5 ชั่วโมง โดยการเตรียมความพร้อมของครู ผู้เรียน และภูมิปัญญา

3. สภาพการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ การประเมินก่อนสอน นำเข้าสู่บทเรียน ดำเนินการสอน สรุปบทเรียน และการประเมินหลังเรียน

4. การประเมินการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนใหญ่มีการประเมินในเรื่องการประเมินผู้เรียนและประเมินภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการประเมินภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นใช้วิธีสังเกตพฤติกรรมการสอนซึ่งพบว่ามีเทคนิควิธีสอนที่ดีเด็กสามารถเข้าใจแต่ยังขาดทักษะประสบการณ์ในการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งจะเน้นการสอนโดยวิธีปฏิบัติจริง ส่วนการประเมินผู้เรียนครูจะใช้วิธีการสังเกตพฤติกรรม ใช้แบบทดสอบ และตรวจผลงาน ซึ่งพบว่าผู้เรียนสามารถปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมายได้

5. ปัญหาในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วย ผู้เรียนบางส่วนไม่ค่อยให้ความสนใจ ภูมิปัญญาไม่มีเวลา ภูมิปัญญาขาดทักษะการถ่ายทอด ขาดวัสดุอุปกรณ์และปัญหาด้านงบประมาณ

6. ความต้องการของครูผู้สอนประกอบด้วยต้องการงบประมาณ ต้องการการสนับสนุนจากผู้บริหาร ต้องการภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประสบการณ์ ต้องการให้ผู้เรียนนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน และต้องการเข้ารับการฝึกอบรม

ทรงศิริ สาประเสริฐ (2542: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน พบว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีวิธีการถ่ายทอดความรู้ที่ใช้ประจำคือการบอก โดยวิธีที่ดีที่สุดคือการให้ ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง การได้รับการยอมรับและยกย่องจากสังคมคือสิ่งที่ ภูมิใจมาก โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้านคือแหล่งความรู้ในการถ่ายทอดซึ่งมาจากตัวของภูมิปัญญาชาวบ้าน เนื้อหาสาระคือ

ความรู้ในงาน ลักษณะของคนซึ่ง ภูมิปัญญาชาวบ้านอยากถ่ายทอดความรู้คือมีความสนใจอยากรู้ มีความขยันอดทน

สมพร ประมวลศิลป์ชัย (2543: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและค่านิยมต่อภูมิปัญญาไทยของนักเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนวิชาสังคมศึกษา โดยการใช้ชุดการเรียนภูมิปัญญาไทยกับการใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ โดยเป็นการวิจัยเชิงทดลอง ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนโดยการใช้ชุดการเรียนภูมิปัญญาไทยกับการใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ โดยนักเรียนที่เรียนโดยใช้ชุดการเรียนภูมิปัญญาไทย มีค่าเฉลี่ยของผลต่างของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาสูงกว่านักเรียนที่เรียนโดยการใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์

ในส่วนของค่านิยมต่อภูมิปัญญาไทยของนักเรียนที่เรียนวิชาสังคมศึกษาโดยการใช้ชุดการเรียนภูมิปัญญาไทยกับการใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ โดยค่านิยมต่อภูมิปัญญาไทยของนักเรียนที่เรียนโดยการใช้ชุดการเรียนภูมิปัญญาไทย มีค่าเฉลี่ยของผลต่างของคะแนนแบบทดสอบวัดค่านิยมต่อภูมิปัญญาไทยสูงกว่า นักเรียนที่เรียนโดยการใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์

วิสากุล กองทองนอก (2543: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อศึกษาสภาพปัญหา และวิธีการการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียน ผลการวิจัยพบว่า

1. มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปจัดการเรียนการสอนระดับประถมศึกษาใน 1 วิชา กับอีก 3 กลุ่มวิชา คือ ในวิชาภาษาไทย กลุ่มส่งเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มงานพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มส่งเสริมลักษณะนิสัย

2. สภาพการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียน พบว่า โดยภาพรวมมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษาในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาสภาพการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในด้านต่างๆเรียงลำดับสภาพปฏิบัติมากไปน้อย ดังนี้ งานกิจการนักเรียน งานอาคารสถานที่ งานวิชาการ งานด้านการเรียนการสอน งานด้านหลักสูตร งานบุคลากร งานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ยกเว้นงานธุรการ การเงินและพัสดุมีสภาพการปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการบริหารและการจัดการที่โรงเรียนปฏิบัติมากที่สุดคือการรวบรวมรายชื่อผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นและผลงาน ส่วนการนำไปใช้ด้านหลักสูตรและการสอนมากที่สุดคือการเชิญผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นมาถ่ายทอดความรู้ ความคิด และประสบการณ์แก่นักเรียน

3. ปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน พบว่า โดยภาพรวม มีปัญหาในระดับปานกลาง ปัญหาที่พบมากที่สุดคือขาดงบประมาณในการดำเนินการ

สำหรับในด้านหลักสูตรและการเรียนการสอนที่เป็นปัญหามากที่สุดคือแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมีน้อย

4. วิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการศึกษาพบว่ามีหลากหลายวิธีแตกต่างกัน ทั้งเป็นการใช้โดยตรงและใช้ทางอ้อม

ทรงคุณ จันทจร (2544: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่อง ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงมีความเชื่อเรื่องผีในการดูแลทรัพยากร ธรรมชาติ ที่อาจลงโทษผู้ล่วงเกินต่อผี และมีความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนา ชาวกะเลิงมีองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเก็บของป่า ล่าสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ การนำไม้จากป่ามาสร้างที่อยู่อาศัย ฯลฯ การถ่ายทอดภูมิปัญญาใช้ระบบย่อยของโครงสร้างสังคมที่มีหน้าที่ให้การถ่ายทอดโดยตรง ได้แก่ ระบบครอบครัวและเครือญาติ และใช้ระบบย่อยของโครงสร้างสังคมด้านอื่นช่วยการศึกษาโดยอ้อม สำหรับวิธีการถ่ายทอดใช้วิธีผ่านทางพิธีกรรมผ่านการให้ลงมือปฏิบัติจริง ผ่านหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ผ่านนิทาน พื้นบ้าน ผ่านการลงมือทดลองถูก ผ่านจารีตกฎเกณฑ์ข้อห้าม และผ่านการแอบจดจำและปฏิบัติ

งานวิจัยต่างประเทศ

แบลคเวลล์; และ คนอื่น ๆ (Blackwell; et al. 1999: 487-497) ได้ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงนโยบายผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า พลังกดดันของเทคโนโลยี เศรษฐกิจโลก และการเปลี่ยนแปลงทางประชากรศาสตร์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำรงชีวิตและองค์ประกอบของชุมชน ทั่วโลก มีนักสังเกตการณ์หลายคนสังเกตเกี่ยวกับผลกระทบของสิ่งเหล่านี้ต่อคุณภาพชีวิตของ ชุมชนและความสามารถของประชาชนในการลดผลกระทบทางลบของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ความเชื่อมั่นขึ้นอยู่กับความสามารถของสถาบันและรัฐบาลที่จะตอบสนองต่อการทดสอบ ชุมชนท้องถิ่นพบกับการทดสอบในอนาคตโดยใช้ภูมิปัญญาและพลังของเพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์และการจัดตั้งในสภาพแวดล้อมในระยะสั้น พวกเขาตั้งเป็นชุมชนขึ้นมา การทำงานของพวกเขาผลักดันรัฐบาลและสถาบันให้คิดถึงความแตกต่างเกี่ยวกับวิธีการสร้างโอกาสความเท่าเทียมและพัฒนาความเป็นอยู่ บทความนี้นำเสนอวิธีการจัดตั้งชุมชนไปสู่การกำหนดนโยบายเพื่อให้สามารถเกิดนโยบาย ที่ดีกว่า ซึ่งตระหนักถึงภูมิปัญญา ประสบการณ์และเสียงของสถาบันท้องถิ่นและตั้งใจนำยุทธศาสตร์สำหรับการปรับปรุงการกำหนดนโยบายโดยกระบวนการเปลี่ยนแปลงมาสู่ผู้ที่ก่อตั้ง ชุมชน

แบลคเวลล์; และ คนอื่น ๆ (Blackwell; et al. 2000: 161-166) ได้ศึกษาเรื่องชุมชนจากภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่กฎหมายมหาชน พบว่า ส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงสุขภาพในชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นสาเหตุหนึ่งของสภาพชีวิตต่อเพื่อนบ้านในปัจจุบัน ในขณะที่

มีการเสนอผลประโยชน์และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทำให้ง่ายต่อการทำให้เกิดความสะดวกสบายภายในบ้านของตนเอง ดังนั้น จึงทำให้เกิดการแยกตัวจากเพื่อนบ้าน การหยุดชะงักการให้ความช่วยเหลือของคนในสังคมต่อผู้ที่ยากจน สถาบันทางสังคมที่อ่อนแอและการขาดความเป็นชุมชนทำให้เกิดการแยกตัวของชาวอเมริกาจากชีวิตทางการเมืองและสาธารณะ สิ่งที่เป็นในอนาคตคือการสร้างกฎหมายมหาชนใหม่เพื่อส่งเสริมสิ่งที่ทำเพื่อทุกคน การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่มีความเชื่อ ชนชั้น รุ่น ชาติพันธุ์ และสภาพทางภูมิศาสตร์แตกต่างกัน สถาบันที่เกิดจากการระดมพลังมวลชน และสร้างกำลังใจ ความสนใจต่อการดำรงชีวิตในเมือง

ไวท์ (White. 2001: 303-333) ได้ศึกษาเรื่องทฤษฎีวิชาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภาษาท้องถิ่นบนผลสำเร็จของความแตกต่างทางการศึกษาในฟิจิ พบว่า จากกรณีศึกษาในประเทศฟิจิ ซึ่งตั้งอยู่ในแปซิฟิกใต้เป็นการทดสอบผลของทฤษฎีมหาอำนาจตะวันตกในเรื่องภาษาท้องถิ่นในสังคมที่ไม่ใช่ตะวันตก ความคิดรวบยอดตะวันตก อาทิเช่น แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ การศึกษาที่ถูกประเมินว่าแตกต่างกัน และทฤษฎีความเหลื่อมล้ำทางวัฒนธรรม ช่วยให้ ความหมายของภาษาของชาวฟิจิจากการศึกษาในระดับ ซึ่งถูกกำหนดโดยการอภิปรายของการแพร่ขยายของการปฏิบัติจริงทางทฤษฎีวิชาการที่ต่างกันและผลสำเร็จทางการศึกษาระหว่างชาวฟิจิและฟิจิอินเดีย น อิทธิพลของภาษาตะวันตกจากการรายงานของกระทรวงศึกษาธิการฟิจิ ในยุคของการเป็นอาณานิคม และในช่วง 2-3 ปีมานี้ ผ่านทฤษฎีทางจิตวิทยาและมนุษยวิทยาซึ่งวิจัยทั้งจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและศาสนิกชน มีการอภิปรายถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาษาท้องถิ่นของชาวอาณานิคมและภาษาท้องถิ่นด้านความรู้และภูมิปัญญาในระบบการศึกษาในฟิจิ และแนวทางที่ชาวฟิจิจะฝึกฝนทั้งในด้านการกำหนดให้เหมาะสมและการสู้กับภาษาตะวันตก

กอล์ฟ (Goff . 2002: 228) ได้ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาทางโลกและสวรรค์ของ โครงสร้าง 4Q เป็นตำราเรื่องภูมิปัญญาที่ใหญ่ที่สุดของคำจารึกเดดซี พิมพ์ปี 1999 เพิ่งเริ่มมีการศึกษานับเป็นตำราเนื่องจากเป็นภูมิปัญญาทางด้านประเพณีหัวเรื่องเกี่ยวกับวรรณกรรมสำคัญ ขณะที่ภูมิปัญญาทางด้านประเพณี เป็นตัวแทนการนำเสนอหนังสือ ของสุภชาติ ข้อเสนอแนะการฝึกเกี่ยวกับโลกของการดำเนินชีวิตแบบธรรมดา เช่น ครอบครัว การแต่งงาน สิ่งที่สำคัญคือการนำเสนอ ภูมิปัญญาที่สูงขึ้น ให้ความสนใจเพียงเล็กน้อยกับการกระทำในแต่ละวัน จุดศูนย์กลางของการวิจัยคือ วิธีการที่ โครงสร้าง 4Q จะเชื่อมโยงประเพณีสองอย่างนี้โครงสร้าง 4Q เป็นองค์ประกอบที่สอนให้มีการพัฒนา จริยธรรม โดยยึดคำสอนของศาสนาในหัวข้อการฝึก ดังเช่นหนี้สิน และครอบครัว กระทำโดยการเปิดเผยความลับ ตัวอย่างเช่น การให้ความรู้เรื่องอำนาจของพระเจ้าอยู่เหนือการสั่ง การกำหนดเหตุการณ์ล่วงหน้า และการตัดสินใจอย่างฉับพลันความจริงเหล่านี้กล่าวถึงอิทธิพลของประเพณี ผู้เขียนเรื่องนี้ต้องการให้ผู้อ่านพบแสงสว่างของชีวิตจากความ ลึกกลับ ความรู้ที่พบนี้กระตุ้นให้พวกเขามีชีวิตอยู่อย่างอบอุ่นและเคารพนับถือ

โครงสร้าง 4Q และการฝึกภูมิปัญญานี้ไม่สามารถแยกจากกันได้ โลกทัศน์ของ โครงสร้าง 4Q จัดขึ้นในบริบท ที่กว้างขึ้นสำหรับชีวิตปกติของผู้อ่านที่จะเข้าใจได้

คราฟฟ์ (Krapf. 2002: 24-8) ได้ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาที่หายากเกี่ยวกับการแข่งขันในท้องถิ่น พบว่า แม้การแข่งขันของการให้บริการโทรศัพท์ได้สิ้นสุดลงแล้ว เป้าหมายสำหรับลูกค้าที่ต้องใช้ความพยายามเพื่อเป็นทางเลือกยังคงเข้มข้นอยู่ ดังเช่นกรณีของ ไมค์ สมิท หนึ่งในกรรมการอำนวยการของ คอนซัลแตนท์ สตราทเคส์ พาร์ทเนอร์ การแข่งขันในท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ จะต้องพัฒนาและก้าวหน้าต่อไป อย่างไรก็ตาม ผู้สังเกตการณ์ส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันว่า จุดสำคัญของการให้บริการโทรศัพท์จะเน้นการส่งเสริมตามสภาพภูมิศาสตร์ เพราะอย่างยิ่งความเชื่อถือของผู้ให้บริการขึ้นอยู่กับ การให้เข้าโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการให้บริการน้อยเท่าไร ก็ยิ่งจะทำให้ได้กำไร ดังนั้นจะโอกาสประสบความสำเร็จ

ไบลเลอร์ (Bliler. 2002: 1292) ได้ศึกษาเรื่องครุต้นแบบด้านภูมิปัญญาและการค้นหาอัญมณีที่ล้ำค่า พบว่า คุณภาพของครูที่เกิดจากการบังคับให้ทำตามตัวอย่างหรือการให้คำปรึกษาแนะนำ สิ่งไหนจะได้รับการยอมรับกว่ากัน ครุต้นแบบสามารถช่วยเหลือนักเรียนตลอดการศึกษาได้อย่างไร เหล่านี้คือคำถามที่ถูกนำมาเป็นประเด็นในการวิจัยของนักชนชาติวิทยา โดยเริ่มจากครูในโรงเรียนมัธยมศึกษาแห่งเดียวกัน จำนวน 7 คน ที่ถูกคัดเลือกโดยเพื่อนร่วมงานและผู้บริหาร ครูที่ได้รับการคัดเลือกเข้าโครงการจะต้องเป็นครูที่มีอายุการทำงานไม่น้อยกว่า 5 ปี และสามารถเป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นได้ แบบสอบถามเป็นเหตุผลในการสนับสนุนอ้างอิงถึงปรัชญาที่เกี่ยวกับกำเนิดของธรรมชาติในรูปแบบองค์ความรู้ตามหลักทฤษฎีการศึกษาอย่างอิสระของเฟรียและกรีน และของผู้ที่สนับสนุนกระบวนการความเสมอภาคของสตรี รวมทั้งทฤษฎีของนักศาสนศาสตร์ ชาวลาตินอเมริกันที่กล่าวถึงความอิสระ โดย กูเทียเร, จอห์นสัน และ รัสเซล ที่สนับสนุนว่า ความรู้ทั้งปวงคือ ความรู้วิชาการและเหตุการณ์ที่เป็นเงื่อนไขการศึกษาเป็นเรื่องของศาสนา ความรับผิดชอบต่อตนเอง หน้าที่ และความเคารพนับถือตามความเชื่อของศาสนาของนักเรียน โดย เอ เอ็น ไวท์ เฮด รวมทั้งทฤษฎีการรับรู้จากประสบการณ์ของ ดิวอี้ การให้ทุนสนับสนุนเพื่อศึกษาการทำงานด้านนี้ เพื่อให้วิจัยได้อย่างมีคุณภาพ และวิเคราะห์วิธีชี้้นำให้ได้ใกล้ชิดกับศิลปะหรือการสืบค้นเรื่องราวที่เล่าต่อกันมา ข้อมูลถูกเลือกมาด้วยการสัมภาษณ์ การสังเกตในชั้นเรียน การสอนของครูแต่ละคนในเรื่องการจัดการเรียนการสอนตลอดปีการศึกษาตามความเห็นของ พาลเมอร์ ซึ่งให้เห็นว่าการสอนที่ดีปรากฏได้จากการแสดงออกของครู การสังเกต และการสัมภาษณ์ ซึ่งดูจากน้ำเสียง วิสัยทัศน์ การอุทิศเวลาในการทำงาน ได้ผลการวิจัยเป็น 2 ประการ คือ ประการแรก เป็นกลุ่มเป้าหมายที่มีคุณภาพสมบูรณ์สมควรเป็นแบบอย่างซึ่งอาจจะมีความแตกต่างกันบ้างในเรื่องการวางแผนปฏิบัติ บุคลิกภาพ และแรงบันดาลใจในการทำงาน การยอมรับความคิดเห็นหรือมีความแตกต่างตามแต่ละคน ประการที่สอง แมกซ์ชิน กรีน เรียกว่า สถิติปัญญาในการสร้างสรรค์ที่สร้างขึ้นตลอดเวลา และเปิดใจรับสิ่งใหม่ ๆ ซึ่งจะเป็นผลให้เกิดการยอมรับความคิดเห็น เอาใจใส่กันและกัน อันจะนำไปสู่ประชาธิปไตยและความสำเร็จ

ในองค์กร เนื่องจากการทำงานย่อมมีความคิดเห็นต่างกัน แต่เมื่อมีวิสัยทัศน์กว้างไกลก็สามารถที่จะเผชิญกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ได้ กรีน เรียกครูกลุ่มนี้ว่า ครูต้นแบบ ที่มีความมุ่งมั่นสูงเพราะมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในจุดอ่อน จุดแข็งของการแก้ปัญหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะสื่อแนวโน้มจากความสำเร็จข้างต้น เป็นความพยายามในการสำรวจและประเมินผลครู นอกเหนือจากการปฏิบัติเป็นปกติหรือพฤติกรรมส่วนตัว ซึ่งทั้งหมดเป็นเป้าหมายของการทำงานของคนที่มีความบุคลิกภาพและผลงานเป็นแบบอย่างแก่บุคคลทั่วไปได้

จอห์นสตัน (Johnston. 2004: 2830) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาครูในโปรแกรมการวิจัยเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้ครู พัฒนาครู และการถ่ายทอดประสบการณ์สู่ชั้นเรียน พบว่าการศึกษาระดับคุณภาพนี้อธิบายถึงวิธีการที่การวิจัยเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางวิทยาศาสตร์ช่วยให้ครูผู้สอนวิทยาศาสตร์ในระดับมัธยมศึกษา 7 คน ได้เพิ่มพูนความเป็นมืออาชีพ การออกแบบโปรแกรมการวิจัยเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้กับครูที่สำคัญคือ การให้ครูได้เป็นสมาชิกของกลุ่มการวิจัยวิทยาศาสตร์ของมหาวิทยาลัย มีส่วนร่วมในการออกแบบการทดลองเก็บรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผล เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจที่ดีขึ้นในการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ มีการสัมภาษณ์ครูและนักวิทยาศาสตร์ที่มีส่วนร่วมเป็นรายบุคคล เยี่ยมครูในห้องทดลองถ่ายวิดีโอการเยี่ยมชมชั้นเรียน และถ่ายวิดีโอการพบกลุ่มระหว่างภาคฤดูร้อนเพื่อศึกษาสิ่งที่ครูนำกลับไปใช้ในห้องเรียนเกี่ยวกับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ มีการทดสอบความคิดเห็นของครูเรื่องการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ เปิดใจความคิดของครูเกี่ยวกับการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ภายใต้การช่วยเหลือของนักวิทยาศาสตร์ที่เข้าร่วม ครูสังเกตผลสำเร็จของการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ และประสบการณ์ระหว่างการวิจัย การใช้เทคโนโลยี และทฤษฎีการทดลองต่าง ๆ ประสบการณ์ในระหว่างเวลา 2 ปี ครูได้สร้างตนเอง ให้เป็นนักวิทยาศาสตร์ ผู้วิจัยได้ทดสอบวิธีการที่ครูเกิดความเป็นกลุ่มมืออาชีพโดยการพัฒนาหลักสูตร นอกจากนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาสิ่งที่ครูนำประสบการณ์ไปใช้ในชั้นเรียน ในหัวเรื่องวิทยาศาสตร์การสื่อสารในรูปแบบของแนวการถ่ายทอดทักษะของการเรียนวิทยาศาสตร์แบบสืบสวนสอบสวนให้นักเรียน การพัฒนาของครูจากผลของการเข้าโปรแกรม 2 ปีนี้ รวมถึงการพัฒนาของการเรียนรู้ของผู้เรียนและความกระตือรือร้นทั้งในด้านการเรียนและการสอนวิทยาศาสตร์ การพัฒนาของครูรวมถึงการพัฒนาหลักสูตรเพื่อให้ นักเรียนมีส่วนร่วมในพฤติกรรมความเป็นนักวิทยาศาสตร์ ครูแสดงความคิดเห็นว่าสิ่งที่เหมาะสมกับผู้เรียนเพื่อที่จะเพิ่มทักษะในการสื่อสาร การจัดตั้งชมรมในห้องเรียน ในรูปของชมรมวิทยาศาสตร์เป็นวิธีการที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เข้าใจความคิดรวบยอดทางวิทยาศาสตร์ได้ดีขึ้น

เบอร์เด็ตท์ (Burdette. 2004: 3855) ได้ศึกษาเรื่อง พลังทางจิตวิญญาณ : โลกทัศน์ของอเมริกันอินเดียน และความสำเร็จในการพัฒนาชนบทระหว่าง โอกลาลา ลาโกตา พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณและความสำเร็จของโครงการพัฒนา ที่ โอกลาลา ลาโกตา จิตวิญญาณ หมายถึงความเข้าใจของแต่ละบุคคลในเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้า ในชีวิตประจำวันเกี่ยวกับลากอล วิโคฮัน วิถีชีวิตของชาวลาโกตา ที่ถูกกำหนดโดยพระเจ้า การศึกษาครั้งนี้ให้เห็นปัจจัย

ที่ทำให้การพัฒนาชนบทประสบความสำเร็จในวัฒนธรรมแบบนี้ และแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณ โลกทัศน์ และการออกแบบโครงการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จการดำเนินการและการประเมินผล รวมทั้งการปฏิสัมพันธ์ชุมชน โดยวิธีการแบบลาโกตา กับสถาบันทางสังคมอื่น ๆ ได้รับการกล่าวถึงความสัมพันธ์กับสังคม การเมือง จิตวิญญาณ การศึกษา และสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนในประเทศอินเดีย โดยเฉพาะชุมชนของโอกาลาลา ลาโกตา โอยาเต (ชาวโอกาลาลา ลาโกตา) หรือปาสวงนไพเนริคท์ ของอินเดีย นากิ คิโคปี โครงการพัฒนาที่ตั้งอยู่ในพะหิน ชินเต ซึ่งให้บริการเด็ก ที่มีปัญหาทางจิตผ่านวิธีการที่ปรับให้เหมาะสมกับวัฒนธรรม โดยใช้รูปแบบการบำบัดที่ใช้เป็นกรณีศึกษา กรณีศึกษานี้ปรับเพื่อช่วยให้ส่วนกลางมีบทบาทโดยการสวดให้วิญญาณ การศึกษาชี้ให้เห็นบทบาทของการสวดให้วิญญาณในการพัฒนาโลกทัศน์ของลาโกตา และระดับนัยสำคัญทางสถิติของโลกทัศน์ของลาโกตา เรื่องการมีความรู้ ความคิดแบบตะวันตกตั้งเช่นการเขียนภาพเหมือนของการแก้ปัญหาในวัฒนธรรมเช่นนี้

อมารัตงกา (Amaratunga. 2004: 837) ได้ศึกษาเรื่องผลของการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาชุมชนในระดับหมู่บ้านที่ศรีลังกา : ด้วยวิธีชาโวดาชา พบว่าความก้าวหน้าของการพัฒนาโดยใช้แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์เพียงอย่างเดียว เพื่อให้ครอบคลุมและเป็นแนวทางในการสร้างความคุ้นเคยกับประชาชนนำไปสู่ความคิดที่ว่า สิ่งสำคัญที่สุดคือการมีส่วนร่วม ประชากรโลกส่วนใหญ่เป็นชาวชนบท ดังนั้นจึงมีแนวคิดว่าการมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาชนบททางคู่ขนานของความคิดนี้ก่อให้เกิดความตระหนักว่าปัจจัยทางด้านวิธีการแบบองค์รวม สังคมการเมือง วัฒนธรรม และจิตวิทยา มีความจำเป็นต่อการความสำเร็จของการพัฒนา รายงานนี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการนำวิธีการแบบองค์รวมไปใช้ในการพัฒนาชนบทในศรีลังกา การเกี่ยวพัน (link) ของศาสนาและวัฒนธรรมอย่างแน่นหนา และการก่อตั้งรากฐานที่เข้มแข็งของกระบวนการมีส่วนร่วมได้เกิดขึ้น ด้วยเหตุผลเหล่านี้เป็นที่เข้าใจว่าผลการพัฒนาไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้ถ้าปราศจากการพิจารณาถึงศาสนา และวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาการมีส่วนร่วม ชาโวดาชา เป็นองค์กร ที่ไม่ใช่ของรัฐบาล (NGO) ที่ตั้งขึ้นในศรีลังกา ชาโวดาชา เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดต่อการพัฒนาชนบท ตั้งแต่ปี 1955 รายงานนี้แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวพันระหว่างศาสนาและวัฒนธรรมและการพัฒนาการมีส่วนร่วมผ่านการทำงานที่นำโดยชาโวดาชา ในศรีลังกา ความคิดรวบยอดของ ชรา มาดานา (แบ่งปันแรงงาน) และรูปแบบชาโวดาชา ของการพัฒนาหมู่บ้านเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้นสรุปได้ว่า สังคมไทยเป็นสังคมแบบชนบท มีการอยู่ร่วมกันแบบชุมชนที่ยังคงมีความเป็นเอกลักษณ์ วัฒนธรรม และประเพณีร่วมกัน มีการถ่ายทอดทางสังคมในครอบครัวและแหล่งต่างๆ ทางสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม ในด้านอาชีพ เพื่อเกิดกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดในชุมชน เช่น กลุ่มจักสาน ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การวิจัยที่ชุมชนบ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัด

อ่างทอง เป็นชุมชนที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำเครื่องจักสานที่ดำรงอยู่ได้ในปัจจุบัน ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็ง อันเกิดจากแรงขับภายในชุมชนเอง โดยบุคคลในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามกระบวนการที่ตนมุ่งหวัง ร่วมกันคิด ร่วมกันวิเคราะห์ และร่วมกันทำตลอดจนประเมินร่วมกัน ทั้งนี้โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นรากเหง้าความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นและสังคมไทย ในการสร้างความสมดุลในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อมและอื่น ๆ เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาองค์ความรู้ที่จำเป็นเพื่อให้สังคมไทยก้าวไปสู่ความเป็นสากลอย่างสมศักดิ์ศรี

และจากการวิจัยในประเทศและการวิจัยในต่างประเทศ พบว่า มีการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างหลากหลาย เช่น ด้านการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดการเรียนการสอน สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร การศึกษา การกำหนด การดำรง การสืบทอดและการถ่ายทอด ตลอดจนการใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนและลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นเรื่องสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพ ที่จะช่วยแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคมและอื่น ๆ นอกจากนี้ก็ยังมีความจำเป็นที่ควรต้องรักษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้เพื่ออนุรักษ์และสร้างความเป็นเอกลักษณ์ให้แก่ชุมชน สังคมและประเทศชาติสืบไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งมีรายละเอียดของการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. พื้นที่ดำเนินการวิจัย
2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
3. ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูล

พื้นที่ดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ดำเนินการวิจัยโดยเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) พื้นที่ ซึ่งมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประกอบอาชีพจักสาน คือ ชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ศึกษา ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา มีดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้เพื่อการศึกษาและจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน จำนวน 10 คน ตามหลักเกณฑ์และขั้นตอนดังต่อไปนี้

ผู้วิจัยได้กำหนดลักษณะของประชากรซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประกอบอาชีพจักสานที่อยู่ในพื้นที่ดำเนินการวิจัย เพื่อเป็นกรณีศึกษา โดยผู้วิจัยกำหนดลักษณะของกลุ่มตัวอย่างและเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยการศึกษาข้อมูลเชิงลึก ด้วยวิธีการค้นหาประชากรตามลักษณะที่กำหนดไว้ จากการสัมภาษณ์และพูดคุยกับบุคคลในพื้นที่ดำเนินการวิจัย ได้แก่ ผู้นำท้องถิ่น คือ กำนันตำบลบางเจ้าฉ่า และผู้รู้ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญในท้องถิ่น (Key informant) ปรากฏว่า ชุมชนที่ศึกษามีประชากรที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน จำนวน 17 คน แล้วผู้วิจัยจึงเลือกแบบเจาะจงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จในการต่อสู้และแก้ปัญหาการประกอบอาชีพด้านการจักสาน ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการ

ยอมรับหรือได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่น ๆ ในชุมชนและสังคม หรือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีผลงานได้รับการคัดเลือกให้เป็นสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดอ่างทองหรือได้รับรางวัลอื่นๆ และเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพการจักสานหรือทำการจักสานในครอบครัวมาไม่น้อยกว่า 15 ปี ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 10 คน

2. คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ใช้เพื่อการศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน จำนวน 10 คน (ดูรายชื่อในภาคผนวก ฅ) โดยมีหลักเกณฑ์และขั้นตอนดังต่อไปนี้

2.1 เป็นผู้มีอายุ 15 – 50 ปี

2.2 เป็นผู้ที่ไม่เคยรับการถ่ายทอดเรื่องการจักสานมาก่อน

2.3 เป็นผู้มีความพร้อม มีเวลา มีความสนใจ และเห็นคุณค่าของงานจักสาน

ผู้วิจัยได้รับสมัครผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวปรากฏว่ามีผู้สมัคร 10 คน ผู้วิจัยจึงได้ทำการสัมภาษณ์บุคคลดังกล่าว จำนวน 10 คน พบว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนดจึงได้คัดเลือกไว้เป็นกลุ่มทดลองสำหรับการทดลอง

ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาพทั่วไปและประวัติความเป็นมาของชุมชนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการศึกษาสภาพทั่วไปและประวัติความเป็นมาของชุมชนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัยได้ดำเนินการ โดยการเข้าสู่ชุมชน สร้างความรู้จักคุ้นเคย การสำรวจการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์และสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้นำชุมชนและผู้รู้ในท้องถิ่น จำนวน 3 คน (ดูรายชื่อในภาคผนวก ฅ) ถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนและการดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสานในชุมชน และข้อมูลสภาพปัจจุบันของอาชีพจักสานในชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาและจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ได้ทำการศึกษาและจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. คัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ดำเนินการวิจัย ซึ่งเป็นบุคคลที่ประสบผลสำเร็จในการต่อสู้แก้ไขปัญหาการประกอบอาชีพจักสาน (Key Informant) จำนวน 10 คน (ดูรายชื่อในภาคผนวก ฅ) ที่สามารถสรุปองค์ความรู้ที่เหมาะสม และยินดีถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับคนทั่วไป ใน 3 ประเด็นคือ ค่านิยมของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสาน โดยกำหนดคุณลักษณะของบุคคลไว้กว้าง ๆ ว่าเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับหรือได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่น ๆ ในชุมชน หรือมีผลงานได้รับการคัดเลือกให้เป็นสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

จังหวัดอ่างทอง หรือได้รับรางวัลอื่น ๆ และมีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพจักสานมาไม่น้อยกว่า 15 ปี โดยผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กำนันตำบลบางเจ้าฉ่า และผู้รู้ในท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญในท้องถิ่น พบว่า ชุมชนที่ศึกษามีประชากรที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพการจักสานจำนวน 17 คน ผู้วิจัยจึงคัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีลักษณะดังกล่าวข้างต้นเพื่อเป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 10 คน (ดูรายชื่อในภาคผนวก ฉ)

2. การสังเกตการณ์ (Observation) อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้คัดเลือกไว้จำนวน 10 คน ดังกล่าวเพื่อทำการถ่ายทอดภูมิปัญญาในเรื่องคำนิยามของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสานมาพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับสภาพจริงในพื้นที่ โดยดำเนินการในการหารูปแบบ ได้แก่ คำนิยามของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสานทั้งทางตรงและทางอ้อม

3. ผู้วิจัยรวบรวมและจัดรูปแบบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพ การจักสานโดยนำข้อมูลที่ได้จากการดำเนินการตามข้อ 2 ถอดออกมาเป็นแบบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพการจักสานได้รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น (ดูหน้า 134 - 139)

4. การประเมินความเป็นไปได้ในการดำเนินการ โดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน นักวิชาการท้องถิ่น/จังหวัด หัวหน้าส่วนราชการระดับจังหวัด ผู้บริหารระดับอำเภอ จำนวน 19 คน (ดูรายชื่อในภาคผนวก ช) ได้รูปแบบการถ่ายทอดนำมาปรับแก้ไขได้ ได้รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ (ดูหน้า 149 - 155)

ขั้นตอนที่ 3 ปฏิบัติการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและถอดบทเรียนเพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบ

การปฏิบัติการถ่ายทอดและถอดบทเรียน เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน ประกอบด้วยขั้นตอนดำเนินการดังนี้

1. เลือกบุคคลที่สนใจ เห็นคุณค่าของงานจักสานและเป็นผู้มีอายุ 15 – 50 ปี ตามคุณสมบัติที่กำหนด จำนวน 10 คนดังกล่าวข้างต้น เพื่อมาเข้ารับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนและได้ทำความเข้าใจเพื่อให้เข้าใจวัตถุประสงค์ของการดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพและทบทวน ทำความเข้าใจกระบวนการในการถ่ายทอด

2. จัดกิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน ตามกระบวนการที่ได้วางแผนไว้ ได้แก่ การถ่ายทอด 3 องค์ประกอบ คือ คำนิยามในการจักสาน องค์ความรู้ในการจักสาน และวิธีการสอนการจักสาน

3. การประเมินผลการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจาก 3 องค์ประกอบข้างต้น ในการประเมินผลก่อนและหลังการถ่ายทอด โดยใช้เครื่องมือวิจัย ได้แก่ ข้อคำถามปลายเปิดตามแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตการณ์ ในการพูดคุย ชักถาม และการสังเกตพฤติกรรม รวมทั้งการดูจากผลงานที่ปฏิบัติการจักสานเพื่อเห็นถึงค่านิยมในการจักสาน องค์ความรู้ของการจักสาน และวิธีการสอนการจักสานได้อย่างมีคุณภาพ

4. ถอดบทเรียนจากการปฏิบัติการได้รูปแบบการสอนและวิธีดำเนินการสอนที่มีคุณภาพอันนำไปสู่กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสานที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนสามารถนำไปใช้เป็นตัวแบบให้กับชุมชนอื่น ๆ ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอื่น ๆ ต่อไป

5. ผู้วิจัยนำเสนอรูปแบบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทองต่อจังหวัดอ่างทอง เพื่อการนำไปใช้และการเผยแพร่ในที่อื่น ๆ ต่อไป

ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ได้ดำเนินการในระยเวลาดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาพทั่วไปและประวัติความเป็นมาของชุมชนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในระหว่างวันที่ 1 เดือนสิงหาคม – 31 ตุลาคม พ.ศ. 2548

ขั้นตอนที่ 2 ดำเนินการจัดกรถ่ายทอดเพื่อให้ได้รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน ในระหว่างวันที่ 1 เดือนสิงหาคม – 31 ตุลาคม พ.ศ. 2548

ขั้นตอนที่ 3 การจัดประชุมสัมมนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อประเมินรูปแบบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพการจักสานที่พัฒนาแล้ว ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ในวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2549 เวลา 09.00-12.00 น.

ขั้นตอนที่ 4 ดำเนินการทดลองเพื่อหาประสิทธิภาพของรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานที่ได้รูปแบบสมบูรณ์แล้วกับกลุ่มตัวอย่างที่คัดเลือกไว้ ในระหว่างวันที่ 12-16 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2549 ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาเพื่อการพัฒนาารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทองในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้เทคนิควิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ได้แก่ การสำรวจเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกต การอภิปรายกลุ่ม และการทดลองสอน โดยผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเองโดยตลอดทุก

ขั้นตอน โดยมีผู้ช่วยนักวิจัย จำนวน 3 คน ซึ่งเป็นบุคคลในท้องถิ่นเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ โดยผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูล ดังต่อไปนี้

1. การสังเกต (Observation) ใช้ในการศึกษาเชิงลึกเพื่อศึกษาสำรวจข้อมูล ศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศึกษารูปแบบและใช้เป็นวิธีหลักในการสังเกตภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการ ดำเนินการถ่ายทอดเรื่องการจักสาน

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ใช้ในการสัมภาษณ์เพื่อหาประวัติ ความเป็นมาและรูปแบบในกลุ่มผู้นำชุมชนและผู้รู้ในท้องถิ่น หรือคนที่สำคัญ (Key Informants Interview) จำนวน 3 คน คือ 1. นายสุรินทร์ นิลเลิศ กำนันตำบลบางเจ้าฉ่า 2. อาจารย์ณรงค์ สินพิบูลย์ ครูโรงเรียนวัดยางทอง และ 3. อาจารย์สนธิ เขียวหวาน ข้าราชการบำนาญ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยการกำหนดแนวคำถามไว้ล่วงหน้า เพื่อถามเจาะลึกถึงประวัติ ความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ การบริหารจัดการในชุมชน โครงสร้างพื้นฐานทาง สังคม ลักษณะทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงความเป็นอยู่ของชุมชน

3. การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์โดยไม่มีการกำหนดข้อ คำถามไว้ล่วงหน้า เป็นการสัมภาษณ์เพื่อการพูดคุยเพื่อให้เกิดความคุ้นเคยให้ได้รายละเอียด เพิ่มเติมนอกเหนือจากการสัมภาษณ์ที่เป็นทางการ

4. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ใช้กับผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 19 คน เพื่อประเมิน ประสิทธิภาพและความเป็นไปได้ของรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ทั้งนี้เพื่อให้สามารถนำมาเป็นตัวแบบและนำมาใช้ในชุมชนอื่น ๆ หรือ ในการพัฒนาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอื่น ๆ ต่อไป

5. การสัมภาษณ์และการสังเกตกลุ่มผู้เรียนจำนวน 10 คน ซึ่งเป็นผู้ได้รับการ ถ่ายทอดจากการทดลอง เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นใน ด้านอาชีพการจักสานที่ได้สร้างขึ้น โดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 2 คน

อุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับอุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีดังนี้

1. เครื่องเทปบันทึกเสียงพร้อมตลับเทปเปล่า ใช้บันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การ ประชุม การสนทนากลุ่ม เป็นต้น เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์

2. กล้องดิจิทัล เพื่อบันทึกภาพสภาพทั่ว ๆ ไป กิจกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญ สภาพ ความเป็นอยู่ของชาวบ้าน สิ่งแวดล้อมของชุมชน และในกิจกรรมการถ่ายทอดในเรื่องของการ จักสาน

3. สมุดบันทึกพร้อมอุปกรณ์เครื่องเขียน เพื่อใช้ในการบันทึกกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในระหว่างการวิจัย บันทึกความทรงจำ บันทึกแผนงาน รวมทั้งบันทึกสิ่งที่ได้จากการสังเกต ทั้งหมด

4. เครื่องคอมพิวเตอร์ เพื่อใช้ในการบันทึกข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และเขียนรายงานการวิจัยครั้งนี้

การตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูล

เนื่องจากข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ เป็นถ้อยคำบอกเล่า อาจมีการลืมหรือสับสนในเรื่องวัน เวลา สถานที่ หรือสถานการณ์อื่น ๆ ดังนั้นเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เที่ยงตรง เชื่อถือได้ ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยใช้แนวคิดทฤษฎีของ เดนซิน (สุภางค์ จันทวานิช. 2543; อ้างอิงจาก Denzin. 1970; 129–130) คือ (1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ได้แก่ แหล่งข้อมูล ที่มา เวลา และสถานที่ (2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator Triangulation) โดยผู้วิจัยลงไปเก็บข้อมูลเองจากนั้นให้ผู้ช่วยผู้วิจัยไปเก็บข้อมูลซ้ำ จึงนำมาพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้จะแตกต่างกันหรือไม่ (3) ตรวจสอบสามเส้าด้านการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) ได้แก่ ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลาย ๆ วิธี เช่น ใช้การสังเกตควบคู่กับการซักถามสัมภาษณ์เกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของกลุ่มตัวอย่าง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเชื่อถือได้ จากกลุ่มตัวอย่างที่กำหนด

ในส่วนของการตรวจสอบคุณภาพและประสิทธิภาพของรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน ในขั้นตอนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้วิธีการประเมินก่อนเรียน (Pretest) และประเมินหลังเรียน (Posttest) เพื่อดูว่าผู้รับการถ่ายทอดมีค่านิยมต่อการจักสาน มุ่งมั่นความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสาน อันได้แก่จากการพูดคุยซักถาม โดยใช้ข้อคำถามปลายเปิดเพื่อการสัมภาษณ์ให้เห็นถึงการมีค่านิยมต่อการจักสาน จากการสังเกตพฤติกรรม เช่น ความกระตือรือร้น การขยันหมั่นเพียร การใฝ่รู้ และจากผลงานการปฏิบัติการจักสาน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ เมื่อผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ทำการตรวจสอบสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนาม วิเคราะห์เนื้อหา แยกแยะข้อมูล จัดหมวดหมู่ข้อมูล จากนั้นกำหนดรหัสข้อมูลในแต่ละหัวข้อและเนื้อหาที่ได้มาในแต่ละวันว่าเพียงพอหรือไม่ และข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้สามารถตอบปัญหาการวิจัยได้หรือไม่ ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยหรือไม่ โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุปและการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) สุภางค์ จันทวานิช (2539: 130-142) เป็นหลักในการอธิบายปรากฏการณ์และตอบปัญหาการวิจัยเพื่อสรุปเป็นข้อค้นพบ แล้วนำมาเขียนเรียบเรียงแสดงให้เห็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในการวิจัย โดยการจัดกลุ่มข้อมูลที่มีคุณลักษณะในทิศทางเดียวกัน แล้วกำหนดประเด็นประเภท และหัวข้อที่สามารถนำเสนอข้อค้นพบที่มีความสัมพันธ์อย่างมีความหมายตาม

วัตถุประสงค์และประเด็นที่ต้องการศึกษา และนำเสนอผลการศึกษาในรูปของการพรรณา โดยการวิเคราะห์ข้อมูลที่กระทำไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูล จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชนและผู้รู้ในท้องถิ่น จำนวน 3 คน เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนและการดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสานในชุมชน และข้อมูลสภาพปัจจุบันของอาชีพจักสานในชุมชน

2. การวิเคราะห์ข้อมูล จากการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์เชิงลึกภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 10 คน เกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องค่านิยมของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสาน เพื่อถอดมาเป็นรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง และนำข้อค้นพบมาจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 19 คน เพื่อตรวจสอบประสิทธิภาพและความเป็นไปได้ของรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานที่ได้สร้างขึ้น

3. การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับผลการปฏิบัติงานจากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ ผู้เรียนหรือผู้รับการถ่ายทอด จำนวน 10 คน ในการทดลองสอนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน และการตรวจสอบและประเมินผลงาน ทั้งก่อนและหลังจากการปฏิบัติการจักสานของผู้เรียนเกี่ยวกับค่านิยมของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และการสอนการจักสาน รวมทั้งการนำความรู้และผลการเรียนรู้ไปใช้ จากนั้นนำผลที่ได้รับมาสรุปเรียบเรียงเป็นรายงานการศึกษาค้นคว้าตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ได้กำหนดไว้

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยวิธีการวิเคราะห์เอกสาร (Document Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth Interview) การสังเกตการณ์ (Observation) และการดำเนินการทดลองปฏิบัติการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากข้อมูลที่ได้มาจากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งเป็นถ้อยคำ เป็นคำบอกเล่า ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกับการรวบรวมข้อมูลในแต่ละวัน และตรวจสอบข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเชื่อถือได้ ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยใช้ทฤษฎีของ เดนจิน (สุภางค์ จันทวานิช. 2539: 129-130; อ้างอิงจาก Denjin. 1970) คือ 1. ตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล 2. ตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย และ 3. ตรวจสอบสามเส้าด้านการรวบรวมข้อมูล จากนั้นจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยใช้การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) คือ การตีความสร้างข้อสรุปข้อมูล จากรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น ส่วนข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในแต่ละวันผู้วิจัยจะนำมาบันทึกการสัมภาษณ์ มาลงรหัสข้อมูลในแต่ละหัวข้อและเนื้อหา แยกแยะข้อมูล จัดหมวดหมู่ข้อมูล พร้อมทั้งตรวจสอบข้อมูล หากพบข้อสงสัยผู้วิจัยได้กลับไปถามซ้ำในวันรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นการยืนยันความถูกต้องเที่ยงตรง และใช้การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ โดยใช้การศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) ช่วยในการวิเคราะห์ด้วย โดยผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นลำดับขั้น แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 การศึกษาสภาพทั่วไป ประวัติความเป็นมาของชุมชน และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ตอนที่ 2 ผลของการศึกษาและจัดรูปแบบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ตอนที่ 3 ผลของการทดลองปฏิบัติการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และถอดบทเรียนเพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบ

ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 การศึกษาสภาพทั่วไป ประวัติความเป็นมาของชุมชน และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการศึกษาสภาพทั่วไป ประวัติความเป็นมาของชุมชน และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัยดำเนินการโดยเข้าสู่ชุมชน สร้างความคุ้นเคย การสำรวจ การศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth Interview) ผู้นำชุมชนและผู้รู้ในท้องถิ่น จำนวน 3 คน ถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนและการดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสานในชุมชน และข้อมูลเบื้องต้นและสภาพปัจจุบันของอาชีพจักสานในชุมชน ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า

ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ เป็นข้อมูลที่พรรณนาถึงลักษณะของชุมชนในแง่มุมต่าง ๆ ของชุมชนตำบลที่ครอบคลุมชุมชนบ้านยางทอง ที่เป็นแหล่งกรณีศึกษา ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานประกอบการศึกษา การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในด้านอาชีพการจักสานของชุมชนบ้านยางทอง ให้เห็นภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1.1 ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าในอดีต

ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งชาวบ้านได้เคยร่วมกับชาวแขวงเมืองวิเศษชัยชาญและชาวบางระจัน สู้รบกับพม่า ณ บ้านบางระจัน โดยมีนายฉ่าเป็นผู้นำ นายฉ่า นั้นพื้นเพเป็นคนสีบัวทอง (อำเภอแสวงหาในปัจจุบัน) ภายหลังการสู้รบยุติลงแล้ว “นายฉ่า” จึงได้นำชาวบ้านมาตั้งบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัยถาวรขึ้นในชุมชนด้านทิศตะวันตกของกลุ่มแม่น้ำน้อย ซึ่งเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การตั้งเป็นที่อยู่อาศัย แต่เดิมเรียกว่า “บ้านสามเรือน” เพราะเริ่มแรกมีบ้านเพียงสามหลังเท่านั้น ปัจจุบันมีชื่อว่า บางเจ้าฉ่า เพราะนำชื่อของนายฉ่ามาตั้งเป็นชื่อ ซึ่งนายฉ่า นั้นเป็นทั้งผู้นำและผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน

1.2 ขนาดและที่ตั้ง

ตำบลบางเจ้าฉ่ามีพื้นที่ 9.15 ตารางกิโลเมตร หรือ 5,713 ไร่ ห่างจากจังหวัดอ่างทอง โดยเส้นทางคมนาคมทางบกประมาณ 15 กิโลเมตร และห่างจากตัวอำเภอโพธิ์ทอง โดยเส้นทางคมนาคมทางบก ประมาณ 6 กิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลลองครักษ์ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลอ่างแก้ว อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลบางระจัน อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง โดยมีแม่น้ำน้อยเป็นเส้นกั้นอาณาเขต

ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลโคกพุทรา อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

1.3 ลักษณะทางกายภาพ

1.3.1 ลักษณะภูมิอากาศ

ตำบลบางเจ้าฉ่า ตั้งอยู่ตอนกลางของภาคกลาง จึงมีลักษณะทางภูมิศาสตร์เช่นเดียวกับภาคกลางทั่วไป กล่าวคือ ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนตุลาคมของทุกปี ทำให้อากาศชุ่มชื้นไม่ร้อนจัด สภาพอากาศทั่วไปเป็นไปตามฤดูกาล

ฤดูร้อน เริ่มจากเดือน มีนาคม ถึงเดือน พฤษภาคม

ฤดูฝน เริ่มจากเดือน มิถุนายน ถึงเดือน ตุลาคม

ฤดูหนาว เริ่มจากเดือน พฤศจิกายน ถึงเดือน กุมภาพันธ์

อุณหภูมิทั่วไปโดยเฉลี่ย ประมาณ 33.00 องศาเซลเซียส มีอุณหภูมิสูงสุดประมาณ 36.30 องศาเซลเซียส ในเดือนเมษายน และอุณหภูมิต่ำสุดประมาณ 16.30 องศาเซลเซียส ในเดือนธันวาคม ปริมาณน้ำฝนรวมตลอดปี (ข้อมูล พ.ศ.2539) มีฝนตกประมาณ 691.60 มิลลิเมตร ปริมาณ น้ำฝนสูงสุดในเดือนกันยายน ประมาณ 323.20 มิลลิเมตร จำนวนวันที่ฝนตกประมาณ 31 วันต่อปี

1.3.2 ลักษณะภูมิประเทศ

ตำบลบางเจ้าฉ่า มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มสูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 5.0 เมตร ไม่มีภูเขาและป่าไม้ มีแม่น้ำน้อยไหลผ่านตลอดแนวทิศตะวันออกของตำบลเป็นเส้นกันอาณาเขตระหว่างตำบลบางเจ้าฉ่ากับตำบลบางระกำ

พื้นที่ตำบลบางเจ้าฉ่ามีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มมีแหล่งน้ำธรรมชาติสำหรับการเกษตร ซึ่งประกอบด้วยแม่น้ำน้อยพาดยาวตลอดด้านทิศตะวันออกของตำบล และมีลำคลองชลประทาน ซึ่งควบคุมอยู่กับถนนสายโพธิ์ทอง – ท่าช้าง พาดยาวอยู่ตอนกลางพื้นที่จากทิศเหนือจรดทิศใต้ รวมถึงยังมีหนองน้ำขนาดใหญ่จำนวน 2 แห่ง ประกอบด้วยหนองตาเมฆอยู่ด้านตะวันตกของหมู่ที่ 6 และหนองลาดตะเพียน พาดยาวอยู่ด้านตะวันตกของหมู่ที่ 1 , 2 และ 3

1.4 ประชากร

1.4.1 จำนวนและโครงสร้างของประชากร

ตำบลบางเจ้าฉ่ามีประชากรอยู่อาศัย จำนวน 748 ครัวเรือน รวมประชากรทั้งสิ้น 3,529 คน แยกเป็นชาย 1,755 คน หญิง 1,837 คน มีความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 386 คน ต่อตารางกิโลเมตร

ประชากรในตำบลบางเจ้าฉ่าส่วนใหญ่เป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิม มีการปลูกสร้างบ้านในที่ดินของตนเอง โดยบ้านดังกล่าวจะเป็นบ้านดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย ซึ่งเมื่อมีครอบครัวใหม่ก็จะแบ่งพื้นที่ดินและปลูกสร้างบ้านอยู่ใกล้เคียงกันในหมู่ญาติพี่น้องที่มีกิจกรรมการดำรงชีวิตที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันนับเนื่องมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจึงทำให้เป็นชุมชนที่มีความอบอุ่น รักใคร่ปรองดอง ประกอบกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรมประเพณีร่วมกันอย่างสงบสุข ปัจจุบันแม้จะมีประชาชนจากท้องถิ่นอื่นอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนบ้างแต่ก็มีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่ม

คนที่เข้ามาอาศัย ตั้งบ้านเรือนอยู่ร่วมกับญาติที่เข้ามาเป็นเชยหรือสะใภ้ในชุมชนก่อนแล้ว ซึ่งคนกลุ่มนี้ก็เข้ามาอยู่อย่างสงบ และร่วมกิจกรรมในสังคมกับชุมชนได้อย่างกลมกลืนไม่ก่อให้เกิดปัญหาและการแบ่งแยกแต่อย่างใด

1.4.2 คุณภาพชีวิตประชากร

จากผลการจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (จปฐ.2) พ.ศ.2549 ในตำบลบางเจ้าฉ่า พบว่าคุณภาพชีวิตของประชากรตามสดมภ์สำคัญ ๆ ที่มีการจัดเก็บ เป็นดังนี้

หมวดที่ 1 สุขภาพดี พบว่า หญิงตั้งครรภ์ แม่ที่คลอดลูก รวมถึงเด็กแรกเกิดได้รับ การดูแลร้อยละ 100 เด็กอายุ 1-12 ปี ได้กินอาหารที่เหมาะสมและได้รับวัคซีนป้องกันโรค ร้อยละ 100 คราวเรือนได้กินอาหารที่มีคุณภาพและมีความรู้ในการใช้ยาถูกต้อง เหมาะสมร้อยละ 100 และคนอายุ 35 ปีขึ้นไปได้รับการตรวจสุขภาพประจำปี ผ่านเกณฑ์คิดเป็นร้อยละ 100 เช่นกัน

หมวดที่ 2 มีบ้านอยู่อาศัย พบว่า คราวเรือนมีความมั่นคง มีน้ำสะอาดดื่มและมีน้ำใช้ตลอดปี คราวเรือนจัดบ้านเรือนสะอาดถูกสุขลักษณะไม่ถูกรบกวนจากมลพิษ มีการป้องกันอุบัติเหตุอย่างถูกวิธี มีความอบอุ่นรวมถึงมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินผ่านเกณฑ์คิดเป็นร้อยละ 100 ทุกรายการ

หมวดที่ 3 ฝึกฝนการศึกษา พบว่า เด็กอายุ 3-5 ปี ได้รับการเตรียมความพร้อม เด็กอายุ 6-15 ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับและเด็กจบการศึกษาภาคบังคับได้เรียนต่อมัธยมปลาย และฝึกอบรมด้านอาชีพ รวมถึง คนอายุ 15-60 ปี อ่านออกเขียนได้และได้รับรู้ข่าวสาร ผ่านเกณฑ์คิดเป็นร้อยละ 100 ทุกรายการ

หมวดที่ 4 รายได้ก้าวหน้า พบว่า คนอายุ 18-60 ปี มีอาชีพและมีรายได้ผ่าน เกณฑ์ ร้อยละ 96.0 โดยมีรายได้เฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 20,000 บาท ต่อปี ต่อคน ผ่านเกณฑ์ร้อยละ 98.0 รวมถึงคราวเรือนมีการเก็บออมเงินผ่านเกณฑ์ คิดเป็นร้อยละ 100

หมวดที่ 5 ปลูกฝังค่านิยมไทย พบว่า คนในคราวเรือนไม่ติดสุราและไม่ติดบุหรี่ผ่าน เกณฑ์คิดเป็นร้อยละ 100 และร้อยละ 50 ตามลำดับ ในส่วนของการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา รวมถึงผู้สูงอายุและคนพิการได้รับการดูแล ผ่านเกณฑ์คิดเป็นร้อยละ 100 ทุกรายการ

หมวดที่ 6 ร่วมใจพัฒนา พบว่า คราวเรือนมีคนเป็นสมาชิกกลุ่มได้ร่วมแสดงความ คิดเห็นและทำกิจกรรมสาธารณะ ผ่านเกณฑ์คิดเป็นร้อยละ 100 และในส่วนของคนที่มียศไปใช้ สิทธิ์เลือกตั้งผ่านเกณฑ์ คิดเป็นร้อยละ 99.7

1.5 การตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพ

1.5.1 ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

ตำบลบางเจ้าฉ่า มีภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มตั้งอยู่ริมแม่น้ำน้อย ในอดีตจึงมีการตั้ง บ้านเรือนยึดตามแนวลำน้ำเป็นสำคัญ เพื่อสะดวกในการคมนาคมและใช้น้ำในชีวิตประจำวัน ส่วน พื้นที่นอกแนวลำน้ำจะมีการตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ทั่วไปตามที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ครอบครองอยู่

เช่นเดียวกับชุมชนในเขตภาคกลางทั่วไป รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารบ้านเรือนจะเป็นบ้านไม้แบบชนบทโบราณใต้ถุนสูง ปลูกอยู่รวมกันเป็นหมู่ในกลุ่มของญาติพี่น้อง ส่วนในปัจจุบันการคมนาคมทางน้ำไม่มีความสำคัญ มีการก่อสร้างถนนมากขึ้น มีการใช้น้ำประปา การตั้งบ้านเรือนจึงเปลี่ยนแปลงเป็นยึดแนวถนนเพื่อความสะดวกในการคมนาคมเป็นสำคัญ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารบ้านเรือนก็เปลี่ยนไปเป็นอาคารคอนกรีตสองชั้น พื้นที่ถมดินสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม ซึ่งมีจำนวนมากขึ้นทุกที ผสมผสานกับบ้านไม้ใต้ถุนสูงเช่นในอดีตที่ยังคงมีทั่วไปเป็นจำนวนมากเช่นกัน

1.5.2 การประกอบอาชีพในชุมชน

การประกอบอาชีพของประชากรในชุมชนในอดีตมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีการเพาะปลูก ทำนาข้าวถึงร้อยละ 90 โดยอาศัยน้ำในแม่น้ำน้อยในการทำนาปีละ 1 ครั้ง ต่อมาเกิดมีระบบชลประทานเข้ามาในชุมชน มีการขุดคลองชลประทานเพื่อระบายน้ำจากโครงการชลประทานยางมณี ซึ่งอยู่ตอนเหนือของชุมชนพาดเป็นแนวยาวผ่านกลางชุมชนในแนวเหนือใต้ขนานกับแม่น้ำน้อยทำให้การประกอบอาชีพเกษตรกรรมในชุมชนเปลี่ยนไป มีการทำสวนผลไม้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลไม้ประจำถิ่น ได้แก่ มะม่วง มะปราง กระท้อนและละมุด เป็นต้น ส่วนการทำนาข้าวก็ได้มีพัฒนาการขึ้นโดยการทำปีละ 2-3 ครั้ง

การประกอบอาชีพในปัจจุบัน นอกจากจะมีการทำเกษตรกรรมเพาะปลูกข้าวและพืชสวนดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีประชาชนส่วนหนึ่งได้รวมกลุ่มประกอบอาชีพจักสานจากภูมิปัญญาที่เรียนรู้สืบทอดจากบรรพบุรุษที่มีการจักสานเครื่องใช้ไม้สอยสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันจากไม้ไผ่ ทั้งกระบุง ตะกร้า กระจาด ตะม่อและเครื่องมือจับสัตว์ต่าง ๆ โดยการตั้งกลุ่มโดยการสนับสนุนจากทางราชการทำการพัฒนาเครื่องจักสานให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไป ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียดการถ่ายทอดภูมิปัญญาและพัฒนากิจการด้านอาชีพจักสานของชุมชนในตอนต่อ ๆ ไป

1.6 การคมนาคมขนส่งและการสื่อสารในชุมชน

ตำบลบางเจ้าฉ่าเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำน้อยไหลผ่านด้านทิศตะวันออกจากเหนือจรดใต้สภาพในอดีตยังไม่มีมีการก่อสร้างถนน การคมนาคมขนส่งภายในตำบลใช้การเดินทางเท้าเป็นหลัก ในฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วมทั่วไปในชุมชนเนื่องจากเป็นที่ลุ่ม ประชากรเกือบทุกครัวเรือนจึงมีเรือเล็กสำหรับพายสัญจรภายในหมู่บ้าน ปัจจุบันยังคงปรากฏเรือเก่าเหลือให้เห็นอยู่ทั่วไป ส่วนการติดต่อกับภายนอกใช้การคมนาคมทางน้ำเช่นกัน ทุกวันจะมีเรือโดยสารสองชั้นที่เดินเรือขนส่งผู้โดยสารและสินค้าระหว่างจังหวัดสิงห์บุรีเข้าแม่น้ำน้อยผ่านจังหวัดอ่างทองเข้าสู่กรุงเทพฯ และเรือโดยสารขนาดเล็กขึ้นล่องวันละหลายเที่ยว จึงมีความสะดวกในการเดินทางมากกว่าชุมชนอื่นทั่วไป

ในปัจจุบันการคมนาคมขนส่งเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิงมีการก่อสร้างถนนสายอำเภอท่าช้างจังหวัดสิงห์บุรีติดต่อกับอำเภอโพธิ์ทอง ตามแนวคลองชลประทานพาดผ่านตอนกลาง

ของตำบลบางเจ้าฉ่าจากเหนือจรดใต้รวมถึงถนนที่เป็นตรอกซอกซอยทั่วไปในชุมชน ทำให้การคมนาคมขนส่งใช้ทางบกเป็นหลัก ซึ่งประชาชนทั่วไปจะใช้บริการรถโดยสารประจำทางซึ่งมีทั้งรถเมล์และรถโดยสารขนาดเล็กติดต่อกับตัวอำเภอและตำบลใกล้เคียง และนอกจากนี้ยังมีการใช้พาหนะส่วนตัวซึ่งได้แก่ รถยนต์และรถจักรยานยนต์ในการเดินทางซึ่งเกือบทุกบ้านจะมีรถยนต์และรถจักรยานยนต์ใช้ทั้งสิ้น

ด้านการติดต่อสื่อสารในปัจจุบันมีการสื่อสารโดยใช้โทรศัพท์เป็นหลัก ซึ่งมีทั้งโทรศัพท์บ้าน จากข้อมูล กชช.2ค ปี 2548 มีจำนวนโทรศัพท์ 322 เลขหมายและโทรศัพท์มือถือที่มีการใช้อย่างแพร่หลายเกือบทุกครัวเรือน และหลายครัวเรือนมีการใช้โทรศัพท์มือถือมากกว่า 1 เครื่อง ส่วนการติดต่อสื่อสารทางไปรษณีย์นั้น ตำบลบางเจ้าฉ่าอยู่ในเขตบริการของที่ทำกำการไปรษณีย์โทรเลขอำเภอโพธิ์ทอง ซึ่งให้บริการครอบคลุมทุกครัวเรือนทั่วทั้งตำบล จึงนับได้ว่าการติดต่อสื่อสารภายในชุมชนเป็นไปด้วยความสะดวกอย่างยิ่ง

1.7 ประเพณีและวัฒนธรรม

ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า เป็นชุมชนเก่ามีประเพณีวัฒนธรรมเช่นเดียวกับชุมชนในลุ่มน้ำภาคกลางทั่ว ๆ ไป คือ เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา การประกอบอาชีพและชีวิตความเป็นอยู่ เนื่องจากประชาชนในชุมชนเป็นผู้นับถือศาสนาพุทธทั้งสิ้น ศูนย์กลางด้านประเพณีและวัฒนธรรม จึงอยู่ที่วัด ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 3 วัด คือวัดโพธิ์ราษฎร์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 วัดบ้านสร้าง ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 และ วัดยางทอง ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ประเพณีสำคัญทางศาสนาที่ถือปฏิบัติกันมาในอดีตจนถึงปัจจุบัน คือการทำบุญในวันพระที่ประชาชนยังให้ความสำคัญอยู่ โดยเฉพาะวันที่เป็น วันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา รวมถึงวันเข้าพรรษาและวันออกพรรษา จะมีประชาชนร่วมทำบุญในวัดเป็นจำนวนมาก ส่วนวันพระทั่วไปคงมีแต่ช่วงเข้าพรรษาที่มีประชาชนไปร่วมทำบุญมากและมีผู้สูงอายุส่วนหนึ่งปฏิบัติธรรมอยู่ในวัดหรือเรียกว่า “ถือศีล” ตลอดทั้งวัน ประเพณีสำคัญ ที่ยังยึดถืออย่างเหนียวแน่นคือ ผู้ชายทุกคนต้องบวชเป็นพระภิกษุ ซึ่งในอดีตนิยมบวชเมื่ออายุครบ 20 ปีและบวชอย่างน้อย 1 พรรษา แต่ในปัจจุบันมักจะบวชเมื่ออายุเกินกว่า 20 ปีไปแล้ว สาเหตุเนื่องมาจากความจำเป็นในเรื่องการเรียนและการทำงาน ซึ่งบางรายต้องรอให้เรียนจบก่อนหรือบางรายที่ทำงานแล้วต้องขออนุญาตบวชจากนายจ้างและระยะเวลาในการบวชก็จะสั้น เพียง 7 วัน หรือ 15 วัน ส่วนการจัดงานนั้นยังคงถือเป็นความสำคัญที่มีการเชิญชวนญาติมิตรมาร่วมงานเลี้ยงโต๊ะจีนและมีวงดนตรีแสดงอย่างครึกครื้น

ประเพณีสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ ในอดีตประชาชนในชุมชนกว่าร้อยละ 90 เป็นชาวนา ประกอบอาชีพการทำนาที่อาศัยน้ำจากแม่น้ำน้อย โดยวิธีธรรมชาติที่ใช้ควายในการไถนาและนวดข้าวปีละเพียงครั้งเดียว ชาวนาจะมีความเชื่อเรื่อง “แม่โพสพ” ที่ถือว่าเป็นเทพเจ้าผู้หญิงที่คุ้มครองดูแลนาข้าว บันดาลให้ผลผลิตนาข้าวสมบูรณ์ โดยเมื่อถึงช่วงเวลาที่ดินข้าวในนาเริ่มออกรวงชาวนาจะทำพิธีรับขวัญแม่โพสพที่บริเวณนาข้าวของตน โดยจัดเตรียมอาหารคาวหวาน โดยเฉพาะผลไม้รสเปรี้ยว ซึ่งเชื่อว่าแม่โพสพกำลังแพ้งท้อง พร้อมทั้ง

แป้งและน้ำหอมเพื่อให้แม่โพสพแต่งตัว นำไปบูชาแม่โพสพ และหลังจากนำฟ่อนข้าวที่มีดรวมไว้ในลานนวดข้าว ก่อนจะนวดก็จะนิมนต์พระมาทำบุญลานข้าวเพื่อเป็นสิริมงคลและขอบคุณแม่โพสพอีกครั้งหนึ่ง ประเพณีเกี่ยวกับข้าวอีกอย่างหนึ่งคือการลงแขกเกี่ยวข้าว โดยในอดีตใช้แรงงานคนในการเกี่ยวข้าว ชาวนาจะขอแรงเพื่อนบ้านมาช่วยกันเกี่ยวข้าว โดยนาที่อยู่ในที่ดอนจะเกี่ยวก่อนและนาที่อยู่ในที่ลุ่มจะเกี่ยวทีหลังตามลำดับ จึงมีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันโดยไม่ต้องจ้าง เพียงแต่เจ้าของนาจัดเตรียมอาหารเพื่อเลี้ยงแขกเท่านั้น ซึ่งประเพณีนี้ นอกจากจะใช้ในการเกี่ยวข้าวแล้ว ในอดีตใครที่ปลูกบ้านใหม่ก็จะใช้วิธีการลงแขกไม่มีการจ้างแรงงานเช่นกัน ในปัจจุบัน ประชากรที่ประกอบอาชีพทำนาลดลง ประกอบกับมีการทำนาโดยใช้น้ำจากคลองชลประทานและใช้เครื่องจักรในการไถหว่านและเกี่ยวข้าว ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำนาเหล่านี้จึงสูญหายไปหมดไม่มีการสืบทอดไว้

ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ที่สำคัญของชุมชนบางเจ้าฉ่าในอดีต คือ การแข่งขันเรือยาว โดยเหตุที่ตำบลบางเจ้าฉ่ามีแม่น้ำน้อยไหลผ่านและในฤดูน้ำหลาก น้ำจะท่วมในบริเวณชุมชนทั่วไป การสัญจรไปมาจึงใช้เรือพายเป็นหลัก ดังนั้นเมื่อถึงเทศกาลออกพรรษา ช่วงเดือนสิบเอ็ดถึงเดือนสิบสองวัดในชุมชน จะมีการทำบุญออกพรรษาจนต่อเนื่องไปจนถึงฤดูกฐินและผ้าป่า เป็นช่วงที่น้ำท่วมทั่วไปในชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่จะพายเรือไปทำบุญทอดกฐินและผ้าป่าตามวัดต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกลบ้าน จึงเกิดการแข่งขันพายเรือกันระหว่างหมู่บ้านเพื่อความสนุกสนานรื่นเริง จากการใช้เรือพายที่เป็นพาหนะเดินทางนำมาแข่งขันกัน จนมีการพัฒนาขึ้นเป็นเรือยาวขนาดต่าง ๆ แข่งขันกันระหว่างหมู่บ้านและไปแข่งขันในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งภายในจังหวัดอ่างทองและจังหวัดใกล้เคียง ปัจจุบันมีการก่อสร้างถนนตามแนวลำน้ำเพื่อป้องกันน้ำท่วมภายในชุมชน การคมนาคมทางน้ำ ไม่ได้รับความนิยม วิถีชีวิตในชุมชนเปลี่ยนไป การให้ความสำคัญในด้านวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับการทอดกฐินหรือทอดผ้าป่าลดน้อยลง ทำให้ประเพณีการแข่งขันเรือสูญหายไปด้วย คงเหลือแต่เรือเก่าที่เก็บรักษาไว้โดยเฉพาะเรือยาวขนาด 55 ฝีพาย เก็บรักษาไว้ที่วัดโพธิ์ราษฎร์ จำนวน 2 ลำ และที่วัดบ้านสร้าง จำนวน 2 ลำ

1.8 การปกครองท้องถิ่น

1.8.1 การแบ่งเขตการปกครอง

ตำบลบางเจ้าฉ่า แบ่งเขตปกครองตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องถิ่น พ.ศ.2547 เป็น 8 หมู่บ้าน โดยมีชื่อหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน และประชากร (องค์การบริหารส่วนตำบลบางเจ้าฉ่า. 2548: 10) ดังนี้

หมู่ที่ 1	บ้านห้วยลิงตก	มีจำนวน 130	ครัวเรือน	ประชากร 428	คน
หมู่ที่ 2	บ้านห้วยลิงตก	มีจำนวน 64	ครัวเรือน	ประชากร 254	คน
หมู่ที่ 3	บ้านโพธิ์ราษฎร์	มีจำนวน 72	ครัวเรือน	ประชากร 235	คน
หมู่ที่ 4	บ้านโพธิ์ราษฎร์	มีจำนวน 108	ครัวเรือน	ประชากร 348	คน

หมู่ที่ 5	บ้านสร้าง	มีจำนวน 68	ครัวเรือน	ประชากร 219	คน
หมู่ที่ 6	บ้านสร้าง	มีจำนวน 78	ครัวเรือน	ประชากร 216	คน
หมู่ที่ 7	บ้านสามเรือน	มีจำนวน 86	ครัวเรือน	ประชากร 298	คน
หมู่ที่ 8	บ้านยางทอง	มีจำนวน 135	ครัวเรือน	ประชากร 504	คน
รวมทั้งสิ้น		741	ครัวเรือน	ประชากร 2,502	คน

1.8.2 ลักษณะการปกครองท้องถิ่น

ตำบลบางเจ้าฉ่า มีการปกครองท้องถิ่นรูปแบบองค์การบริหารส่วนตำบล ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2540 โดยมีเขตปกครองครอบคลุมทั้ง 8 หมู่บ้าน มีคณะผู้บริหารและสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนหมู่บ้านละ 2 คน รวม 20 คน รวมถึงข้าราชการและลูกจ้างอีกจำนวน 10 คน ดังนี้

คณะผู้บริหารและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบด้วย

1) นายกองค์การบริหารส่วนตำบล	1	คน
2) รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล	2	คน
3) ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล	1	คน
4) รองประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล	1	คน
5) เลขานุการสภาองค์การบริหารส่วนตำบล	1	คน
6) สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล	14	คน

ข้าราชการและลูกจ้างองค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบด้วย

1) ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล	1	คน
2) หัวหน้าส่วนการคลัง	1	คน
3) หัวหน้าส่วนโยธา	1	คน
4) พนักงานเจ้าหน้าที่	5	คน
5) ลูกจ้างประจำ/ลูกจ้าง	2	คน

1.9 สถาบันหลักของชุมชน

สถาบันหลักในชุมชนบางเจ้าฉ่า ประกอบด้วย สถาบันทางศาสนา และสถาบันการศึกษา ดังจะได้กล่าวถึงดังต่อไปนี้

1.9.1 สถาบันทางศาสนา

ประชากรในตำบลบางเจ้านับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 100 ดังนั้นสถาบันหลักทางศาสนาของชุมชนคือ วัด ซึ่งมีอยู่จำนวน 3 แห่งคือ

1.9.1.1 วัดโพธิ์ราษฎร์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลบางเจ้าฉ่า เป็นวัดขนาดใหญ่มีสิ่งก่อสร้าง ประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาการเปรียญและกุฏิสงฆ์ ก่อสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กถาวร เป็นวัดที่จำพรรษาของเจ้าคณะจังหวัดอ่างทองฝ่ายมหานิกายรูป มีการเก็บอนุรักษเรือยาวขนาด 55 ฝีพายไว้จำนวน 2 ลำ ปัจจุบันมีพระภิกษุจำพรรษา จำนวน 5 รูป

1.9.1.2 วัดบ้านสร้าง ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลบางเจ้าฉ่า เป็นวัดขนาดใหญ่มีสิ่งก่อสร้างประกอบด้วย พระอุโบสถ ก่อสร้างด้วยคอนกรีต 2 ชั้น มีภาพเขียนฝาผนังแสดงเรื่องราวพุทธประวัติและประเพณีไทย อาคารศาลาการเปรียญและกุฏิสงฆ์ มั่นคงแข็งแรง มีการเก็บอนุรักษ์เรือยาวขนาด 55 ฝีพายไว้ จำนวน 2 ลำ ปัจจุบันมีพระภิกษุจำพรรษาอยู่ จำนวน 11 รูป

1.9.1.3 วัดยางทอง ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า เป็นวัดขนาดใหญ่ อีกวัดหนึ่ง สัญลักษณ์โดดเด่นของวัดคือ มีต้นยางนา ขนาดใหญ่อายุกว่า 200 ปี อยู่เป็นจำนวนมากมีพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญและกุฏิสงฆ์ เป็นอาคารคอนกรีตแข็งแรง วัดนี้เสมือนเป็นศูนย์กลางของชุมชน กล่าวคือเป็นที่ตั้งของที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล สถานีอนามัยประจำตำบล ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กประจำตำบล รวมถึงเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นศูนย์รวมของกลุ่มกิจกรรมและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ปัจจุบันวัดนี้มีพระภิกษุจำพรรษา จำนวน 8 รูป เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ในปี 2542

1.9.2 สถาบันทางการศึกษา

ตำบลบางเจ้าฉ่า มีพื้นที่ 9.15 ตารางกิโลเมตร แต่มีสถานศึกษาถึง 4 แห่ง กล่าวคือ สถานศึกษาระดับประถมศึกษา 3 แห่ง และสถานศึกษาประเภทอาชีวศึกษา 1 แห่ง ดังนี้

1.9.2.1 โรงเรียนวัดโพธิ์ราษฎร์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลบางเจ้าฉ่า ในที่ดินของวัดโพธิ์ราษฎร์ จัดการเรียนการสอนระดับปฐมวัยและระดับประถมศึกษา จำนวน 8 ชั้นเรียน มีนักเรียนรวมกันทั้งสิ้น 129 คน มีครู จำนวน 10 คน โรงเรียนแห่งนี้มีกิจกรรมดีเด่นด้านดนตรีไทยต่อเนื่องมาอย่างยาวนานจนปัจจุบัน

1.9.2.2 โรงเรียนวัดบ้านสร้าง ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลบางเจ้าฉ่า ในที่ดินของวัดบ้านสร้างเป็นโรงเรียนขนาดเล็กมาก จัดการเรียนการสอนระดับปฐมวัยและระดับประถมศึกษา จำนวน 8 ชั้นเรียน มีนักเรียนรวมกันทั้งสิ้น 52 คน มีครู จำนวน 5 คน

1.9.2.3 โรงเรียนวัดยางทอง ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า ในที่ดินของวัดยางทองเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก จัดการเรียนการสอนระดับปฐมวัยและระดับประถมศึกษา จำนวน 8 ชั้นเรียน มีนักเรียนรวมกันทั้งสิ้น 101 คน มีครู จำนวน 7 คน

1.9.2.4) วิทยาลัยการอาชีพโพธิ์ทอง ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลบางเจ้าฉ่า เป็นสถานศึกษาประเภทอาชีวศึกษาของรัฐบาล จัดการเรียนการสอนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) และประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) จำนวน 6 ระดับชั้น โดยเปิดทำการสอนวิชาชีพ จำนวน 5 แผนก ได้แก่ แผนกช่างยนต์ แผนกช่างไฟฟ้ากำลัง แผนกพณิชยการ แผนกบริหารธุรกิจ และแผนกเครื่องกล ปัจจุบันมีนักศึกษาทุกระดับรวมกัน จำนวน 459 คน มีครู จำนวน 42 คน

1.10 พัฒนาการด้านการจักสานของตำบลบางเจ้าฉ่า จากอดีตถึงปัจจุบัน

1.10.1 ความเป็นมาของการจักสาน

ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอฟี้อาทอง จังหวัดอ่างทอง มีภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม ดินแม่น้ำน้อยตลอดทั้งตำบล และมีคลองชลประทานผ่านหลังหมู่บ้าน ส่งผลให้มีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนในชุมชนตั้งแต่เดิมประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีการทำนาเป็นหลัก และมีสวนผลไม้พื้นเมืองผสมผสานบ้าง แต่มีลักษณะปลูกในพื้นที่อยู่อาศัย บริเวณบ้านบางที่นาบ้าง ซึ่งส่วนใหญ่มีพื้นที่ไม่มากนัก การทำนาของชาวบ้านทั่วไปคงใช้แรงงานตนเองและแรงงานจากสัตว์ เป็นการทำนาที่ใช้น้ำฝนเป็นหลัก ทำนาเพียงปีละครั้งเดียว สามารถเก็บข้าวใส่ยุ้งฉางไว้บริโภคได้ตลอดทั้งปี นอกจากการประกอบอาชีพเพาะปลูกดังกล่าวเพื่อเลี้ยงชีพแล้ว ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีการจับปลาในแม่น้ำลำคลองซึ่งมีอยู่ในชุมชนมาเป็นอาหารอีกด้วย จากการ ดำรงชีพด้วยวิถีชีวิตดั้งเดิมนั้น เครื่องมือในการประกอบอาชีพและใส่ข้าวปลาอาหาร ซึ่งได้แก่ กระพ้อม กระบุง ตะกร้า ตะแกลง ฯลฯ และเครื่องมือในการจับปลา ซึ่งได้แก่ ลอบ สุ่ม โซ ตะข่อง ฯลฯ ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้ค้นคิดไว้ได้ถ่ายทอดให้คน และรุ่นได้จักสานเพื่อใช้ในการดำรงชีพสืบเนื่องกันต่อมา

1.10.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องจักสาน

งานจักสานไม้ไผ่เพื่อเป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน มีการสืบทอดภูมิปัญญากันมาแต่ในอดีต บรรพบุรุษชาวตำบลบางเจ้าฉ่า มีวิถีการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพเช่นเดียวกับคนในที่ราบลุ่มภาคกลางทั่วไป ดังนั้นเครื่องมือเครื่องใช้ทั้งในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตจึงมีลักษณะเหมือนกับท้องถิ่นอื่นๆ ทั่วไป ซึ่งเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาระหว่างท้องถิ่นและระหว่างรุ่นต่อรุ่นสืบมา

การถ่ายทอดภูมิปัญญางานจักสานไม้ไผ่ของชุมชนบางเจ้าฉ่าในอดีตเป็นการเรียนรู้จากการสอนของปู่ย่า ตายาย ถ่ายทอดความรู้กันอยู่ในวงจำกัด ภายในครอบครัว โดยแต่ละครอบครัวมีลักษณะพึ่งพาอาศัยตนเอง ต่างคนต่างทำเพื่อนำมาใช้สอยตามความจำเป็นของตน วัสดุที่สำคัญที่นำมาใช้ในการจักสาน คือ ไม้ไผ่สีสุก ซึ่งเป็นไม้พื้นเมืองที่มีอยู่ทั่วไปทุกบ้าน และหวายที่ซื้อจากพ่อค้าที่นำมาขายจากภาคเหนือ เครื่องจักสานไม้ไผ่ทุกประเภทจะขึ้นรูปและจักสานด้วยไม้ไผ่ โดยใช้หวายเป็นวัสดุผูกมัดให้แข็งแรงและคงทน มีเครื่องจักสานบางประเภทที่ใช้น้ำมันยาง ที่ได้จากการเผาต้นยางนา นำมาทาเคลือบให้เกิดความคงทนยิ่งขึ้น ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดกันต่อ ๆ มา

1.10.3 พัฒนาการของการจักสานในชุมชน

การจักสานของตำบลบางเจ้าฉ่าที่มีมาแต่อดีตที่มีลักษณะต่างคนต่างทำเป็นงานจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน จึงมีลักษณะเป็นงานพื้น ๆ ไม่มีตลาดขายอะไรมากนัก คงมุ่งการใช้ประโยชน์และความคงทนเป็นหลักสำคัญ ต่อมาวิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนไป ประชากรในชุมชนเพิ่มมากขึ้น สัดส่วนของที่ดินประกอบเกษตรกรรมต่อคนลดลง การทำนา

ของเกษตรกรก็เปลี่ยนไปเช่นเดียวกับพื้นที่อื่น ๆ กล่าวคือ มีการใช้เครื่องจักร เครื่องทุ่นแรง และระบบการจ้างแรงงาน เช่น จ้างไถ จ้างหว่าน ซื้อพันธุ์ข้าวมาปลูก ใช้ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย ก่อให้เกิดต้นทุนสูง ผลผลิตที่ขายได้ไม่คุ้มกับต้นทุน ทำให้เกษตรกรส่วนหนึ่งต้องหันมาทำอาชีพ จักสานเป็นอาชีพเสริมเพื่อหารายได้ชดเชยรายได้ภาคเกษตรกรรมที่ลดลง

การจักสานไม้ไผ่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีพในอดีตได้เปลี่ยนแปลงเป็นการจักสานไม้ไผ่เพื่อเป็นเครื่องประดับ โดยมีพัฒนาการต่อเนื่องมาเรื่อย ๆ จากการใช้ตอกเส้นใหญ่ สานลวดลายหยาบ ๆ เป็นการใช้ตอกเส้นเล็ก ๆ สานลวดลายที่ละเอียดมากขึ้น รวมกับเครื่อง จักสานที่ทำก็เปลี่ยนแปลงรูปแบบให้ทันตามความต้องการของตลาดอยู่ตลอดเวลา

1.10.4 การรวมกลุ่มอาชีพของชุมชน

อาชีพจักสานในตำบลบางเจ้าฉ่าได้มีพัฒนาการขึ้นตามลำดับ ให้มีผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายในท้องถิ่นและตลาดทั่วไปอยู่เสมอ จนในระหว่างปี พ.ศ. 2515-2518 ทางพัฒนาชุมชน มีนโยบายในการรวบรวมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เพื่อให้เกิดกระบวนการกลุ่มขึ้นตามแนวทางของทางราชการ กลุ่มอาชีพจักสานไม้ไผ่ตำบลบางเจ้าฉ่าก็ได้ถูกกำหนดให้เป็นตำบลนำร่อง โดยทางราชการได้รวบรวมคนที่มีพื้นฐานการจักสานมารวมกลุ่ม มีการอบรมพัฒนารูปแบบการดำเนินงาน

นายสุรินทร์ นิลเลิศ กำนันตำบลบางเจ้าฉ่า กล่าวว่า “การรวมกลุ่มในครั้งนั้นเป็นการรวมกลุ่มที่ไม่ได้เกิดขึ้นโดยจิตสำนึกว่าจะต้องรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ปัญหาาร่วมกัน หรือให้เกิดพลังความเข้มแข็งในการต่อรอง แต่เป็นกลุ่มที่เกิดจากการชี้แนะของข้าราชการว่า เมื่อรวมกลุ่มแล้วจะได้รับการสนับสนุนหรือการช่วยเหลือ เป็นการรวมกันเพื่อรับผลประโยชน์จากภาครัฐหรือข้าราชการทำให้กลุ่มในครั้งนั้นไม่แข็งแรงอยู่ในสภาพล้มลุกคลุกคลาน”

จากการถูกประกาศเป็นตำบลนำร่องการพัฒนาอาชีพจึงมีคนมาศึกษาดูงานเป็นประจำ และมีเสียงสะท้อนว่า ตำบลบางเจ้าฉ่าที่ทางราชการประชาสัมพันธ์ว่าเป็นกลุ่มอาชีพด้านการจักสาน แต่เมื่อเข้าไปดูจริง ๆ แล้ว พบว่า ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างจำหน่าย ซึ่งเป็นเรื่องไม่ถูกต้อง ถือว่าเป็นกลุ่มไม่จริง ไม่เป็นรูปธรรม ดังนั้นในปี พ.ศ. 2537 นายสุรินทร์ นิลเลิศ กำนันตำบลบางเจ้าฉ่าจึงได้ร่วมกับผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนก่อตั้งกลุ่มขึ้นใหม่ ชื่อ “กลุ่มจักสานตำบลบางเจ้าฉ่า” โดยใช้พื้นที่ศูนย์ฝึกอาชีพซึ่งเป็นอาคารไม้ที่ทางพัฒนาชุมชนสร้างให้ และมีการดำเนินกิจกรรมในรูปของกลุ่มที่เป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น

การรวมกลุ่มอาชีพได้ดำเนินมาจนถึงปี พ.ศ. 2538-2540 เกิดวิกฤติเศรษฐกิจผลิตภัณฑ์ส่งไปจำหน่ายได้น้อย ทางกลุ่มจึงรวมกันเสนอโครงการขอรับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ในเรื่องของการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น การเสริมสร้างรายได้ เศรษฐกิจชุมชน ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ 5 แสนบาท นำมาปรับปรุงอาคารจัดแสดงงานจักสาน ที่เกี่ยวข้องกับไม้ไผ่ เรียกศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญา การจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่หรือ

พิพิธภัณฑสถานไม่ไผ่ ประกอบกับช่วงเวลานั้นรัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณลงสู่ชุมชนเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ (มียาชาวา) โดยให้ชุมชนบริหารจัดการเอง สมาชิกจึงนำเงินดังกล่าวจำนวน 1 แสนบาท มาเป็นทุนหมุนเวียน เพื่อรับซื้อผลิตภัณฑ์จากสมาชิกเพื่อจำหน่ายต่อ ส่งผลให้การดำเนินงานของกลุ่มเกิดการขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ เริ่มจากมีสมาชิก 10 คนเศษ เพิ่มขึ้นในปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 300 คน

1.10.5 การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของอาชีพจักสาน

เครื่องจักสานในปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีตโดยสิ้นเชิง ในอดีตเครื่องจักสานไม่ไผ่ ถูกทำขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน จักสานกันเพื่อใช้เองในครัวเรือน อาจมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนบ้างแต่อยู่ในวงแคบ ดังนั้นรูปแบบของเครื่องจักสานจึงเน้นประโยชน์ใช้สอยและความแข็งแรงทนทานเป็นสำคัญ แต่เครื่องจักสานในปัจจุบันถือเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อการจำหน่าย จึงเน้นความสวยงามมากกว่าประโยชน์ใช้สอย เครื่องจักสานบางชนิด เช่น กระเป๋าทอ เป็นเสมือนเครื่องประดับ หรือ กระบุง ป่าน้ำชา ซึ่งถือเป็นเครื่องใช้ทั้งเครื่องประดับบ้าน จึงเน้นความประณีตสวยงามเป็นสำคัญ ดังนั้นเมื่อวัตถุประสงค์การจักสานเปลี่ยนไปดังกล่าวข้างต้น จึงทำให้เกิดการพัฒนากระบวนการจัดการอาชีพจักสานขึ้น

การจักสานเพื่อเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ แต่เดิมไม่เน้นความสวยงามมากนัก กระบวนการผลิตจึงให้ฝีมือคนคนเดียวทำตลอดชิ้นงานจนเสร็จ แต่กระบวนการผลิตในปัจจุบันเป็น ความละเอียดอ่อนสวยงามดูมีคุณค่า การทำงานจึงต้องใช้ผู้ที่มีความถนัดต่างกัน เช่น การทำกระเป๋าทอ หรือกระบุงป่าน้ำชา สมาชิกกลุ่มจะแบ่งงานกันทำเป็น 2 ช่วง กล่าวคือ สมาชิกที่มีความถนัดในงานจักสานจะสานขึ้นรูปจนแล้วเสร็จและส่งต่อให้สมาชิกที่มีความถนัดในการ बुผ้าแพรว ทำการบุและตกแต่งรายละเอียดเป็นขั้นตอนสุดท้ายก่อนการส่งเข้าสู่กระบวนการจำหน่ายต่อไป

การพัฒนากระบวนการจัดการเครื่องจักสานของกลุ่มจักสานบางเจ้าฉ่า นอกจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์แล้วยังมีการพัฒนากระบวนการจำหน่ายสินค้าให้เป็นระบบขึ้น กล่าวคือ เมื่อสมาชิกทำผลิตภัณฑ์ได้ชิ้นหนึ่ง ก็จะนำไปส่งให้กับคณะกรรมการที่รับผิดชอบ ทางคณะกรรมการจะออกไปเสร็จรับของแล้วจ่ายเงินให้ตามราคาที่ตกลงกันไว้ และลงทะเบียนคุมสินค้า จากนั้นคณะกรรมการจะนำสินค้าที่รับซื้อจากสมาชิกจะบวกราคาเพิ่มเป็นกำไรตามประเภทของชิ้นงาน เพื่อนำเงินส่วนต่างดังกล่าวมาเป็นค่าดำเนินการบริหารจัดการกลุ่ม จะกำหนดโดยสมาชิกเอง ซึ่งโดยลักษณะของการจักสานนั้นถือเป็นงานหัตถกรรม แม้งานจะมีรูปแบบที่เหมือนกัน แต่ฝีมือและความประณีตในการทำงานของสมาชิกจะต่างกัน ย่อมจะทำให้ราคาต่างกันด้วย ซึ่งสมาชิกทุกคนจะเข้าใจในเรื่องนั้น จึงไม่มีปัญหาในการตีราคา

1.10.6 การพัฒนารูปแบบเครื่องจักสานของชุมชน

การพัฒนารูปแบบเครื่องจักสานของชุมชนจะมีการพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ตามความต้องการของตลาด ทั้งนี้เพราะชุมชนเห็นว่าหากไม่มีการพัฒนาหรือปรับเปลี่ยนรูปแบบแล้วผลิตภัณฑ์จะเต็มตลาด เนื่องจากสินค้าเครื่องจักสานต่างจากสินค้าประเภทของบริโภคที่ซื้อมาแล้วบริโภคหมดไป แต่เครื่องจักสานแต่ละชิ้นมีอายุการใช้งานได้ถึง 5-10 ปี ดังนั้นจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือพัฒนาฝีมือขึ้นเรื่อย ๆ

การพัฒนารูปแบบเครื่องจักสานของชุมชนนั้นมีที่มาจาก 2 ส่วนด้วยกันคือ เกิดจากการส่งเสริมของหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม พาณิชย์จังหวัด สหกรณ์จังหวัด ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ฯลฯ และจากตัวสมาชิกเองที่เกิดการเรียนรู้พัฒนารูปแบบเครื่องจักสานของตนเอง เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของตลาด

นายสนธิ เขียวหวาน สมาชิกของกลุ่ม ได้ให้ความเห็นว่า “ผลิตภัณฑ์ของเราต้องพัฒนาไปให้เหมาะสมกับยุคสมัย แต่ก่อนเราเคยทำกระบุงหาบข้าว เดียวนี้ไม่นิยมแล้ว เราก็ประยุกต์มาเป็นกระบุงเล็ก กระบุงของขวัญ หรือกระบุงป่าน้ำชา สอดลายสอดสี เพื่อความประณีตขึ้น ก็จะเป็นของที่ระลึก ของขวัญ หรือการใช้ประโยชน์ที่หลากหลายขึ้น โดยเฉพาะปัจจุบันทางกลุ่มได้พัฒนาให้ทันสมัยตามความต้องการของผู้ใช้โดยเฉพาะกระเป๋าถือสภาพสตรี ซึ่งขายดีมากออกไม่ทัน”

อย่างไรก็ตาม งานจักสานของชุมชนบางเจ้าฉ่าส่วนใหญ่จะแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบด้วยกันคือ ผลิตภัณฑ์สำหรับการใช้สอยในครัวเรือน เช่น กระบุง ตะกร้า กระจาด และอีกหลายรูปแบบที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนอีกประเภทหนึ่งคือสินค้าที่สอดคล้องกับยุคสมัย และคนชั้นกลาง ได้แก่กระเป๋าถือสตรีและกระบุงป่าน้ำชา ซึ่งกำลังเป็นที่นิยม

1.10.7 ปัญหาอุปสรรคในการทำงานจักสาน

กลุ่มจักสานตำบลบางเจ้าฉ่า ถึงแม้จะดำเนินงานมาด้วยดี สามารถมองเห็นภาพความสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรมก็ตาม แต่ภายในการบริหารจัดการก็ยังมีปัญหาและอุปสรรคอยู่หลายด้าน ได้แก่

1.10.7.1 ด้านวัตถุดิบในการผลิต ต้องใช้ไม้ไผ่และหวายในอัตราส่วน 80 : 20 เดิมใช้ไม้ไผ่สีสุกซึ่งเป็นไม้พื้นบ้านที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นไม้ไผ่ที่มีคุณสมบัติเหนียวและแข็งแรงเหมาะสมกับการจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่เป็นงานหยาบ ต้องการความแข็งแรงและคงทน เช่น การสานกระจาด แต่ผลิตภัณฑ์จักสานในปัจจุบัน เช่น การสานกระเป๋าต้องใช้ไม้ไผ่ฉนวนซึ่งเป็นไม้ที่อ่อนเหมาะสำหรับงานละเอียด และหวายซึ่งไม่มีในท้องถิ่น ซึ่งต้องสั่งซื้อจากต่างจังหวัด

1.10.7.2 ด้านกระบวนการกลุ่ม/การรวมกลุ่ม ยังเป็นปัญหาเรื่องระบบการทำงานแบบร่วมมือร่วมใจกัน ซึ่งยังมีสมาชิกในหมู่บ้านบางคนยังต้องการทำงานแบบไม่รวมกลุ่มเพราะต้องการมีรายได้มาก ๆ จึงต้องหาวิธีการบริหารจัดการกลุ่มให้มีความบริสุทธิ์และยุติธรรมไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน

1.10.7.3 ด้านการสืบทอด เนื่องจากสภาพปัจจุบัน เด็กและเยาวชนต้องไปเรียนหนังสือ ทำให้ห่างเหินจากการทำจักสาน รวมทั้งรับสื่อ, ข่าวสารและความบันเทิงต่าง ๆ อันอาจทำให้เด็กและเยาวชนขาดการซึมซับการจักสานจากครอบครัวตั้งแต่วัยเด็กจะคงมีก็แต่คนในวัยกลางคนและผู้สูงอายุที่จะสืบทอดการจักสาน

1.10.7.4 ด้านการตลาด ปัจจุบันสื่อเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสารมีความเจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะระบบ Internet ซึ่งคนในชุมชนยังขาดความรู้ขั้นพื้นฐานการสร้างเว็บไซต์ และการติดต่อสื่อสารการสั่งซื้อสินค้า หรือผลิตภัณฑ์ทาง Internet การตลาดทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งยังคงต้องพึ่งพาคนกลาง จึงยังเป็นจุดอ่อนในการส่งออกโดยตรง

1.10.8 แผนงานในอนาคตในด้านการจักสาน

ชุมชนบางเจ้าฉ่าได้มีการศึกษาจุดอ่อนจุดแข็งของตนและได้กำหนดแผนงานในอนาคตที่จะช่วยส่งเสริมกิจกรรมด้านการจักสานได้ดังนี้

1.10.8.1 ศึกษาและเรียนรู้ความต้องการภายนอกตลาดหรือผู้บริโภคมีความต้องการงานจักสานในลักษณะใด

1.10.8.2 ชาวบ้านและกลุ่มจักสานตำบลบางเจ้าฉ่า ต้องพัฒนาตนเอง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในทักษะอาชีพ โดยการประสานงานกับหน่วยงานราชการ เพื่อให้เกิดความร่วมมือและพัฒนาด้านรูปแบบ/ออกแบบการผลิต และการตลาด

1.10.8.3 ปลุกกระแสเรื่องหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) เพื่อจุดประกายให้ชาวบ้านตื่นตัว และสร้างวัฒนธรรมภูมิปัญญาให้เกิดขึ้น โดยใช้กระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมดั้งเดิมจากภูมิปัญญามาสร้างและพัฒนาอาชีพในรูปแบบใหม่อย่างต่อเนื่อง

1.10.8.4 พัฒนากิจกรรมใหม่ให้เกิดขึ้น เพื่อเป็นการเสริมให้การจักสานคงอยู่ ซึ่งในการทำอะไรเพียงด้านเดียวไปไม่รอด ทำอย่างไรให้เกิดเครือข่าย โดยใช้แผนการคิดให้เกิดทางเดินหรือทางเลือกในกิจกรรมโดยรูปแบบต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เช่นส่งเสริมให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร กิจกรรมโฮมสเตย์ เป็นต้น

ตอนที่ 2 ผลของการศึกษารูปแบบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการศึกษาเพื่อจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสังเกตการณ์ (Observation) อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่คัดเลือกไว้จำนวน 10 คน ซึ่งเป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จในการต่อสู้แก้ไขปัญหาการประกอบอาชีพจักสาน เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับหรือได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่น ๆ ในชุมชนหรือมีผลงานได้รับการคัดเลือกให้เป็นสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จังหวัดอ่างทอง หรือได้รับรางวัลอื่น ๆ และมีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพจักสานมาไม่น้อยกว่า 15 ปี เพื่อนำมาถ่ายทอดภูมิปัญญาในเรื่องค่านิยมของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสาน และประเมินความเป็นไปได้ โดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อนำข้อสรุปมาจัดและพัฒนาารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ข้อมูลส่วนบุคคลของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน

การศึกษาชีวิตและการทำงาน

1.1 นางเรณู ทองงาม

นางเรณู ทองงาม เกิดเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2500 ที่จังหวัดอ่างทอง ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 10 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง สมรสกับนายชัยณรงค์ ทองงาม มีบุตร 2 คน หญิง 1 คน ชาย 1 คน จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดยางทอง เรียนรู้ด้านการจักสานจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ที่อยู่ด้วยกันตั้งแต่ ยังเรียนหนังสือ อายุประมาณ 11 ปี เมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก็ออกมาช่วยพ่อแม่ทำนา สลับกับการทำงานจักสาน ในเบื้องต้นงานจักสานที่ทำส่วนมากไว้ใช้ในครัวเรือน ในการดำรงชีวิตประจำวัน และการประกอบอาชีพ นำไปขายที่ตลาดนัดวัดไชโยวรวิหาร เมื่อ 20 ปีที่ผ่านมา เช่น ทำกระบุงหว้านข้าว กระจาด ตะข่อง ป้านน้ำชา เป็นต้น เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในด้านการจักสาน โดยอนุรักษ์และพัฒนาารูปแบบลวดลายให้สวยงาม ทั้งแบบดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และประยุกต์เป็นแบบสมัยนิยม นำผลงานส่งเข้าประกวดได้รับรางวัลเกือบทุกครั้ง เป็นผู้นำความรู้ด้านการจักสานที่ตนเองศึกษาค้นคว้าไปเผยแพร่ โดยการสอนและถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้เรียนรู้ เช่น สอน และถ่ายทอดให้กับสมาชิกกลุ่มจักสาน นักเรียนโรงเรียนวัดเทวราช นักศึกษาวิทยาลัยการอาชีพโพธิ์ทอง และจังหวัดอื่น ๆ เช่น พระนครศรีอยุธยา และได้ไปเผยแพร่งานจักสานที่ต่างประเทศ ได้แก่ ประเทศญี่ปุ่น สาธารณรัฐอาหรับ มีเรต ออสเตรเลีย เป็นผู้เข้าร่วมกลุ่มโดยการนำของพัฒนาชุมชน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 ในเบื้องต้นมีสมาชิกกลุ่มรวม 10 คน ในปี พ.ศ. 2545 รวมเป็นกลุ่มสตรีสหกรณ์ มีสมาชิกประมาณ 70 คน และปัจจุบันเป็นประธานกลุ่มสตรีสหกรณ์

นางเรณู เป็นผู้ที่มีความอดุสาหะ รักในการเรียนรู้และพัฒนาชิ้นงาน ช่างสังเกต มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ นอกเหนือจากการศึกษางานตามแบบอย่างของบรรพบุรุษ และยังพัฒนา รูปแบบของผลิตภัณฑ์จักสานให้เป็นไปตามความต้องการของตลาดที่มีความปราณีตสวยงามเหมาะสมกับการใช้งานมาเป็นจักสานกระเป๋าสตางค์ ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมและขยายตลาดจากชุมชนไปสู่ตลาดภายในประเทศ และต่างประเทศ

ผลงานดีเด่นที่ได้รับรางวัลได้แก่

- เป็นวิทยากรฝึกอบรมอาชีพจักสานไม้ไผ่ จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (ปี 2542)
- รางวัลชนะเลิศที่ 1 ประกวดผลิตภัณฑ์งานจักสาน จากวิทยาลัยการอาชีพ โพธิ์ทอง (ปี 2542)
- รางวัลชนะเลิศที่ 1 ประเภทตะกร้าหวี จากกรมการส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม (ปี 2543)
- รางวัลชนะเลิศที่ 1 หัตถศิลป์อ่างทอง 44 ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ จากจังหวัดอ่างทอง (ปี 2544)
- รางวัลผลิตภัณฑ์ จักสานไม้ไผ่ (กระเป๋าสตางค์) ผลิตภัณฑ์ดีเด่นระดับ 5 ดาว ภาคกลาง ปี 2546 โครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
- รางวัลผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ (กระเป๋าสตางค์ไม้ไผ่ ทรงรีรูปไข่) ผลิตภัณฑ์ดีเด่นระดับ 4 ดาว ปี 2547 โครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์
- รางวัล SMART OTOP กลุ่มผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานไม้ไผ่และหวาย (ปี 2547) โครงการยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จังหวัดปทุมธานี
- รางวัลชนะเลิศที่ 1 หัตถศิลป์อ่างทอง 49 ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ จากจังหวัดอ่างทอง (ปี 2549)

1.2 นางเฟื่อง สิงห์บุญ

นางเฟื่อง สิงห์บุญ อายุ 63 ปี ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 57 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง สมรสกับนายอุดม สิงห์บุญ มีบุตร 5 คน หญิง 4 คน ชาย 1 คน จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดสามประชุม เรียนรู้ด้านการจักสานจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ที่อยู่ด้วยกัน เริ่มทำการจักสานตั้งแต่จำความได้ถึง ปัจจุบันประมาณ 50 กว่าปีแล้ว เดิมประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก และเลิกจากการทำนามากว่า 30 ปี เนื่องจากไม่คุ้มทุน จึงเปลี่ยนมาทำการจักสานเป็นอาชีพหลัก มีประสบการณ์การทำจักสานตั้งแต่ยังเด็ก ช่วยพ่อแม่ทำเพื่อไว้ใช้งานในชีวิตประจำวัน และนำไปขายที่ตลาดนัดวัดไชโย วรวิหาร เช่น ทำกระบุง ตะกร้า กระจาด และเป็นผู้ที่ประดิษฐ์กระบุง และกระเป๋าสตางค์ขนาดใหญ่ ที่แสดงไว้ในชุมชนบางเจ้าฉ่า และนำออกแสดงตามที่จัดงานและนิทรรศการด้วย เป็น

ผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีฝีมือประณีต เรียบร้อย และพัฒนาผลผลิตด้านการจักสาน จากเดิมเคยสานกระบุง กระจาด ปัจจุบันหันมาสร้างรูปแบบใหม่เป็นตามความต้องการและสมัยนิยม เช่น กระเป๋าดูสตรี ป้าน้ำชา เป็นสมาชิกกลุ่มจักสานตำบลบางเจ้าฉ่าที่เข้าร่วมกลุ่มตั้งแต่ในระยะก่อตั้งรวมกลุ่มใหม่ ๆ ประมาณ พ.ศ. 2515 ซึ่งมีสมาชิกประมาณ 10-15 คน โดยภาครัฐ ได้แก่ พัฒนาชุมชนจังหวัด อุทสาหกรรมจังหวัด และพาณิชย์จังหวัด และปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 300 คน ผลงานดีเด่นที่ได้รับรางวัล ได้แก่

- รางวัลชนะเลิศที่ 1 ประเภทสานหวายย้อมสีกระเช้า จากศูนย์ศิลปาชีพบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ปี 2531)

- รางวัลชนะเลิศที่ 1 ประเภทผ้าชีแบบตระแกรง การประกวดหัตถศิลป์อ่างทอง 42 ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ จากจังหวัดอ่างทอง (ปี 2542)

- รางวัลชนะเลิศที่ 1 ประเภทกระบุง การประกวดหัตถศิลป์อ่างทอง 42 ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ จากจังหวัดอ่างทอง (ปี 2542)

1.3 นางสาวฝน ทองงาม

นางสาวฝน ทองงาม อายุ 43 ปี ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 36 หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง สมรสกับนายสุรินทร์ ทองงาม มีบุตรชาย 2 คน จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ม.ศ.3) ที่โรงเรียนโพธิ์ทอง “จินตามณี” เรียนรู้การจักสานจากพ่อแม่ ตั้งแต่อายุ 5 ปี เริ่มทำการจักสานโดยช่วยพ่อแม่ทำเป็นอาชีพเสริม โดยได้รายได้ไว้เป็นค่าขนม ปัจจุบันประกอบอาชีพจักสานเป็นอาชีพหลัก และทำนาเป็นอาชีพเสริม เพราะการจักสานสร้างรายได้ให้มากกว่าการทำนา (การจักสานมีรายได้เดือนละประมาณ 3-5 หมื่นบาทต่อเดือน ขึ้นอยู่กับการสั่งซื้อทั้งในและต่างประเทศ) งานจักสานชิ้นแรกที่เริ่มต้นคือ การจักสานกระบุง และทำการจักสานอย่างจริงจัง เมื่อประมาณ ปี 2534 รวมประมาณ 15 ปีเศษ งานจักสานที่ทำปัจจุบันคือ ผลิตภัณฑ์กระเป๋าสุภาพสตรีรูปแบบต่าง ๆ ตามการสั่งซื้อ ใช้เวลาในการจักสานวันละประมาณ 8 ชั่วโมงโดยเฉลี่ย ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาตลาดและต้องมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ให้เป็นไปตามความต้องการและสมัยนิยม (ตามรายการสั่งซื้อ) ปัจจุบันเป็นสมาชิกกลุ่มจักสานตำบลบางเจ้าฉ่า และเป็นหัวหน้ากลุ่มเครือข่าย ซึ่งการรวมกลุ่มส่งผลให้มีตลาด มีการต่อรองราคาผลผลิต และไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ

ผลงานดีเด่นที่ได้รับรางวัล ได้แก่

- รางวัลชนะเลิศ ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ประเภทกระเป๋า ผลิตภัณฑ์ดีเด่นระดับ 4 ดาว ภาคกลาง ปี 2546 ตามโครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)

- รางวัลในนามของศูนย์กลางชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า ได้แก่ รางวัลชมเชย ประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือน จากศูนย์ศิลปาชีพบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และรางวัลชนะเลิศที่ 1 ประเภทเครื่องใช้ครัวเรือน จากงานกาชาดจังหวัดอ่างทอง

1.4 นางสาวยุพา เนียมสงค์

นางสาวยุพา เนียมสงค์ เกิดวันพุธ ปีกุน พ.ศ. 2502 ที่จังหวัดอ่างทอง เป็นโสด อยู่กับแม่และพี่น้อง ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดยางทอง เรียนรู้ด้านการจักสานจากปู่ยา ตายาย พ่อแม่ และพี่ เริ่มทำการจักสานตั้งแต่เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในช่วงแรกเห็นการจักสานกระบุงจากพ่อแม่ ซึ่งสานไว้หว่านข้าว และฝึกทำมาจนชำนาญ ปัจจุบันประกอบอาชีพ จักสานเป็นอาชีพหลักและการทำงานเป็นอาชีพรอง เพราะการทำจักสานสร้างรายได้ให้มาก นำความรู้ที่ตนศึกษาค้นคว้า และได้จากการสอนจากพี่เรณู ทองงาม รวมทั้งลักจำจากที่อื่น มาพัฒนาลายจักสานรูปแบบและผลิตภัณฑ์ใหม่ เช่น กระเป๋าถือสตรี ให้เป็นไปตามความต้องการของตลาดและแกะลายตามต้นแบบที่สั่งซื้อ ตลอดจนได้สืบทอดให้ลูกหลาน โดยสอนและถ่ายทอดให้กับนักศึกษาของวิทยาลัยการอาชีพโพธิ์ทอง เป็นวิทยากรให้กับส่วนราชการต่าง ๆ เช่น พัฒนาชุมชนจังหวัดอ่างทอง จังหวัดร้อยเอ็ด และศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดอ่างทอง เป็นสมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์ ซึ่งมีสมาชิกประมาณ 70 คน โดยช่วยบริหารงานกลุ่มที่นางเรณู ทองงาม พี่สาวเป็นประธาน ผลผลิตที่ทำจากการจักสานจะส่งให้กลุ่มสตรีสหกรณ์ตามที่มีผู้สั่งซื้อทั้งในประเทศและส่งออกต่างประเทศ ได้แก่ ญี่ปุ่น เกาหลี และอังกฤษ

ผลงานดีเด่นที่ได้รับรางวัล ได้แก่

- รางวัลชนะเลิศที่ 1 ประเภทป้าน้ำชา จากงานกาชาดจังหวัดอ่างทอง
- เป็นวิทยากรฝึกอบรมอาชีพจักสานไม้ไผ่ ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
- รางวัลที่ 2 ยอดฝีมือหัตถกรรมอ่างทอง ประเภทจักสานไม้ไผ่ จากจังหวัดอ่างทอง (งานอู่ข้าว อู่น้ำและกาชาดจังหวัดอ่างทองปี 2536)
- รางวัลที่ 1 ยอดฝีมือหัตถกรรมอ่างทอง จากสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดอ่างทอง (งานฉลองหลักเมืองและงานกาชาดจังหวัดอ่างทอง ปี 2534)
- เป็นวิทยากรอบรมเพิ่มประสิทธิภาพอาสาพัฒนาชุมชน ของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
- ผ่านการอบรมประชาชนเพื่อส่งเสริมและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดอ่างทองของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดอ่างทอง (ปี 2541)
- ได้รับรางวัลที่เป็นผู้เสียสละช่วยเหลืองานของหมู่บ้านและตำบล จากองค์การบริหารส่วนตำบลบางเจ้าฉ่า จังหวัดอ่างทอง
- ได้รับรางวัลที่ 2 ประกวดผลิตภัณฑ์จักสานงานเปิดศูนย์จักสานวิทยาลัยการอาชีพโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง
- เป็นวิทยากรโครงการนำร่องฝึกอาชีพเสริม ภายใต้วงศ์แม่บ้านสตรีอ่างทอง ของกระทรวงศึกษาธิการ (ปี 2542)

- ได้รับรางวัลที่ 2 ประเภทป่าน้ำชา จากงานกาชาดจังหวัดอ่างทอง (ปี 2549)

1.5 นางสาวมะลิ สิงห์โต

นางสาวมะลิ สิงห์โต เกิดเมื่อวันที่ 12 กันยายน 2504 ที่จังหวัดอ่างทอง อายุ 45 ปี เป็นโสด ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 87 หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง อาศัยอยู่กับพ่อแม่ จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดยางทอง เรียนรู้ด้านการจักสานจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เป็นผู้สอน และฝึกหัดจากต้นแบบที่พ่อแม่ทำไว้ เริ่มฝึกหัดจากการสานกระบุง โดยลักไม้ของพ่อแม่และแม่มาทำ จักเอง ก่อเอง ในตอนนั้นอายุประมาณ 13-14 ปี ถึงปัจจุบันทำมาประมาณ 31 ปี ปัจจุบันประกอบอาชีพจักสานเป็นอาชีพหลัก ทำจักสานป่าน้ำชา กระเป๋าถือสตรี กระดาษแปดมุม และกระโล่ โดยทำอยู่ที่บ้าน และส่งให้กับกลุ่มจักสานตำบลบางเจ้าฉ่า ซึ่งตนเองเป็นสมาชิก ผลงานที่ดีเด่นมีมากมาย โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์การจักสานป่าน้ำชา และกระดาษแปดมุม ซึ่งส่งประกวดในนามกลุ่มจักสานตำบลบางเจ้าฉ่า และได้รับรางวัลดีเด่น รวมทั้งเป็นวิทยากรให้กับสถานศึกษา ผู้มาศึกษาดูงาน และไปเผยแพร่งานศิลปหัตถกรรมด้านการจักสานที่ประเทศติมอร์ ในฐานะภูมิปัญญาที่เป็นผู้แทนของชุมชนบางเจ้าฉ่า

1.6 นางพนัษกรณ จิตรักษ์

นางพนัษกรณ จิตรักษ์ อายุ 50 ปี ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 42/1 หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง สมรสกับ ดต.อุบล จิตรักษ์ มีบุตรชาย 1 คน จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดยางทอง เริ่มเรียนรู้การจักสานตั้งแต่เด็กจากพ่อแม่ ประมาณ 40 ปีมาแล้ว งานจักสานที่ทำครั้งแรกคือ กระบุง เพราะเห็นพ่อแม่ทำ ก็เลยอยากรู้และสนใจที่จะทำ และอยากมีรายได้เสริม เดิมประกอบอาชีพทำนา ทำสวน เป็นอาชีพหลัก และยึดการจักสานเป็นอาชีพเสริม แต่ปัจจุบันทำอาชีพจักสานเป็นอาชีพหลัก เพราะสร้างรายได้ให้เป็นกอบเป็นกำ แรกเริ่มทำกระบุงและพัฒนาเป็นกระเป๋าสตรี เมื่อประมาณ 5-6 ที่ผ่านมาเอง เพราะเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ ปัจจุบันเป็นสมาชิกกลุ่มจักสานตำบลบางเจ้าฉ่าและเป็นหัวหน้ากลุ่มเครือข่ายซึ่งได้พัฒนาการจักสานในรูปแบบผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น กระเป๋าถือสตรีมีลายรูปสัตว์ เป็นต้น พัฒนารูปแบบและลวดลายโดยศึกษาด้วยตนเอง และเลียนแบบผู้อื่น

ผลงานดีเด่นที่ได้รับรางวัล

- รางวัลผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ (กระเป๋าสุภาพสตรี) หนึ่งผลิตภัณฑ์ดีเด่น ระดับ 5 ดาว ระดับประเทศ โครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)

1.7 นางสาวสิริศรี สิงห์

นางสาวสิริศรี สิงห์ อายุ 35 ปี เป็นโสด อาศัยอยู่กับพ่อแม่ พี่สาว และหลาน 2 คน ที่บ้านเลขที่ 57 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดอ่างทอง เรียนรู้ด้านการจักสานจากพ่อแม่ ซึ่งทำเป็นอาชีพ เริ่มต้นการจักสานจากที่แม่เป็นผู้สอนให้ตั้งแต่เด็ก และเริ่มทำเป็นอาชีพเมื่อปี 2544 โดยใช้ประสบการณ์จากการทำงานออกแบบเสื้อผ้า กับชาวต่างประเทศมาประยุกต์ใช้กับการออกแบบงานจักสาน เป็นสมาชิกกลุ่มจักสานตำบลบางเจ้าฉ่า โดยเป็นหัวหน้ากลุ่มเครือข่าย และเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ผลงานให้เป็นที่ต้องการและทันสมัยเสมอ เช่นจักสานกระเป๋าสตางค์

ผลงานดีเด่นที่ได้รับรางวัล ได้แก่ รางวัลชนะเลิศผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ ประเภทกระเป๋าสตางค์ ผลิตภัณฑ์ดีเด่นระดับ 5 ดาว ปี 2548 ตามโครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย (OTOP)

1.8 นางสาวบุญลือ ชื่นอรุณ

นางสาวบุญลือ ชื่นอรุณ อายุ 49 ปี เป็นโสด ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 102 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง อาศัยอยู่กับแม่ น้องชาย พี่สาว และหลาน 3 คน รวมสมาชิก 7 คน จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดยางทอง เรียนรู้ด้านการจักสานจากแม่ โดยช่วยแม่ทำตั้งแต่อายุประมาณ 10 ปี เริ่มจากการสานกระบุง จนปัจจุบันเปลี่ยนมาสานกระเป๋าสตางค์ ซึ่งเป็นไปตามความต้องการของตลาด เป็นสมาชิกกลุ่มจักสานตำบลบางเจ้าฉ่า ที่มีทักษะการทำงานสูง และพัฒนาผลิตภัณฑ์ เป็นผู้ที่มีความสามารถและประสบการณ์ในการทำงานจักสาน โดยเฉพาะการจักสานกระเป๋าสตางค์ ได้รับคัดเลือกให้ไปเป็นวิทยากรสอนถ่ายทอด และสาธิตอาชีพจักสานทั้งในประเทศ เช่น ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดร้อยเอ็ด และต่างประเทศ ได้แก่ ประเทศติมอร์ เป็นเวลา 1 เดือน เพื่อฝึกอาชีพเสริมให้ชาวติมอร์

ผลงานดีเด่นที่ได้รับรางวัล ได้แก่ รางวัลชนะเลิศผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ ประเภทกระเป๋าสตางค์ ผลิตภัณฑ์ดีเด่นระดับ 5 ดาว ตามโครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)

1.9 นางประไพ นาคยรรยงค์

นางประไพ นาคยรรยงค์ อายุ 51 ปี เกิดที่ตำบลลองครักษ์ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 15/1 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดท่าสามัคคี สมรสกับ นายประยูร นาคยรรยงค์ มีบุตรชาย 2 คน เริ่มเรียนรู้ด้านการจักสานตั้งแต่อายุประมาณ 11 ปี จากพ่อแม่ โดยเบื้องต้นทำกระบุงสำหรับหว่านข้าว เริ่มจากการฝึกผูกปากกระบุง ผูกกันกระบุง และหัดจักตอก ฝึกหัดจักสาน และเมื่อแต่งงานแยกมาอยู่ครอบครัว เมื่อประมาณ

ปี 2519 (30 ปีที่ผ่านมา) ก็เริ่มทำป่าน้ำชา และกระเป่าถือ เป็นอาชีพเสริมพร้อมกับการทำนา เพื่อส่งลูกเรียนหนังสือ และได้สอนและถ่ายทอดการจักสานให้กับลูกชายคนที่ 2 และผู้เรียนที่มาเรียนเป็นกลุ่มในหมู่บ้าน ซึ่งลูกชายคนที่ 2 ก็สามารถทำงานจักสานได้ดี และสามารถพัฒนารูปแบบกระเป่าถือเป็นรูปแบบฟักทองได้เป็นคนแรกของหมู่บ้านนี้ ปัจจุบันเป็นสมาชิกกลุ่มสตรี สหกรณ์ และเป็นวิทยากรสอนและถ่ายทอดให้กับผู้มาศึกษาและไปสอน เช่น จากจังหวัดยโสธร สอนและถ่ายทอดให้กับนักเรียนโรงเรียนวัดยางทอง เป็นต้น

ผลงานดีเด่นที่ได้รับรางวัลได้แก่ รางวัลชนะเลิศที่ 1 ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ จากอำเภอโพธิ์ทอง และรางวัลชนะเลิศงานฝีมือยอดเยี่ยม จากกำนันตำบลบางเจ้าฉ่า

1.10 นางสาวศรี เขียวหวาน

นางสาวศรี เขียวหวาน อายุ 70 ปี ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดยางทอง สมรสกับนายสนิท เขียวหวาน มีบุตร 3 คน เรียนรู้ด้านการจักสานจากพ่อแม่ ตั้งแต่ยังเด็กอายุประมาณ 10 ปี ถึงปัจจุบันนี้ทำการจักสานมา 60 ปี ในช่วงแรกเริ่มจักสานกระบุง ตะกร้า ซึ่งในสมัยก่อนรุ่นพ่อแม่สานไว้เพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและประกอบอาชีพเริ่มมาสานขายเมื่อ 50 ปีที่ผ่านมา คือ นำไปขายที่ตลาดนัดวัดไชโยวรวิหารในทุกวันพระ ซึ่งจะเอาไปส่งให้แม่ค้าคนกลางและได้เงินมาเพื่อซื้อข้าวและเครื่องใช้ ในช่วงแรกต่างคนต่างทำเพื่อใช้งานและนำไปขายบ้างเล็กน้อย แต่มาถึงช่วงปัจจุบันมีการรวมกลุ่มทำจักสาน และเป็นสมาชิกกลุ่มจักสานตำบลบางเจ้าฉ่าตั้งแต่เริ่มก่อตั้งเมื่อปี 2515 ปัจจุบันประกอบอาชีพจักสานเป็นอาชีพหลัก เนื่องจากไปทำนาไม่ไหวและสามารถจักสานผลิตภัณฑ์ได้ทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น กระบุง ป่าน้ำชา ตะกร้า จนมาถึงกระเป่าถือสตรีที่เป็นที่นิยมในปัจจุบัน

ผลงานดีเด่นที่ได้รับรางวัล ได้แก่ รางวัลชมเชยการประกวดหัตถกรรมจากกรุงเทพมหานคร

2. การศึกษาและจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1 ค่านิยมของการจักสาน

ค่านิยมของการจักสานของชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง พบว่า การมีค่านิยมและทัศนคติที่ดีถือเป็นส่วนสำคัญยิ่งต่อการเรียนรู้และการถ่ายทอดการจักสาน เพราะถ้าหากผู้ถ่ายทอดและผู้เรียนรู้ไม่มีความรัก ความชอบ ความผูกพัน แต่ถูกบังคับให้ทำการจักสาน เขาเหล่านั้นก็จะไม่สามารถจักสานได้ และไม่มีจิตวิญญาณที่จะฝึกฝนหรือไม่เห็นประโยชน์ของการจักสาน ซึ่งในการจักสานสมัยอดีตที่ผ่านมาผู้ที่ถ่ายทอดหรือผู้สอน และผู้ที่เรียนรู้หรือผู้รับการถ่ายทอด มักจะซึมซับผ่านมาสายเลือด คือ เห็นตัวแบบหรือต้นแบบจากครอบครัว ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ซึ่งทำการจักสานจากการนำผลผลิตมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งจะมองเห็นประโยชน์ เห็นคุณค่า และเกิดความรัก

ความชอบที่จะทำโดยไม่ต้องมีใครบังคับ จนเกิดเป็นค่านิยม มีทัศนคติที่ดีต่อการจักสาน ซึ่งค่านิยมของการจักสานจะประกอบไปด้วย

2.1.1 การมีความรัก ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความมุ่งมั่นและความห่วงหาอาทรต่องานจักสาน

2.1.2 การทำให้เกิดทัศนคติที่ดี ความเชื่อและความรู้สึกในเชิงบวกต่อการจักสาน

2.1.3 การมีทักษะความรู้และความชำนาญ รวมทั้งประสบการณ์ในงานจักสาน

2.1.4 การเป็นต้นแบบที่ดีและมีความต้องการที่จะถ่ายทอดงานจักสาน

2.1.5 การเสริมสร้างให้เกิดความรู้ ความเห็นและการสร้างแรงจูงใจต่องานจักสาน

2.1.6 การมีความภาคภูมิใจ และพึงพอใจต่องานจักสาน

2.1.7 การมองเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการจักสาน

2.2 องค์ความรู้ด้านการจักสาน

องค์ความรู้ด้านการจักสานของชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง มีดังต่อไปนี้

2.2.1 ประเภทของเครื่องจักสาน แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

2.1.1.1 ภาชนะที่ใช้ในครัวเรือน เช่น กระบุง ตะกร้า กระเป่า ป่าน น้ำชา กระดัง กระจาด เป็นต้น

2.1.1.2 เครื่องมือที่ใช้จับสัตว์/ขังสัตว์ และอื่น ๆ เช่น สุ่มปลา สุ่มไก่ เป็นต้น

2.2.2 วัตถุดิบที่ใช้การจักสาน ได้แก่

2.2.2.1 ไม้ไผ่ ไม้ไผ่ที่ใช้ในการจักสานในสมัยก่อนจะใช้ไม้ไผ่สีสุกที่มีปลอกอยู่ในท้องถิ่นแต่ในปัจจุบันไม้ไผ่มีน้อยลงประกอบกับการพัฒนารูปแบบจากผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น กระบุง ตะกร้า มาเป็นกระเป๋าถือที่ใช้เป็นเครื่องใช้และเครื่องประดับที่นำมาใช้สอยให้เหมาะสมตามยุคสมัย และได้้นำไม้ไผ่หวลมาใช้ทำผลิตภัณฑ์ซึ่งเป็นไม้ไผ่ที่มีปล้องยาว ไม่สามารถปลอกได้ในท้องถิ่น ต้องสั่งซื้อมาจากอำเภอพนสนธิคม จังหวัดชลบุรี อันมีแหล่งที่ปลอกในจังหวัดปราจีนบุรี และจันทบุรี ไม้ไผ่ดังกล่าวต้องเลือกไม้ไผ่ที่มีปล้องยาว และเป็นไม้ที่อายุประมาณ 1 ปีครึ่ง ถึง 4 ปี ซึ่งเนื้อไม้จะมีความเหนียวกำลังดี ไม่แฉะหรืออ่อนเกินไป และต้องเลือกที่ไม่มีตัวแมลงไซ โดยในการจักสานจะใช้ไม้ไผ่ 2 ชนิด คือ

1) ไม้ไผ่สีสุก เป็นไม้ที่พบมากในเขตภาคกลางและภาคใต้ มีลำต้นสูง เนื้อแน่น เมื่อโตเต็มที่จะมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 7-10 เซนติเมตร เมื่อผิวไม้แก่จะเรียกว่า “ผิวมันปู” เนื้อไม้ทนทาน ไม่ผุง่าย เป็นที่นิยมนำมาทำหัตถกรรมต่าง ๆ จะมีปล้องสั้น ถ้าจักไปถูกข้อก็จะหัก เหมาะกับการทำงานในแนวตั้ง หรือเป็นตอกตะแคง และใช้กับงานหยาบ เช่น ตะกร้า กระจาด เป็นต้น

2) ไม้ไผ่ทอ เป็นไม้ไผ่ที่มีปล้องยาว ใช้กับงานจักสานใน แนวนอน เพราะไม่ต้องการลอยต่อ เหมาะกับงานที่ต้องการความละเอียด เช่น กระเป๋า และ ป้าน้ำชา เป็นต้น

2.2.2.2 หวาย จะใช้เป็นส่วนเครื่องประกอบ เช่น ทำขอบปาก ฝาปิด หูหิ้ว และส่วนฐานของงานจักสานต่าง ๆ ซึ่งในการจักสานจะใช้หวาย 2 ชนิด คือ

1) หวายหอม เป็นหวายที่ใช้ทำขอบปาก สามารถจักเป็น เส้นเล็กได้ มีความเหนียว มีราคาแพง

2) หวายนิ่ม เป็นหวายที่ใช้ทำหูและกัน ซึ่งจักเส้นเล็กไป ได้เป็นขน ราคาถูกคุณภาพไม่ดึ้นัก

2.2.3 เครื่องมือ / อุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสาน

2.2.3.1 มีด ใช้สำหรับตัดและผ่าใช้มีดที่มีสันหนา เช่น มีดโต้ (มีด อีโต้) และสำหรับการจักตอก หรือเหลาหวาย เหลาเส้น ใช้มีดตอกซึ่งมีปลายแหลม ปลายและ ด้ามงอ ส่วนตัวมีดจะสั้นกว่าด้าม

2.2.3.2 เลื่อย ใช้สำหรับเลื่อยตัดลำต้นไม้ไผ่

2.2.3.3 ค้อน ใช้สำหรับตอกตีตะปูเข็ม

2.2.3.4 เหล็กหมาด ใช้สำหรับเจาะรูช่วยนำทางสอดเส้นวัสดุ และ ใช้จัดเส้นวัสดุกรณีที่สอดผิด หรือปรับให้เรียบกลมกลิ้ง หรือเมื่อต้องการถักพันและผูก

2.2.3.5 ตลับเมตร ใช้สำหรับวัดขนาดไม้

2.2.3.6 ไม้บรรทัด ใช้สำหรับวัดหรือขีดเส้น

2.2.3.7 กาว ใช้กาวน้ำแบบใส และกาวตราช้าง สำหรับทาสีผิววัสดุ

2.2.3.8 กรรไกร ใช้ตัดไม้ไผ่หรือหวายให้มีขนาดตามที่ต้องการ และ ใช้ตัดสิ่งของประกอบอื่น ๆ

2.2.3.9 ถังน้ำใช้สำหรับใส่น้ำเพื่อประพรมไม้ไผ่หรือหวายให้นิ่ม สาน ง่าย ไม่กรอบหัก

2.2.3.10 แบบหุ่นขนาดต่าง ๆ หรือลอง ใช้สำหรับวัดสัดส่วนให้ เท่ากันและสวยงาม เวลาขึ้นโครงผลิตภัณฑ์จนแล้วเสร็จ

2.2.3.11 ตะปู ใช้สำหรับตอกผลิตภัณฑ์

2.2.3.12 ชักเลียด ใช้ชักหวายและไม้ไผ่ให้เส้นเท่ากันหรือขนาดเสมอ กัน และใช้ครูดผิวของวัสดุให้เรียบ

2.2.3.13 ดินสอหรือปากกา ใช้สำหรับขีด หรือทำเครื่องหมาย

2.2.3.14 ลวด ใช้สำหรับผูกผลิตภัณฑ์ และทำหนู

2.2.3.15 เขียง ใช้สำหรับรองการตัดไม้หรือหวาย

2.2.3.16 ที่ตัดเล็บ ใช้ตัดเศษไม้ไผ่หรือหวาย

2.2.3.17 ไฟแช็ค ใช้ติดไฟในการย้อมสีดอก

2.2.3.18 ฟางแห้ง ใช้สำหรับเผาผลาญควันผลิตภัณฑ์

2.2.3.19 หม้อ/กะละมังต้มน้ำ ใช้ต้มน้ำเพื่อย้อมสีดอก

2.2.3.20 แป้นดอกก้นกระเป๋ ใช้สำหรับลองดอกก้นกระเป๋

2.2.3.21 หนัวยาง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ยางเอ็น ใช้สำหรับรัดก้นกระเป๋ให้ติดกับแบบกระเป๋หรือลองเพื่อให้อยู่แนบ

2.2.4 ลายสานที่ใช้การจักสานไม้ไผ่

2.2.4.1 ลายสานที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม คือ ลายสอง (มีดี) ซึ่งใช้สานกระบุง และลายขัด ในปัจจุบันได้พัฒนารูปแบบและลวดลายอย่างต่อเนื่อง ไปสู่ลายสานที่เป็นเอกลักษณ์ในปัจจุบันคือลายสอง ขัดกละสีหรือสลัสี (ลาย 4 เส้น, ลาย 5 เส้น, ลาย 6 เส้น, ลาย 7 เส้น, ลาย 8 เส้น, ลาย 9 เส้น) ซึ่งใช้กับการสานลายกระเป๋

2.2.4.2 ลายสานที่ใช้ในการจักสานในปัจจุบัน ซึ่งพัฒนาจากลายสานเดิม (ขึ้นอยู่กับความต้องการของลูกค้า และการพัฒนาลายสานแบบต่าง ๆ ตามความนิยม) แบ่งได้เป็น 2 พวกใหญ่ ๆ คือ

1) ลายสอง ได้แก่ ลายไทย, ลายสก๊อตต์ (ลายสองสลัสี) ลายดอกพิกุล, ลายดอกพิกุลสี่เกลอ, ลายดอกพิกุลผีเสื้อ, ลายดอกพิกุลดาวล้อมเดือน, ลายดอกพิกุลเฉียง, ลายดอกพิกุลห่านคู่, ลายดอกพิกุลรูปหัวใจ, ลายตะขอหัวเตี๋ย, ลายตะขอหัวคู่, ลายโคตาแมว และลายขีดดอกจัน (ลายสานเหล่านี้เกิดจากการยกทับเส้นตอกตามลวดลายนั้น ๆ)

2) ลายขัด ได้แก่ ลายน้ำไหล (ลายมัดย้อม)

2.2.4.3 ลายสานเบื้องต้น คือ ลายขัดเป็นลายพื้นฐานของการจักสานทั่ว และลายสานที่ทำยากที่สุด คือลายสอง (มีดี), ลายยกดอกทุกแบบ เช่นลายดอกพิกุลผีเสื้อ

2.2.4.4 ลายสานที่เป็นที่นิยมและโดดเด่นในปัจจุบัน คือ ลายขัด (กละสี), ลายสก๊อตต์ (โทนสีหวาน) และลายดอกพิกุล

2.2.4.5 ขั้นตอนการสานลาย ในที่นี้จะกล่าวถึงขั้นตอนหรือวิธีการจักสานลายที่เป็นเอกลักษณ์ ภูมิปัญญาดั้งเดิม คือลายสอง (มีดี) และลายสานที่เป็นที่นิยมโดดเด่นในปัจจุบันคือลายขัด

ลายสอง (มีดี)

ในการจักสานลายสอง (มีดี) ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม ต้องเตรียมจักตอกแบนหรือตอกแฉมที่มีขนาดแบน บาง และใหญ่ ตอกตั้ง โดยตั้ง 7 เส้น และหาจุดศูนย์กลางของตอกตั้ง และตอกนอนหรือตอกสาน จะใช้ตามขนาดของผลิตภัณฑ์โดยมีวิธีการหรือขั้นตอนของการจักสานลายสอง (มีดี) ดังนี้

1) ยกตอก 1 เส้น เส้นกลาง (ดีกลาง) ซ้ายขวา ยก 2 เส้น และทับ 2 เส้น ตลอดแนวตามขนาด

2) ทับ 3 (ดี) ซ้าย ขวา ยก 2 เส้น ทับ 2 เส้น และยก 2 เส้น สลับกันไป

3) ทับ 1 (ดี) ซ้าย ขวา ยก 2 เส้น ทับ 2 เส้น และยก 2 เส้น สลับกันไป

4) ทับ 3 (ดี) ซ้าย ขวา ยก 2 เส้น ทับ 2 เส้น และยก 2 เส้น สลับกันไป

5) ทำตามขั้นตอนที่ 1,2,3 และ 4 สลับกันไป

หมายเหตุ ก่อทั้ง 4 ด้าน ตามขนาดผลิตภัณฑ์

ถ้าจะสานส่วนที่เป็นลำตัวกระเป่า หรือขึ้นรูปกระเป่า ก็จะใช้ตาม ขั้นตอนที่ 2,3,4 และ 5 โดยนำตอกสาน (ตอกนอน) มาสานต่อ ถ้าใช้ตอก 2 เส้น มาสานก็จะยก 2 เส้น ทับ 2 เส้น และเมื่อสานถึงตรงกึ่งกลาง หรือดีกลาง จะใช้ขั้นตอนการสาน ขั้นที่ 2 ในเส้นที่ 1 และในเส้นที่ 2 ก็จะใช้ขั้นที่ 3 แต่ถ้าใช้ตอกสาน 3 เส้น ก็จะใช้ขั้นตอนที่ 4 และถ้าใช้ตอกสาน 4 เส้น ก็จะใช้ขั้นตอนที่ 5 ตามลำดับ

ลายขัด

ในการจักสานลายขัดซึ่งเป็นลายสานที่นิยมโดดเด่นในปัจจุบันต้องเตรียมจักตอกตั้งและตอกแฉม (ตอกแบน) โดยตอกตั้งจักให้เส้นหัวท้ายแข็ง ช่วงกลางอ่อนเพื่อให้ก่อกันง่าย ตอกแฉมจักให้เส้นแบนใหญ่และบางตามที่ต้องการ (ตอกในเส้นเดียวกันแข็งและอ่อนไม่เท่ากัน) และตอกสานหรือตอกนอนจักให้เป็นเส้นเล็กตามขนาดที่ต้องการ โดยมีวิธีการหรือขั้นตอนการจักสานลายขัดดังนี้

โดยการขึ้นลายเบื้องต้นจะใช้ตอกตั้งและตอกนอนสานขัดกันเป็นลายเบื้องต้นการทำจักสานลายขัด 4,6 และ 8 เส้น ให้เสียบตอกสาน เข้าไปในตอกตั้งช่องละ 1 เส้นจนครบ 4,6 และ 8 เส้น เริ่มสานลายขัดจากเส้นล่างสุด โดย ยก 1 เส้น ทับ 1 เส้น สลับกันไปจนเสร็จ เส้นที่ 1-8 ตามที่ต้องการ

ถ้าเป็นลายขัด 3,5,7 และ 9 เส้น ให้ใช้วิธีการสานเดิมแต่ต้องเพิ่มหรือแฉมตอกตั้ง 1 เส้น (จากมุมของกันกระเป่าหรือผลิตภัณฑ์)

หมายเหตุ ลายขัดเป็นลายสานที่เป็นที่นิยมในปัจจุบัน จะเพิ่มความโดดเด่นโดยการเคลือบสีให้ลายขัดมีหลากสี จะเพิ่มความสวยงามให้แก่ลวดลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตอกที่นำมาย้อมสีไม่ว่าจะเป็นโหนดสีหวาน,สีเข้มหรือลายนํ้าไหล ซึ่งเกิดจากการมัดย้อมเป็นต้น

2.4 เนื้อหาความรู้เกี่ยวกับการจักสาน

2.4.1 การคัดเลือกไม้ไผ่และหวาย

การคัดเลือกไม้ไผ่ในการจักสานจะต้องเลือกไม้ไผ่ที่มีลำปล้องที่ยาว ควรใช้ไม้ไผ่ที่มีอายุ 1 ปีครึ่ง ถึง 4 ปี ซึ่งเนื้อไม้จะมีความเหนียวกำลังดี ไม่แก่หรืออ่อนเกินไป และต้องเลือกดูไม้ที่มีตัวแมลงไข และในปัจจุบันไม้ไผ่ที่นำมาใช้ในการจักสาน ได้แก่ ไม้ไผ่สีสุก และไม้ไผ่หนวล ซึ่งไม้ไผ่ดังกล่าวต้องสั่งซื้อจากอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งมีแหล่งปลูกอยู่ที่จังหวัดปราจีนบุรีและจันทบุรี ไม้ไผ่ที่สั่งซื้อนั้น 1 มัดจะมี 20 ปล้อง ๆ หนึ่งยาวประมาณ 35 นิ้ว หรือประมาณ 85 เซนติเมตร ส่วนหวายจะใช้หวายหอมและหวายนึ่ง ซึ่งทั้งสองชนิดมีแหล่งปลูกทางภาคใต้หาซื้อได้ในตลาด อำเภอโพธิ์ทอง จะใช้หวายแก่ที่มีอายุประมาณ 2-3 ปี หวาย 1 คอจะมีประมาณ 20-23 ต้น แล้วแต่ขนาดของลำต้น ซึ่งหวายจะใช้ทำส่วนประกอบของผลิตภัณฑ์เช่น ขอบปาก ฝาปิด หูหิ้ว ขา และส่วนฐาน

2.4.2 การเลื่อย ขูดผิว ฝา จักตอก จักหวาย และเลียด มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

2.4.2.1 นำไม้ไผ่ที่เป็นลำมาตัดหรือเลื่อยตามขนาดผลิตภัณฑ์ที่จะสาน เอา มาริด ขัออก อย่าตัดหรือริดไม้ไผ่ให้ลึกเกินไป จนกระทั่งผิวของไม้ไม่มีรอยแผล และนำไม้ไผ่ที่เป็นปล้องมา ขูดผิว

2.4.2.2 กรณีซื้อไม้ไผ่มาเป็นปล้อง ให้นำไม้ไผ่ที่เป็นปล้องมาขูดผิวเปลือก ไม้ไผ่หรือผิวสีเขียวด้านนอกออกโดยใช้มีดขูด

2.4.2.3 นำไม้ไผ่มาผ่าเป็นชิ้น ๆ หรือ ซี่ ๆ แล้วเจียกซี่ไม้ไผ่ด้านในทิ้งไป

2.4.2.4 นำไม้ไผ่ที่เจียกซี่ไม้ไผ่ออกแล้วไปตากแดด 3 วัน

2.4.2.5 นำไม้ไผ่ที่เป็นชิ้นหรือตอกชิ้นที่ตากแดดแล้วมาผ่าเพื่อจักตอกตะแคงแล้วนำมาครูดหรือชักเลียดเพื่อให้เส้นเท่ากันและให้ตอกมีเงาและลื่น (ลบเหลี่ยม)

ส่วนหวายจะจักหวายโดยนำหวายมาขูดผิวและเกลารื้อพร้อมจักและผ่าชักหวายแล้วนำไปชักเลียด เพื่อให้หวายมีเส้นเสมอกัน มีผิวเรียบ และมีขนาดตามที่ต้องการ

การจักตอกทั้งไม้ไผ่และหวายจะใช้เปลือกนอกของไม้ไผ่หรือหวายที่ขูดผิวแล้ว เพราะถ้าไม่ขูดผิวจะย้อมสีไม่ติด

2.4.3 การย้อมสีตอก

การจักสานเป็นศิลปหัตถกรรมอย่างหนึ่ง que แสดงออกถึงความงดงาม การย้อมสีก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะทำให้ผลิตภัณฑ์มีความโดดเด่น และมีลวดลายที่สวยงามตามลักษณะของผลิตภัณฑ์ แต่เดิมจะย้อมสีโดยใช้ธรรมชาติ แต่ปัจจุบันจะใช้สีเคมี (สีย้อมผ้า) โดยมีวิธีการดังนี้

2.4.3.1 นำกะละมังหรือหม้อน้ำมาตั้งไฟพอน้ำอุ่นใส่สีและคนให้ทั่ว ใส่สีตามขนาดความต้องการอ่อนหรือเข้ม แล้วต้มให้น้ำเดือด แล้วนำดอกไม้ไฟที่เตรียมไว้มาย้อมสี โดยแช่ไว้ประมาณ 5 – 10 นาที (ตามความต้องการ)

2.4.3.2 นำดอกไม้ที่แช่ขึ้นแล้วนำไปผึ่งลมให้แห้งก็จะได้ออกสีตามความต้องการ

2.4.4 การก่อกันและการขึ้นหุ่น

การก่อกันกระเป่า จะใช้เส้นตอกตั้งที่ตรงช่วงกลางของดอกจะอ่อน เพื่อก่อกันได้สนิท แน่นติดกัน โดยใช้ตอกตั้ง (5 เส้น) ในด้านรอบของกระเป่าใช้ตอกนอนมาใส่ที่ละเส้นตามความกว้าง/ยาวของกระเป่า และใช้ตอกแบนหรือตอกแซม ซึ่งจะกว้างตามด้านยาว โดยเอาตอกแนวตั้งมาวัดขนาดลอง (หุ่นกระเป่า) แล้วตั้งตอกตั้งเรียงกัน แล้วใส่ตอกแนวนอน 1 เส้น ยกเส้นทับเส้น แล้วใส่ตอกแบนหรือตอกแซม ทำสลับกันไปเรื่อย ๆ จนได้ขนาดของกันกระเป่า ใช้เหล็กหมาดเขี่ยช่องไฟให้เท่ากัน ชุบน้ำให้แน่นไม่ให้ลื่นและไม่ให้ไม้แข็งกรอบ โดยตอกตั้งและตอกแซมต้องสลับกันตามด้านยาวของกระเป่าในการก่อกัน ขณะทำต้องวางกับพื้น เมื่อก่อกันเสร็จนำลองหรือแบบหุ่นกระเป่ามาทาบให้ได้ตามขนาดกัน แล้วนำหนังยางมาผูกรัดกัน กระเป่ากับลองหรือแบบหุ่น แล้วสานลายตามที่ต้องการจนถึงขอบปากลองหรือแบบหุ่นกระเป่า เมื่อสานลายเสร็จแล้ว ถอดแบบหุ่นกระเป่าหรือลองออกจากตัวกระเป่า แล้วพันปากกระเป่าซึ่งทำได้ 2 วิธี คือ

1) ตัดปาก หรือตัดตอกตั้ง ให้เรียบเสมอนือกระเป่าแล้วทากาวน้ำแบบใสเพื่อไม่ให้เนื้อกระเป่าหลุดร่อน

2) พับปากกระเป่าโดยใช้ตอกตั้งในตัวหุ่นมาพันโดยยกเส้นทับ 1 เส้นตลอดปากกระเป่า

2.4.5 การถักและการพัน

การถักและการพัน เป็นขั้นตอนการนำกระเป่าที่สานเสร็จแล้วมาเข้าส่วนประกอบของหวาย ซึ่งจะใช้หวายหอม ซึ่งมีความเหนียว โดยนำหวายที่เป็นต้นมาจักตอกให้เป็นเส้นเล็ก ๆ ได้ขนาดตามที่ต้องการ จากนั้นนำหวายมาชักเลียดเพื่อให้มีขนาดเท่ากันและเรียบ แล้วนำมาถักและพันปากกระเป่า กันกระเป่า และหูหิ้ว ซึ่งจะใช้เหล็กหมาดทำให้เกิดรู แล้วนำมาสอดเข้าถักและพัน

การถักและการพัน เป็นการเพิ่มความแข็งแรง สวยงามให้แก่เครื่องจักสาน ซึ่งจะใช้หวายในการถักและพัน ในส่วนที่ต้องการเสริมเป็นพิเศษ เช่น ที่ปาก ขา ฐาน และหู การถักและการพันด้วยหวายมีหลายแบบ เช่น ลายธรรมชาติ (มัดเวียน) จะใช้หวายพันไปตามรอบลายสันปลาช่อน และลายดอกพิกุล (จะใส่ตอกสี) เป็นต้น

2.4.6 การเก็บกัน

ในการเก็บกันกระเป๋าคือจะเลือกใช้หวายลำต้นอ่อนมาวัดกันกระเป๋าคือตามขนาดโดยรอบกันกระเป๋านำหวายที่วัดแล้วมาเกลารัด แล้วเจาะรูที่ต้นหวาย บากหวายให้อ่อนที่มุมเวลาเข้ามุมเพื่อให้หักมุมได้ทั้ง 4 มุม และนำผิวหวายที่เตรียมไว้เพื่อพันกันจากการที่ชักเสียดแล้วมาสอดเข้ารูที่เจาะ เพื่อให้ตึงไว้กับกันกระเป๋าคือและหวาย แล้วพันหวายไปจนรอบกันกระเป๋าคือ โดยพันสอดเข้าไปในเนื้อกระเป๋าคือที่ตอกตั้ง การพันกันกระเป๋าคือเพื่อเป็นฐานกระเป๋าคือรับน้ำหนักและเพื่อความคงทนสวยงาม และต้องใส่ไม้ขัดกันกระเป๋าคือตามแนวขวาง 3 อัน ช่วงกลางและช่วงริมทั้งสอง หรือตามแนวนอนเป็นรูปกากบาทตามที่ต้องการ

2.4.7 การเข้าขอบ

การเข้าขอบจะต้องเตรียมหวายโดยการเกลารัดหวายและนำหวายมาจัก เส้นหนึ่งอาจแบ่งเป็น 4 เส้น หรือ 6 เส้นก็ได้แล้วแต่ขนาดของหวาย แล้วเหลาซี่หวายออกพอประมาณว่าหวายอ่อนแล้วนำไปชักเสียด ใส่ขอบโดยวัดปากขอบตามขนาดความยาว แล้วตัดไม้ไผ่และหลาวให้ได้ขนาดทั้งขอบในและขอบนอก การใส่ขอบในและขอบนอก จะใช้ไม้ไผ่ที่หลาวได้ขนาดแล้ว นำเหล็กหมาดมาเจาะนำรูและนำตอกไม้ไผ่ที่เตรียมไว้มาผูกมัด เพื่อให้ขอบเข้ารูปทรงติดปากกระเป๋าคือแล้วนำตอกหวายมาผูกปาก โดยนำเหล็กหมาดมาเจาะนำเพื่อผูกหวาย ก่อนที่จะผูกหวาย จะต้องนำตอกหวายมาวางไว้บนขอบของกระเป๋าคือก่อน 2 เส้น เพื่อปิดรอยต่อหรือช่องว่างระหว่างขอบกับเนื้อกระเป๋าคือ การผูกปากจะใช้หวายบนปาก 2 เส้น และใช้หวายพัน 1 เส้น พันปาก โดยผูกสลับไปมา (สลับพันปลา) กับเส้นตอกหวายที่วางไว้ 2 เส้น โดยที่ตอกหวาย 2 เส้นที่วางเป็นเส้นหลัก หวายที่ใช้ผูก 1 เส้น จะเป็นที่ผูกปากกระเป๋าคือแบบสลับไปมา (สลับพันปลา) เมื่อผูกปากเสร็จแล้ว นำตอกหวายเส้นมาปิดช่องใต้ขอบเพื่อปิดแนวให้เกิดความเรียบร้อยสวยงาม โดยใช้กาวตราช่าง

2.4.8 การเข้าหู

การเข้าหูกระเป๋าคือ ทำเพื่อให้คล้องกับวงกระเป๋าคือที่ใช้ถือและรับน้ำหนักของกระเป๋าคือ จะต้องวัดขนาดดูความเหมาะสมเพื่อทำหูกระเป๋าคือ โดยใช้เหล็กหมาดเจาะเนื้อกระเป๋าคือเพื่อนำรูแล้วนำหวายสอดเข้าเพื่อทำหูคล้องวงกระเป๋าคือ โดยสอดตอกหวายเข้าไป 3-4 รอบ แล้วพันด้วยหวายเส้นเดียวกันนั้น ทำให้ครอบทั้ง 4 หู (ข้างละ 2 หู)

2.4.9 การทำวง

การทำวงจะต้องใช้ต้นหวายที่แก่จัดมาวัดส่วนกระเป๋าคือแล้วนำมาทอนให้ได้ขนาดเหมาะสมกับตัวกระเป๋าคือ แล้วบากช่วงที่คล้องกับหู 2 ข้าง เพื่อเป็นที่เกี่ยวหูกระเป๋าคือ ทำวงเสร็จแล้วนำไปใส่หูที่เตรียมไว้โดยคล้องที่หูและนำตอกหวายมาพันโดยรอบวง และทำไม้เสียบหูเล็กด้านในกระเป๋าคือรองรับเนื้อหวายกับหู เพื่อให้หูทนทานและแข็งแรง

2.4.10 การรมควัน

เมื่อसानตัวกระเป๋ารียบร้อยแล้วจะนำกระเป๋ามารมควัน ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของงานจักสานที่ชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่าแห่งนี้ เพื่อเป็นการรักษาเนื้อไม้ กันมอด กันเชื้อรา และคงทน โดยการใช้ฟางพรมน้ำหมาด ๆ เป็นเชื้อเพลิงเพื่อให้เกิดควันมาก รมควันจนเครื่องจักสานมีสีเหลืองเท่ากัน ระยะเวลาที่ใช้รมควันจะขึ้นอยู่กับขนาดและชนิดของผลิตภัณฑ์ ถ้าเป็นกระเป๋ารมควันประมาณ 5 นาที ถ้าเป็นกระจาด ตะกร้า กระบุง จะต้องใช้เวลา 15-30 นาที

2.4.11 การทาน้ำมันเคลือบเงา

เป็นวิธีการรักษาเนื้อไม้เช่นกัน เพื่อป้องกันมอด กันเชื้อราและคงทนสวยงาม โดยมากจะทาน้ำมันกับผลิตภัณฑ์เช่น ตะกร้า กระบุง กระจาด ป้านน้ำชา ในผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋าก็จะไม่นิยมทา เนื่องจากมีการย้อมสี และรมควันแล้ว วิธีการทาน้ำมันก็จะใช้น้ำมันเคลือบเงา ทารอบผลิตภัณฑ์แล้วผึ่งให้แห้ง แล้วทาช้ำอีกครั้งหนึ่ง จะต้องทาในช่วงเวลาที่มีแสงแดดจัดในเวลากลางวัน

2.4.12 การตรวจสอบความเรียบร้อยของผลิตภัณฑ์

ตรวจดูความเรียบร้อยโดยใช้มือลูบผลิตภัณฑ์ ถ้าพบปุ่มหรือรอยต่อที่ไม่เรียบ ก็นำที่ตัดเล็บมาตัดตกแต่ง และแก้ไขปรับปรุงในส่วนที่ไม่เรียบร้อยให้สวยงามประณีต โดยการประเมินชิ้นงานจากสายตาและประสบการณ์

2.4.13 วิธีการเก็บรักษาเพื่อความคงทน

ในการเก็บรักษาผลิตภัณฑ์ จะเก็บไว้ในที่ร่ม ไม่ให้ถูกแสงแดด และในที่แห้ง ไม่อับชื้น ไม่ให้โดนน้ำ และควรเก็บไว้ในที่โล่งซึ่งจะช่วยให้ผลิตภัณฑ์คงอยู่ได้นาน

2.3 วิธีการสอนการจักสาน

การถ่ายทอดในวิธีการสอนการจักสาน ของชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง นั้นพบว่า เป็นวิธีการถ่ายทอดหรือการสอนวิชาความรู้ และประสบการณ์ชีวิตที่ได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคน โดยมีได้จดบันทึกไว้เป็นระบบวิชาการแต่อย่างใด หากแต่เป็นการบอกเล่าฝึกสอนกันมาจากพ่อแม่ หรือในระบบเครือญาติในชุมชนที่ถ่ายทอดให้ลูกหลานฝึกฝนค้นคว้าตั้งแต่เด็กหรือด้วยการลงมือปฏิบัติจริง หรือทดลองทำ เมื่อเขาจักสานได้ตั้งแต่ยังเด็ก ๆ เขาจะเกิดความภาคภูมิใจในผลผลิตการจักสานที่เป็นเอกลักษณ์แสดงความเป็นท้องถิ่น

ในการถ่ายทอดการจักสาน ความรู้ที่ค้นพบส่วนใหญ่จากการวิจัย คือการบอกให้ฟังถึงวิชาความรู้ให้ผู้เรียนหรือผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจและนำไปปฏิบัติ ซึ่งผู้ถ่ายทอดหรือภูมิปัญญาเรียนรู้มาจากการเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษในครอบครัว ทั้งทางตรงและทางอ้อม และใช้ถ่ายทอดหรือวิธีการสอน ดังนี้

2.3.1. ใช้วิธีการสาธิต คือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายขั้นตอนให้ผู้เรียนทำให้เข้าใจแล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม

2.3.2. ใช้วิธีฝึกปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิต แล้วนำไปปฏิบัติจริงและปฏิบัติซ้ำๆ จนเกิดความชำนาญ

สำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานในครั้งนี้จะได้เลือกผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋าทอสตรี ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างชื่อเสียงและมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเป็นที่นิยมของผู้บริโภคในปัจจุบัน ตลอดจนเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้จนทำเป็นอาชีพให้แก่คนบ้านยางทอง ซึ่งมีขั้นตอนในวิธีการสอนการจักสานอย่างหลากหลาย ที่พบจากการวิจัย ดังนี้

1. ผู้ถ่ายทอดจะพุดนำหรือนำเข้าสู่บทเรียนอย่างหลากหลาย เช่นการบอกกล่าวชักจูงให้เกิดความรัก ความพอใจและเห็นคุณค่าหรือประโยชน์ของการจักสาน และนำผลงานที่ทำด้วยความภาคภูมิใจมาให้เห็นเป็นตัวอย่าง (ผลงานจากการจักสาน) แล้วบอกถึงคุณค่าของงานซึ่งสร้างประโยชน์ให้กับเขา จากเดิมที่ทำเป็นอาชีพเสริมมาสู่การเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้ตลอดจนต้องมีเจตคติที่ดี เห็นคุณค่าของงานศิลปะของงานจักสาน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นที่จะต้องอนุรักษ์สืบสานงานจักสานให้คงอยู่ด้วยจิตวิญญาณ ให้เกิดทัศนคติและค่านิยมที่ดีต่อการจักสาน

2. ผู้ถ่ายทอดจะใช้วิธีการถ่ายทอด หรือการสอนการจักสานโดย การอธิบาย การสาธิต การฝึกปฏิบัติ การสอนนำให้เห็นภาพ สอนจากสิ่งง่ายไปสู่ยาก การซักถาม บอกให้แล้วทำเป็นตัวอย่าง ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมและการทบทวนความรู้โดยการตรวจสอบผลงาน ด้วยการบอกถึงองค์ความรู้ของการจักสานตั้งแต่การนำเอาแบบหรือตัวอย่างมาให้ดู แล้วนำไปสู่การเตรียมวัสดุจักสาน บอกและแนะนำวัตถุดิบที่ใช้ในการจักสาน เครื่องมือ / อุปกรณ์ ที่ใช้ในการจักสาน ซึ่งได้สอดแทรกถึงพิธีกรรมที่มีต่อการจักสาน คือจะนำเครื่องมือ / อุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสานมากราบไว้บูชาเพื่อระลึกถึงบุญคุณของเครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้เหล่านั้นในวันสำคัญ เช่นวันสงกรานต์ การสอนลายสานของผลิตภัณฑ์จักสานไม่ว่าทั้งลายสานที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมคือ ลายสอง (มีดี) และลายขัด ลายสานที่ใช้ในการจักสานปัจจุบัน ลายสานเบื้องต้น และลายสานที่เป็นที่นิยมและโดดเด่นในปัจจุบัน คือ ลายขัด (คละสี) ลายสก็อตต์ (โทนสีหวาน) และลายดอกพิกุล รวมทั้งบอกขั้นตอนวิธีการสานลาย ลายสอง (มีดี) และลายขัด ซึ่งผู้ถ่ายทอดจะมีความชัดเจน และบอกลำดับขั้นตอนการทำงานก่อนหลังเป็นขั้นตอน ลองทำให้ดู และมีการตรวจสอบผลงาน ตั้งแต่เริ่มทำ ระหว่างทำ และหลังทำ

3. ในการถ่ายทอดขั้นตอนการทำงานผลิตภัณฑ์จักสานประเภทกระเป๋าทอสตรีผู้ถ่ายทอดใช้วิธีการสอนการจักสานตามข้อ 1 และข้อ 2 ที่กล่าวข้างต้น แล้วนำมาสู่เนื้อหาความรู้เกี่ยวกับการจักสานตั้งแต่การคัดเลือกไม้ไผ่และหวาย การเลื่อย ขุดผิว ฝ่า จักตอก จักหวาย และเลียด การย้อมสีตอก การทอและการขึ้นหุ่น การถักและการพัน การเก็บกัน การเข้าขอบ การเข้าหู การทำวง การรมควัน การทาน้ำมันเคลือบเงา การตรวจสอบความเรียบร้อยของผลิตภัณฑ์และ

วิธีการเก็บรักษาเพื่อความคงทน ผู้ถ่ายทอดหรือผู้สอนจะบอกวิธี สาธิต และทำให้ดูเป็นตัวอย่าง นำแบบอย่างหรือตัวอย่างให้เห็น พร้อมลงมือปฏิบัติสอนจากสิ่งที่ย่อยไปสู่สิ่งที่ยาก รวมทั้ง ประเมินผลงานทุกขั้นตอน

4. ในการถ่ายทอดการปฏิบัติควรจะกำหนดระยะเวลาในการทดลองปฏิบัติการ ถ่ายทอด เป็นระยะเวลาประมาณ 20-30 ชั่วโมง ใช้เวลา 5-7 วัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความยากง่าย ของรูปแบบ/ชิ้นงานที่จะถ่ายทอดโดยบรรยากาศในการเรียนรู้ หรือรับการถ่ายทอด สามารถทำ ได้ตลอดเวลา มีรูปแบบการจัดที่ไม่ตายตัว มีความยืดหยุ่นและสามารถที่จะนำไปใช้ประโยชน์ ในทางปฏิบัติได้จริง ในการนี้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเสนอให้มีการทดสอบปฏิบัติการโดยภูมิปัญญา ท้องถิ่น 2 คน จะเป็นผู้ถ่ายทอดหรือผู้ถ่ายทอดให้ผู้รับการถ่ายทอดตามคุณสมบัติที่ผู้วิจัยกำหนด โดยการสอนหรือถ่ายทอดการจักสานกระเป๋าสตริในแบบขนาดเล็กที่มีลายสานแบบเบื้องต้น หรือ พื้นฐาน คือ ลายขัด ในระยะเวลา 5 วัน ๆ ละ 6 ชั่วโมง รวม 30 ชั่วโมง ระหว่างเวลา 09.00 – 12.00 น. และเวลา 13.00 – 16.00 น. (ยืดหยุ่นตามความจำเป็น) โดยกำหนด ระยะเวลาต่อ เนื้อหาดังนี้

- 1) คำนิยมของการจักสาน 1 ชั่วโมง
- 2) องค์ความรู้ด้านการจักสาน
 - วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการจักสาน 1 ชั่วโมง
 - เครื่องมือ / อุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสาน 1 ชั่วโมง
 - ลายสานที่ใช้ในการจักสานไม้ไผ่ 5 ชั่วโมง
 - เนื้อหาความรู้เกี่ยวกับการจักสาน
 1. การคัดเลือกไม้ไผ่/หวาย 1 ชั่วโมง
 2. การเลื่อย ขุดผิว ผ่า จักตอก จักหวายและเลียด 6 ชั่วโมง
 3. การย้อมสีตอก 1 ชั่วโมง
 4. การทอขึ้นและขึ้นหุ่น 6 ชั่วโมง
 5. การถักและการพัน 1 ชั่วโมง
 6. การเก็บกัน 1 ชั่วโมง
 7. การเข้าขอบ 1 ชั่วโมง
 8. การเข้าหู 1 ชั่วโมง
 9. การทำวง 1 ชั่วโมง
 10. การรมควัน 1 ชั่วโมง
 11. การทาน้ำมันเคลือบเงา 1 ชั่วโมง
 12. การตรวจสอบความเรียบร้อยของผลิตภัณฑ์ และวิธีการเก็บรักษา

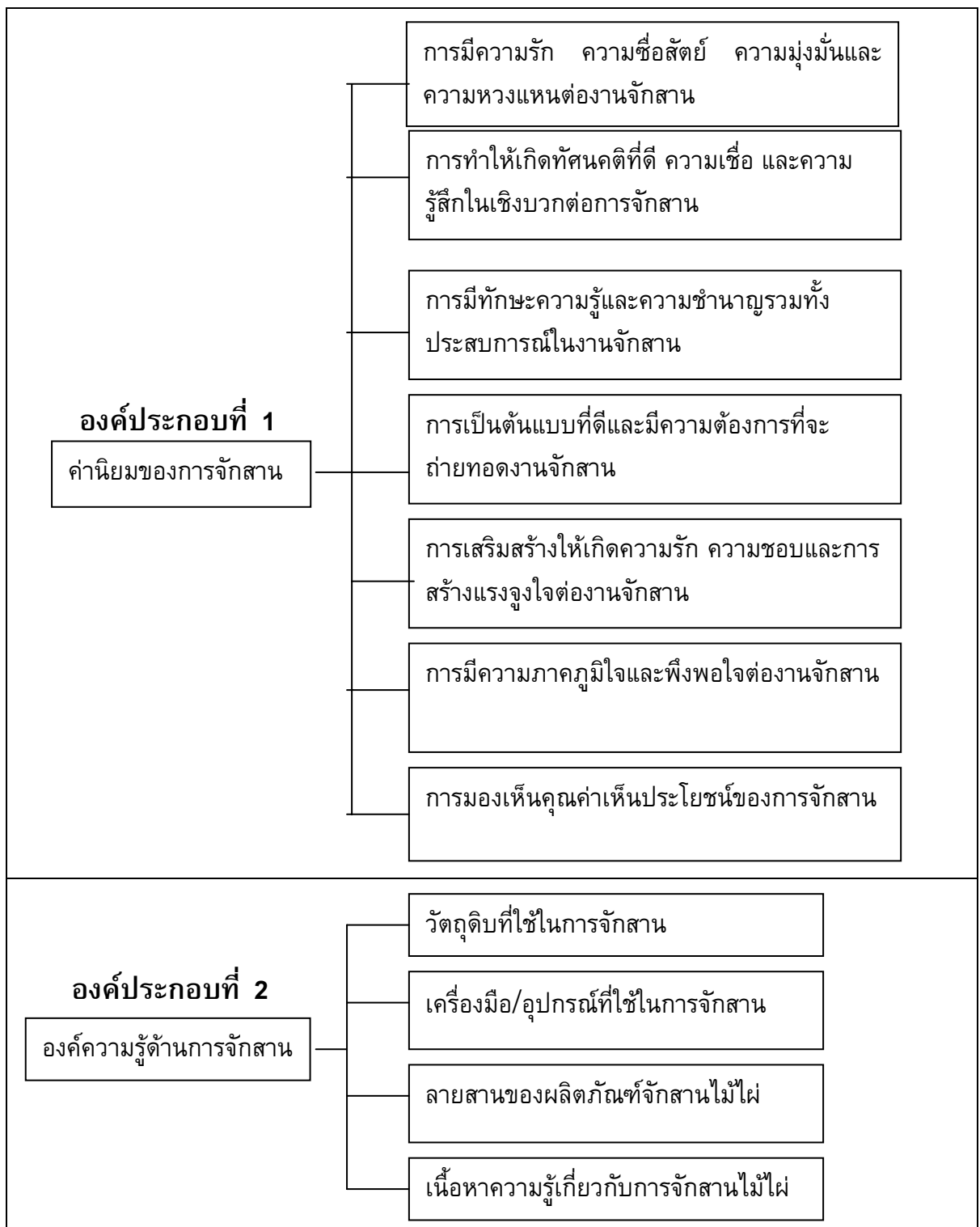
เพื่อความคงทน 1 ชั่วโมง

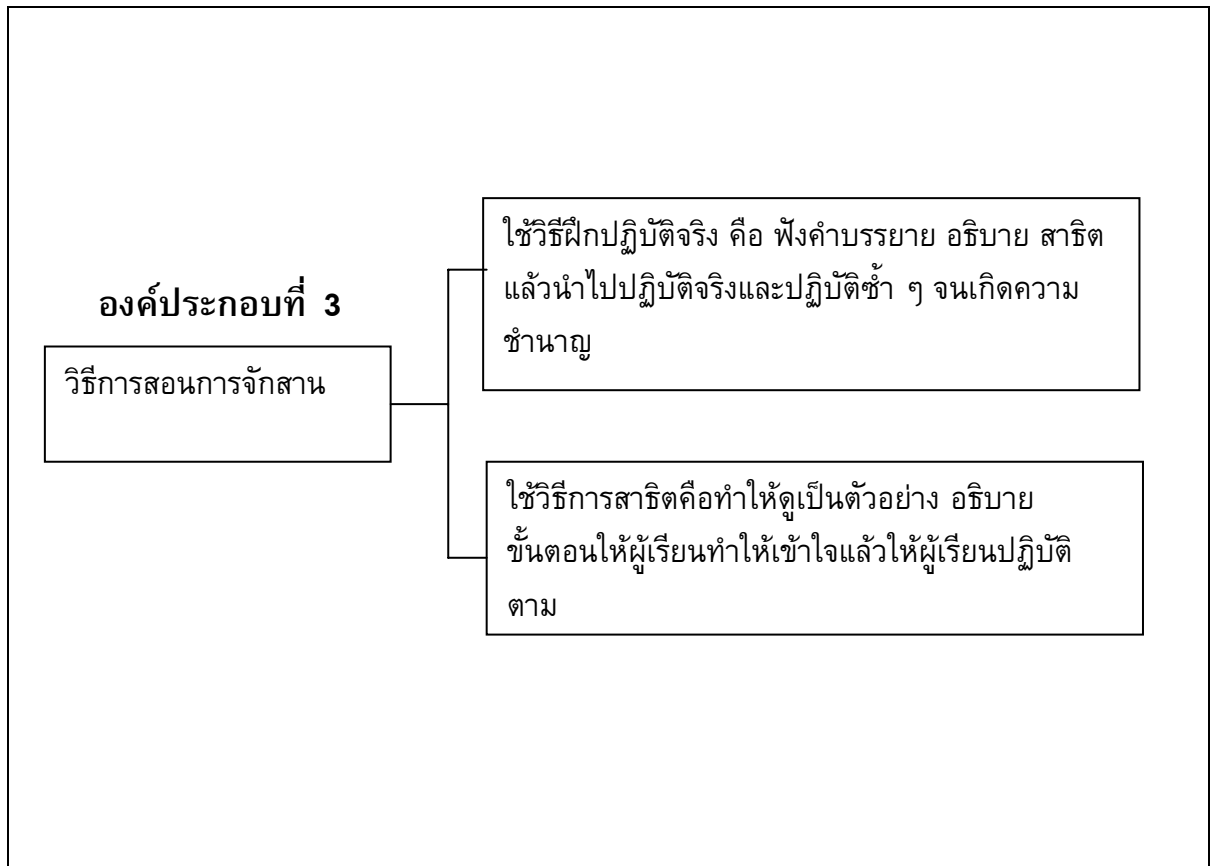
หมายเหตุ ช่วงเวลายืดหยุ่นได้ตามความจำเป็น

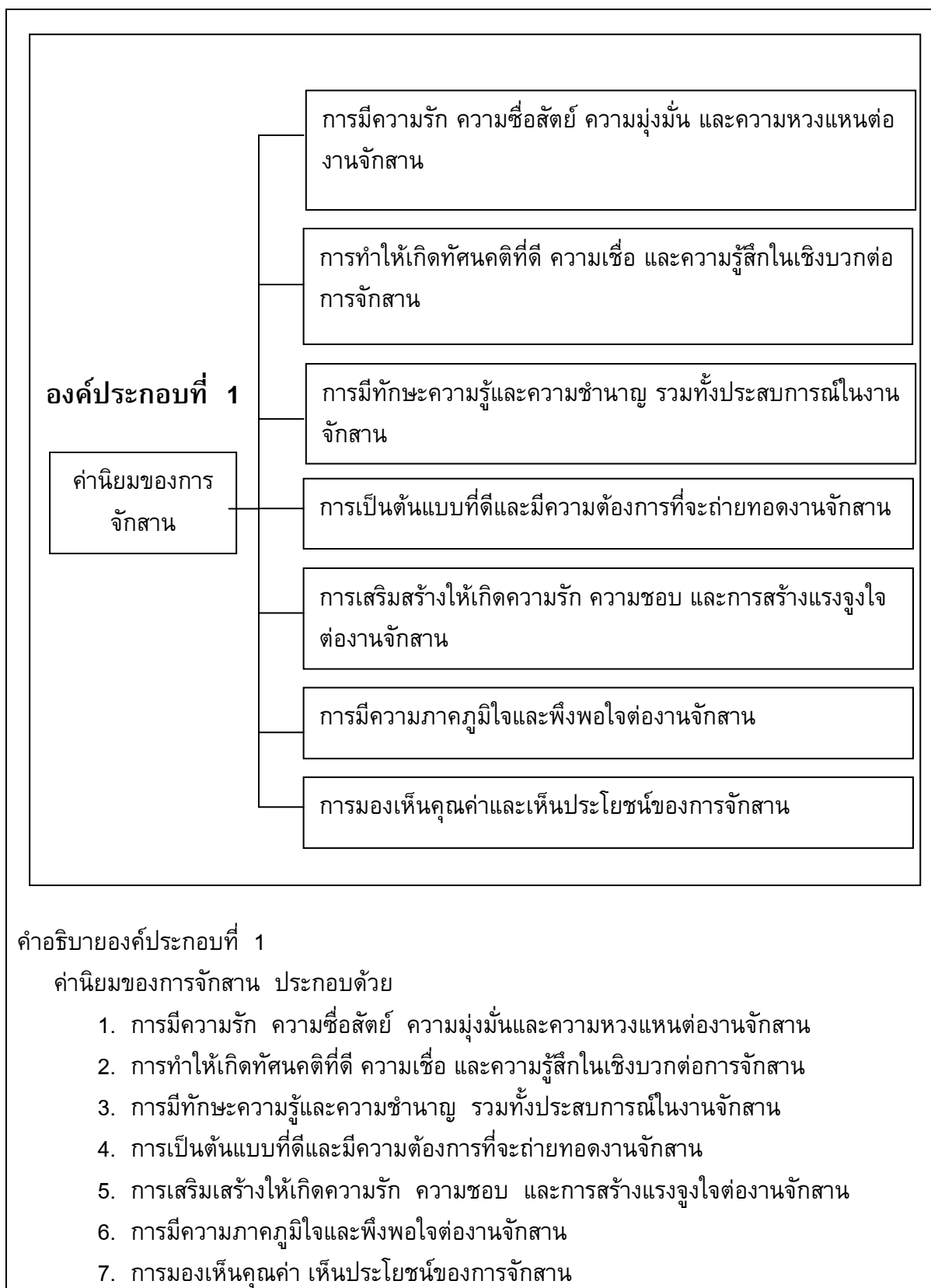
จากการสังเกตการณ์ พบว่า ผู้ถูกสัมภาษณ์หรือผู้ถ่ายทอดทุกคน แสดงให้เห็นถึงความรัก ความชอบ ความพึงพอใจ และเห็นประโยชน์ของการจักสานเป็นอย่างมาก ถึงแม้ว่าเขาจะมีงานมาก และยังต้องปฏิบัติงานอาชีพอยู่ แต่ไม่ได้แสดงออกให้เห็นถึงความรำคาญ ความเบื่อหน่าย และความท้อแท้ที่จะทำงานอาชีพ และให้สัมภาษณ์ด้วยความเต็มใจ และจริงจังในทุกครั้งที่สัมภาษณ์ รวมทั้งมีความอดทน ขวนขวายที่จะบอกเล่าถึงขั้นตอนต่าง ๆ หาตัวอย่างมาประกอบให้ดู บอกให้เข้าใจ และยินดีที่จะให้ความรู้โดยไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อย

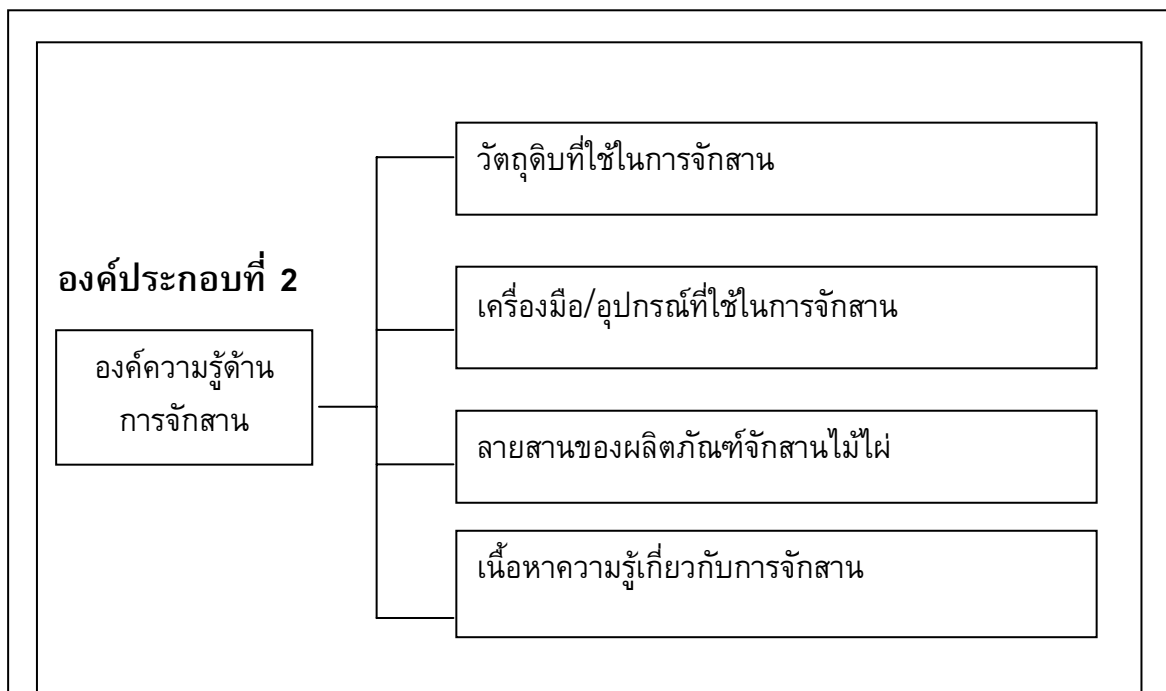
โดยสรุป จากผลการวิเคราะห์ประเด็นสำคัญต่าง ๆ ตามข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตซึ่งประกอบไปด้วย การวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาสภาพทั่วไป ประวัติความเป็นมาของชุมชนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การวิเคราะห์ผลการศึกษารูปแบบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์ร่างรูปแบบโดยประมวลจากประเด็นข้อสรุปมาจัดรายละเอียดของร่าง รูปแบบในแต่ละองค์ประกอบทั้ง 3 องค์ประกอบจนสามารถร่างรูปแบบการพัฒนาในรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ให้มีความสมบูรณ์เหมาะสมชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งในแต่ละองค์ประกอบของร่างนี้ จะจำแนกประเด็นสำคัญของเนื้อหาในแต่ละองค์ประกอบอย่างชัดเจน ปรากฏผังแผนภูมิส่วนที่ 1 ในร่างรูปแบบการพัฒนาในรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 (ร่าง)การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน
ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

คำอธิบายองค์ประกอบที่ 2

องค์ความรู้ด้านการจัดสวน ประกอบด้วย

1. วัตถุดิบที่ใช้ในการจัดสวน

1.1 ไม้ไผ่ ได้แก่ ไม้ไผ่สีสุก และไม้ไผ่นวล

1.2 หวาย ได้แก่ หวายหอม และหวายนิ่ม

2. เครื่องมือ/อุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดสวน ได้แก่ มีด, เลื่อย, ค้อน, เหล็กหมาด, ตลับเมตร, ไม้บรรทัด, กาว, กรรไกร, ถังน้ำ, แบบหุ่นขนาดต่าง ๆ หรือลอง, ตะปู, ชักเลียด, ดินสอหรือปากกา, ลวด, เชียง, ที่ตัดเล็บ, ไฟแช็ค, ฟางแห้ง, หม้อ, กะละมังตม้น้ำ, แป้นดอกกระเป๋าลายและหนังยาง

3. ลายสานที่ใช้ในการจัดสวนไม้ไผ่

3.1 ลายสานที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมคือ ลายสอง (มีดี)

3.2 ลายสานที่ใช้ในการจัดสวนปัจจุบัน แบ่งเป็น 2 พวกใหญ่ ๆ คือ

1) ลายสอง ได้แก่ ลายไทย, ลายสก๊อตต์ (ลายสองสลบสี), ลายดอกพิกุล, ลายดอกพิกุลสีเกลอ, ลายดอกพิกุลผีเสื้อ, ลายดอกพิกุลดาวล้อมเดือน, ลายดอกพิกุลเฉลียง, ลายดอกพิกุลห่านคู่, ลายดอกพิกุลรูปหัวใจ, ลายตะขอหัวเตี๋ย, ลายตะขอหัวคู่, ลายโคตาแมวและลายขีดดอกจัน (ลายสานเหล่านี้เกิดจากการยกทับเส้นดอกตามลวดลายนั้น ๆ)

2) ลายขัด ได้แก่ ลายน้ำไหล (ลายมัดย้อม)

3.3 ลายสานเบื้องต้น คือ ลายขัด เป็นลายพื้นฐานของการจักสานทั่วไป และลายสานที่ทำยากที่สุดคือลายสอง (มีดี),ลายดอกทุกแบบ เช่น ลายดอกพิกุลผีเสื้อ

3.4 ลายสานที่เป็นที่นิยมและโดดเด่นในปัจจุบัน คือ ลายขัด (คละสี) ลายสก็อตต์ (โทนสีหวาน) และลายดอกพิกุล

3.5 ขั้นตอนการสานลายในที่นี่ได้กล่าวถึงขั้นตอนหรือวิธีการจักสานลายที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม คือ ลายสอง (มีดี) และลายสานที่เป็นที่นิยมโดดเด่นในปัจจุบัน คือ ลายขัด

4. เนื้อหาความรู้เกี่ยวกับการจักสาน

4.1 การคัดเลือกไม้ไผ่และหวาย

4.2 การเลื่อย ขุดผิว ผ่า จักตอก จักหวาย และเลียด

4.3 การย้อมสีตอก

4.4 การก่อกันและการขึ้นหุ่น

4.5 การถักและการพัน

4.6 การเก็บกัน

4.7 การเข้าขอบ

4.8 การเข้าหู

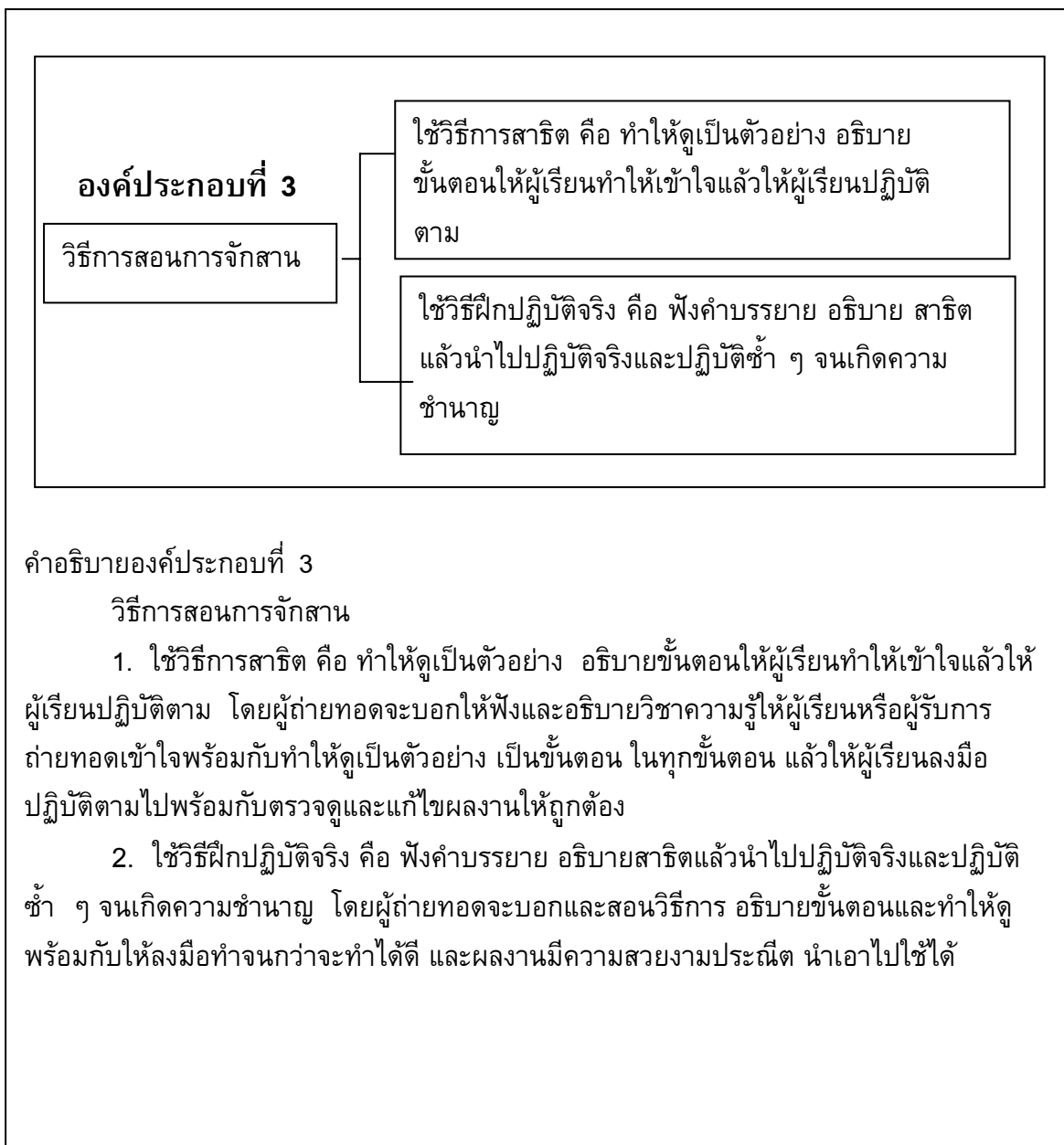
4.9 การทำวง

4.10 การทาน้ำมันเคลือบเงา

4.11 การรมควัน

4.12 การตรวจสอบความเรียบร้อยของผลิตภัณฑ์

4.13 วิธีการเก็บรักษาเพื่อความคงทน

ส่วนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิที่มีต่อการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง จากการประชุมสัมมนากลุ่ม

จากการประชุมสัมมนาของผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของร่างการพัฒนารูปแบบดังกล่าวข้างต้น ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะในประเด็นหลักต่าง ๆ ได้แก่ ผลการวิจัยในภาพรวม ค่านิยมของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการจักสาน ดังต่อไปนี้

ตาราง 1 ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิในประเด็นหลักของร่างการพัฒนารูปแบบจากการประชุมสัมมนา

ประเด็นหลักของรูปแบบ	ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ
1. ผลการวิจัยในภาพรวม	สาระสำคัญของการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทองที่น่าเสนอนั้นมีความเป็นไปได้เหมาะสมและมีข้อคิดเห็นดังนี้ 1. ผลการวิจัยในภาพรวม มีความสอดคล้องกับงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งพบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่มาจากการนำความรู้เก่าหรือภูมิปัญญาของชุมชนมาจัดกระบวนการถ่ายทอดและบูรณาการ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่เป็นสากลหรือจากภายนอกชุมชนเพื่อการพัฒนาอาชีพ เป็นส่วนสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง 2. ที่ประชุมเห็นว่า การศึกษาการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานนี้เป็นงานวิจัยที่ดีมีประโยชน์ ถือเป็นองค์ความรู้ที่ดีในการส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน จากอดีตไว้เพื่อใช้งานในชีวิตประจำวัน สู่ปัจจุบันเป็นผลผลิตเชิงพาณิชย์ อันจะเป็นตัวแบบแก่การถ่ายทอดภูมิปัญญาประเภทอื่นๆ ต่อไป

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเด็นหลักของรูปแบบ	ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ
	3. การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานที่นำเสนอขึ้นได้ว่าเป็นเรื่องที่สำคัญและมีความสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศในการแก้ปัญหาสังคมไทย เช่น ปัญหาด้านการย้ายถิ่นโดยเฉพาะการพัฒนารูปแบบนี้ให้ความสำคัญต่อการถ่ายทอดโดย ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานที่สืบทอดเป็นอาชีพสืบทอดกันมาอันเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม ที่เกิดจากการดำรงชีพตามวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมมาสู่การนำมาเป็นแกนหลักในการพัฒนาอาชีพการจักสานในชุมชนอย่างยั่งยืนตามวัฒนธรรมการเรียนรู้งานอาชีพแบบสังคมปรกิต 4. ผลการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานที่นำมาเสนอนี้ ควรมีการขยายผลต่อไปยังกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพอื่น ๆ ของจังหวัดอ่างทองและจังหวัดอื่น ๆ แม้ผลการวิจัยจะเป็นเพียงการนำร่องเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน แต่ก็เป็นนิมิตหมายที่ดี ซึ่งจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นตัวแบบสำหรับกลุ่มอาชีพอื่น ๆ ได้ต่อไป 5. การพัฒนารูปแบบที่นำมาเสนอนี้ จะสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ควรต้องมีความยืดหยุ่นในทุก ๆ องค์ประกอบนั่นคือ ต้องเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนความต้องการของสังคมและตนเอง และต้องมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มผู้ถ่ายทอด/ผู้รับการถ่ายทอดซึ่งคงจะมีความหลากหลายและแตกต่างกันมากจากกลุ่มที่ได้ศึกษา

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเด็นหลักของรูปแบบ	ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ
2. ค่านิยมของการจักสาน	ค่านิยมของการจักสานที่นำมาเสนอมีความเป็นไปได้และเหมาะสม ซึ่งมีข้อคิดเห็นที่สำคัญดังนี้ 1. ในประเด็นเกี่ยวกับการมีความรักความซื่อสัตย์ ความมุ่งมั่น และความหวงแหนต่องานจักสาน ถือว่ามีความเหมาะสมและสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ที่ประชุมเสนอให้เพิ่มคำว่า “ความจริงใจ” เข้าไปด้วย ซึ่งในการถ่ายทอดหรือรับการถ่ายทอด ผู้ถ่ายทอดหรือผู้รับการถ่ายทอดจะต้องมีความรัก ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ ความมุ่งมั่น และความหวงแหนต่องานจักสานเป็นตัวหลัก ถึงแม้ว่าจะมีความพร้อมในด้านอื่นๆ แต่ถ้าไม่มีคุณลักษณะดังกล่าวก็จะทำให้ไม่สามารถเรียนรู้ได้ ส่งผลให้ชิ้นงานหรือผลผลิตไม่มีคุณภาพ นอกจากนี้แล้ว การทำให้เกิดค่านิยมในการจักสานมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสืบวิชาจักสานในโรงเรียน ซึ่งถ้าไม่สอนให้เด็กเกิดค่านิยมในงาน จักสานก่อนแล้ว เด็กไม่อยากจะเรียนรู้ในวิชาการจักสานและไม่เรียนต่อไป 2. ในประเด็นเกี่ยวกับการทำให้เกิดทัศนคติที่ดี ความเชื่อและความรู้สึกในเชิงบวกต่อการจักสาน มีความสำคัญอย่างยิ่ง ถ้าผู้ถ่ายทอดมีทัศนคติที่ไม่ดี และความรู้สึกในเชิงลบก็จะทำให้การสร้างผลงานหรือผลผลิตไม่ดี ขาดความประณีต และความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน 3. การมีทักษะความรู้ความชำนาญ รวมทั้งประสบการณ์ในงานจักสาน ถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการถ่ายทอดงานจักสาน เนื่องจากการถ่ายทอดในทักษะความรู้ ความชำนาญ รวมทั้งประสบการณ์ของภูมิปัญญา

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเด็นหลักของรูปแบบ	ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ
	ดังกล่าวจะต้องถ่ายทอดออกมาจากการสั่งสมความรู้ทักษะที่สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลา ยาวนาน ฝึกทำบ่อย ๆ ไม่ใช่เกิดจากการถูก บังคับจนทำให้เกิดความชำนาญ และมี ประสบการณ์ในงานนั้นจะทำให้การถ่ายทอด เป็นไปด้วยความ มั่นใจ และมีความพร้อมที่จะ ถ่ายทอด อันจะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ดีและ เหมาะสม 4. การเป็นต้นแบบที่ดี และมีความต้องการที่จะ ถ่ายทอดงานจักสานถือเป็นลักษณะสำคัญของ การถ่ายทอดงานด้านนี้ เนื่องจากการถ่ายทอด ผู้ที่จะถ่ายทอดต้องทำตัวเป็นตัวอย่าง มีความ ชะมักเขม้น ตั้งใจจริงที่จะถ่ายทอดให้กับผู้รับการ ถ่ายทอดซึ่งจะสร้างความมั่นใจ และความ ภาคภูมิใจในการจักสานให้แก่ผู้รับการถ่ายทอด รวมทั้งเป็นการสร้างคนและหล่อหลอมให้ผู้รับการ ถ่ายทอดเป็นต้นแบบที่ดีในการถ่ายทอดการจัก สานต่อไป 5. ในประเด็นที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างให้เกิด ความรักความชอบและการสร้างแรงจูงใจต้องงาน จักสาน ถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้การถ่ายทอด ประสบผลสำเร็จ ถ้ามีการเสริมสร้างแรงและสร้าง แรงจูงใจ ในเรื่องนี้ผู้ถ่ายทอดต้องให้ความสำคัญ และชักจูงให้ผู้รับการถ่ายทอดเห็นว่าเขาไม่ได้ถูก บังคับให้มาทำงานจักสาน ต้องมีการชักชวนให้ เห็นถึงผลดีที่มีต่อการจักสานรวมทั้งการมีจิต วิญญาณและมีใจรักที่จะถ่ายทอดและรับการ ถ่ายทอด ซึ่งในการนี้ภูมิปัญญาในด้านการจัก สานได้จัดพิธีกรรมบูชา เครื่องมือเครื่องใช้ในการ จักสานให้ผู้เรียนก่อนเริ่มการเรียนการจักสาน

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเด็นหลักของรูปแบบ	ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ
	6. การมีความภูมิใจและพึงพอใจต่องานจักสาน ถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง การที่ผู้ถ่ายทอดหรือผู้รับการถ่ายทอด มีความรู้สึกรักภูมิใจและพึงพอใจต่อการทำงานจะส่งผลให้ผู้ประกอบอาชีพหรือผู้ที่ปฏิบัติงานนั้น ๆ มีทัศนคติที่ดีและความต้องการที่จะปฏิบัติงานและพัฒนาฝีมือหรืองานอาชีพนั่น ๆ อย่างเต็มใจและมีคุณภาพ 7. ในประเด็นที่เกี่ยวกับการมองเห็นคุณค่า เห็นประโยชน์ของการจักสาน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะช่วยให้การถ่ายทอดสามารถปลูกฝังให้มีความนึกคิดและมีค่านิยมที่ดีต่องานจักสาน รวมทั้งมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาอาชีพให้มีความมั่นคงและสร้างประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและคุณค่าทางวัฒนธรรมต่อไป
3. องค์ความรู้ด้านการจักสาน	องค์ความรู้ด้านการจักสาน ที่นำมาเสนอมีความเหมาะสมและความเป็นไปได้ ซึ่งมีข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะดังนี้ 1. การเลือกวัตถุดิบที่ใช้ในการจักสาน ที่กล่าวถึงในเรื่องการเลือกไม้ไผ่ เสนอให้มีการเพิ่มองค์ความรู้เกี่ยวกับวัตถุดิบ เช่น การปลูกไม้ไผ่ การเลือกใช้ไม้ไผ่ หรือความรู้เกี่ยวกับไม้ไผ่เป็นต้น ซึ่งจะเป็นการบอกให้รู้ว่าวัตถุดิบ อันได้แก่ อะไรคือไม้ไผ่สีสุก ไม้ไผ่สีนวล ที่บางเจ้าผ่าปลูกเองได้หรือไม่ ปลูกที่ไหน หรือจัดหามาจากที่ใด และเลือกใช้อย่างไรจึงจะเหมาะสมกับงานจักสาน 2. เครื่องมือ/อุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสาน เป็นองค์ความรู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการถ่ายทอดที่ประชุมเห็นว่ามีเหมาะสม และจำเป็นที่จะต้องรู้จักเครื่องมือ/อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะต้องใช้ใน

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเด็นหลักของรูปแบบ	ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ
	การจักสาน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้งานจักสานสำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่จะช่วยสร้างความประณีตและความคงทนให้งานจักสาน 3. ลายสานของผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ เป็นส่วนที่สำคัญและเป็นจุดเด่นที่ทำให้งานจักสานมีคุณค่า แสดงให้เห็นถึงความประณีตละเอียดอ่อนและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สั่งสมมา ลายสานที่กล่าวถึงในที่นี่ ได้แก่ ลายสานที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม ลายสานที่เป็นเอกลักษณ์ในปัจจุบัน ลายสานที่ใช้ในการจักสานปัจจุบัน ลายสานเบื้องต้น ลายสานที่ทำยากที่สุด ลายสานที่เป็นที่นิยมโดดเด่นในปัจจุบัน และขั้นตอนการสานลาย ในส่วนนี้ที่ประชุมเสนอให้เพิ่มลายขัดเข้าไปในหัวข้อลายสานที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมด้วยและในส่วนอื่น ๆ ถือว่ามีความเหมาะสมสมบูรณ์เป็นไปได้ 4. ในประเด็นที่เกี่ยวกับเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับการจักสานไม้ไผ่ เสนอให้มีการปรับขั้นตอนเกี่ยวกับการรื้อคว้น ให้เป็นขั้นตอนก่อนการทาน้ำมันเคลือบเงา และในส่วนอื่นเห็นว่ามีความเหมาะสม สมบูรณ์ครบถ้วน
4. วิธีการสอนการจักสาน	วิธีการสอนการจักสานที่นำมาเสนอมีความเหมาะสมและมีความเป็นไปได้ โดยมีข้อคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะดังนี้ 1. ในการสอนจักสานนั้นในประเด็นการใช้วิธีการสาธิตคือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอนให้ผู้เรียนทำให้เข้าใจแล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตามที่ประชุมเสนอให้มีการเพิ่มเติมการถ่ายทอดแบบ

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเด็นหลักของรูปแบบ	ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ
	ดั้งเดิมที่เน้นให้ฝึกทำจากสิ่งง่าย ๆ ก่อน และยากไป ตามลำดับร่วมกันไปกับวิธีการสาธิต ซึ่งจะช่วยให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ฝึกปฏิบัติตามไปด้วย 2. ในประเด็นการใช้วิธีฝึกปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิต แล้วนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเกิดความชำนาญนั้น เห็นว่า เป็นสิ่งที่มีความเหมาะสมและเป็นไปได้ ซึ่งในการถ่ายทอดนั้น ต้องให้มีการปฏิบัติจริง จึงจะทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้รับความรู้ ทักษะ ความชำนาญ และสามารถทำงาน จักสานได้สำเร็จ 3. ในส่วนของการปฏิบัติการถ่ายทอด เสนอให้มีการจัดปฏิบัติการถ่ายทอดโดยกำหนดระยะเวลาประมาณ 20-30 ชั่วโมง (5-7 วัน) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของรูปแบบ/ชิ้นงานที่จะถ่ายทอด โดยบรรยายภาคในการเรียนรู้หรือการรับการถ่ายทอด สามารถทำได้ทุกเวลา มีรูปแบบการจัดที่ไม่ตายตัว มีความยืดหยุ่นและสามารถที่นำไปใช้ประยุกต์ในทางปฏิบัติได้จริง ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ของผู้วิจัย 4. ที่ประชุมเสนอให้เพิ่มขั้นตอนของวิธีการสอน การจักสาน โดยให้เพิ่มเติมในเรื่องการทบทวนความรู้ การตรวจสอบผลงาน การประเมินผลการเรียนโดยดูจากผลงานที่ได้และให้ทำใหม่จนกว่าผลงานจะอยู่ในระดับที่ใช้ได้ ทั้งนี้การวัดผลสำเร็จหรือการประเมินผลนั้นจะวัดจากชิ้นงานที่ปฏิบัติโดยการตรวจสอบพร้อมทั้งยกย่อง ชมเชยผลงานที่ดี ตลอดจนแนะนำเสนอแนะแนว ให้ได้ผลงานที่ดีมีคุณภาพ

ส่วนที่ 3 การปรับปรุงการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพ จักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ตามความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้ทรง คุณวุฒิ

จากความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิในประเด็นหลักของการพัฒนารูปแบบ ผู้วิจัยได้นำมาปรับปรุงร่างการพัฒนารูปแบบให้มีความเหมาะสมและชัดเจนขึ้นในประเด็นต่อไปนี้

1. ผลการวิจัยในภาพรวม

สำหรับผลการวิจัยในภาพรวม ผู้วิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิมีความคิดเห็นที่สอดคล้องกัน โดยเห็นว่าการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทองที่นำเสนอ นั้นมีความเป็นไปได้และเหมาะสม มีประโยชน์ มีความสำคัญต่อจังหวัดอ่างทอง สามารถนำมาเป็นต้นแบบและขยายไปเป็นต้นแบบจังหวัดอื่น ๆ ได้อย่างไม่มีข้อแก้ไข แต่เนื่องจากการนำเสนอ เพิ่มเติมและแก้ไขบ้าง ในองค์ประกอบต่าง ๆ ให้มีความสมบูรณ์เหมาะสมมากยิ่งขึ้นจึงได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

2. ค่านิยมในการจักสาน

ผู้วิจัยเห็นด้วยกับข้อเสนอของผู้ทรงคุณวุฒิที่เสนอให้เพิ่มเติมความจริงใจเข้าไปในข้อ 1 คือ การมีความรัก ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ ความมุ่งมั่น และความห่วงหาพันต่องานจักสาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจงานจักสาน รักษามาตรฐาน ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนมีทักษะมีความซื่อสัตย์ มีจรรยาบรรณในวิชาชีพ อันจะช่วยทำให้งานจักสานคงอยู่ตลอดไป ในส่วนข้อที่ 2-7 ผู้วิจัยมีความคิดเห็นสอดคล้องกับผู้ทรงคุณวุฒิ และเห็นพ้องต้องกันว่า ในการถ่ายทอดการจักสาน ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดการจักสานจะต้องมีค่านิยมในทุกด้านที่กล่าวเป็นฐานก่อน ซึ่งทำให้เกิดความพึงพอใจอยากที่จะเรียนรู้ ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งที่จะส่งผลให้การทำงานและการประกอบอาชีพด้านการจักสานประสบผลสำเร็จได้อย่างมีคุณภาพ

3. องค์ความรู้ด้านการจักสาน

ผู้วิจัยเห็นด้วยกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เสนอว่า การเลือกวัตถุดิบที่ใช้ในการจักสาน โดยให้เพิ่มองค์ความรู้เกี่ยวกับวัตถุดิบอันได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับไม้ไผ่ และการเลือกใช้นั้น จะเป็นการช่วยให้ผู้รับการถ่ายทอดมีความรู้และเข้าใจและรู้จักไม้ไผ่เป็นเบื้องต้น เพื่อเลือกใช้ให้ถูกต้องก่อนที่จะไปสู่ขั้นตอนอื่นและเห็นด้วยกับการเพิ่มลายขัดเข้าไว้ในหัวข้อลายสานที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม ตลอดจนผู้วิจัยยังเห็นด้วยกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เสนอให้เพิ่มเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับการจักสานไม้ไผ่ในประเด็นที่ให้ปรับขั้นตอนในการม้วน โดยให้เป็นขั้นก่อนการทอ นำมันเคลือบเงา นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิมีความเห็นที่สอดคล้องกัน และเห็นว่าทุกหัวข้อขององค์ความรู้จะเป็นประโยชน์และเป็นหลักในการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการจักสานได้อย่างเหมาะสม

4. วิธีการถ่ายทอดการจักสาน

ในส่วนนี้ผู้วิจัยมีข้อคิดเห็นสอดคล้องกับผู้ทรงคุณวุฒิในเรื่องการถ่ายทอดตามลักษณะวิธีการสอนผู้ใหญ่ ซึ่งผู้ถ่ายทอดจะบอกให้ฟังถึงวิชาความรู้ให้ผู้เรียนหรือผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจ และนำไปปฏิบัติ ที่ผู้ถ่ายทอดหรือภูมิปัญญาเรียนรู้มาจากเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษในครอบครัวทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยใช้วิธีการสอนโดยการสาธิต คือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายขั้นตอนให้เข้าใจและให้ปฏิบัติตาม และการฝึกปฏิบัติจริง ปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเกิดความชำนาญ และผู้วิจัยเห็นด้วยกับข้อเสนอในที่ประชุมของผู้ทรงคุณวุฒิที่เสนอว่าควรเพิ่มเติมวิธีประเมินผลโดยวิธีการทบทวนเพิ่มเติมความรู้โดยการตรวจสอบผลงานให้ทำใหม่ หรือแก้ไข จนกว่าผลงานจะอยู่ในขั้นที่ใช้ได้หรือพึงพอใจ ทั้งนี้เพื่อเป็นการประเมินผลงานจากที่ได้ปฏิบัติให้ได้ผลดีและมีคุณภาพ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลความเหมาะสมและความเป็นไปได้ และจากข้อเสนอแนะตลอดจนความคิดเห็นต่าง ๆ ของผู้ทรงคุณวุฒิ จากการประชุมสัมมนากลุ่ม (Focus Group) นั้น ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ จากการอภิปราย โดยผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งมีความหลากหลายเป็นอย่างยิ่งตามประเด็นของแต่ละองค์ประกอบ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการแก้ไขปรับปรุงเพิ่มเติมอันนำไปสู่การนำเสนอการพัฒนา รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง (ฉบับสมบูรณ์) ได้เป็นผลสำเร็จต่อไป

ส่วนที่ 4 การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง (ฉบับสมบูรณ์เพื่อนำไปทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด)

การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง (ฉบับสมบูรณ์เพื่อนำไปทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด) ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 องค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

องค์ประกอบที่ 1 ค่านิยมในการจักสาน ประกอบด้วย

1. มีความรัก ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ ความมุ่งมั่นและความห่วงแหนต่องานจักสาน

2. การทำให้เกิดทัศนคติที่ดี ความเชื่อและความรู้สึกในเชิงบวกต่อการจักสาน

3. การมีทักษะความรู้ ความชำนาญ รวมทั้งประสบการณ์ในงานจักสาน

4. การเป็นต้นแบบที่ดี และมีความต้องการที่จะถ่ายทอดงานจักสาน

5. การเสริมสร้างให้เกิดความรักความชอบ และการสร้างแรงจูงใจต่องานจักสาน

6. การมีความภูมิใจและพึงพอใจต่องานจักสาน

7. การมองเห็นคุณค่า เห็นประโยชน์ของการจักสาน

องค์ประกอบที่ 2 องค์ความรู้ด้านการจักสาน ประกอบด้วย

1. วัตถุดิบที่ใช้ในการจักสาน

2. เครื่องมือ / อุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสาน

3. ลายสานของผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่

4. เนื้อหาความรู้เกี่ยวกับการจักสานไม้ไผ่

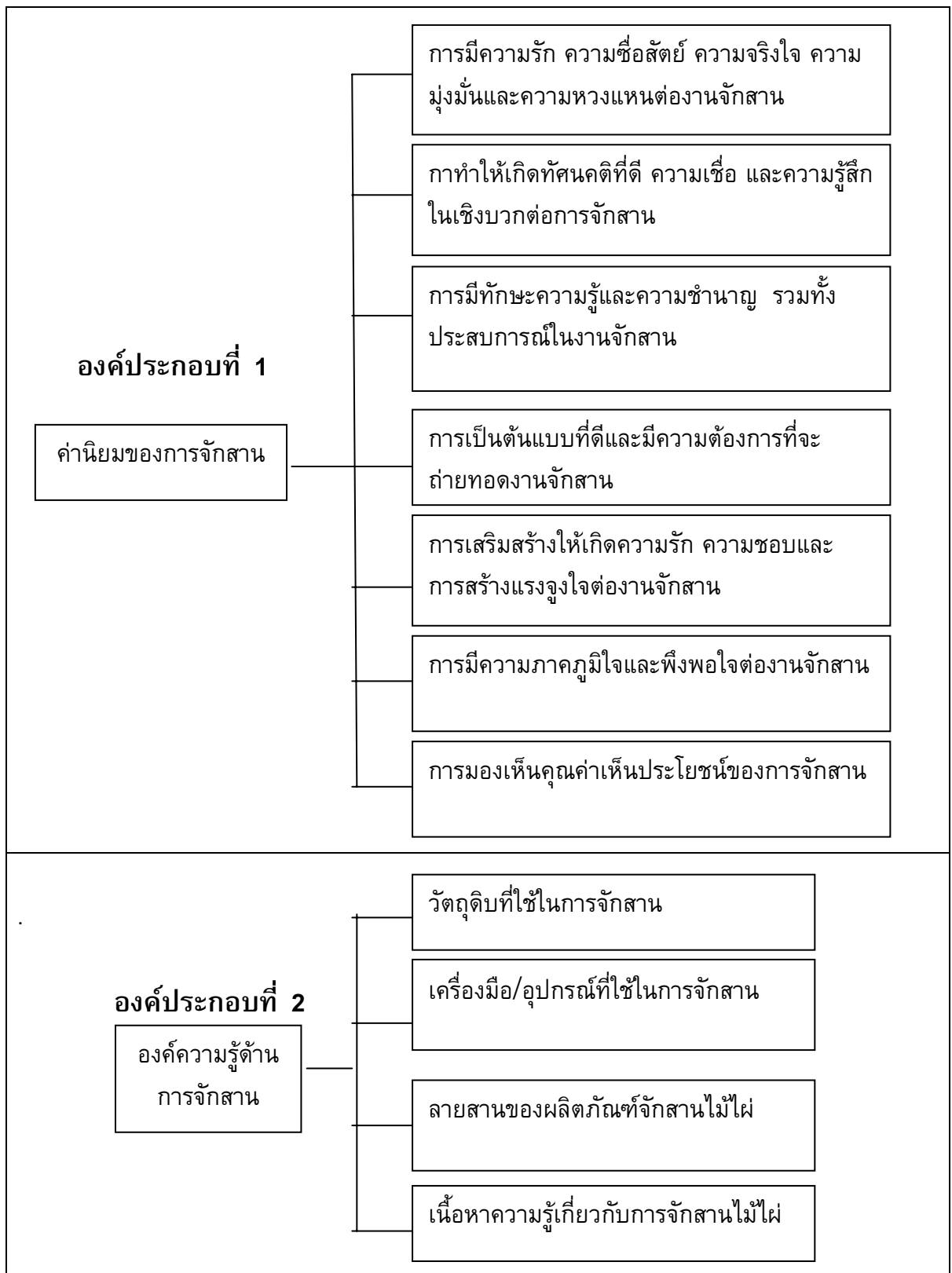
องค์ประกอบที่ 3 วิธีการถ่ายทอดการจักสาน

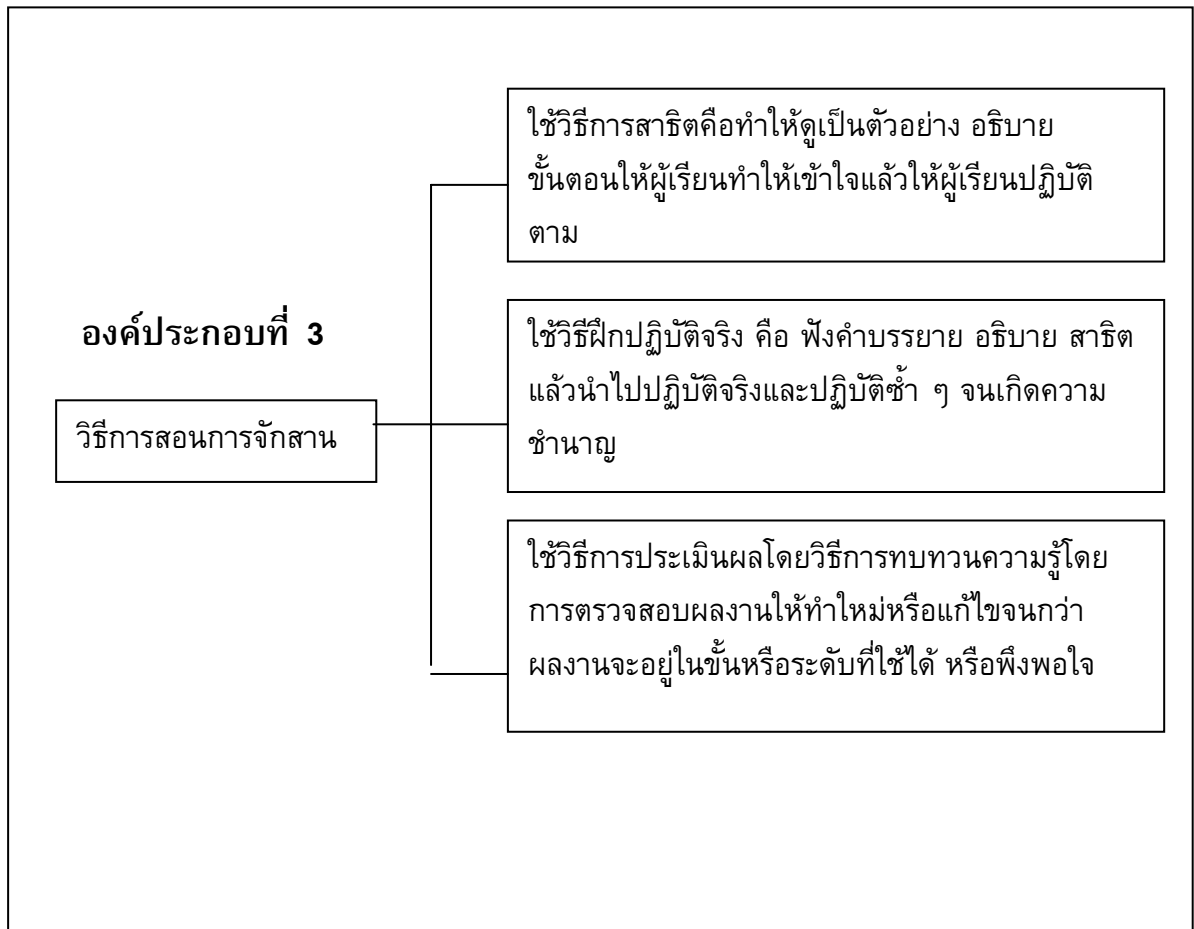
1. ใช้วิธีการสาธิต คือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายขั้นตอนให้ผู้เรียนทำให้เข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม

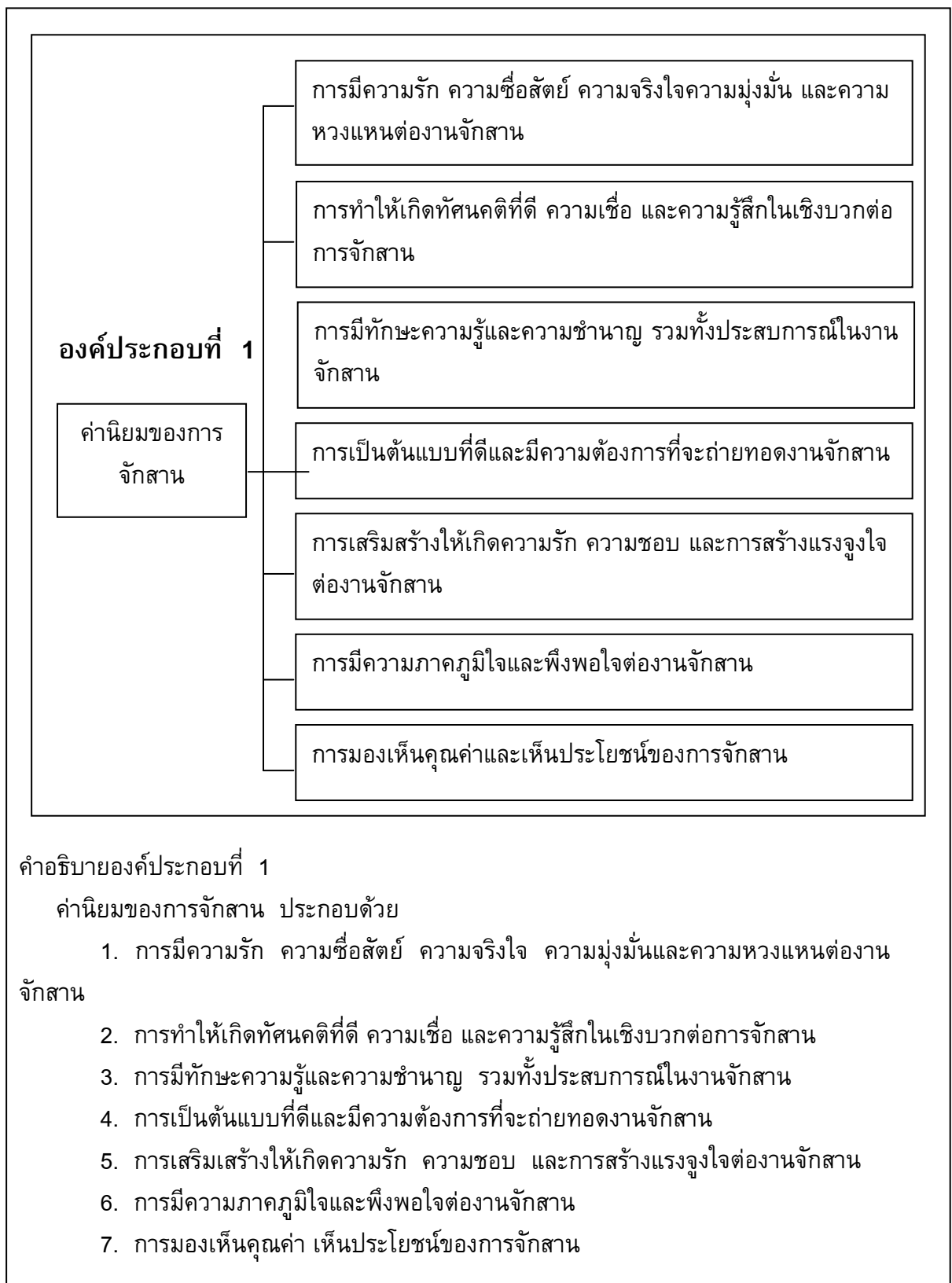
2. ใช้วิธีฝึกปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิต แล้วนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเกิดความชำนาญ

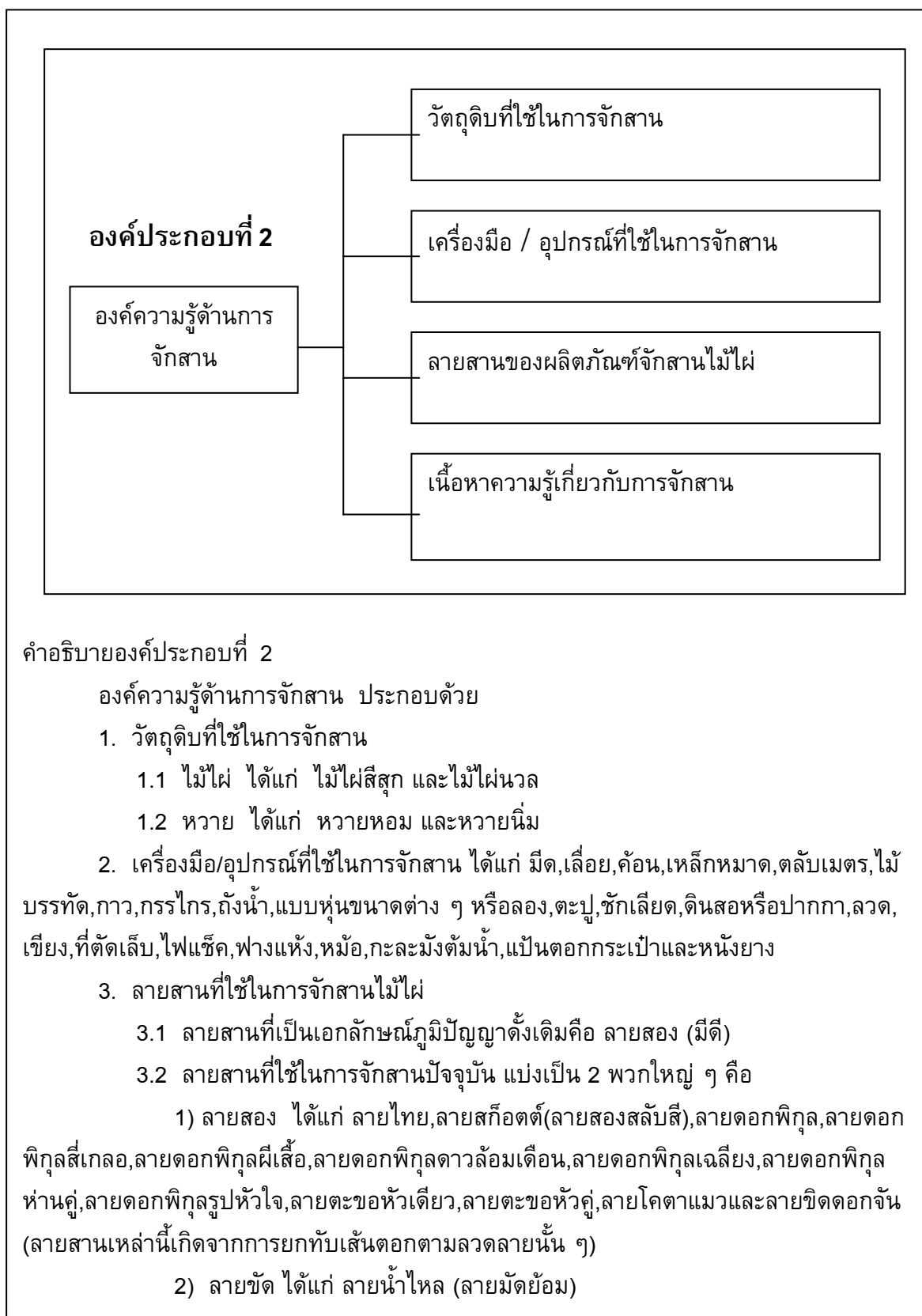
3. ใช้วิธีการประเมินผลโดยวิธีการทบทวนความรู้โดยการตรวจสอบผลงานให้ทำใหม่หรือแก้ไขจนกว่าผลงานจะอยู่ในขั้นหรือระดับที่ใช้ได้ หรือพึงพอใจ

สำหรับรายละเอียดโครงสร้างในแต่ละองค์ประกอบ สามารถนำเสนอได้ ดังต่อไปนี้

3.3 ลายสานเบื้องต้น คือ ลายขัด เป็นลายพื้นฐานของการจักสานทั่วไป และลายสานที่ทำยากที่สุดคือลายสอง (มีดี),ลายดอกทุกแบบ เช่น ลายดอกพิกุลผีเสื้อ

3.4 ลายสานที่เป็นที่นิยมและโดดเด่นในปัจจุบัน คือ ลายขัด (คละสี) ลายสก๊อตต์ (โหนดสีหวาน) และลายดอกพิกุล

3.5 ขั้นตอนการสานลายในที่นี้ได้กล่าวถึงขั้นตอนหรือวิธีการจักสานลายที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม คือ ลายสอง (มีดี) และลายสานที่เป็นที่นิยมโดดเด่นในปัจจุบัน คือ ลายขัด

4. เนื้อหาความรู้เกี่ยวกับการจักสาน

4.1 การคัดเลือกไม้ไผ่และหวาย

4.2 การเลื่อย ขูดผิว ฝ่า จักตอก จักหวาย และเลียด

4.3 การย้อมสีตอก

4.4 การก่อกันและการขึ้นหุ่น

4.5 การถักและการพัน

4.6 การเก็บกัน

4.7 การเข้าขอบ

4.8 การเข้าหู

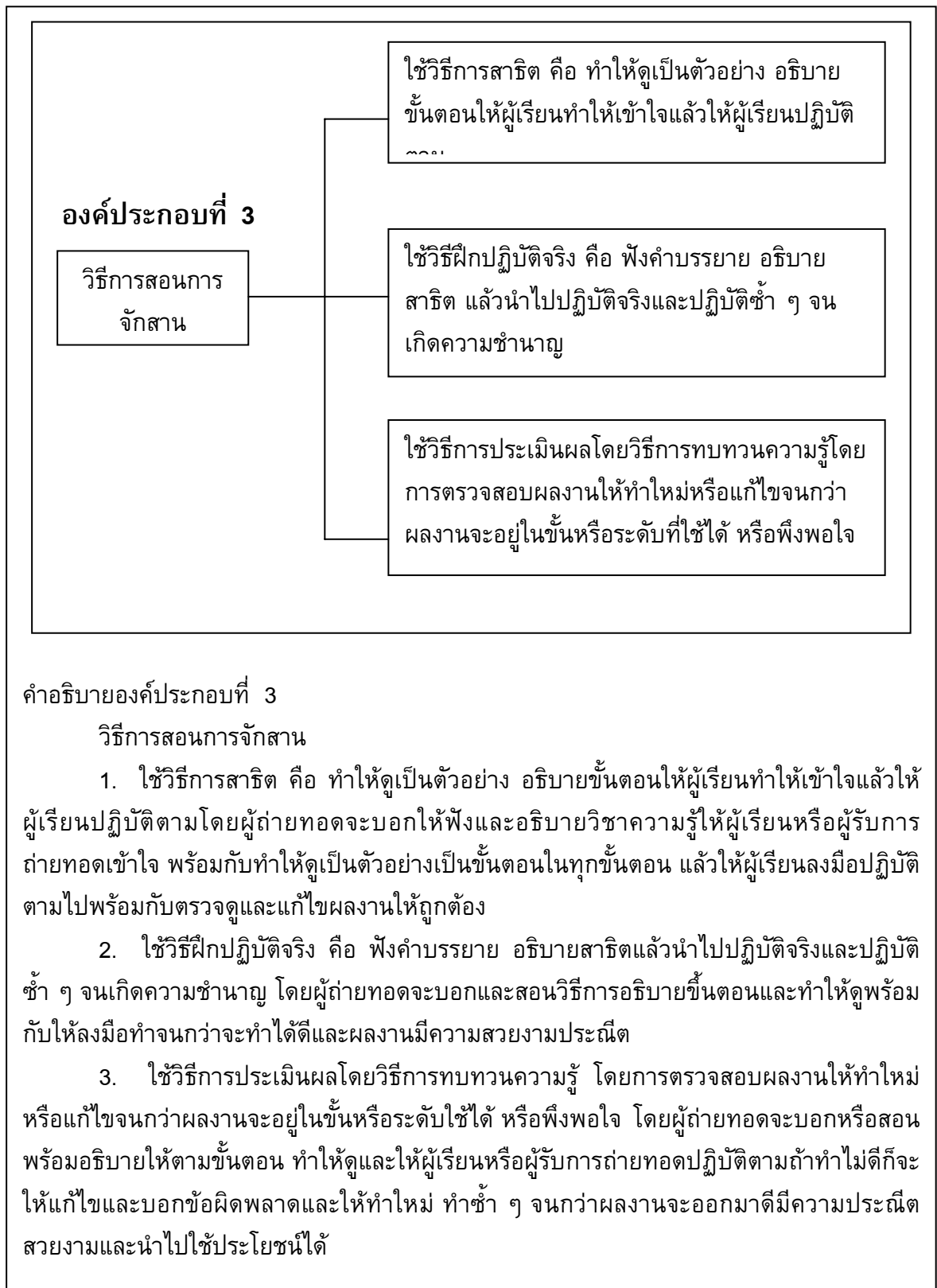
4.9 การทำวง

4.10 การรมควัน

4.11 การทาน้ำมันเคลือบเงา

4.12 การตรวจสอบความเรียบร้อยของผลิตภัณฑ์

4.13 วิธีการเก็บรักษาเพื่อความคงทน

ตอนที่ 3 ผลของการทดลองปฏิบัติการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และถอดบทเรียนเพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบ

1. วิธีการทดลอง

ผู้วิจัยได้นำเอารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ฉบับสมบูรณ์ที่พัฒนาเรียบร้อยแล้วไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 10 คน ซึ่งเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง เป็นผู้ที่ไม่เคยได้รับการถ่ายทอดเรื่องการจักสานมาก่อนและเป็นผู้ที่มีความพร้อม มีเวลา มีความสนใจและเห็นคุณค่าของงานจักสาน เป็นผู้ที่มีความสนใจที่จะมาเรียน มีอายุระหว่าง 18-37 ปี เป็นเพศชาย 8 คน และเพศหญิง 2 คน โดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่น 2 คน เป็นผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอด คือ นางสาวฝน ทองงาม และนางพนัษกรณ์ จิตรรักษ์ สอนแบบกลุ่มสนใจในระหว่างวันที่ 12-16 สิงหาคม 2549 รวม 5 วัน ๆ ละ 6 ชั่วโมง ระหว่างเวลา 09.00-15.00 น. (ยืดหยุ่นตามความจำเป็น) ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง มีขั้นตอน/กระบวนการสอนโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นผู้สอน ใช้วิธีการสอน ตั้งแต่องค์ประกอบที่ 1 ค่านิยมของการจักสาน องค์ประกอบที่ 2 องค์ความรู้ด้านการจักสาน และองค์ประกอบที่ 3 วิธีการสอนการจักสาน โดยดำเนินการสอนดังต่อไปนี้

1.1 การสร้างค่านิยมของการจักสาน โดยการพูดนำ บอกเล่า ชักจูง จูงใจ ให้เกิดความรักและเห็นคุณค่าหรือประโยชน์ของการจักสาน และนำตัวอย่างผลงานที่ทำด้วยความภาคภูมิใจให้ดูเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างประโยชน์ให้จากเดิมที่ทำเป็นอาชีพเสริม ทำไว้ใช้งานและนำไปขายบ้าง มาสู่การเป็นอาชีพหลัก เพื่อขายทั้งในและนอกประเทศ ซึ่งเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้เป็นอย่างดี รวมทั้งต้องมีทัศนคติและเจตคติที่ดี เห็นคุณค่าของงานศิลปของงานจักสานซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นที่จะต้องอนุรักษ์สืบสานงานจักสานให้คงอยู่ ทั้งนี้ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดแสดงออกถึงการมีความสุขในการจักสาน สานด้วยความสุข มีใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส มีกิริยาท่าทางดี อารมณ์ดี ไม่เคร่งครัด มีความมุ่งมั่นต่องานที่ทำตลอดเวลา มีความพิถีพิถัน พยายามชักชวนให้ผู้เรียนชอบในงานจักสาน มีพฤติกรรมที่ดีต่องานอาชีพตลอดจนแสดงออกถึงความรู้ ความชำนาญ ทักษะในการจักสาน มีผลงานลายสานที่สวยงาม ประณีต

1.2 วัตถุดิบที่ใช้ในการจักสาน โดยการบรรยาย อธิบาย แนะนำ และนำตัวอย่างให้ดู ถึงไม้ไผ่และหวายแต่ละประเภทที่ใช้ในการจักสาน พร้อมบอกถิ่นฐานที่มาและการเลือกใช้ (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง)

1.3 แนะนำเครื่องมือ / อุปกรณ์ ที่ใช้ในการจักสาน โดยนำตัวอย่างให้เห็นได้แก่ มีด, เลื่อย, ค้อน, เหล็กหมาด, ตลับเมตร, ไม้บรรทัด, กาว, กรรไกร, ถังน้ำ, แบบหุ่นขนาดต่าง ๆ หรือ

ลอง, ตะปู, ชักเลียด, ดินสอหรือปากกา, ลวด, เชียง, ที่ตัดเล็บ, ไฟแช็ค, ฟางแห้ง, หม้อ/กะละมังต้มน้ำ, แป้นตอกกระเป๋ และหนังยาง พร้อมทั้งบอกวิธีใช้และเก็บรักษา (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง)

1.4 สอนลายสาน โดยนำตัวอย่างที่ทำเสร็จแล้วมาให้ดู ตั้งแต่ลายง่ายที่สุด ลายเบื้องต้น ถึงลายที่ยาก พร้อมบอกถึงลักษณะวิธีทำ สาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายขั้นตอน ฝึกให้ผู้เรียนทำตาม ทำซ้ำ ๆ ถ้ายังทำไม่ได้ แก้ไขจนกว่าจะดี ตรวจสอบผลงาน โดยผู้สอนแนะนำ และสอนลายสานต่าง ๆ ได้แก่ ลายขัด, ลายสอง (มีติ) (ใช้เวลา 5 ชั่วโมง)

1.5 การคัดเลือกไม้ไผ่/หวาย โดยอธิบาย บรรยายและนำตัวอย่างให้ดูพร้อมบอกที่มาของไม้ไผ่และหวาย (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง)

1.6 การเลื่อย ขุดผิว ผ่า จักตอก จักหวายและเลียด โดยอธิบาย สาธิต ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และให้ฝึกปฏิบัติทำซ้ำแล้วซ้ำอีก จนเกิดความชำนาญ แสดงวิธีนำไม้ไผ่ที่เป็นลามาเลื่อย ขุดผิว ผ่า จักตอก จักหวาย และเลียด โดยผู้สอนคนหนึ่งอธิบายและบอก ทำให้ดูและให้ทำตามเป็นกลุ่ม และผู้สอนอีกคนช่วยดูและแนะนำปรับปรุงผลการปฏิบัติ (ใช้เวลา 6 ชั่วโมง)

1.7 การย้อมสีตอก โดยผู้สอนบอกและบรรยาย ฝึกให้ปฏิบัติจริง ตั้งแต่ขั้นตอนการตีไฟ ตั้งน้ำพอน้ำอุ่น ใส่และคนให้ทั่ว ใส่สีตามขนาดความต้องการสีอ่อนหรือเข้มแล้วต้มน้ำให้เดือด แล้วนำตอกไม้ไผ่ที่เตรียมไว้มาย้อมสีโดยแช่ทิ้งไว้ประมาณ 5-10 นาที ตามความอ่อนหรือเข้มตามต้องการ แล้วนำขึ้นไปผึ่งลมให้แห้งจนใช้ได้ (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง)

1.8 การสอนวิธีการจักสานกระเป๋ ผู้สอนนำเอากระเป๋ตัวอย่างมาให้ดู สาธิต และอธิบายเริ่มต้นตั้งแต่การก่อกัน การขึ้นหุ่น (ใช้เวลา 6 ชั่วโมง) การถักและการพัน (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง) การเก็บกัน (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง) การเข้าขอบ (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง) การเข้าหู (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง) การทำงาน (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง) โดยผู้สอนทำร่วมกับผู้เรียน 1 ใบ และให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริงคนละ 1 ใบ ซึ่งผู้สอนจะคอยตรวจสอบดูผลงานในทุกขั้นตอนของการทำ รวมทั้งบอกให้เข้าใจถึงเทคนิค วิธีการต่าง ๆ ที่จะทำให้ผลงานมีความสวยงามประณีต ตรวจสอบให้แก้ไข ทำใหม่ จนเกิดความชำนาญ

1.9 การรมควัน นำผลิตภัณฑ์ กระเป๋ที่ทำเสร็จแล้วไปรมควัน เพื่อเป็นการรักษาเนื้อไม้ กันมอด กันเชื้อรา และให้คงทน โดยผู้สอนบอก บรรยาย สาธิต และฝึกให้ปฏิบัติจริง โดยนำฟางพรมน้ำหมาด ๆ เป็นเชื้อเพลิง จุดไฟเพื่อให้เกิดควันมาก นำกระเป๋ามารมควันจนมีสีเหลืองของควันเท่า ๆ กัน ใช้เวลาร่มควันประมาณ 5 นาที (ขึ้นอยู่กับขนาดและประเภทของผลิตภัณฑ์) (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง)

1.10 การทาน้ำมันเคลือบเงา ผู้สอนบอกวิธี สาธิตให้ดู ซึ่งการทาน้ำมันเคลือบเงาจะเป็นวิธีการรักษาเนื้อไม้ป้องกันมอด เชื้อรา และเพื่อความสวยงามคงทน โดยมากจะไม่นิยมทากับกระเป๋ ทาน้ำมันกับผลิตภัณฑ์เช่น กระบุง วิธีการทาน้ำมันจะใช้น้ำมันเคลือบเงาทารอบผลิตภัณฑ์แล้วนำไปผึ่งแดดให้แห้งแล้วทาซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ต้องทาในเวลาที่แสงแดดจัด (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง)

1.11 การตรวจความเรียบร้อยของผลิตภัณฑ์ โดยผู้สอนนำกระเป๋าส่งให้ผู้เรียนทำแต่ละใบมาตรวจดูความเรียบร้อย โดยใช้มือลูบกระเป๋าส่ง ถ้าพบปุ่มหรือรอยต่อที่ไม่เรียบก็จะบอกวิธีการทำให้เรียบ เช่น ใช้ที่ตัดเล็บตัดตกแต่ง ผู้สอนจะตรวจประเมินคุณภาพของชิ้นงานพร้อมเสนอแนะและให้แก้ไข ทำใหม่ ทำซ้ำจนผลงานจะอยู่ในเกณฑ์ที่ดี และใช้ได้ (ใช้เวลา 30 นาที)

1.12 วิธีการเก็บรักษาเพื่อความคงทน ผู้สอนบอกบรรยาย และนำตัวอย่างผลิตภัณฑ์ที่เก็บไม่ดี ถูกน้ำ ขึ้นรามาให้ผู้เรียนเห็น พร้อมบอกวิธีการเก็บรักษาที่ถูกต้อง (ใช้เวลา 30 นาที)

ผลสรุปในภาพรวมในการทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด ผู้เรียนสามารถผลิตผลงานกระเป๋าส่งสตรีได้ทุกคน ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพที่ดีพอใช้

2. ผลการประเมิน

ผลจากการทดลองปฏิบัติการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานโดยการสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์ ตามที่ผู้วิจัยได้จัดทำแบบสังเกตการณ์และสร้างแนวทางในการสัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์ทั้งก่อนการสอนและหลังการสอนซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังต่อไปนี้

2.1 การประเมินผลก่อนการสอน ผู้วิจัยได้นำผู้เรียนหรือผู้รับการถ่ายทอดมาที่สถานที่ทำการสอน ทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด เพื่อสัมภาษณ์ถึงประวัติของกลุ่มตัวอย่างทั้ง 10 คน ว่าเป็นใคร อยู่ที่ไหน ทำอะไร และรายละเอียดเกี่ยวกับ 1) ค่านิยมของการจักสาน 2) ความรู้และทักษะ และ 3) การนำไปใช้ และได้จัดบันทึกไว้นำมาวิเคราะห์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้ง 10 คน ซึ่งเป็นเพศชาย 8 คน เพศหญิง 2 คน อายุระหว่าง 18-37 ปี ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง 4 คน คิดเป็นร้อยละ 40 รองลงมา กำลังศึกษา 3 คน คิดเป็นร้อยละ 30 ค้าขาย 2 คน คิดเป็นร้อยละ 20 และว่างงาน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 10 ทุกคนมีความรักความศรัทธาและความชอบ รวมทั้งมีทัศนคติและค่านิยมที่ดีต่อการจักสาน เป็นผู้ที่ไม่มีความรู้และทักษะและไม่เคยได้รับการถ่ายทอดด้านการจักสาน เคยเห็นคนอื่นทำแต่ไม่เคยปฏิบัติ ส่วนใหญ่อยากเรียนรู้จักสานเพื่อนำไปประกอบอาชีพ 5 คน คิดเป็นร้อยละ 50 รองลงมาอยากศึกษาเรียนรู้ 3 คน คิดเป็นร้อยละ 30 และอยากเรียนรู้เพื่อช่วยพ่อแม่ทำ 1 คน คิดเป็นร้อยละ 10 อยากเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์งานจักสานให้คงอยู่ 1 คน คิดเป็นร้อยละ 10

2.2 การประเมินผลระหว่างเรียน ผู้วิจัยสังเกตการณ์จากพฤติกรรมของผู้เรียนพบว่า ผู้เรียนมีความสนใจที่จะเรียนรู้ โดยไม่มีความเบื่อหน่าย แม้ว่าจนถึงเวลาพักรับประทานอาหารกลางวัน แต่ก็ไม่ละจากงานจักสานกระเป๋าส่งที่ทำ เพราะต่อเนื่องและทำด้วยใจ มีความสุขที่จะทำ และมีการซักถามผู้สอนถึงปัญหาที่พบในการจักสานจากการปฏิบัติเมื่อมีปัญหาหรือไม่สามารถทำได้

2.3 การประเมินผลหลังการเรียนรู้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นเดิมว่า

1) เมื่อเรียนแล้วรู้สึกชอบไหม อยากทำอาชีพนี้ไหม (ค่านิยมของการจักสาน) 2) เรียนแล้วได้รับความรู้เพิ่มเติม (ความรู้และทักษะ) และ 3) จะนำไปประกอบอาชีพไหมและจะเอาไปใช้อย่างไร (การนำผลไปใช้) ผลการวิเคราะห์จากการประเมิน พบว่า

1) ผู้เรียนส่วนใหญ่มีความสนใจ มีความรัก ความชอบ และความศรัทธา มีทัศนคติ และเกิดค่านิยมในการจักสาน

นางสาวดลจิตร์ อยู่ไทย กล่าวว่า เดิมหนูไปรับจ้างทำงานอยู่ที่โรงงานทำลูกปัดที่อยุธยา แต่ช่วงเวลาของงานไม่แน่นอน บางวันเช้า บางวันช่วงดึก จึงออกมารับจ้างทั่วไปที่บ้าน พ่อกับแม่ก็รับจ้างเขาพันขอบงานสาน หนูก็สนใจอยากจะทำ แต่ก็มียางอื่น ๆ ที่ได้เงินมากกว่า จึงไปทำงานอื่น เมื่อมีโอกาสได้มาเรียนทำกระเป๋าก็ยังมีความรู้สึกรักและผูกพันกับการจักสาน ยิ่งเมื่อเห็นผลงานที่ออกมาเป็นกระเป๋าแล้ว ยิ่งมีความรู้สึกภาคภูมิใจที่ตนสามารถทำได้อย่างดี และคิดว่าจะทำกระเป๋าจักสานเป็นอาชีพต่อไป

2) ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจในการจักสาน บอกได้ ปฏิบัติได้อย่างชัดเจน

นายประวิทย์ ยืนยัม กล่าวว่า ที่แรกทำไม่ได้ รู้สึกว่ามือมันแข็ง จับมีดจิกตอกก็ยังไม่ถูก แต่เมื่อรู้ขั้นตอนการทำจักสานจากที่ครูสอน และฝึกให้ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ก็รู้สึกว่ามันไม่ยากอย่างที่คิดไว้ในตอนแรก เพียงแต่ถ้าเราฝึกทำบ่อย ๆ ก็จะได้ตามขั้นตอน เช่น การรมควันก็ต้องเตรียมฟางและน้ำมา เมื่อจุดไฟเผาฟางแล้วก็นำกระเป๋าคือที่ทำเสร็จแล้วไปรมควันประมาณ 5 นาทีให้ทั่วลูก เพื่อเป็นการรักษาเนื้อไม้ให้คงทนและไม่เป็นเชื้อรา

3) ผู้เรียนเกิดทักษะในเรื่องการจักสาน เบื่องต้นและสามารถนำไปทำต่อได้ และผลิตผลงานได้อย่างมีคุณภาพ

นายพรชัย บุญรื่น กล่าวว่า ก่อนเรียนเคยเห็นคนแถวบ้านทำ แต่ก็ไม่เคยเข้าไปลองหัดทำ แต่เมื่อได้มีโอกาสมาเรียนรู้กับครูภูมิปัญญาได้ให้ความรู้และวิธีการทำกระเป๋าจักสาน ก็ลองหัดทำตามที่คุณบอก และทำต่อจนกระทั่งเสร็จเป็นกระเป๋าตามที่กำหนดให้ทำใน 5 วันจริง ๆ แล้วก็เอาไปทำที่บ้านตอนกลางคืนด้วย ก็ทำเสร็จเป็นกระเป๋าลายขิดสีเขียวกับสีธรรมชาติคละกัน ก็ดูสวยดี มีความคิดว่าจะฝึกทำต่อไปจนชำนาญ

4) ผู้เรียนมีความพึงพอใจต่องานจักสาน

นายสมพงษ์ ช่างบรรจง กล่าวว่า ในตอนแรกผมไม่ค่อยสนใจที่จะทำงานจักสาน พ่อแม่ผมก็เลิกทำแล้ว เพราะแกส่ายตาไม่ดี มองไม่ค่อยเห็น ผมเองไปทำงานรับจ้าง แต่มาได้ฝึกทำก็มีความรู้สึกที่ไม่น่าเชื่อว่าตัวเองจะทำได้ และเมื่อตอนที่เริ่มทำในวันแรก ๆ ก็คิดว่าอยากให้กระเป๋าเสร็จเร็ว ๆ ก็พยายามทำต่อไปจนถึงวันสุดท้าย กระเป๋าเสร็จตามที่ครูสอน ยิ่งมีความรู้สึกภาคภูมิใจที่ตัวเองทำได้ และคิดว่าจะทำต่อไปเป็นอาชีพเสริมเมื่ออยู่ว่าง ๆ

5) ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในการประกอบอาชีพการจักสานได้ หรืออาจทำเป็นอาชีพเสริมได้

นางสาวประทุมทิพย์ คล้ายมาลี กล่าวว่า ตอนนี้หนูวิธีการและขั้นตอนการจักสาน กระเป๋มาแล้ว และทำได้อย่างถูกต้อง สวยงาม หนูจะฝึกหัดทำต่อไปให้มีความชำนาญและมีผลงานที่ดี ประณีต เหมือนกับที่วางขายในศูนย์กลางชุมชน เพื่อจะได้ทำเป็นอาชีพ แต่ก็ต้องศึกษาลายต่าง ๆ อีกมาก

3. สรุปผลการทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด พบว่า การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง สามารถนำไปใช้ได้เป็นอย่างดี โดยที่ผู้สอนจะต้องทำตามขั้นตอนของการถ่ายทอดที่ละขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนจบ และจากการศึกษา ในครั้งนี้สามารถนำรูปแบบดังกล่าวไปใช้กับเด็กนักเรียนในโรงเรียนหรือคนกลุ่มอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 5

สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เรื่อง การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอวัตถุประสงค์ของการวิจัย ความสำคัญของการวิจัย ปัญหาในการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลการวิจัย ข้อเสนอแนะเพื่อการปฏิบัติและข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง
2. เพื่อจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง
3. เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

ความสำคัญของการวิจัย

1. ได้รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนที่มีคุณภาพ เพื่อนำไปเป็นตัวแบบใช้ในชุมชนอื่น ๆ ของประเทศไทยต่อไป
2. ชุมชนกลุ่มจักสานได้รับการพัฒนาด้านอาชีพ และมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง
3. เป็นการอนุรักษ์เผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านให้คงอยู่ตลอดจนเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพแก่เยาวชนและคนรุ่นหลังต่อไป

ปัญหาในการวิจัย

การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ควรมีรูปแบบและวิธีการถ่ายทอดอย่างไร

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการวิจัย โดยมีลำดับขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาเอกสาร ทฤษฎีกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอด ทั้งในและต่างประเทศ และการสำรวจชุมชน ได้ความคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และได้กำหนดเป็นกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน ประกอบด้วย ค่านิยมของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสาน

ขั้นตอนที่ 2 นำข้อมูลจากการศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสำรวจชุมชนตามเนื้อหาที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 มาสร้างเป็นแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตที่มีคุณภาพ เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้รู้ในชุมชน จำนวน 3 คน เกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐาน ประวัติความเป็นมาของชุมชน และเพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือสัมภาษณ์เชิงลึกและสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานของชุมชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 10 คน เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง โดยผ่านการพิจารณาตรวจสอบเนื้อหา แนวทางการสัมภาษณ์และการสังเกตโดยผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ จำนวน 3 คน

ขั้นตอนที่ 3 ผู้วิจัยได้นำผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม จากขั้นตอนที่ 2 มาวิเคราะห์และสังเคราะห์หาข้อมูลเพื่อประมวลจัดทำเป็นร่างการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ครั้งที่ 1 และนำร่างไปตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ ตลอดจนถึงการให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่มีต่อการพัฒนารูปแบบ โดยดำเนินการจัดการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่งประกอบไปด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 19 คน

ขั้นตอนที่ 4 ผู้วิจัยนำผลที่ได้จากการดำเนินการจัดการสนทนากลุ่ม (Focus Group) มาพิจารณาปรับปรุงแก้ไขร่างดังกล่าว เพื่อเป็นการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ฉบับสมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 5 ผู้วิจัยนำเอารูปแบบการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ฉบับสมบูรณ์ไปทดลองปฏิบัติการถ่ายทอดกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นคนในท้องถิ่น จำนวน 10 คน เป็นอาสาสมัครที่สนใจ เห็นคุณค่าของงานจักสานและไม่เคยรับการถ่ายทอดเรื่องการจักสานมาก่อน โดยการสอนหรือถ่ายทอดของภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 2 คน ในระหว่างวันที่ 12-16 สิงหาคม 2549 ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง เพื่อประเมินประสิทธิภาพของการพัฒนารูปแบบฉบับสมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 6 ผู้วิจัยนำผลจากการทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด มาประเมินตรวจสอบประสิทธิภาพของการพัฒนารูปแบบเพื่อดูประสิทธิภาพของรูปแบบตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่วางไว้ เพื่อนำไปเป็นตัวแบบที่ใช้ได้จริงในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนนี้และชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาในครั้งนี้ สามารถสรุปผลการวิจัยจำแนกออกเป็น 3 ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 การศึกษาสภาพทั่วไป ประวัติความเป็นมาของชุมชน และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในตอนนี้ เป็นการศึกษาสภาพทั่วไป ประวัติความเป็นมาของชุมชนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการที่ผู้วิจัยเข้าสู่ชุมชน สร้างความคุ้นเคย การสำรวจ การศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้นำชุมชนและผู้รู้ในท้องถิ่น 3 คน ถึงประวัติความเป็นมาในการดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสานในชุมชนและข้อมูลสภาพเบื้องต้นและสภาพปัจจุบันของอาชีพจักสานในชุมชน ปรากฏผลดังต่อไปนี้

1. ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าในอดีต พบว่า

เป็นชุมชนที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งชาวบ้านได้เคยร่วมกับแขวงเมืองวิเศษชัยชาญ และชาวบ้านบางระจันสู้รบกับพม่า ณ บ้านบางระจัน โดยมีนายฉ่าเป็นผู้นำ เดิมนายฉ่า พื้นเพอยู่ที่สีบัวทอง (อำเภอแสวงหาในปัจจุบัน) ภายหลังการสู้รบยุติลง นายฉ่าจึงได้นำชาวบ้านมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสามเรือน เพราะเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งปัจจุบันเรียกบางเจ้าฉ่า ซึ่งตั้งตามชื่อของนายฉ่าซึ่งเป็นผู้นำและผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน

2. ขนาดและที่ตั้ง พบว่า

ตำบลบางเจ้าฉ่า มีพื้นที่ 9.15 ตารางกิโลเมตร หรือ 5,713 ไร่ ห่างจากจังหวัดอ่างทองประมาณ 15 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอโพธิ์ทองประมาณ 6 กิโลเมตร ทิศเหนือติดต่อกับตำบลองครักษ์ อำเภอโพธิ์ทอง ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลอ่างแก้ว อำเภอโพธิ์ทอง ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลบางระจัน อำเภอโพธิ์ทอง และทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลโคกพุทรา อำเภอโพธิ์ทอง

3. ลักษณะทางกายภาพ พบว่า

ตำบลบางเจ้าฉ่า มีลักษณะทางภูมิทัศน์เช่นเดียวกับภาคกลางทั่วไป ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้อากาศชุ่มชื้นไม่ร้อนจัด สภาพอากาศทั่วไปเป็นไปตาม

ฤดูกาล และมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำธรรมชาติและแม่น้ำน้อยพาดยาวตลอดด้านทิศตะวันตก มีลำคลองชลประทาน ควบคู่อยู่กับถนนสายโพธิ์ทอง-ท่าช้าง

4. ประชากร พบว่า

ตำบลบางเจ้าฉ่ามีประชากร 748 ครัวเรือน 3,529 คน แยกเป็นชาย 1,755 คน หญิง 1,837 คน มีความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 386 คนต่อตารางกิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิม มีการปลูกสร้างบ้านเรือนในที่ดินของตนเองที่เป็นบ้านดั้งเดิมตั้งแต่ปู่ย่าตายาย การดำรงชีวิตที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คุณภาพชีวิตของประชากรผ่านเกณฑ์การจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (จปฐ.2) ทุกด้าน

5. การตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพ พบว่า

ตำบลบางเจ้าฉ่า มีภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำน้อย ในอดีตจึงมีการตั้งบ้านเรือนยึดตามแนวลำน้ำน้อยเป็นสำคัญ รูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารบ้านเรือนส่วนใหญ่จะเป็นบ้านไม้แบบชนบทโบราณ ได้ถูกสูงปลูกอยู่รวมกันเป็นหมู่ในกลุ่มของญาติพี่น้อง ส่วนในปัจจุบันมีการก่อสร้างถนนมากขึ้น มีการใช้น้ำประปา การตั้งบ้านเรือนจึงเปลี่ยนแปลงเป็นยึดแนวถนนเพื่อความสะดวกในการคมนาคม รูปแบบของสถาปัตยกรรมการสร้างบ้านเรือนจึงเปลี่ยนไปเป็นอาคารคอนกรีตสองชั้น พื้นที่ถมดินสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม

การประกอบอาชีพในอดีต จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาข้าว และทำสวน ถึงร้อยละ 90 ปัจจุบันนอกจากมีการทำเกษตรกรรมเพาะปลูกข้าวและพืชสวน ยังมีการรวมกลุ่มประกอบอาชีพจากภูมิปัญญาที่เรียนรู้สืบทอดจากบรรพบุรุษ โดยการสนับสนุนจากทางราชการ และทำการพัฒนาเครื่องจักรสาน จนเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไป

6. การคมนาคมขนส่งและการสื่อสารในชุมชน พบว่า

ในอดีตการคมนาคมขนส่งภายในตำบลใช้การเดินเท้าเป็นหลัก ส่วนการติดต่อภายนอกจะใช้การคมนาคมทางน้ำ ปัจจุบันการคมนาคมขนส่งใช้ทางบกเป็นหลัก ส่วนด้านการติดต่อสื่อสารใช้โทรศัพท์เป็นหลัก มีหมายเลขโทรศัพท์ 322 เลขหมาย และมีการใช้โทรศัพท์มือถือแพร่หลายเกือบทุกครัวเรือน

7. ประเพณีและวัฒนธรรม พบว่า

ตำบลบางเจ้าฉ่า เป็นชุมชนเก่าที่มีประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา การประกอบอาชีพ และชีวิตความเป็นอยู่ เช่น วันสำคัญทางพุทธศาสนา การแข่งขันเรือยาว เป็นต้น

8. การปกครองท้องถิ่น พบว่า

ตำบลบางเจ้าฉ่าแบ่งออกเป็น 8 หมู่บ้าน 741 ครัวเรือน มีประชากร 2,502 คน มีการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบขององค์การบริหารส่วนตำบล

9. สถาบันหลักของชุมชน พบว่า

ตำบลบางเจ้าฉ่า มีสถาบันหลักประกอบด้วย สถาบันทางศาสนา คือ วัด 3 แห่ง และสถานศึกษา 4 แห่ง (ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอาชีวศึกษา)

10. พัฒนาการด้านการจักสานของตำบลบางเจ้าฉ่าจากอดีตถึงปัจจุบัน พบว่า

10.1 ความเป็นมาของการจักสาน

ตำบลบางเจ้าฉ่า ในอดีตมีการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ไว้เพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความจำเป็นต่อการใช้สอยในชีวิตประจำวัน และต่ออาชีพการเกษตร เช่น เสื่อรองข้าว เสื่อปูนอน ตะกร้า ข้องดักปลา สุ่มไก่ สุ่มปลา เป็นต้น ซึ่งทำกันในทุกครัวเรือน โดยการสืบทอดฝีมือการจักสานจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย โดยใช้เวลาวางจากการทำนามาผลิตเครื่องจักสาน

10.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องจักสาน

งานจักสานไม้ไผ่ของตำบลบางเจ้าฉ่าเป็นการสืบทอดภูมิปัญญากันมาตั้งแต่ในอดีต มีการถ่ายทอดภูมิปัญญางานจักสาน จากการเรียนรู้การสอนของปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ถ่ายทอดความรู้กันในครอบครัว โดยแต่ละครอบครัวมีลักษณะพึ่งพาอาศัยตนเอง ต่างคนต่างทำ เครื่องจักสานมาเพื่อใช้สอยตามความจำเป็นในชีวิตประจำวัน

10.3 พัฒนาการของการจักสาน

การจักสานของตำบลบางเจ้าฉ่าในอดีตมีลักษณะต่างคนต่างทำเป็นงานจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน มีลักษณะงานพื้นๆ ไม่มีสวดลายมากนัก มุ่งการใช้ประโยชน์และความคงทนเป็นสำคัญ ต่อมาวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป ประชากรในชุมชนมากขึ้น สัดส่วนที่ดินต่อคนในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมลดลง วิธีการทำนาของเกษตรกรก็เปลี่ยนไป มีการใช้เครื่องจักร เครื่องทุ่นแรง ผลผลิตที่ขายได้ไม่คุ้มต้นทุน ประชากรจึงหันมาประกอบอาชีพเสริมเพื่อหารายได้ชดเชย การจักสานไม้ไผ่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพในอดีตได้เปลี่ยนแปลงเป็นการจักสานไม้ไผ่เพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ โดยมีการพัฒนาต่อเนื่อง เป็นไปตามความต้องการของตลาด จากกระบุง ตะกร้าที่ใช้ประกอบอาชีพ มาเป็นกระเป๋า เพื่อเป็นเครื่องใช้และเครื่องประดับ

10.4 การรวมกลุ่มอาชีพ

ปี 2515-2518 กรมการพัฒนาชุมชน มีนโยบายในการรวมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มอาชีพจักสานไม้ไผ่ เป็นกลุ่มนาร่อง โดยทางราชการได้รวบรวมคนที่มีพื้นฐานการจักสานมารวมกลุ่ม ประมาณ 10-20 คน และอบรมพัฒนา และได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจนถึงปัจจุบัน และในปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 300 คน

10.5 การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของอาชีพจักสาน

การจักสานในปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีตโดยสิ้นเชิง ซึ่งในอดีตเครื่องจักสานไม้ไผ่ทำขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ไว้ใช้กันเองในครัวเรือน ซื้อขายกันอยู่ในวงแคบ รูปแบบจึงเน้นที่ประโยชน์ในการใช้สอยและความแข็งแรงทนทาน แต่ปัจจุบัน

ถือเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อการจำหน่าย เน้นความสวยงามประณีต และใช้เป็นเครื่องประดับ เช่น กระเป๋าทู กระบุงป่าน้ำชา จึงทำให้เกิดการพัฒนากระบวนการจัดอาชีพจักสานขึ้นในลักษณะคณะกรรมการ เพื่อการพัฒนากระบวนการผลิตและจำหน่ายสินค้าให้เป็นระบบ

10.6 การพัฒนารูปแบบเครื่องจักสานของชุมชน

มีการพัฒนาตามความต้องการของตลาด และเปลี่ยนแปลงรูปแบบให้เป็นไปตามความต้องการการใช้งาน ทั้งนี้มาจาก 2 ส่วน คือ จากการส่งเสริมของหน่วยงาน ภาครัฐ เช่น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมพาณิชย์จังหวัด สหกรณ์จังหวัด ศูนย์การศึกษานอก โรงเรียน ฯลฯ และจากตัวสมาชิกที่เกิดการเรียนรู้พัฒนารูปแบบเครื่องจักสานให้เป็นไปตามความต้องการของตลาด

10.7 ปัญหาอุปสรรคในการทำงานจักสาน

10.7.1 ด้านวัตถุดิบ ไม้ไผ่สีสุก ไม้ไผ่รวล และหวาย ต้องสั่งซื้อจากต่างจังหวัด

10.7.2 ด้านกระบวนการกลุ่ม / การรวมกลุ่ม ยังมีปัญหาเรื่องระบบการทำงานแบบร่วมมือร่วมใจกัน ต้องหาวิธีการบริหารจัดการกลุ่มให้มีความบริสุทธิ์และยุติธรรม

10.7.3 ด้านการสืบทอด เด็กและเยาวชนต้องไปเรียนหนังสือ ห่างเหินจากการทำจักสาน ขาดความซึมซับ

10.7.4 ด้านการตลาด คนในชุมชนยังขาดความรู้เรื่องเทคโนโลยี ยังต้องพึ่งพาคนกลางในเรื่องการจำหน่ายผลผลิต

10.8 แผนงานในอนาคตในด้านการจักสาน

10.8.1 ศึกษาและเรียนรู้ความต้องการภายนอก

10.8.2 การพัฒนาตนเอง เพิ่มประสบการณ์ในทักษะอาชีพและการพัฒนารูปแบบ / การออกแบบ การผลิตและการตลาดร่วมกับภาครัฐ

10.8.3 ปลุกกระแส เรื่องหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อให้ชาวบ้านตื่นตัวในการสร้างวัฒนธรรมภูมิปัญญาให้เกิดขึ้นโดยใช้กระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมดั้งเดิมจากภูมิปัญญา มาสร้างและพัฒนาอาชีพรูปแบบใหม่อย่างต่อเนื่อง

10.8.4 พัฒนากิจกรรมใหม่ให้เกิดขึ้น เพื่อเป็นการเสริมให้การจักสานคงอยู่ เช่น การท่องเที่ยวเชิงเกษตร โฮมสเตย์ เป็นต้น

ตอนที่ 2 ผลของการศึกษาและจัดรูปแบบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการศึกษาเพื่อจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวน 10 คน ซึ่งเป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จในการต่อสู้แก้ไขปัญหาการประกอบอาชีพจักสาน เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับหรือได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่น ๆ ในชุมชนหรือมีผลงานได้รับการคัดเลือกให้เป็นสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดอ่างทอง หรือได้รับรางวัลอื่น ๆ และมีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพจักสานมาไม่น้อยกว่า 15 ปี เพื่อนำมาถ่ายทอดภูมิปัญญาในเรื่อง ค่านิยมของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสาน และประเมินความเป็นไปได้ โดยการสนทนากลุ่ม เพื่อนำข้อสรุปมาจัดและพัฒนา รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ข้อมูลส่วนบุคคลของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน

จากการศึกษาชีวิตและการทำงานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจากการคัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน ชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง 10 คน พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ศึกษาเป็นหญิง ทั้งหมด มีครอบครัวแล้ว 6 คน คิดเป็นร้อยละ 60 ยังเป็นโสด 4 คน คิดเป็นร้อยละ 40 มีอายุตั้งแต่ 35-70 ปี เป็นผู้ที่เกิดในจังหวัดอ่างทองทุกคน ส่วนใหญ่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 8 คน และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 2 คน เรียนรู้ด้านการจักสานจากพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งเป็นความรู้ความสามารถที่ได้สั่งสมกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานตามวิถีชีวิต มีประสบการณ์ทำการจักสานมาตั้งแต่ 25-60 ปี ปัจจุบันยังประกอบอาชีพจักสานไม่ไผ่เป็นอาชีพหลักทุกคนและเป็นสมาชิกกลุ่มจักสานตำบลบางเจ้าฉ่า และกลุ่มสตรีสหกรณ์ รวมทั้งเป็นวิทยากรสอนและถ่ายทอดให้กับผู้มาศึกษาเรียนรู้ไปสอนในสถานศึกษาและเป็นวิทยากรให้จังหวัดอื่น ๆ และต่างประเทศ ทุกท่านเป็นผู้ที่มีผลงานทางด้านการจักสานดีเด่นเป็นที่ยอมรับจากบุคคลอื่น ๆ และได้รับรางวัลดีเด่น ด้านการจักสานไม่ไผ่

2. การศึกษาการพัฒนา รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการศึกษาการพัฒนา รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง พบว่าในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานจะประสบความสำเร็จได้ด้วยดี ต้องประกอบไปด้วย องค์ประกอบ 3 องค์ประกอบคือ 1. ค่านิยมของการจักสาน 2. องค์ความรู้ด้านการจักสาน และ 3. วิธีการสอนการจักสาน สรุปได้ดังนี้

2.1 ค่านิยมของการจักสาน ได้แก่

2.1.1 การมีความรัก ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ ความมุ่งมั่น และความ
ห่วงแหน ต่องานจักสาน

2.1.2 การทำให้เกิดทัศนคติที่ดี ความเชื่อ และความรู้สึกในเชิงบวกต่อ
การจักสาน

2.1.3 การมีทักษะความรู้และความชำนาญ รวมทั้งประสบการณ์ในงาน
จักสาน

2.1.4 การเป็นต้นแบบที่ดี และมีความต้องการที่จะถ่ายทอดงานจักสาน

2.1.5 การเสริมสร้างให้เกิดความรักความชอบและการสร้างแรงจูงใจต่อ
งานจักสาน

2.1.6 การมีความภาคภูมิใจและพึงพอใจต่องานจักสาน

2.1.7 การมองเห็นคุณค่า เห็นประโยชน์ของการจักสาน

2.2 องค์ความรู้ด้านการจักสาน ได้แก่

2.2.1 วัตถุดิบที่ใช้ในการจักสาน คือ ไม้ไผ่ (ไม้ไผ่สีสุกและไม้ไผ่รวล)
หวาย (หวายหอมและหวายนีม)

2.2.2 เครื่องมือ / อุปกรณ์ ที่ใช้ในการจักสาน คือ มีด, เลื่อย, ค้อน, เหล็ก
หมาด, ตลับเมตร, ไม้บรรทัด, กาว, กรรไกร, ถังน้ำ, แบบหุ่นขนาดต่าง ๆ หรือลอง, ตะปู, ชักเลียด,
ดินสอหรือปากกา, ลวด, เขียง, ที่ตัดเล็บ, ไฟแช็ค, ฟางแห้ง, หม้อ/กะละมังต้มน้ำ, แป้นดอกกระเป๋
และหนังยาง

2.2.3 ลายสานที่ใช้ในการจักสานไม้ไผ่

2.2.3.1 ลายสานที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม คือ ลายสอง
(มีดี) และลายขัด

2.2.3.2 ลายสานที่ใช้ในการจักสานปัจจุบัน แบ่งเป็น 2 พวก
ใหญ่ ๆ คือ

1) ลายสอง ได้แก่ ลายไทย, ลายสก๊อตต์ (ลายสองสลับ
สี), ลายดอกพิกุล, ลายดอกพิกุลสีเกลอ, ลายอดพิกุลผีเสื้อ, ลายดอกพิกุลดาวล้อมเดือน, ลายดอก
พิกุลเจียง, ลายดอกพิกุลห่านคู่, ลายดอกพิกุลรูปหัวใจ, ลายตะขอหัวเตี๋ย, ลายตะขอหัวคู่, ลายโค
ตาแมว, และ ลายขีดดอกจัน (ลายสานเหล่านี้เกิดจากการยกทับเส้นดอกตามลวดลายนั้น ๆ)

2) ลายขัด ได้แก่ ลายน้าไหล (ลายมัดย้อม)

2.2.3.3 ลายสานเบื้องต้น คือ ลายขัดเป็นลายพื้นฐานของการ
จักสานทั่วไป และลายสานที่ทำยากที่สุดคือลายสอง (มีดี), ลายยกดอกทุกแบบ เช่น ลายดอก
พิกุลผีเสื้อ

2.2.3.4 ลายสานที่เป็นที่นิยมและโดดเด่นในปัจจุบันคือ ลายขัด (คละสี), ลายสก๊อตต์ (โทนสีหวาน) และลายดอกพิกุล

2.2.3.5 ขั้นตอนการสานลาย ลายสอง (มีดี) ซึ่งเป็นลายจักสานที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม และลายขัดซึ่งเป็นที่นิยมโดดเด่นในปัจจุบัน

2.2.4 เนื้อหาความรู้เกี่ยวกับการจักสาน ได้แก่ การคัดเลือกไม้ไผ่และหวาย, การเลื่อย ขุดผิว ฝ่า จักตอกไม้ไผ่ จักตอกหวาย และเลียด, การย้อมสีตอก, การก่อกัน และการขึ้นหุ่น, การถักและการพัน, การเก็บกัน, การเข้าขอบ, การเข้าหู, การทำวง, การรมควัน, การทาน้ำมันเคลือบเงา, การตรวจสอบความเรียบร้อยของผลิตภัณฑ์และวิธีการเก็บรักษาเพื่อความคงทน

2.3. วิธีการสอนการจักสาน

2.3.1 ใช้วิธีการสาธิต คือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายขั้นตอนให้ผู้เรียนทำให้เข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม

2.3.2 ใช้วิธีฝึกปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย คำอธิบาย สาธิต แล้วนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเกิดความชำนาญ

2.3.3 ใช้วิธีการทบทวนความรู้โดยการตรวจสอบผลงาน ให้ทำใหม่ หรือแก้ไข จนกว่าผลงานจะอยู่ในขั้นหรือระดับที่ใช้ได้

ตอนที่ 3 ผลของการทดลองปฏิบัติการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน

ผลจากการวิจัยโดยการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึกภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง แล้วนำไปประเมินความเป็นไปได้ โดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group) และนำผลไปทดลองปฏิบัติการ ถ่ายทอด จะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบ คือ

1. ค่านิยมของการจักสาน
2. องค์ความรู้ด้านการจักสาน
3. วิธีการสอนการจักสาน

ผลของการทดลองปฏิบัติการโดยผู้วิจัยได้นำไปทดลองปฏิบัติกับกลุ่มตัวอย่าง 10 คนที่เป็นคนในชุมชนที่มีอายุ 15-50 ปี ไม่เคยได้รับการถ่ายทอดเรื่องการจักสานมาก่อน และเป็นผู้สนใจ สนใจ เห็นคุณค่าของงานจักสาน ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผู้ถ่ายทอดหรือผู้สอนโดยใช้กระบวนการดังกล่าวข้างต้น 3 องค์ประกอบ พบว่าผู้เรียนสามารถผลิตผลงานกระเป๋าถือสตรีได้ทุกคน ส่วนใหญ่ผลงานอยู่ในระดับดีพอใช้

และผลจากการประเมินในการเรียนของผู้เรียน โดยผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึกและสังเกตการณ์ พบว่า ผู้เรียนส่วนใหญ่มีความสนใจ มีความรัก ความชอบ มีความศรัทธา มีทัศนคติ และเกิดค่านิยมในการจักสาน ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในการจักสาน บอกได้

ปฏิบัติได้อย่างชัดเจน ผู้เรียนเกิดทักษะในเรื่องการจักสานเบื้องต้น และสามารถนำไปทำต่อได้ และผลิตผลงานได้อย่างมีคุณภาพ ผู้เรียนมีความพึงพอใจต่องานจักสาน สามารถนำไปใช้ในการประกอบอาชีพจักสานได้ หรืออาจทำเป็นอาชีพเสริมได้

ส่วนผลการทดลองปฏิบัติการ พบว่าการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง สามารถนำไปใช้ได้เป็นอย่างดี โดยที่ผู้สอนจะต้องทำตามขั้นตอนของการถ่ายทอดทีละขั้นตั้งแต่ต้นจนจบ และจากการศึกษาครั้งนี้ สามารถนำรูปแบบดังกล่าวไปใช้กับเด็กนักเรียนในโรงเรียนหรือคนกลุ่มอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง สามารถนำผลการวิจัยมาสรุปอภิปราย ได้ดังนี้

1. จากผลการศึกษาวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับการศึกษาสภาพทั่วไป ประวัติความเป็นมาของชุมชนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ได้ข้อค้นพบที่น่าสนใจหลากหลายประการ ดังนี้

ผลการศึกษาพบว่า สาเหตุของการพัฒนางานจักสานของชุมชนบ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง จากอาชีพเสริมมาเป็นอาชีพหลัก เนื่องจากแรงจูงใจด้านสภาพแวดล้อม ซึ่งแต่เดิมชุมชนนี้เป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีการเพาะปลูก ทำนาข้าวถึงร้อยละ 90 เหมือนพื้นที่อื่น ๆ ในเขตภาคกลางทั่วไป โดยทำนาจากการใช้แรงงานตนเอง การลงแขก ใช้แรงงานจากสัตว์ อาศัยน้ำฝนเป็นหลักทำนาเพียงปีละครั้งเดียว เก็บข้าวไว้ในยุ้งฉางเพื่อไว้กิน ที่เหลือก็ขายโดยมีพ่อค้ามารับซื้อข้าวถึงบ้าน ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงเหมือนในปัจจุบัน การลงทุนจึงต่ำ และทำงานจักสานเพื่อไว้ใช้สอยในชีวิตประจำวัน หลังจากว่างเว้นจากการทำนา แต่ต่อมาวิธีการต่าง ๆ ก็เปลี่ยนไป มีการใช้เครื่องจักร เครื่องทุ่นแรง มีระบบ การจ้างแรงงาน ต้องซื้อพันธุ์ข้าว ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ส่งผลให้เพิ่มต้นทุน ดินเสีย ไม่คุ้มค่ากับที่ลงทุน วิถีชีวิตและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวบ้านก็ต้องเปลี่ยนไปตามกระแสความเจริญ กอปรกับความต้องการงานจักสานของท้องตลาดที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ชาวบ้านจึงหันมาพึ่งพาศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาเดิมที่ซึมซับกันมาตั้งแต่โบราณรุ่นปู่ย่า ตายาย ถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ที่ต้อสู้กับภาวะเศรษฐกิจที่สูง โดยหันมาทำงานจักสานพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์จากของใช้ที่ทำกันเพื่อการประกอบอาชีพและไว้ใช้ในครัวเรือน เพื่อความคงทน เช่น กระบุง ตะกร้า หันมาทำงานจักสานในรูปแบบใหม่ เช่น กระเป๋าสตริ ป่าน้ำชา เพื่อใช้เป็นเครื่องใช้ เน้นความสวยงาม และเครื่องประดับในเชิงพาณิชย์ ตามความต้องการของตลาดทดแทนการเกษตรเพื่อความอยู่รอดและเลี้ยงตนเองได้อย่างมั่นคง จนมี

ชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไป ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ นภาพรณ์ หะวานนท์ (2543: 2-7) ที่พบว่า ความพยายามที่จะอยู่รอดหรือดำรงอยู่โดยสร้างระบบความรู้ที่เป็นไปตามสภาพ ภูมิศาสตร์ของชุมชนระบบความรู้ของชุมชนจึงมีความสำคัญต่อความดำรงอยู่และความเข้มแข็ง หรือที่เรียกว่า ระบบภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของสังคม ระบบ ความรู้กับระบบความสัมพันธ์ที่มนุษย์สัมผัสและสัมพันธ์กับธรรมชาติ เป็นกระบวนการที่ไม่ หยุดนิ่งมีพลวัตของการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพื่อปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมซึ่งจะนำไปสู่ ความเข้มแข็งของชุมชน ความเปลี่ยนแปลงของระบบความรู้เกี่ยวกับความรู้ใหม่ผสมผสานกัน ไม่มีชุมชนใดที่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยระบบความรู้เดิมเท่านั้น และไม่มีชุมชนใดที่ใช้แต่ความรู้ ใหม่โดยไม่อิงอยู่กับระบบความรู้เก่า การบูรณาการจึงจะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

สำหรับประเด็นด้านการเรียนรู้ด้านการจักสานในอดีตนั้น จากการศึกษาภูมิปัญญา ท้องถิ่น ทั้ง 10 คน ที่นำมาศึกษาการพัฒนา รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ได้รับการถ่ายทอดความรู้ด้านการจักสานสืบต่อกันมาภายในครอบครัวจนเป็นอาชีพ มีความ ชำนาญในการจักสาน ซึ่งซึมซับการถ่ายทอดงานจักสานไม่ไผ่จากการสอนของปู่ย่า ตายาย ถ่ายทอดความรู้กันภายในครอบครัว ตั้งแต่ยังเด็ก ซึ่งผลอันนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ปฐม นิคมานนท์ (2535: 210-211) ที่พบว่า ในการค้นหาความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ ในชุมชนชนบทไทย ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งที่ค้นพบคือ รูปแบบการสืบทอดความรู้ ความชำนาญ เฉพาะสมาชิกในครอบครัว และเริ่มอาชีพนี้มาจากบรรพบุรุษที่ย้ายถิ่นฐานมาจากที่อื่น มีความรู้ ความชำนาญติดตัวมาแล้ว เมื่อมาอยู่ที่ใหม่มีทรัพยากรและสภาพแวดล้อมอำนวยจึงประกอบ อาชีพที่ตนถนัดอยู่ก่อนแล้ว รูปแบบดังกล่าวนี้ทำให้เด็กในหมู่บ้านคุ้นเคยกับอาชีพ ส่วนใหญ่ ไม่มีการสอนหรือฝึกฝนอย่างเป็นทางการ แต่เป็นการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ตามธรรมชาติ ในบรรยากาศแห่งการดำรงชีวิตประจำวันในชุมชน เด็กจะค่อยฝึกหัดไปเป็นการซึมซับที่ละ น้อยๆ โดยไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการเรียนและการสอน และยังสอดคล้องกับแนวคิดของสมุน อมรวิวัฒน์ (2542: 26) ที่กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้แบบซึมซับมีลักษณะการเรียนรู้ตามสภาพชีวิตจริง ใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อมมุ่งให้ผู้เรียนได้สัมผัสและสัมพันธ์กับธรรมชาติ ได้รับรู้ลักษณะที่งดงามและ เลวร้ายตามธรรมชาติของมนุษย์ การเผชิญกับสถานการณ์และปัญหา ได้ฝึกทักษะการคิดและ การปฏิบัติจนแก้ปัญหาได้นั้น เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในครอบครัว โรงเรียน และ ชุมชน เรียกว่ากระบวนการเรียนรู้แบบซึมซับ อีกทั้งการดำเนินชีวิตตามปกติธรรมดา ท่ามกลาง สิ่งแวดล้อมเป็นธรรมชาติ การทำงานบ้าน การทำมาหากิน ชีวิตในครอบครัว สายสัมพันธ์ใน วงศาคณาญาติและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นบรรยากาศการเรียนรู้ที่เป็นแก่นแท้

สำหรับประเด็น การรวมกลุ่มอาชีพของชุมชน ด้านอาชีพจักสานในชุมชนบ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่านี้ ได้มีพัฒนาการขึ้นตามลำดับ ตามศักยภาพ ซึ่งจากเดิมต่างคนต่างทำ แย่งกันขายทำให้ผลิตภัณฑ์มีราคาตกต่ำ ขาดการพัฒนาและวางแผน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2515-2518 ทางพัฒนาชุมชนของจังหวัดมีนโยบายรวมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เพื่อให้เกิดกระบวนการ

รวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหา ร่วมกันวางแผนร่วมกันให้เกิดความเข้มแข็ง จนถึงปัจจุบันได้มีการรวมกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็ง เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเครื่องจักสาน การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การพัฒนากระบวนการจำหน่ายสินค้า โดยระบบกลุ่ม สหกรณ์ โดยมุ่งเน้นการใช้พื้นฐานทางสังคมเดิมและภูมิปัญญาท้องถิ่นทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอด งานจักสานสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ นำมาพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ในระบบครอบครัวและเครือข่ายสู่ระบบกลุ่ม เพื่อต่อสู้กับภาวะเศรษฐกิจที่สูงตัวและสภาพสังคม และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป มาเป็นแนวทางเพื่อความอยู่รอดของบุคคลในการประกอบอาชีพสู่ความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งผลอันนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ (2543: 26-28) กล่าวถึง การที่จะพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งจะต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาศักยภาพที่ยังคงเหลืออยู่ของชุมชน หรือ ที่เรียกว่า การเริ่มต้นที่ทุนสังคม ซึ่งในชุมชนนั้นมีศักยภาพของชุมชน 5 ประการ คือ 1) ลักษณะคุณค่าทางวัฒนธรรมที่พบในชุมชนมีความสำคัญยิ่งต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน เช่น โครงสร้างเศรษฐกิจแบบเครือญาติ วัฒนธรรมการเรียนรู้งานอาชีพแบบสังคมประกิต (Socialization) 2) ชุมชนในส่วนใหญ่เป็นสังคมของคนเก่าแก่ที่มีความผูกพันกันหลายชั้น มีวิถีชีวิตและวิถีแก้ปัญหาโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านสอดคล้องกับความคิดแนวใหม่ 3) ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนจะเป็นกลไกที่มีความสำคัญยิ่งต่อศักยภาพของชุมชนนั้นๆ 4) ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนมีความสำคัญยิ่งต่อการทำงานร่วมกันในชุมชน และ 5) ครอบครัวในชุมชนเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งของชุมชน ศักยภาพทั้ง 5 ประการ ดังกล่าวนั้นจะเห็นว่าภูมิปัญญาในชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อศักยภาพของชุมชน การเริ่มต้นพัฒนาชุมชนที่ศักยภาพของชุมชนย่อมก่อให้เกิดการพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืนต่อไป ดังนั้น การพัฒนาที่เริ่มต้นจากภูมิปัญญาของชุมชนจึงน่าจะเป็นการพัฒนาที่เริ่มต้นถูกต้องและมีความมั่นคงกว่า

สิ่งสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่ค้นพบจากการศึกษาว่าชุมชนบ้านยางทองตำบลบางเจ้าฉ่า มีการรวมตัวกันของสมาชิกในชุมชนและมีผลประโยชน์จากกิจกรรมการจักสานไม้ไผ่ ซึ่งการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวมีผลต่อการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชน ทำให้ชาวบ้านสามารถแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองบนพื้นฐานของภูมิปัญญาซึ่งผลอันนี้สอดคล้องกับแนวคิดของสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541: 14-16) ที่ได้กล่าวว่า ชุมชนที่เข้มแข็งมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

1. เป็นชุมชนเรียนรู้ (Learning Organization) หมายถึง สมาชิกของชุมชนมีการเรียนรู้ตลอดจนการตื่นตัวต่อเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงของโลก รู้ชาวคราวทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศอย่างครอบคลุมและลึก การเรียนรู้ไม่ใช่การฟังการจำ แต่การเรียนรู้ในที่นี้ หมายถึง ต้องเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติการลงมือทำและร่วมมือกันอย่างเป็นกลุ่มก้อนจะทำให้เกิดความรู้ที่เรียกว่า “ปัญญา” ปัญหานี้จะสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ ตลอดจนสามารถพัฒนาชุมชนของตนเองให้เจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน และถาวรตลอดไป

2. เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตนเอง (Community Management) หมายถึง การเป็นชุมชนที่มีความสามารถในการจัดการตนเองได้ การจัดการนั้นประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญ 4 ประการคือ

2.1 การวางแผน (Planning) หมายถึง ชุมชนต้องมีโครงการ (Projects) หรือแผน (Plan) ของชุมชนในโครงการหรือแผนต้องระบุว่าชุมชนจะทำอะไร (What) ใครจะทำอะไร ที่ไหน ทำเมื่อไรและอย่างไร

2.2 การจัดกระบวนการ (Organization) คือ การเตรียมการเพื่อดำเนินการ เช่น ต้องเตรียมคน เตรียมเงิน ต้องมีการวางแผนว่าใครจะทำอะไร ตอนไหน เป็นต้น

2.3 การลงมือดำเนินงานตามแผน (Implementing) คือ การนำเอาแผนหรือโครงการมาปฏิบัติตามขั้นตอนจนกว่าจะเสร็จงาน

2.4 การประเมินผล (Evaluation) เมื่อการดำเนินงานเริ่มต้นขึ้นแล้วสิ่งที่จะต้องทำต่อไปคือ ดำเนินงานตามแผนกำกับงานเพื่อให้แน่ใจว่างานที่ดำเนินไปนั้นถูกต้องตามเป้าหมายหรือไม่อย่างไร มีอุปสรรคอย่างไร และในตอนท้ายของการประเมินผลงานสรุปปัญหาและอุปสรรคของโครงการ พร้อมทั้งเสนอแนะข้อดีและข้อเสียต่าง ๆ

3. เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) การมีจิตวิญญาณของชุมชนอาจแสดงให้เห็นได้หลายอย่าง เช่น การมีสมาชิกที่มีความผูกพันภักดีกับชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งที่ชุมชนยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น มีวัด มีพระ มีสุสานตระกูล มีบรรพบุรุษ หรือผลประโยชน์ปัจจุบันและในอนาคตอยู่ในชุมชน สิ่งเหล่านี้จะทำให้ชุมชนมีจิตใจสามารถยึดเหนี่ยวจิตใจอยู่ร่วมกัน

4. เป็นชุมชนที่มีสันติสุข (Peaceful) ในขณะที่คนพัฒนามีความสุขหรือสงบสุข คือ จิตใจที่เอื้อกันชุมชนมีสันติภาพอันหมายถึง ภาพรวมของคนที่มีสันติสุขเป็นศูนย์รวมของคน ที่มีคุณภาพและคุณธรรม ความพยายามเรียนรู้ ความสามารถในการจัดการและการมีชีวิตจิตใจและ จิตวิญญาณ สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องเตือนใจว่าสังคมที่พัฒนาแล้วจะต้องมีความสุขซึ่งเป็นยอดปรารถนา ของการพัฒนาสังคม

2. จากผลการศึกษาวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับการศึกษาและจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ได้ข้อค้นพบที่สำคัญดังนี้

ผลการศึกษาพบว่า ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานนั้นองค์ประกอบด้านค่านิยมของการจักสานเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะงานจักสาน เป็นงานที่ละเอียด ต้องใช้ความประณีต และเวลาในการทำนาน กว่าจะได้ผลผลิต ผู้เรียนจึงต้องมีความรัก มีความมุ่งมั่น มีทัศนคติ มีความชอบ รู้คุณค่าตลอดจนเห็นประโยชน์ของงานจักสานจึงจะสามารถทำงานจักสานต่อไปได้ ค่านิยมจะเป็นตัวจูงใจให้เกิดพฤติกรรมตามค่านิยมที่มีอยู่ ใครมีค่านิยมก็จะต้องประพฤติตามค่านิยมนั้น หรือถ้าจะชักจูงใครก็ต้องมีค่านิยมนั้นมาก่อน ซึ่งสอดคล้องกับมาสโลว์ (สุนทรี โคมิน; และสนิท สมักรการ. 2522: 1) ที่ได้กล่าวว่า ค่านิยม

(Value) มีบทบาทสำคัญมากต่อพฤติกรรมของมนุษย์ในฐานะที่เป็นตัวตัดสิน กำหนด ตัวนำ หรือผลักดันให้พฤติกรรมโน้มเอียงไปทางใดทางหนึ่ง ค่านิยมจึงเป็นพลังซ่อนเร้นอยู่ภายใต้พฤติกรรมทางสังคมส่วนใหญ่ของมนุษย์ เป็นรากฐานของปัญหาทางสังคม หากค่านิยมเกิดขัดกันมากอาจนำไปสู่พฤติกรรมที่มีการต่อสู้หรือปะทะกันได้ ในปัจจุบันค่านิยมมีความสำคัญ เพราะเป็นที่มาของพฤติกรรมต่าง ๆ จึงได้มีการนำเอาการปลูกฝังค่านิยมของไทย ซึ่งถือว่าเป็นวาระสำคัญแห่งชาติมากำหนดไว้ในแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการเสริมสร้างวัฒนธรรมที่พึงประสงค์ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม ได้รณรงค์เพื่อปลูกฝังค่านิยมให้แก่คนไทย โดยได้จัดให้มีการประชุมระดมความคิดเพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมที่พึงประสงค์หลายครั้ง โดยสรุปได้ว่า มีค่านิยมที่สำคัญอยู่ 9 ประการ ที่สมควรได้รับการถ่ายทอดและปลูกฝังให้กับคนไทยคือ 1) รู้หน้าที่ มีวินัย เคารพสิทธิผู้อื่น 2) ซื่อสัตย์ สุจริต 3) เสียสละ มีน้ำใจ คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม 4) ยึดหลักสันติ ประนีประนอม 5) ให้ความสำคัญกับครอบครัว 6) ขยัน อดทน ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง 7) รักษ์ ภูมิใจในความเป็นไทย 8) ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ และ 9) ปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2549: 3) และยังสอดคล้องกับแนวคิดของเพ็ญแข ประจันปัจฉิก (2549: 22-25) ที่ได้กล่าวว่า ในทฤษฎีทางสังคมได้กล่าวถึงองค์ประกอบของสังคมที่สำคัญจะประกอบด้วยระบบเศรษฐกิจ ระบบการปกครอง ระบบการควบคุมทางสังคมและระบบการปลูกฝังอบรมบุคคล โดยที่สังคมจะต้องจัดสร้างแนวทางหรือมาตรการในการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลให้เป็นไปในทางเดียวกัน โดยการจัดสร้างค่านิยม ความเชื่อ ระบบคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อให้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ และทำการปลูกฝัง ถ่ายทอดอบรม สืบบุคคลโดยผ่านองค์กรทางสังคม การปลูกฝังจิตสำนึกทางคุณธรรม จริยธรรม จะมีความสำเร็จได้ต้องมีการจัดทำเป็นระยะยาวเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จนเป็นนิสัยหรือจิตสำนึก ขณะเดียวกันผู้สอนควรมีการปลูกฝังองค์ประกอบอื่น ๆ ที่สำคัญด้วย เช่น ค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติ รวมทั้งยัง สอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญแข ประจันปัจฉิก (2538: 89) ในการศึกษาโอกาสทางการศึกษาและการถ่ายทอดค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทสตรีในโรงเรียน พบว่าในบทเรียนวิชาภาษาไทยและวิชาสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน มีเนื้อหาที่ถ่ายทอดค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทสตรีและครูก็ได้สอนโดยเน้นเนื้อหาจากบทเรียนเป็นหลัก ครูพยายามที่จะรักษา เนื้อหาของบทเรียนไว้ให้มากที่สุด จึงน่าจะเป็นไปได้ว่าจะมีการถ่ายทอดค่านิยมเกี่ยวกับ บทบาทสตรีแก่นักเรียน และในส่วนนี้จึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้นักเรียนหญิงไทยยังมี ค่านิยมเชิงบวกกับอาชีพประจำเพศของตน เช่น อาชีพครู และพยาบาล และมักเลือกอาชีพนี้เป็นอันดับต้น ๆ สาเหตุที่มาของพฤติกรรมการสอนของครูดังกล่าวข้างต้น อาจมาจากการที่ครูเองได้รับการอบรมถ่ายทอดในเรื่องบทบาทประจำเพศมาก็ได้ จึงทำให้ครูมิได้มีความรู้สึกระหนักในเรื่องนี้เท่าที่ควร

สำหรับประเด็นในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน องค์ประกอบด้านองค์ความรู้ด้านการจักสานผลการวิจัย พบว่า เป็นสิ่งที่ผู้เรียนจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ มีทักษะความชำนาญในเนื้อหาความรู้ที่เกี่ยวกับการจักสาน รู้จักการเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ วัตถุดิบ รู้จักเครื่องมือ รู้จักลายสานต่าง ๆ และกรรมวิธีการจักสานต่าง ๆ แสดงว่า ในการเรียนอะไรนั้นต้องมีความรู้ ความเข้าใจที่ดีเป็นพื้นฐานก่อน ซึ่งผลอันนี้สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ของ โนลส์ (สวัมน์ วัฒนวงศ์. 2544: 225-226) ที่ได้กล่าวไว้ว่า ผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้ดีจะต้องมีลักษณะพื้นฐานที่สำคัญคือ 1) ความต้องการและความสนใจ ผู้ใหญ่จะถูกชักจูงให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี หากตรงกับความต้องการและความสนใจของเขา 2) สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้ใหญ่ การเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะได้ผลดี ถ้าหากถือเอาตัวผู้ใหญ่เป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอน ดังนั้นในการจัดหน่วยการเรียนรู้ที่เหมาะสมเพื่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ จึงควรยึดถือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้ใหญ่ มิใช่ตัวเนื้อหาวิชาทั้งหมด 3) การวิเคราะห์ประสบการณ์ คือ การที่ผู้สอนพยายามวิเคราะห์ประสบการณ์ของผู้ใหญ่แต่ละคนอย่างละเอียด มีส่วนใดพอที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอนได้บ้าง 4) ผู้ใหญ่ต้องการเป็นผู้นำตนเอง ความต้องการที่อยู่ในส่วนลึกของผู้ใหญ่คือ การมีความรู้สึกต้องการที่จะสามารถนำตนเองได้ ดังนั้นครูจึงควรมีบทบาทเป็นผู้ร่วมอยู่ในกระบวนการสืบหาหรือค้นหาคำตอบร่วมกันกับผู้เรียน ไม่ควรเป็นผู้สื่อความรู้แก่นักเรียนและคอยทำหน้าที่ประเมินผลว่าเขาคล้อยตามหรือไม่ เพียงใด และ 5) ความแตกต่างระหว่างบุคคล ความแตกต่างระหว่างบุคคลจะมีเพิ่มมากขึ้นในแต่ละบุคคล เมื่อมีอายุมากขึ้น ดังนั้นในการสอนผู้ใหญ่จะต้องคำนึงถึงรูปแบบของการเรียนการสอน เช่น เวลาที่ได้ทำการสอน สถานที่สอน และประการสำคัญคือ ความสามารถในการเรียนรู้แต่ละขั้นของผู้ใหญ่ ย่อมเป็นไปตามความสามารถของผู้ใหญ่แต่ละคน ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะสามารถทำให้ผู้เรียนมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ตามความรู้ ประสบการณ์ และความต้องการของตน อันจะส่งผลให้เรียนรู้อย่างมีความสุข และมีประสิทธิภาพ

สำหรับประเด็นในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน องค์ประกอบด้านวิธีการสอนการจักสาน ผลการวิจัยพบว่า ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดใช้วิธีการสาธิต คือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายขั้นตอนให้ผู้เรียนทำให้เข้าใจแล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม ใช้วิธีฝึกปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิต แล้วนำไปปฏิบัติจริงและปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเกิดความชำนาญ และใช้วิธีการทบทวนความรู้โดยการตรวจสอบผลงานให้ทำใหม่หรือแก้ไขจนกว่าผลงานจะอยู่ในขั้นหรือระดับที่ใช้ได้ ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจและเกิดทักษะในการจักสาน วิธีการนี้จะใช้กับผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งผลอันนี้สอดคล้องและเป็นไปตามวิธีการสอนผู้ใหญ่ของ จาร์วิส (สวัมน์ วัฒนวงศ์. 2544: 236-237) ที่ได้กล่าวไว้ว่า วิธีการสอนที่ใช้กับนักศึกษาผู้ใหญ่ อันได้แก่วิธีการสอนโดยใช้ครูเป็นศูนย์กลางซึ่งเป็นวิธีการที่มีครูผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้นำและผู้ดำเนินการจัดเป็นวิธีการสอนที่พยายามให้ความรู้ ข้อมูล และข้อเท็จจริงแก่ผู้เรียนเป็นสำคัญ สำหรับวิธีการที่นำมาใช้กับการสอนผู้ใหญ่และเป็นวิธีที่ได้รับความนิยมมากในการสอนผู้ใหญ่ คือ

วิธีการสาธิต (Demonstration) โดยมีครูเป็นผู้ทำการแสดงวิธีการให้นักศึกษาเห็นกระบวนการเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งในการเรียน อย่างไรก็ตาม ผู้แสดงการสาธิตจะต้องเป็นบุคคลที่มีความชำนาญเป็นอย่างดี ซึ่งในบางครั้งจะทำให้ผู้เรียนไม่สามารถทำตามได้ ซึ่งก็อาจจะทำให้ผู้เรียนหมดกำลังใจและท้อแท้ได้บ้าง จึงเป็นสิ่งที่ผู้สอนควรจะได้คำนึงถึงสิ่งนี้ไว้ด้วย มีข้อเสนอแนะในการสาธิตว่า ควรจะมีการย่อยการสอนเป็นขั้นตอน แล้วแสดงให้ผู้เรียนได้แลเห็นอย่างช้า ๆ จะเกิดผลดีในการเรียน และผลอันนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชูเกียรติ ลิสุวรรณ์ (2535: 33 - 34) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ พบว่า ระบบการถ่ายทอด ความรู้ในท้องถิ่นเริ่มจาก บ้าน วัด และมีการพัฒนามาจนถึงการเรียนในระบบโรงเรียน ระบบการศึกษาที่อยู่ในท้องถิ่น เริ่มจากการเรียนการสอนในบ้านที่มีผู้สอนเป็นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในวิชานั้น ซึ่งอาจเป็นบรรพบุรุษหรือผู้อื่น ๆ

เนื้อหาที่ถ่ายทอดเป็นเนื้อหาของวิชาชีพที่ถ่ายทอดกันมานานแล้ว เช่น การทำนา การตีเหล็ก ปั่นอิฐ งานฝีมือ หรืองานประเภทจักสาน

สถานที่เรียน สถานที่เรียนกับสถานที่ปฏิบัติงานคือสถานที่เดียวกัน ได้แก่ บ้าน ผู้รู้ นั้น ซึ่งอาจเป็นบ้านของผู้เรียนเองเช่นกัน ในกรณีที่ผู้เรียนและผู้สอนเป็นพ่อลูกหรือเป็นญาติกัน

การถ่ายทอดความรู้ เป็นการปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างหลาย ๆ ครั้ง จนผู้เรียนสามารถเรียนรู้และปฏิบัติได้เป็นอย่างดี ผู้เรียนที่นำวิชาที่ได้เรียนรู้มาปฏิบัติเป็นเวลานานก็จะสามารถถ่ายทอดให้กับลูกหลานและผู้สนใจอื่นต่อไป

ปัจจัยที่สนับสนุนให้มีการถ่ายทอดความรู้ในบ้าน ได้แก่ ทรัพยากรในหมู่บ้าน เช่น มีที่ดินในการทำนา มีดินที่เหมาะสมสำหรับการปั่นอิฐ มีไม้ไผ่เหมาะสำหรับการจักสาน ฯลฯ

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีผู้อยากเรียนวิชาชีพจากบรรพบุรุษหรือผู้รู้ คือตัวอย่างความสำเร็จของบรรพบุรุษในงานอาชีพนั้น และเงื่อนไขทางการคมนาคมที่ลำบากที่ทำให้คนในหมู่บ้านไม่สามารถออกไปเรียนรู้โดยการเข้าโรงเรียนหรือเรียนวิชาชีพต่างถิ่นได้

การเรียนรู้อีกประเภทหนึ่งคือ การเรียนรู้ในวัดสำหรับผู้ที่เป็นสามเณร หรือเด็กที่เป็นศิษย์วัด การเรียนในวัดเป็นการเรียนรู้จากการสอนของเจ้าอาวาสและพระภิกษุผู้ใหญ่ที่เคยได้รับการถ่ายทอดความรู้มาก่อน โดยมุ่งสอนการอ่านและเขียนภาษาล้านนาและภาษาบาลี เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการอ่านบทสวดมนต์และตำราภาษาพื้นเมือง การเรียนในวัดรูปแบบการเรียนระบบชั้นเรียน มีการวัดผลการเรียนโดยการสอบข้อเขียน สอบอ่านเพื่อทดสอบความจำจากการเรียนที่ผ่านมา

สำหรับประเด็นด้านการประเมินผล ผลการวิจัยพบว่า วิธีการประเมินผลที่ดีที่สุดในการถ่ายทอดครั้งนี้ได้แก่ การดูชิ้นงานของผู้เรียน ซึ่งเป็นวิธีการประเมินผลที่ดีและเหมาะสมกับการเรียนการสอนที่ถ่ายทอดโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น การประเมินดูจากการทำงานของแต่ละคนตามความสามารถซึ่งผลอันนี้สอดคล้องกับหลักการของ บิลล์; และ ฮาร์ริส (Bill; and Harris.

1994: 104) ที่ได้กล่าวถึงการประเมินใน 2 ลักษณะคือ 1) การประเมินภายใน เป็นการประเมินโดยผู้ที่มีส่วนร่วมในการเรียนการสอน (Insiders) และ 2) การประเมินผลภายนอก เป็นการประเมินจากบุคคลภายนอก (Outsider) เป็นผู้ตรวจสอบ โดยเน้นการตรวจสอบที่ไม่เป็นทางการ ดังนั้นการประเมินผลของภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ถ่ายทอด จึงมี 2 ลักษณะ คือ ประเมินภายใน ซึ่งเป็นการประเมินผลจากการถ่ายทอดความรู้ด้านการจักสาน ผู้ประเมินคือ ตัวภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นผู้ถ่ายทอด โดยการสังเกตจากการตอบสนองที่แสดงออกทางพฤติกรรม ที่สะท้อนให้เห็นผลของการเรียนรู้ เช่น ด้านทักษะ ด้านค่านิยม และสติปัญญา ส่วนการประเมินภายนอก ผู้ประเมินผลก็คือผู้วิจัยที่ไปสังเกตการณ์การเรียนการสอน และจากการสัมภาษณ์ ซึ่งดูผลจากชิ้นงาน และพฤติกรรมในชั้นเรียนของผู้เรียน สามารถตรวจสอบและพบได้ว่า ผลงานดังกล่าวบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือบรรลุตามที่คาดหวังที่ว่าผู้เรียนสามารถผลิตงานจักสานได้อย่างมีคุณภาพ และนำไปประกอบอาชีพจักสานได้

สำหรับประเด็นการทดลอง ผลการวิจัย พบว่า รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน ที่ได้กลับมาครั้งนี้ นำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีลักษณะการเรียนการสอน ซึ่งเป็นขั้นตอนเริ่มจากการมีค่านิยม ความชอบก่อนและมีความรู้ ความพอใจในเรื่องที่เรียนและมีวิธีการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับแต่ละบุคคล ซึ่งวิธีการถ่ายทอดดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับรูปแบบของการเรียนการสอนผู้ใหญ่ และแนวคิดของทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism Theory) (สวัณณ์ วัฒนวงศ์. 2544: 16, 94-95) ที่เห็นว่าแต่ละบุคคลมีความแตกต่าง (Individual Difference) และผลอันนี้ยังสอดคล้องกับแนวความคิดซึ่งเป็นหลักสำคัญในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ 8 ประการ คือ 1) ผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้ดีเมื่อเขาต้องการที่จะเรียน ยิ่งถ้าเป็นการเรียนเพื่อพัฒนาความรู้ความชำนาญของเขาด้วยแล้ว จะเป็นแรงจูงใจให้เขาต้องการเรียนมากขึ้น และในทางตรงกันข้าม เขาจะไม่ชอบเรียนเมื่อถูกบังคับ 2) ผู้ใหญ่จะเรียนเฉพาะสิ่งที่เขามีความรู้สึกว่ามีความจำเป็นที่จะต้องเรียน ทั้งนี้เพราะว่าผู้ใหญ่จะเรียนเพื่อนำไปปฏิบัติได้ทันที หรือเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในความก้าวหน้าในหน้าที่การงานนั่นเอง 3) ผู้ใหญ่เรียนรู้โดยการกระทำ เนื่องจากการที่เขาได้มีโอกาสลงมือปฏิบัติงานด้วยตนเองอยู่เสมอ ๆ จะช่วยให้เขามีความเข้าใจได้ดีและลืมได้ยาก 4) ศูนย์กลางการเรียนรู้ของผู้ใหญ่อยู่ที่ปัญหา และปัญหาเหล่านั้นจะต้องเป็นความจริง ทั้งนี้เพราะผู้ใหญ่จะเรียนได้เร็วขึ้น ถ้าได้เริ่มต้นเรียนจากปัญหา ประสบการณ์ หรือการปฏิบัติที่เป็นความจริง 5) ประสบการณ์ผลกระทบกระเทือนต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ เพราะผู้ใหญ่มีประสบการณ์ในชีวิตมาก จึงควรเปิดโอกาสให้เขาได้ซักถาม เสนอความคิด หรือแม้กระทั่งการโต้แย้ง จะช่วยให้ผู้สอนทราบแนวคิดของเขา และสามารถแทรกความรู้ความคิดใหม่ ๆ ให้เขาได้ 6) ผู้ใหญ่จะเรียนได้อย่างดียิ่งในบรรยากาศที่เป็นกันเอง เพราะการเป็นกันเองจะช่วยให้ผู้ใหญ่มีความสบายใจ มีอิสระ และเกิดความพอใจที่จะเรียน 7) การสอนผู้ใหญ่ ควรจะใช้วิธีการหลาย ๆ อย่าง จะช่วยให้เขามีโอกาสฟัง เห็นและลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจดีกว่าการสอนวิธีเดียว แต่ทั้งนี้ต้องคำนึงถึง

ความเหมาะสมอื่น ๆ ด้วย และ 8) ผู้ใหญ่ต้องการการแนะแนว ไม่ใช่คะแนนหรือการสอบ เขาเพียงแต่ต้องการทราบว่าเขาทำได้ถูกต้องหรือไม่ ทำได้อย่างไร เป็นต้น (โกวิทย์ แก้วขาว. 2530: 17-18) ดังนั้นในการเรียนการสอนจึงต้องนำมาปรับใช้กับแต่ละบุคคล ซึ่งในรูปแบบการเรียนการสอนที่ได้พัฒนาขึ้นนี้ สามารถนำมาปรับใช้ได้กับทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนในวัยใดก็ตาม จึงถือได้ว่าเป็นรูปแบบการถ่ายทอดหรือการเรียนการสอนที่ใช้ได้กับทุกกลุ่ม ทุกวัย ซึ่งเป็นรูปแบบการถ่ายทอด หรือการเรียนการสอนที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนของไทย

ข้อเสนอแนะเพื่อการปฏิบัติ

1. ผลการศึกษาพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน พบว่า ผู้รับการถ่ายทอดหรือกลุ่มตัวอย่าง สามารถทำงานจักสานได้อย่างมีคุณภาพ จึงควรนำรูปแบบไปใช้สอนจริงในกลุ่มอื่น ๆ เช่น กลุ่มสมาชิกจักสาน และกลุ่มนักเรียน
2. จังหวัดอ่างทอง ควรให้ความสำคัญ นำรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานนี้ไปใช้เป็นต้นแบบการศึกษาค้นคว้าในเรื่องการถ่ายทอดของภูมิปัญญาในด้านอื่น ๆ ต่อไป รวมทั้งรณรงค์ส่งเสริมและจัดงบประมาณเพื่อการพัฒนาและการตระหนักใน ความสำคัญ ถือเป็นต้นแบบเพื่อการเผยแพร่นำไปใช้ในชุมชนอื่นที่มีสภาพใกล้เคียงกันและเผยแพร่ไปยังจังหวัดอื่น ๆ ต่อไป
3. ควรมีการกระตุ้นให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานราชการที่มีส่วนในการส่งเสริมการพัฒนาด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญานี้ให้ความสนใจและสนับสนุนส่งเสริมให้คนมา เรียนรู้จากภูมิปัญญาให้มากขึ้น รวมทั้งเผยแพร่งานนี้ให้กว้างขวางเพื่อผลในการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม ต่อไป
4. ในการพัฒนาอาชีพในชุมชนชนบท ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเหมาะสมที่สุดในการ ถ่ายทอดและจัดการเรียนรู้ด้านอาชีพในชุมชน ดังนั้นจึงควรมีการพัฒนาทักษะด้านการถ่ายทอด ความรู้ให้แก่ภูมิปัญญาท้องถิ่นและประสานเครือข่ายภูมิปัญญาในแต่ละชุมชนให้เป็นครัวชาวบ้าน ต่อไป
5. จังหวัดอ่างทองควรมีนโยบายสนับสนุนและส่งเสริมในการพัฒนาการเรียนรู้ที่ใช้ทุน ปัญญาของท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ที่ใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้านผสมกับภูมิปัญญาสมัยใหม่ สร้างองค์ความรู้ให้เป็นแก่น ความรู้ของชุมชน โดยเฉพาะเรื่องการถ่ายทอดของภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน
6. หน่วยงานด้านการพัฒนาอาชีพการจักสานและหน่วยงานอื่นที่มีบทบาทในการให้ ความรู้ ควรพัฒนากระบวนการวิธีการคิด โดยยึดชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้และส่งเสริมบทบาท ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการเสริมและเติมปัญญาให้กับชุมชนและเน้นให้ชุมชนเรียนรู้การพัฒนา อาชีพซึ่งกันและกัน

7. ผลการศึกษา พบว่า การสืบทอดงานจักสานในปัจจุบัน เด็กและเยาวชนต้องไปเรียนหนังสือห่างเหินจากการทำจักสาน ทำให้เด็กขาดการซึมซับการจักสานจากครอบครัวตั้งแต่วัยเด็ก จังหวัดอ่างทอง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรวางแผนหาแนวทางจัดและพัฒนา รูปแบบการถ่ายทอดงานจักสานที่เอกลักษณ์ของจังหวัดอ่างทองให้คงอยู่ต่อไป

8. ผลการศึกษา พบว่า วัตถุดิบในการผลิต ได้แก่ ไม้ไผ่และหวาย ต้องสั่งซื้อจากต่างจังหวัดมาใช้เป็นจำนวนมากตามความต้องการสั่งซื้อผลผลิต จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ต้องหาแนวทางส่งเสริมการปลูกไม้ไผ่และหาตลาดหวายเพื่อใช้ในการผลิตในอนาคตและเพื่อการลดต้นทุน

9. ผลการศึกษา พบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานนั้น องค์ประกอบด้านค่านิยมของการจักสานเป็นเรื่องสำคัญที่สุด เนื่องจากงานจักสานเป็นงานที่ละเอียด ต้องใช้ความประณีตและเวลาในการทำนานกว่าจะได้ผลผลิต ผู้เรียนจึงต้องมีความรัก มีความมุ่งมั่น มีทัศนคติ มีความชอบ รู้คุณค่า ตลอดจนเห็นประโยชน์ของงานจักสาน จึงจะสามารถทำงานจักสานต่อไปได้ เพราะฉะนั้นในการสอนเรื่องการจักสานจึงควรให้ความสำคัญแก่การถ่ายทอดค่านิยมเรื่องการจักสานเป็นอันดับแรก โดยการจูงใจให้ผู้เรียนมีทัศนคติและค่านิยมที่ดีต่องานจักสานเสียก่อน แล้วจึงเริ่มสอนในเรื่องทักษะและความรู้ด้านการจักสานต่อไป ซึ่งในการนี้ควรเน้นให้กับผู้สอนการจักสานได้เข้าใจและปฏิบัติ และในกรณีที่จะมีการเผยแพร่การจักสานในโรงเรียนหรือในชุมชนอื่น ๆ ในระยะต่อไปนั้น ควรมีการชี้แจงหรือแนะนำให้ผู้ที่จะทำการสอนให้มีความเข้าใจในส่วนนี้ให้มากที่สุด

10. จังหวัดอ่างทองควรอนุรักษ์และเผยแพร่งานด้านอาชีพจักสานให้คงอยู่ เพื่อเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพแก่เยาวชนและคนรุ่นหลัง โดยการส่งเสริม สนับสนุนให้มีการศึกษาองค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน ถอดออกมาเป็นตำราเพื่อการศึกษาค้นคว้า การถ่ายทอด และพัฒนาอาชีพการจักสานต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

1. ควรมีการศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในด้านอาชีพจักสานจากการวิจัยนี้ โดยขยายกลุ่มเป้าหมายการทดลองให้กว้างขวาง เช่น ขยายกลุ่มตัวอย่างให้มีจำนวนมากขึ้น โดยสอนโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งทำการทดลองการสอนในวิธีการสอนแบบต่าง ๆ ให้มากขึ้นเพื่อให้ได้ผลกว้างและชัดเจนยิ่งขึ้น

2. เนื่องจากการจักสานเป็นงานที่ต้องใช้เวลา จึงควรได้มีการศึกษาวิจัยต่อเนื่องโดยการศึกษา วิเคราะห์ปัจจัยและตัวแปรต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทำให้เกิดแรงจูงใจให้ผู้เรียน ๑ การจักสาน และส่งผลต่อการถ่ายทอด เช่น อายุ เพศ การศึกษา สภาพครอบครัว เป็นต้น

3. งานจักสานเป็นอาชีพที่พัฒนาเศรษฐกิจได้ นอกจากการสอนปกติแล้ว น่าจะมีการพัฒนาฝีมือผู้เรียนจักสานโดยจัดให้มีการฝึกอบรมให้มากขึ้น และควรมีการวิจัยปฏิบัติการเพื่อการทดลอง วิธีที่จะพัฒนาการสอนรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งศึกษาหาแนวทางการพัฒนาฝีมือของผู้ที่ทำการจักสาน ให้มีประสิทธิภาพสูง เพื่อส่งผลให้ทำงานได้รวดเร็ว ประณีต และมีคุณภาพยิ่งขึ้น

4. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นถึงวิธีการถ่ายทอดรูปแบบอื่น ๆ อีก เพื่อนำผลมาใช้ในการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนต่อไป

5. ควรมีการศึกษาวิจัยการพัฒนาแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพอื่น ๆ ในแง่มุมอื่น เช่น การทอผ้า การทำหัวโชนและการทำเครื่องเงิน เป็นต้น เพื่อเป็นการขยายผลต่อยอดในเชิงวิจัยองค์ความรู้ใหม่ ๆ ต่อไป

6. ควรมีการศึกษาวิจัยเจาะลึกไปในวิธีการชักจูงให้เกิดค่านิยมและทัศนคติที่ดีในการประกอบอาชีพ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เกิดความรัก ความชอบ เห็นประโยชน์และพึงพอใจในอาชีพอันจะส่งผลให้มีผลผลิตที่มีคุณภาพต่อไป

7. ควรมีการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ด้านอื่น ๆ ของภูมิปัญญาในแต่ละพื้นที่ แต่ละภาค โดยเฉพาะในด้านอาชีพที่ประสบความสำเร็จในบริบทที่แตกต่างกัน

8. ควรมีการวิจัยต่อไป โดยนำเอาองค์ความรู้ด้านการจักสานที่ได้จากการถ่ายทอดของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาทำเป็นตำราเรียน เพื่อให้ผู้เรียนหรือชุมชนสามารถนำมาใช้ในการเรียนการสอนในบริบทต่าง ๆ ได้ต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพื่อช่วยให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มีการรักษาให้คงอยู่และยืนยาวต่อไป

9. ควรมีการวิจัยในระยะต่อไปในเรื่อง การนำเอาหลักการและทฤษฎีของสาขาการศึกษาผู้ใหญ่มาใช้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ทั้งนี้เพื่อช่วยให้การเรียนการสอนโดยการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นไปได้อย่างเหมาะสมกับผู้เรียนในวัยผู้ใหญ่หรือผู้เรียนนอกระบบโรงเรียนได้มากที่สุด

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กรมประชาสัมพันธ์. (2544). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545 – 2549.

กรุงเทพฯ: สถาบันการประชาสัมพันธ์ กรมประชาสัมพันธ์. เอกสารอัดสำเนาเย็บเล่ม.

กรมวิชาการ. (2539). ท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตร. กรุงเทพฯ: ศุภสภา.

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน : โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง.

กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

----- (2530). มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา : พลัสสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท.

กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการ สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนา.

กิตติพิศ ศิริสูตร. (2537). การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามหลักสูตร

ประถมศึกษา พ.ศ.2521 ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดสำนักงานการ

ประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (บริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ:

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

โกวิทย์ แก้วขาว. (2530). รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้การเกษตรของเกษตรกร

หมู่บ้าน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ:

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

เครือข่ายองค์กรชุมชนจังหวัดอ่างทอง. (2545). ชุดความรู้ภูมิปัญญาชุมชนจังหวัดอ่างทอง.

อ่างทอง: ม.ป.พ. เอกสารอัดสำเนาเย็บเล่ม.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2544). แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน : ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม.

กรุงเทพฯ: สถาบันนิติทรรศน์.

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์; และ วิศนี ศิลาตระกูล. (2533). ภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคโนโลยีพื้นบ้านและ

แหล่งวิทยาการในชุมชนในการพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน. เอกสาร

การสอนชุดวิชาการพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน หน่วยที่ 1 – 8

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

ชูเกียรติ ลีสุวรรณ. (2535). รายงานการวิจัยเรื่องระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบท

ภาคเหนือ. เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ณรงค์ สันนิบูลย์. (2548, 5 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จิรวัดน์ นาคพนม ที่โรงเรียนวัดยางทอง

บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.

ดลจิตร์ อยู่ไทย. (2549, 12-16 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จิรวัดน์ นาคพนม ที่ศูนย์การเรียนรู้

ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัด

อ่างทอง.

- ทรงคุณ จันทจร. (2544). การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง. วิทยานิพนธ์ ศษ.ด. (สิ่งแวดล้อมศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. ถ่ายเอกสาร.
- ทรงศิริ สาประเสริฐ. (2542). ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. (การศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. ถ่ายเอกสาร.
- ทิสนา แหมมณี. (2545). ศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนิต ชันทอง. (2549, 12-16 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จิรวัฒน์ นาคพนม ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่ำ บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่ำ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- ธวัช ปุณโณทก. (2531). “ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสานทัศนะของอาจารย์ปรีชา พิณทอง” ใน เสรี พงศ์พิศ.(บรรณาธิการ) ทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- นภาพร หะวานนท์. (2543). ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง. ใน เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชนครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและคณะ. เอกสารอัดสำเนาเย็บเล่ม.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543, กรกฎาคม). “ท้องถิ่น,” มติชนสุดสัปดาห์. 20(1052): 47.
- (2531). “การศึกษาเพื่อฟื้นฟูศักยภาพของชุมชน,” ในทิศทางหมู่บ้านไทย. บรรณาธิการโดย เสรี พงศ์พิศ. หน้า 25-38. กรุงเทพฯ: หมู่บ้าน.
- นิยม ออไศศุรีย์. (2539). การศึกษาการสืบทอดงานศิลปหัตถกรรมของกลุ่มชนไทยทรงดำ ในจังหวัดเพชรบุรี. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ ค.ม.(ศิลปศึกษา). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- บุญลือ ชื่นอุรา. (2548, 14-18 กันยายน). สัมภาษณ์โดย จิรวัฒน์ นาคพนม ที่บ้านเลขที่ 102 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่ำ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- ปฐม นิคมานนท์. (2535). ผลการวิจัยเรื่องการค้าความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.
- ปรมินท์ จารุวร. (2542). การสืบทอดทำนองสวดและประเพณีสวดพระบาลีที่บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ประกอบ ใจมั่น. (2539). การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดภาคอีสานตอนล่าง. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (โสตทัศนศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- ประทุมทิพย์ คล้ายมาลี. (2549, 12-16 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จิรวัฒน์ นาคพนม ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- ประไพ นาคยรรยงค์. (2548, 23-25 กันยายน). สัมภาษณ์โดย จิรวัฒน์ นาคพนม ที่บ้านเลขที่ 15/1 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- ประวิทย์ ยืนยิ้ม. (2549, 12-16 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จิรวัฒน์ นาคพนม ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- ประเวศ วะสี. (2537, มิถุนายน – กรกฎาคม). ความเข้มแข็งของชุมชนกับการแก้วิกฤตการณ์ทางสังคม. การศึกษาแห่งชาติ. 28(5): 5-14.
- (2539). “ปฏิรูปการศึกษาไทย (การยกเครื่องทางปัญญา) ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์และมาตรการ,” ใน ปฏิรูปการศึกษา : การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา. หน้า 1-99. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ.
- (2538). เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- ปรีดี ทองงาม. (2549, 12-16 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จิรวัฒน์ นาคพนม ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2543). พลวัตชุมชนไทย : การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว. เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชนครั้งที่ 1 “ชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง” วันที่ 30 – 31 พฤษภาคม 2543 ณ อาคารเฉลิมพระบารมี 50 ปี ชอยศูนย์วิจัย กรุงเทพมหานคร
- ปาริชาติ วลัยเสถียร; และ คนอื่น ๆ. (2543). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พนัชกรณ์ จิตร์รักษ์. (2548, 8-10 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย จิรวัฒน์ นาคพนม ที่บ้านเลขที่ 42/1 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- พนารัช ปรีดาภรณ์. (2545). การสร้างอำนาจอิสระในการแลกเปลี่ยนเพื่อความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน. ปรินิพนธ์ กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- พยุภร ไตรรัตน์สิงห์กุล. (2537). ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองป่าตอง อำเภอบางบาล จันทบุรี. วิทยานิพนธ์ ค.ม (พื้นฐานการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- พรชัย บุญรื่น. (2549, 12-16 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จีรวัฒน์ นาคพนม ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- เพ็ญแข ประจันปัจฉิน. (2533). พื้นฐานของสังคมวิทยาและเศรษฐศาสตร์ของการศึกษา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เอกลักษณ์ดีไซน์.
- (2549). การสร้างจิตสำนึกทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม เอกสารประกอบการประชุมคณะทำงานการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม. “การสร้างจิตสำนึกทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมแก่เยาวชน” วันที่ 5 กรกฎาคม 2549 ณ สำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. (2527). “นโยบายและกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาในปัจจุบัน,” ใน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา บรรณาธิการโดย ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. หน้า 6-21. นครปฐม: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เฟื่อง สิงห์ธัญ. (2548, 18-20 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จีรวัฒน์ นาคพนม ที่บ้านเลขที่ 57 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- มณฑิชา ชนะสิทธิ์. (2539). การศึกษาสภาพและปัญหาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา ในโครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ ค. ม. (ประถมศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- มะลิ สิงห์โต. (2548, 2-4 กันยายน). สัมภาษณ์โดย จีรวัฒน์ นาคพนม ที่บ้านเลขที่ 87 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- มาริสสา โกเศษโยธิน. (2545). องค์ความรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำข้าวด้วยวิธีเกษตรธรรมชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ: สำนักบริหารการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ.
- มาลินี สายคำขาว. (2538). การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตการศึกษา 5. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (มัธยมศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- แมทิวส์, เดวิท. (2540). จากปัจเจกสู่สาธารณะ : กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง. จีรวิทย์ เสนาคำ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- เยาวดี วิบูลย์ศรี. (2529). อิทธิพลของสภาพแวดล้อมและภูมิหลังของเด็กที่มีต่อการพัฒนาความคิดเป็นเหตุเป็นผลในเด็กไทย : การวิจัยเชิงวิเคราะห์รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ยุพา เนียมสงค์. (2548, 27-29 กันยายน). สัมภาษณ์โดย จีรวัฒน์ นาคพนม ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- รัตน์ บัวสนธิ์. (2535). การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง. ปริญญานิพนธ์ กศ.ด. (วิจัยและพัฒนาหลักสูตร). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- เรณู ทองงาม. (2548, 13-15 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จีรวัฒน์ นาคพนม ที่บ้านเลขที่ 10 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- วิจิตร ไชนศิลป์. (2537). การสำรวจการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) ของครูในโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานการศึกษาจังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (การบริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ. (2524). เครื่องจักสานในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดีด.
- วินัย บุบผา. (2549, 12-16 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จีรวัฒน์ นาคพนม ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- วิสากุล กองทองนอก. (2543). การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนสังกัดสำนักงานการศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (การบริหารการศึกษา). กำแพงเพชร: บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร. ถ่ายเอกสาร.
- ศูนย์กลางบริหารงานชุมชนบางเจ้าฉ่า. (2546). ชุดความรู้ศูนย์กลางชุมชนบางเจ้าฉ่า. อ่างทอง: เอกสารอัดสำเนาเย็บเล่ม.
- สนิท เขียวหวาน. (2548, 9 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จีรวัฒน์ นาคพนม ที่บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2523). การพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- (2541). การพัฒนาชุมชนแบบจัดการ. กรุงเทพฯ: เอมีเทรดดิ้ง.
- สัมฤทธิ์ ทองเถื่อน. (2537). การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ของการถ่ายทอดงานปูนปั้นโดยการใช้องค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (พื้นฐานการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- สมพงษ์ ช่างบรรจง. (2549, 12-16 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จีรวัฒน์ นาคพนม ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- สมพร ประมวลศิลป์ชัย. (2543). การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและค่านิยมต่อภูมิปัญญาไทยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนวิชาสังคมศึกษาโดยการใช้ชุดการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยกับการใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์. ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม. (การมัธยมศึกษา).
- กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- สมศรี เขียวหวาน. (2548, 12-14 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย จีรวัฒน์ นาคพนม ที่บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536). สังคมวิทยาชุมชน : หลักการศึกษาวิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สายฝน ทองงาม. (2548, 25-27 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จีรวัฒน์ นาคพนม ที่บ้านเลขที่ 36 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- สามารถ จันทร์สุรย์. (2533). “ภูมิปัญญาชาวบ้านคืออะไร อย่างไร” ใน เอกสารสัมมนาวิชาการเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สิริรัตน์ สิงห์ธัญ. (2548, 8-10 กันยายน). สัมภาษณ์โดย จีรวัฒน์ นาคพนม ที่บ้านเลขที่ 57 หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- สุนทรี โคมิน; และ สนิท สมักรการ. (2522). รายงานการวิจัย เรื่องค่านิยมและระบบค่านิยมไทย : เครื่องมือในการสำรวจวัด. กรุงเทพฯ: สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุพัตรา สุภาพ. (2543). สังคมและวัฒนธรรมไทย: ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- . (2536). สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2543). การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- . (2543). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนน อมรวิวัฒน์. (2542, กรกฎาคม-ตุลาคม). “การเรียนรู้เพื่อรักและรักษาสິงแวดล้อมด้วยกระบวนการชิมชั้บ,” วารสารครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 28: 3-5.
- สุศักดิ์ สะมะโน. (2549, 12-16 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จีรวัฒน์ นาคพนม ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.

- สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์. (2533). รากฐานแห่งชีวิต : วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ: หมู่บ้าน.
- สุรพันธ์ ตันศรีวงษ์. (2538). วิธีสอน. ปทุมธานี: สกายบุ๊กส์.
- สุรภูมิ ปัดไธสง. (2542). “การเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมือง : รากแก้วของกระบวนการสร้างประชาสังคม,” ใน ขบวนการประชาสังคมไทย : ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง. บรรณาธิการโดย อนุชาติ พวงสำลี และ กฤตยา อาชวนิจกุล. หน้า 95-116. นครปฐม: โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุรศักดิ์ สามประดิษฐ์. (2546). กรณีศึกษาผลิตภัณฑ์จักสานหวาย หมู่ที่ 6 ตำบลมหาสอน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี. สระบุรี: โรงพิมพ์ปากเพรียวการช่าง จำกัด.
- สุรินทร์ นิลเลิศ. (2548, 13-15 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จิรวัดน์ นาคพนม ที่ศูนย์กลางการเรียนรู้ชุมชน บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง.
- สุวัฒน์ วัฒนวงศ์. (2543). จิตวิทยาเพื่อการฝึกอบรมผู้ใหญ่. กรุงเทพฯ: ธีระป้อมวรรณกรรม.
- เสน่ห์ จามริก. (2543). ชุมชนไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์. เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชนครั้งที่ 1 “ชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง” วันที่ 30 – 31 พฤษภาคม 2543 ณ อาคารเฉลิมพระบารมี 50 ปี ซอยศูนย์วิจัย กรุงเทพฯ.
- เสรี พงศ์พิศ. บรรณาธิการ (2529). คืบสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.
- สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. (2541). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. กรุงเทพฯ: อรุณสภาคัดพร้าว.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2535). แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535. กรุงเทพฯ: พันนี้ พลับบิขิง.
- (2539). แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544). กรุงเทพฯ: สำนักประเมินผลการจัดการศึกษา.
- (2541). รายงานการวิจัย แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.
- (2538). รายงานวิจัยเรื่อง โอกาสทางการศึกษาและถ่ายทอดค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทสตรีในโรงเรียน. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- (2542). แนวคิดและกรณีศึกษาเรื่องแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาในต่างประเทศ. กรุงเทพฯ: ที.พี. พรินท์.

- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2544). *ครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1 ภาคกลางและภาคตะวันออก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2545). *ครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2545). *ครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 ภาคใต้*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2545). *ครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 ภาคเหนือ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2545). *แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559)*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.
- (2545). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค .
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 - 2549*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- (2538). “แนวคิด ทิศทาง และแผนพัฒนาของประชาชนในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 8.” ใน เอกสารรายงานเบื้องต้น ในการสัมมนาระดับภูมิภาคโดยรวม. กรุงเทพฯ: สำนักงานฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2549, มิถุนายน). *รายงานการประชุมสมัชชาแห่งชาติเพื่อเสริมสร้างค่านิยมที่พึงประสงค์ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม. ถ่ายเอกสาร.
- (2543). *อ่างทองดินแดนแห่งธรรมะและศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่า*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- สำนักงานจังหวัดอ่างทอง. (2547). *ข้อมูลสำคัญจังหวัดอ่างทอง*. อ่างทอง: เอกสารอัดสำเนาเย็บเล่ม.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอโพธิ์ทอง. (2544). *การประกวดกิจกรรมหมู่บ้านหัตถกรรม*. อ่างทอง: เอกสารอัดสำเนาเย็บเล่ม.
- อดิสร วงศ์คงเดช. (2540). *การวิจัยกับนักปฏิบัติ*. เอกสารวิชาการ ลำดับที่ 5/2538. ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือจังหวัดขอนแก่น.
- อมรวิทย์ นาคทรรพ; และ คณะ. (2543). “*ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง*.” เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและคณะ. เอกสารอัดสำเนาเย็บเล่ม.

- อังกูล สมคะเนย์. (2535). *สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี*.
วิทยานิพนธ์ ค.ม. (บริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- อัจฉรา วงศ์วัฒนามงคล. (2545). *การเกิดขึ้นของวัฒนธรรมการบริโภคในชุมชน*. วิทยานิพนธ์ กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). *วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อินทเดช เดชบำรุง. (2549, 12-16 สิงหาคม). *สัมภาษณ์โดย จิรวัฒน์ นาคพนม ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่ำ บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่ำ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง*.
- อุทัย ดุลยเกษม; และ อรศรี งามวิทย์พงศ์. (2540). *ระบบการศึกษากับชุมชน “กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการศึกษาวิจัย”*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- อุทัย หิรัญโต. (2526). *สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา – มานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- Amaratunga, Kushali M. (2004, June). “Participation Towards Effective Community Development at the Village Level in Sri Lanka : The Sarvodaya Way.” *Dissertation Abstracts International*. 42 (03): 837.
- Bergevin, P., Morris, D.; & Smith, R.M. (1966). *Adult Education Procedure: A Hand-book of Tested Patterns for Effective Participation*. New York: Seabury Press.
- Bill, C.; And D. Harris. (1994). *Evaluation and Assessing for Learning*. New Jersey: Kogan Page Ltd.
- Blackwell, Angela; And Colmenar, Raymond. (1999, June). “Transforming Policy Through Local Wisdom,” *Journal of Research in Social Science*. 31(5): 487-497.
- (2000, June). “Community – building : From Local Wisdom to Public Policy,” *Journal of Research in General Science*. 115 (2/3): 161-166.
- Blier, Helen Marie. (2002, October). “Like mining for Precious Stones : The Wisdom and Work of Exemplary Teachers,” *Dissertation Abstracts International*. 63(04): 1292.
- Bloom, B. (1965). *Taxonomy of Education Objectives*. London: Longman.

- Brundage, D.H.; and Mackeracher, D. (1980). *Adult learning Principles and their Application to Program Planning*. Toronto: the Ontario Institute for Studies in Education.
- Burolette, Putricia Wells. (2004, April). "The power of the Spirit : American Indian Worldview and Suceessful Community Development Among the Oglala Lakota," *Dissertation Abstracts International*. 64(10): 3855.
- Elkin, A. (1960). *Scialization Process*. New York: Free Press.
- Parsons, T. (1951). *The Social System*. New York: Free Press.
- Goff, Matthew James. (2002, July). "The Worldly and heavenly Wisdom of 4 Q Instruction," *Dissertation Abstracts International*. 64(01): 228.
- Hughes, M.M. (1963). "Utah Study of the Assessment of Teaching," In Arno A.Bellack (ed). *Theory and Reserch in Teaching*. pp. 25-36. NewYork: Columbia University.
- Johnston, Carol Suzanne Chism. (2004, February). "Community Development in a Research Experience for Teachers (RET) Program : Teacher Growth and Translation of the Experience back to the Classroom," *Dissertation Abstracts International*. 64 (08): 2830.
- Joseph S. Roucek; & Roland L. Warren. (1965). *Sociology : An Introduction*. p. 24. New Jersey: Littlefield Adams & Co.
- Keeves, J. (1997). *Educational Research, Methodology, and Measurement: An International Handbook*. Oxford, Englian: Elsevier Science Ltd.
- Knowles, M.S. (1978). *The Adult Learner : A Neglected Species*. Houston, TX: Gulf.
- Krapb, Eric. (2002, February). "Unconventional Wisdom About Local Competition," *Dissertation Abstracts International*. 32(2): 24-28.
- Ocitti, J.P. (1994). *An Introduction of Indigenous education in East Africa*. pp. 43-45. East Africa: School of Education, Makerere University.
- Smith, R.M. (1982). *Learning How to Learn: Applied Theory for Adults*. pp. 90-92. New York: Cambridge.
- Torney, J.; et al. (1975). *Civic Education in Ten Countries*. Stockholm: Almgevist Wilreel.
- UNESCO. (2000). *Global Knowledge, Indigenous Knowledge, Information Technologies and Multiple Intelligences: Towards a Learning Society. Sixth UNESCO-ACEID International Conference*. Bangkok, Thailand. 12-15 December 2000.

White, Carmen M. (2001, August). "Between Academic Theory and Folk Wisdom :
Local Discourse on Differential Educational Attainment in Fiji,"
Dissertation Abstracts International. 45(3): 303-333.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์

1. ผศ.ดร.จำลอง โพธิ์บุญ	คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
2. อ.ดร.สรณ ภู่คง	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
3. ผศ.ดร.พัชรี สีสังข์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview)

(ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน)

เป้าหมาย เพื่อศึกษาสภาพและความเป็นมาของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้าน
อาชีพจักสานของชุมชนบ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัด
อ่างทอง

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....อายุ.....ปี
อาชีพ.....ตำแหน่งปัจจุบันในชุมชน.....
ที่
อยู่.....

ระยะเวลาที่อยู่ในชุมชนนี้.....ปี.....เดือน ได้รับการศึกษาในระดับ.....
ประสบการณ์ในการเข้ารับการฝึกอบรม.....
วัน/เดือน/ปีและเวลาที่สัมภาษณ์.....

วัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์

1. เพื่อทราบสภาพทั่วไปของท้องถิ่น/ชุมชน ในด้านประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน/
ชุมชน สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพเศรษฐกิจ สภาพทางสังคม และการเมืองการปกครอง
2. เพื่อทราบประวัติความเป็นมาในการดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้าน
อาชีพการจักสานในชุมชน
3. เพื่อทราบสภาพปัจจุบันของอาชีพจักสานในชุมชน

ตอนที่ 1 แนวข้อคำถามเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของท้องถิ่น/ชุมชน

1) ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน/ชุมชน (การก่อตั้งหมู่บ้าน, การย้ายถิ่นเข้ามา,
เชื้อสายการอพยพ)

- หมู่บ้านนี้ก่อตั้งมานานเท่าไร ช่วงปีใด
- ใครเป็นกลุ่มแรกที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านนี้
- ชื่อหมู่บ้านนี้มีความหมายอย่างไร
- คนที่อพยพเข้ามาในหมู่บ้านเป็นคนเชื้อสายอะไร
- มีการสืบทอดเชื้อสายของคนในหมู่บ้านเป็นอย่างไร
- การอพยพจากพื้นที่ในระยะหลังมีอย่างไร

2) สภาพทางภูมิศาสตร์ (พื้นที่, ขนาดที่ตั้ง, ป่าไม้, โครงสร้างพื้นฐาน, การคมนาคม)

- สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นอย่างไร
- มีขนาดและสภาพที่ตั้ง และอาณาเขตของหมู่บ้านเป็นอย่างไร
- สภาพป่าไม้มีอยู่หรือไม่ / ปลูกทดแทนอย่างไร / ปลูกอะไร
- แหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้สอยอยู่ที่ไหน และใช้ทำอะไร ใช้กินหรือใช้ทำการเกษตร พอเพียงในการใช้หรือไม่
- ถนนหนทางสะดวกหรือไม่ แต่เดิมชาวบ้านเดินทางกันอย่างไร
- ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์มีหรือไม่ ถ้ามีมีมากี่ปีแล้ว และเมื่อก่อนไม่มีสิ่งเหล่านี้อยู่กันอย่างไร
- ถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
- สภาพการคมนาคมขนส่งในหมู่บ้านเป็นอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

3) สภาพทางเศรษฐกิจ (การประกอบอาชีพ, อาชีพเสริม, ผลผลิต, การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ)

- ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอะไร มีอาชีพเสริมหรือไม่
- ชาวบ้านมีวิธีการและขั้นตอนในการดำเนินงานกันอย่างไร
- ทุนในการดำเนินงานได้มาจากไหน ใช้มากหรือไม่ อย่างไร
- ผลผลิตที่ชาวบ้านผลิตได้ ใช้เองหรือนำไปขาย
- ถ้านำไปขายขายที่ไหน ใครเป็นคนซื้อ ราคาเป็นอย่างไร คำนวณทุนไหม
- การประกอบอาชีพของชาวบ้านในอดีตประมาณ 30 ปีก่อน กับปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ ถ้าเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ทั้งในด้านทุน วิธีการทำและการแลกเปลี่ยนหรือการขายสิ่งที่ทำได้ เป็นต้น

4) สภาพทางสังคมและการเมืองการปกครอง (การดำรงชีวิตร่วมกัน, การพึ่งพาอาศัย, ระบบเครือญาติ, สถาบันทางสังคม, วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี)

- ชาวบ้านในท้องถิ่นมีฐานะแตกต่างกันหรือไม่ ดูจากอะไร ในปัจจุบันมีสภาพ แตกต่างกันมากน้อยเพียงไร เพราะเหตุใด
- ชาวบ้านในท้องถิ่นนี้มีการนับญาติกันอย่างไร อะไรที่ทำให้คนนับถือกันเป็นญาติ (เช่น การแต่งงาน, การอยู่ใกล้ชิดกัน, การพึ่งพาอาศัยกัน)
- ในชุมชนมีการช่วยเหลือกันหรือไม่ในเวลาที่มีการมีงาน ทั้งงานส่วนตัวและงานส่วนรวม เช่น การช่วยงานบุญต่าง ๆ
- ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันทำกิจการงานต่าง ๆ ของท้องถิ่นหรือไม่ (เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาชีพ เป็นต้น)

- การรวมกลุ่มดังกล่าวเกิดขึ้นได้อย่างไร ใครเป็นคนชักชวนให้มีการรวมกลุ่มกัน และมีกี่กลุ่ม อะไรบ้าง
- ผลของการรวมกลุ่มกันเป็นอย่างไร มีกิจกรรมใดบ้างที่เข้มแข็ง ดูจากอะไร
- ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นหรือไม่ ถ้ามีทำอะไร (เช่น การทำบุญประเพณี การติดต่อค้าขาย เป็นต้น)
- ในหมู่บ้านมีสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจอะไรบ้าง อย่างไร (เช่น วัด, โบสถ์, วิหาร หรือสถานที่เก่าแก่ของชุมชน, โบราณวัตถุของชุมชน)
- วัดในหมู่บ้านมีชาวบ้านไปทำบุญมากไหม ชาวบ้านไปทำบุญโอกาสใดบ้าง
- นอกจากการไปทำบุญแล้ว ชาวบ้านไปวัดเพื่อทำอะไรกันบ้าง (เช่น ประชุม, ปรีกษาหรือกันพัฒนาหมู่บ้าน เป็นต้น)
- ชาวบ้านเคารพนับถือพระสงฆ์ที่วัดมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด
- เวลาทางวัดขอความร่วมมือจากชาวบ้านให้ช่วยทำงานต่าง ๆ ได้รับความร่วมมือดีหรือไม่
- หมู่บ้านนี้เริ่มมีโรงเรียนตั้งแต่เมื่อไร ก่อตั้งได้อย่างไร ชาวบ้านมีส่วนเกี่ยวข้องกับการก่อสร้างโรงเรียนหรือไม่ อย่างไร
- มีข้อมูลสภาพการจัดการศึกษาในโรงเรียนอย่างไร (เช่น จำนวนครู, จำนวน นักเรียนระดับต่าง ๆ การจัดการศึกษา เป็นต้น)
- หมู่บ้านนี้มีจำนวนคนที่ไปศึกษานอกชุมชนในระดับต่าง ๆ เท่าใด (ก่อนประถมศึกษา, ประถมศึกษา, มัธยมศึกษา, อุดมศึกษา)
- มีจำนวนผู้อ่านหนังสือไม่ออกในชุมชนกี่คน
- เวลาเจ็บป่วยไปรักษากันที่ไหน เพราะเหตุใด
- ข้อมูลเกี่ยวกับสถานอนามัย และการสาธารณสุข ของหมู่บ้านมีอะไรบ้าง ให้บริการอะไรบ้าง มีความพอเพียงไหม
- งานบุญประเพณีของท้องถิ่นที่ทำกันเป็นประจำทุกปีมีอะไรบ้าง มีการประกอบ กิจกรรมหรือทำกันอย่างไร ช่วงเวลาไหน เกิดจากความคิด หรือความเชื่ออย่างไร ท่านคิดอย่างไร
- ความเชื่อถือศรัทธาสังคักดีสิทธิ์ในหมู่บ้านที่สืบทอดกันมามีอะไรบ้าง อย่างไร
- ลักษณะทางการเมืองการปกครองของหมู่บ้าน/ชุมชน (จำนวนครัวเรือน จำนวนนับช่วงอายุ) เป็นอย่างไร
- จำนวนประชากรในชุมชนมีจำนวนเท่าไร และมีสภาพความเป็นอยู่อย่างไร

- หน่วยงานของรัฐหรือบุคคลภายนอกท้องถิ่น เข้ามาช่วยเหลือชาวบ้านหรือพัฒนาหมู่บ้านมากน้อยเพียงใด (เช่น พัฒนาการอำเภอ, อุตสาหกรรมจังหวัด เป็นต้น)
- สภาพการบริหารจัดการในชุมชนเป็นอย่างไร ท่านพอใจหรือไม่อย่างไร
- ผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีใครบ้าง อย่างไร และมีกิจกรรมใดบ้างของชุมชนที่ได้รับรางวัลหรือเป็นผลงานดีเด่นที่ได้รับประกาศเกียรติคุณ

ตอนที่ 2 แนวข้อคำถามเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาในการดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสานในชุมชน

- 1) การจักสานในท้องถิ่นมีประวัติความเป็นมาอย่างไร
- 2) มีการถ่ายทอดสืบสานต่อกันแบบไหน อย่างไร (จากบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย ถึงลูกหลาน)
- 3) เดิมทำการจักสานแบบใด ใครเป็นผู้เริ่มต้น ได้รับการถ่ายทอดหรือเรียนรู้มาจากใคร ได้รับอิทธิพลหรือนำแบบอย่างวิธีการจักสานมาจากใคร หรือไม่ อย่างไร
- 4) ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับการจักสานหรือไม่ อย่างไร และความเชื่อต่างๆ มีอิทธิพลต่อการจักสานอย่างไร
- 5) พัฒนาการของการจักสานในชุมชนของท่านเป็นอย่างไร
- 6) มีเครื่องจักสานชนิดใดที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน
- 7) บุคคลใดที่ถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการถ่ายทอดการจักสานของท้องถิ่น และในชุมชนของท่าน มีบุคคลใดที่ประกอบอาชีพจักสานหรือทำการจักสานจนได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ หรือได้รับรางวัล มีใครบ้าง อย่างไร

ตอนที่ 3 ข้อคำถามเกี่ยวกับข้อมูลสภาพปัจจุบันของอาชีพจักสานในชุมชน

- 1) อาชีพจักสานในชุมชนปัจจุบันเป็นอย่างไร มีคนทำมากน้อยเพียงใด ใครบ้างที่เป็นคนทำ
- 2) มีการรวมกลุ่มกันทำหรือไม่ มีวิธีการอย่างไร ใครเป็นผู้นำกลุ่ม สมาชิกในกลุ่ม มีฝีมือด้านใดบ้าง ก่อตั้งกลุ่มมานานเท่าไรแล้ว
- 3) ผลผลิตเป็นอย่างไร ดีหรือไม่ ผลิตแล้วนำไปขายที่ไหน อย่างไร
- 4) การจักสานสัมพันธ์กับการลงทุนหรือไม่ รายได้เป็นอย่างไร
- 5) อาชีพการจักสานทำให้ความเป็นอยู่ของคนทำดีขึ้นหรือไม่ เพราะเหตุใด
- 6) ปัจจุบันจากการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของอาชีพจักสาน ความจำเป็นในการใช้เครื่องจักสาน เปลี่ยนไปอย่างไรบ้าง และส่งผลต่อการถ่ายทอดหรือไม่ อย่างไร

7) มีการพัฒนาอาชีพจักสานหรือไม่ และมีการพัฒนาการจักสานรูปแบบใหม่ ๆ หรือไม่ อย่างไร

8) มีใครมาส่งเสริม / สนับสนุนการจักสานหรือไม่ อย่างไร และใครสนับสนุนให้ใครบ้าง อย่างไร

9) ปัญหาและอุปสรรคในการทำการจักสานมีหรือไม่ อย่างไร

10) ท่านคิดว่า ท่าน / กลุ่ม / ชุมชนของท่าน ควรมีอาชีพจักสานต่อไปหรือไม่ เพราะเหตุใด และมีปัจจัยอะไรที่ทำให้คงอยู่ได้ และมีแผนงานจะทำอะไรต่อไปหรือไม่ อย่างไร

ชื่อผู้สัมภาษณ์.....

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview)

(ภูมิปัญญาด้านการจักสาน)

เป้าหมาย เพื่อศึกษาและจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน
ของชุมชนบ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....อายุ.....ปี

อาชีพ.....ตำแหน่งปัจจุบันในชุมชน.....

ที่

อยู่.....

ระยะเวลาที่อยู่ในชุมชนนี้.....ปี.....เดือน ได้รับการศึกษาในระดับ.....

ประสบการณ์ในการเข้ารับการฝึกอบรม.....

วัน/เดือน/ปีและเวลาที่สัมภาษณ์.....

วัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์

1. เพื่อทราบข้อมูลส่วนบุคคลของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน
2. เพื่อหารูปแบบการถ่ายทอดของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน ได้แก่ ค่านิยมของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสาน

ตอนที่ 1 แนวข้อคำถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน

- 1). ชื่อ – นามสกุล ที่อยู่
- 2). ประวัติส่วนตัวและครอบครัว
- 3). ประวัติการศึกษา การเรียนรู้เรื่องการจักสานและการทำอาชีพการจักสาน
- 4). ประวัติการทำงานจักสานและประสบการณ์
- 5). การรวมกลุ่มและการพัฒนาการจักสาน
- 6). ผลงานดีเด่นที่ได้รับ

ตอนที่ 2 แนวข้อคำถามเกี่ยวกับรูปแบบการถ่ายทอดของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพการจักสาน

- 1). ค่านิยมของการจักสาน
 - ตัวของท่านทำไมถึงชอบการจักสาน เมื่อไร มีใครบอก ใครสอนให้เรียนจักสานอย่างไร ใครเป็นตัวแบบให้ เห็นตัวแบบจากครอบครัวปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ สอนอย่างไร ทำมานานเท่าไรและคิดว่าการจักสานคืออะไร

- ปัจจุบันท่านคิดว่าการจักสานมีความสำคัญหรือไม่ ทำไมถึงรักการจักสาน และทำอะไรถึงจะให้คนอื่น รักการจักสานมีวิธีการอย่างไรที่จะสอนให้คนอื่นมีความรักในการจักสาน
- ถ้าการจักสานไม่ใช่อาชีพจะทำหรือไม่
- คนที่มาทำจักสานเขามาเรียนด้วยตนเองหรือว่าเกณฑ์เขาเข้ามา
- คนส่วนใหญ่ เข้ามาเรียนด้วยวัตถุประสงค์อะไร
- ถ้าไม่มีการจักสาน ท่านคิดว่าเป็นอย่างไร
- ถ้าคนไทยไม่มีการจักสานจะเป็นอย่างไร
- ท่านคิดว่าจะสืบทอดการจักสานอย่างไร

2). องค์ความรู้ด้านการจักสาน

- ประเภทของเครื่องจักสานที่ทำในหมู่บ้านแบ่งออกได้เป็นอย่างไรบ้าง
 - ภาชนะที่ใช้ในครัวเรือน
 - เครื่องมือจับสัตว์ / ขังสัตว์และอื่น ๆ
- วัตถุดิบที่ใช้ในการจักสานมีอะไรบ้าง (เช่น ไม้ไผ่ , หวาย) และมีวิธีการเลือก (ไม้ไผ่ , หวาย) ที่เหมาะสมกับเครื่องจักสานแต่ละประเภทอย่างไร
- เครื่องมือ / อุปกรณ์ ที่ใช้ในการจักสานมีอะไรบ้างและแต่ละชนิดใช้อย่างไร และ มีวิธีการเก็บรักษาเครื่องมือ/ อุปกรณ์ แต่ละชนิดอย่างไร (ตัวอย่างเช่น)

- เลื่อย	- ปากคืบ
- มีด (มีดโต้,มีดจักตอก)	- หม้อต้มน้ำ
- ข้อน	- ลวด
- หลักตอกกระจาด	- ไม้กระสวน
- ดินสอ	- เหล็กหมาด
- สายวัด/ตลับเมตร	- ตะปู
- กาว	- เลื่อยด
- กรรไกร	- เหล็กหนีบ
- แบบหุ่นขนาดต่าง ๆ	- ฟางแห้ง
- ลายสานใช้ในการจักสานมีกี่ลาย เรียกว่าลายอะไรบ้าง
- ลายสานแต่ละลายใช้สานเครื่องมือ เครื่องใช้แตกต่างกันอย่างไร
- ลายสานที่ทำกันมาตั้งแต่ดั้งเดิมมีลายอะไรบ้าง
- ลายสานเบื้องต้นจนถึงลายสานที่ยากที่สุดมีอะไรบ้าง
- ลายสานที่เป็นที่นิยมโดดเด่นในปัจจุบัน มีลายอะไรบ้าง
- มีลายอะไรบ้างที่ใช้ทำผลิตภัณฑ์จักสาน

- การออกแบบลายสานใหม่ๆ/การพัฒนาตัดแปลงลวดลายที่ใช้ทำได้อย่างไร
- ดอกมีกี่ประเภท เหมาะสมกับการสานเครื่องใช้อะไรบ้าง
- นอกจากดอกแล้ว ตัวโครงสร้างของเครื่องจักสานเรียกว่าอะไร (ความแตกต่างของเครื่องจักสาน)
- ขั้นตอนของการจักตอกทำอย่างไรบ้าง
- ขั้นตอนการถักและพัน
- การเริ่มต้นสานเครื่องจักสานแต่ละชนิดเริ่มต้นอย่างไร
- มีวิธีการทำเครื่องจักสานให้คงทนหลังเสร็จงานอย่างไรบ้าง
- เพื่อความคงทน เครื่องสานแต่ละประเภท มีวิธีการเก็บรักษาอย่างไร (การรมควัน เป็นต้น)
- มีพิธีกรรม / ความเชื่อเกี่ยวกับการจักสานอย่างไรบ้าง (การไหว้ครู, ประเพณีที่เกี่ยวข้อง)

3). วิธีสอนการจักสาน

- ในการสอนหรือการถ่ายทอดการจักสานให้ผู้อื่น ท่านมีวิธีการสอนหรือถ่ายทอดโดยวิธีใดบ้าง (การบรรยาย , การสาธิตฝึกปฏิบัติ , หรือการสอนรูปแบบอื่น ๆ)
- ก่อนการจักสานท่านต้องมีการเตรียมวัสดุ , เครื่องมือต่าง ๆ อย่างไรบ้าง
- ท่านมีวิธีการและขั้นตอน ผลิการจักสานอย่างไรบ้าง และมีเนื้อหาการสอนหรือถ่ายทอดอย่างไรบ้าง ตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จ เป็นผลผลิต (การย้อมสี, ลายสาน, การจักและการหลาวตอก, การสาน การรมควัน การถักและการพัน, การตกแต่ง, การเก็บรักษาและการใช้งาน และการตรวจสอบผลผลิต)
- ขอให้ท่านบอกวิธีการจักสานงานที่คิดว่าตนเองถนัดโดยบอกขั้นตอนตั้งแต่ขั้นตอนแรกถึงสุดท้าย จนได้ผลผลิต

ชื่อผู้สัมภาษณ์.....

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview)

ก่อนการสอน

ชื่อ – สกุล อายุ.....ปี

อาชีพ.....ที่อยู่.....

.....จบการศึกษา.....

วัน/เดือน/ปีและเวลาที่สัมภาษณ์.....

1. ค่านิยมต่อการจักสาน.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. ความรู้.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. การนำไปใช้ประโยชน์.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ค
แบบสังเกต

ชื่อผู้ถูกสังเกต ที่อยู่

วันที่ เดือน..... พ.ศ. 2548 ผู้จัดบันทึกข้อมูล

[illegible]

สิ่งที่ต้องสังเกต	บันทึกข้อสังเกต/พฤติกรรม (ระดับและวิธีการการแสดงออกของพฤติกรรม ต่าง ๆ โดยหลัก)
2. องค์ความรู้ด้านการจักสาน(บอกอะไร,ทำอะไร) 2.1 ประเภทของเครื่องจักสาน 2.2 เครื่องมือ/อุปกรณ์ในการจักสาน 2.3 การย้อมสี 2.4 ลายสาน 2.5 การจัก 2.6 การสาน 2.7 การตกแต่ง 2.8 การเก็บรักษา	2.1 2.2 2.3 2.4..... 2.5 2.6 2.7 2.8.....

ภาคผนวก ง

หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ภาคผนวก จ
หนังสือขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ

ภาคผนวก จ
โครงการประชุมสัมมนา

โครงการประชุมสัมมนา เรื่อง การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

หลักการและเหตุผล

แนวทางการพัฒนาประเทศกระแสหลักตามแบบอย่างตะวันตก ที่เน้นส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของประเทศไทยในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา นั้น ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับ กันทั่วไปแล้วว่าเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศที่ผิดพลาด เพราะเกิดผลกระทบในแง่ร้ายต่อสังคมและประชากรหลายประการ เช่น การเร่งเพิ่มผลผลิตในระบบอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ที่เกินขีดความพอดี การใช้สารเคมีที่สร้างมลภาวะต่อระบบนิเวศน์ การใช้เทคโนโลยีและเครื่องจักรที่ทันสมัยก่อให้เกิดการพึ่งพาประเทศที่ก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ลดบทบาทการใช้แรงงาน เกิดปัญหาการว่างงาน ปัญหาการพัฒนา ที่กระจุกตัวในเมืองใหญ่ การอพยพของประชากรในชนบทเข้าสู่เมือง ปัญหาชุมชนแออัดในเมือง ปัญหาการทิ้งถิ่นฐานในชนบท ครอบครัวแตกแยก สังคมอ่อนแอ วัฒนธรรมเสื่อมสลาย การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ขาดช่วง ฯลฯ

ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้มีที่มาจากยุทธวิธีการพัฒนาประเทศที่เน้นการสั่งการจากส่วนกลางหรือจากเบื้องบน ประชาชนไม่มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ทำให้ไม่ตรงตามความต้องการและไม่ได้รับ ผลประโยชน์ จากการพัฒนา เพราะผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่กับคนส่วนน้อย ความระส่ำระสายเกิดขึ้นในชุมชนทุกแห่งทั้งชุมชนเมืองและชุมชนชนบทพึ่งพาตนเองได้ กลับอ่อนแอต้องพึ่งพาทั้งทรัพยากร เทคโนโลยี และความรู้จากภายนอก เพราะความเคยชินกับการรับคำสั่งและคำสั่งแนะจากเบื้องบน

การที่จะพัฒนาชุมชนให้กลับมามีความเข้มแข็งจะต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาจากศักยภาพที่ยังคงเหลืออยู่ของชุมชนเอง หรือที่เรียกว่าการเริ่มต้นที่ทุนทางสังคมดังที่ อมรวิรัช นาคกรทรัพย์; และ คณะ (2543: 26-28) กล่าวถึงศักยภาพของชุมชนไว้ว่า ในชุมชนยังมีศักยภาพ 5 ประการคือ 1) ลักษณะคุณค่าทางวัฒนธรรมที่พบในชุมชนมีความสำคัญยิ่งต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน เช่นโครงสร้างเศรษฐกิจแบบเครือญาติ วัฒนธรรม การเรียนรู้ งานอาชีพแบบสังคมประกิต (Socialization) 2) ชุมชนส่วนใหญ่เป็นสังคมของคนเก่าแก่ที่มีความผูกพันกันหลายชั้น มีวิถีชีวิตและวิถีแก้ปัญหาโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านสอดคล้องกับความคิดแนวใหม่ 3) ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนจะเป็นกลไกที่มีความสำคัญยิ่งต่อศักยภาพของชุมชนนั้น ๆ 4) ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนมีความสำคัญยิ่งต่อการทำงานร่วมกันในชุมชน และ 5) ครอบครัวในชุมชนเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งของชุมชน ศักยภาพทั้ง 5 ประการ

ดังกล่าวนั้น จะเห็นว่าภูมิปัญญาในชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อศักยภาพของชุมชน การเริ่มต้นพัฒนาชุมชนที่ศักยภาพของชุมชนย่อมก่อให้เกิดการพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืนต่อไป ดังนั้นการพัฒนาที่เริ่มจาก ภูมิปัญญาของชุมชนจึงน่าจะเป็นการพัฒนาที่เริ่มต้นถูกต้อง และมีความมั่นคงกว่า

จากการศึกษาของ นภาพรณี หะวานนท์ (2543: 2-7) พบว่า ชุมชนที่อ่อนแอจะมีความพยายามที่จะอยู่รอด หรือดำรงอยู่โดยสร้างระบบความรู้ที่เป็นไปตามสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนระบบความรู้ของชุมชนจึงมีความสำคัญต่อความดำรงอยู่และความเข้มแข็งหรือที่เรียกว่าระบบภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของสังคม ระบบความรู้กับระบบความสัมพันธ์ที่มนุษย์สัมผัสและสัมพันธ์กับธรรมชาติเป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่งมีพลวัตของการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพื่อปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมซึ่งจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน ความเปลี่ยนแปลงของระบบความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ผสมผสานกันไม่มีชุมชนใดที่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยระบบความรู้เดิมเท่านั้น และไม่มีชุมชนใดที่ใช้แต่ความรู้ใหม่โดยไม่อิงอยู่กับระบบความรู้เก่า การบูรณาการจึงจะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

ความสามารถในการบูรณาการความรู้เก่า (ภูมิปัญญา) กับความรู้ใหม่ (สากล) ของประชาชนในชุมชนนั้น เกิดขึ้นได้ก็โดยกระบวนการเรียนรู้ที่ถูกต้องของชุมชน อุทัย ดุลยเกษม; และ อรศรี งามวิทย์พงศ์ (2540: 24-28) ได้กล่าวว่ากระบวนการการศึกษาของชุมชนที่มีส่วนสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้นั้นมาจากรูปแบบและวิธีการ 3 ประการ คือ 1) ฐานการเรียนรู้ต้องเรียนรู้จากสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน บุคคลที่อยู่ในชุมชน 2) เนื้อหา ต้องกำหนดจากความต้องการและความจำเป็นของคนและชุมชนเป็นหลัก 3) กระบวนการเรียนรู้ ต้องเกิดขึ้นด้วยวิธีการที่หลากหลาย ยืดหยุ่นตามเนื้อหาและผู้เรียนและผู้สอน

จากที่กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญของชุมชนเข้มแข็งนั้น ต้องเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มาจากการนำความรู้เก่าหรือภูมิปัญญาของชุมชน มาจัดกระบวนการถ่ายทอดและบูรณาการผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่เป็นความรู้สากลหรือความรู้จากภายนอกชุมชน ความสามารถในการบูรณาการและสร้างสรรค์ภูมิปัญญาจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ ประกอบกับกระบวนการที่เหมาะสม แต่จากการศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของไทยที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นการศึกษาที่ละเลย ทอดทิ้งภูมิปัญญาของตนเอง มุ่งแสวงหาภูมิปัญญาที่เป็นสากล ฐานการเรียนรู้ เนื้อหา และกระบวนการเรียนรู้ จึงไม่เป็นไปในทางสร้างสรรค์ความเข้มแข็งของชุมชน

แนวทางในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับระบบการศึกษาที่ละเลยความรู้ที่เป็น “ภูมิปัญญา” ดังกล่าวนั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 46 ได้กำหนดแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาไทยไว้ชัดเจน มาตรา 69 กำหนดหน้าที่ของประชาชนในการสืบสานภูมิปัญญาไทย มาตรา 81 กำหนดแนวทางการจัดการศึกษาของรัฐในการส่งเสริมภูมิปัญญาไทย และมาตรา 289 กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีหน้าที่บำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นและคำนึงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษาด้วย ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 ได้กำหนดหลักการจัดการศึกษาไว้ 4 ประการ โดยประการที่ 3 มุ่งที่การก้าวทันความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ และการรับวัฒนธรรมจากต่างประเทศหรือจากภายนอกชุมชน จะต้องประสานควบคู่ไปกับความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญา ภาษา และวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นและของสังคมไทย เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาความรู้ใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น นอกจากนี้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ก็เน้นการจัดการศึกษาที่มีความหลากหลายของความรู้ที่เป็นสากลและภูมิปัญญา แนวนโยบายจากกฎหมายการศึกษาเหล่านี้ได้ถูกบรรจุไว้ในโครงสร้างของร่างหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ซึ่งกำหนดภารกิจการพัฒนาหลักสูตรแกนกลางศึกษาไว้ว่าให้จัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับ ท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชุมชนของไทยเป็นชุมชนที่มีโครงสร้างเศรษฐกิจแบบเครือญาติ มีวัฒนธรรมการเรียนรู้งานอาชีพแบบสังคมประกิต (Socialization) โดยที่องค์กรที่ไม่เป็นทางการ เช่น ครอบครัว วัด และชุมชน จะเป็นแหล่งสำคัญในการถ่ายทอด ความรู้ ทักษะ ทศนคติ และประสบการณ์ในด้านอาชีพ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยที่อยู่ในชุมชนต่าง ๆ นั้น ชุมชนจะเป็นแหล่งสำคัญที่จะสอนคนเป็นเวลายาวนาน การเรียนรู้ส่วนใหญ่ในชุมชนก็มักจะสืบทอดอาชีพ สืบต่อกันมา ซึ่งเป็นลักษณะของชุมชนในชนบททั่วไป

จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ได้นำเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามา ทำให้เป็นการลดบทบาทและความสำคัญของการถ่ายทอดของอาชีพโดยภูมิปัญญาของชุมชน คนหันมาประกอบอาชีพใหม่ อาชีพเดิมที่เคยมีความสำคัญก็ลดลงหรือสูญหายไป โดยที่อาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและการทำงาน ทำให้เกิดปัญหาการย้ายถิ่นออก ส่งผลให้เกิดปัญหาความยากจนในชนบทไทย ทางแก้อันหนึ่งของสังคมไทยก็คือ การฟื้นฟูอาชีพที่ทำอยู่เดิมในชุมชนนั้น แต่ละแห่งที่เหมาะสมกับชุมชน ซึ่งมีการถ่ายทอดโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นมาอย่างช้านาน เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม โดยการศึกษาถึงกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งสามารถนำมาใช้ในการฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาของชุมชนไทยในการสามารถจะนำมาเป็นแกนหลัก ในการพัฒนาอาชีพในชุมชนของไทยต่อไป

ถึงแม้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยที่เคยมีอยู่อย่างหลากหลายในอดีตจะถูกทอดทิ้งละเลย ขาดการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งไปเป็นอันมาก แต่ในจังหวัดอ่างทอง ยังคงมีภูมิปัญญาที่หลากหลาย และมีชื่อเสียง ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาด้านการเกษตร วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และหัตถกรรม ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้ยังสืบทอดเป็นอาชีพ และมีการถ่ายทอดภูมิปัญญามีการอนุรักษ์ การสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ประชาชนในชุมชนแต่ละแห่งก็ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบอาชีพจนมีชื่อเสียงและสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนหลายแห่ง ดังตัวอย่างที่ปรากฏอยู่ในคำขวัญ ของจังหวัดอ่างทอง คือ “ พระสมเด็จเกษไชโย หลวงพ่อโตองค์ใหญ่ วีร

ไทยใจกล้า ตึกตาขาววัง โด่งดังจักสาน ถิ่นฐานทำกลอง เมืองสองพระนอน” (สำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ. 2543: 1)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญของจังหวัดอ่างทอง อันได้แก่ การจักสาน เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง มีประวัติความเป็นมายาวนาน ตั้งแต่ประมาณ ปี พ.ศ.2314 ซึ่งเดิมมีอาชีพหลักในการเกษตรกรรม อดีตทำการจักสานเครื่องไม้ ไม้ไผ่ไว้สำหรับการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่สมัย ปู่ ย่า ตา ยาย เช่น เสื่อ กระบุง ตะกร้า ข้อง ดักปลา สุ่มไก่ เป็นต้น จนปัจจุบันได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้เป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้ครอบครัว ซึ่งเป็นที่รู้จักทั่วไปทั้งในและต่างประเทศและเป็นการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น จนเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านและชุมชน

ชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง มีประชากร จำนวน 509 คน เป็นชาย 245 คน หญิง 261 คน มีครัวเรือน 112 ครัวเรือน (สำนักงานจังหวัดอ่างทอง. 2547: 8)

ในปัจจุบันอาชีพการจักสานของชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า สร้างรายได้เฉลี่ยให้แก่คนในครัวเรือน โดยเฉลี่ย 3,500 บาทต่อครัวเรือน และมีการรวมกลุ่มกัน มีจำนวนสมาชิกกลุ่ม 120 คน ซึ่งเป็นทั้งคนในชุมชนและนอกชุมชน มีการดำเนินกระบวนการกลุ่มที่เป็นรูปธรรม เช่น การรวมกันเพื่อสร้างอำนาจต่อรองของการผลิต มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณค่า มีความเป็นเอกลักษณ์ และนำภูมิปัญญามาประยุกต์ให้งานจักสานมีความประณีต สวยงาม ทั้งลวดลาย และสีสันทัน และพัฒนารูปแบบและคุณภาพได้ตามความต้องการของตลาด เช่น ผลิตภัณฑ์กระเป๋าคาดอกไก่ ตะกร้า ป้าน้ำชา กระบุง กระจาด เป็นต้น มีกำลังการผลิตในแต่ละประเภทในกลุ่มจักสาน 200 ชิ้นต่อเดือน และมีการส่งออกไปทั้งตลาดภายในและต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น ฯ (ศูนย์กลางบริหารงานชุมชนบางเจ้าฉ่า, 2546 : 9) การดำเนินงานกลุ่มได้รับความช่วยเหลือและส่งเสริมจากรัฐบาลไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่ชาวบ้านมีอาชีพหลักคือการทำนา อาชีพรองคือการจักสาน ก็กลายเป็นอดีตไปแล้ว เพราะปัจจุบันอาชีพการจักสานกลายเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน อย่างเป็นกรอบเป็นกำแพง และผลิตภัณฑ์ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทยจังหวัดอ่างทอง (สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมภาคกลาง. 2547: 19) ส่งผลให้รายได้ของกลุ่มจักสานในปี 2546 ที่ผ่านมา ผลิตภัณฑ์จักสานสามารถสร้างรายได้ให้กลุ่มจักสานเป็นจำนวนเงิน 2,358,125 บาท

เอกลักษณ์ของงานจักสานชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า จะมีความประณีต มีการรวมควันซึ่งช่วยทำให้สีของไม้ไผ่สวย ตลอดจนมีการย้อมสีที่โดดเด่น ซึ่งปัจจุบันจะมุ่งเน้นไปที่การผลิตผลิตภัณฑ์กระเป๋าคาดอกไก่สุภาพสตรี ส่วนกระบุงหรืองานจักสานที่ใช้ในชีวิตประจำวันทั่วไปจะทำกันน้อยลง เพราะว่าส่งออกไปไม่ได้ และในขณะเดียวกันก็มีคนมีฝีมือไม่

มาก จึงควรได้มีการส่งเสริมและถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการจักสานต่อไป (ศูนย์กลางบริหารงานชุมชนบางเจ้าฉ่า. 2546: 10)

การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำเครื่องจักสาน ในชุมชนบ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ที่ดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าในชุมชนนั้น ๆ ย่อมมีลักษณะพิเศษในการถ่ายทอด โดยน่าจะมีรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาทำเครื่องจักสานที่เข้มแข็ง มั่นคง อันเกิดจากปัจจัยบางอย่างที่เอื้ออำนวยต่อกระบวนการถ่ายทอดดังกล่าว ผู้วิจัย ในฐานะเป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิดและปัจจุบันปฏิบัติงานอยู่ในจังหวัดอ่างทอง จึงมีความสนใจที่ศึกษารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน และปัจจัยส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งนอกจากจะช่วยให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน มีความแพร่หลายขยายวงกว้างออกไปและเป็นการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นแล้ว ยังจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยั่งยืน และการจัดทำเป็นบทเรียนโดยการถอดบทเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการจักสานไปใช้ นับเป็นการส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดอ่างทองและเป็นตัวแบบให้แก่ท้องถิ่นอื่นๆ โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญแข ประจันปัจฉิก เป็นประธานคณะกรรมการควบคุมปริญญาโท ภาควิชาการศึกษาศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย นิธิภูมิทิพย์ และอาจารย์ ดร.ชลวิทย์ เจียรจิตต์ เป็นกรรมการ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการพัฒนา รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามกระบวนการวิจัย และยกกร่างรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทองแล้วเสร็จ การดำเนินการวิจัยในขั้นตอนต่อไปคือ การตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น และพัฒนาขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ดังนั้นผู้วิจัยจึงจัดให้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิได้ร่วมพิจารณาอภิปรายให้ข้อคิดและข้อเสนอแนะต่อการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง เพื่อที่จะให้งานวิจัยมี ประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อไป

วัตถุประสงค์ของการประชุมสัมมนา

การสัมมนาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิได้ร่วมกันพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของร่างการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง
2. เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อร่างการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

วิธีดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการ

1. การนำเสนอความเป็นมาและขั้นตอนการวิจัยของร่างการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง
2. อภิปรายและให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับร่างการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง
3. อภิปราย และให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการนำรูปแบบไปใช้ และเงื่อนไข/ ข้อจำกัด ของรูปแบบ
4. สรุปผลการประชุมสัมมนา

ผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ

ผู้เข้าร่วมสัมมนา ประกอบด้วย

1. นักวิชาการในจังหวัด	6 คน
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น	5 คน
3. หัวหน้าส่วนราชการระดับจังหวัด	3 คน
4. ผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น	4 คน
5. ผู้บริหารระดับอำเภอ	1 คน
6. อาจารย์ที่ปรึกษา	1 คน
รวม	20 คน

สถานที่จัดประชุม

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

วัน เวลา ที่จัดประชุม

วันที่ 8 สิงหาคม 2549 เวลา 09.30 – 12.00 น.

งบประมาณ

นิสิตเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการสัมมนาครั้งนี้

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ได้รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ที่มีความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบไปใช้ปฏิบัติจริงต่อไป

ผู้รับผิดชอบโครงการ

ว่าที่ ร.ต.จิรวัฒน์ นาคพนม

นิสิตปริญญาการศึกษาดุष्ฎบัณฑิต

สาขาวิชาการศึกษาคู่ใหญ่ คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

กำหนดการประชุมสัมมนา
เรื่อง
การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน
ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง
ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตำบลบางเจ้าฉ่า
อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง
วันศุกร์ที่ 8 สิงหาคม 2549 เวลา 09.30 – 12.00 น.

.....

09.30 - 10.00 น.	ลงทะเบียน
10.00 – 10.30 น.	เริ่มประชุมเชิงปฏิบัติการ นำเสนอผลการวิจัย ประกอบด้วย - ความเป็นมา และการดำเนินการวิจัย - (ร่าง) การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง โดย ว่าที่ ร.ต.จิรวัฒน์ นาคพนม นิสิตหลักสูตรการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
10.30 – 10.45 น.	อาหารว่าง เครื่องดื่ม (บริการในห้องประชุม)
10.45 – 11.45 น.	เปิดอภิปรายในประเด็นต่อไปนี้ - ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของ (ร่าง) รูปแบบในภาพรวม - ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ขององค์ประกอบ (ร่าง) รูปแบบ แต่ละองค์ประกอบ ได้แก่ 1. ค่านิยมของการจักสาน 2. องค์ความรู้ด้านการจักสาน 3. วิธีการสอนการจักสาน - ข้อคิดเห็น/ ข้อเสนอแนะต่อการนำ (ร่าง) รูปแบบไปใช้และเงื่อนไข/ ข้อจำกัดของ (ร่าง) รูปแบบ
11.45 – 12.00 น.	สรุปผลการประชุมสัมมนา มอบของที่ระลึกและปิดการประชุมสัมมนา

เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา
เรื่อง
การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน
ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

**A MODEL FOR LOCAL WISDOM TRANSMISSION
IN COIL BASKET IN ANGTHONG COMMUNITY.**

ว่าที่ ร้อยตรี จิรวัฒน์ นาคพนม
นิสิตปริญญาการศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานักใหญ่
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คำนำ

ชุมชนของไทยเป็นชุมชนที่มีโครงสร้างเศรษฐกิจแบบเครือญาติ มีวัฒนธรรมการเรียนรู้งานอาชีพแบบสังคมประกิต (Socialization) โดยมีองค์กรที่ไม่เป็นทางการ เช่น ครอบครัว วัด และชุมชน จะเป็นแหล่งสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ ทักษะ ทักษะคิด และประสบการณ์ในด้านอาชีพ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยที่อยู่ในชุมชนต่าง ๆ นั้น ชุมชนจะเป็นแหล่งสำคัญที่จะสอนคนเป็นเวลายาวนาน การเรียนรู้ส่วนใหญ่ ในชุมชนก็มักจะสืบทอดอาชีพสืบทอดกันมา ซึ่งเป็นลักษณะของชุมชนในชนบททั่วไป จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบันที่ได้นำเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาทำให้เป็นการลดบทบาท และความสำคัญของการถ่ายทอดอาชีพโดยภูมิปัญญาของชุมชน คนหันมาประกอบอาชีพใหม่ อาชีพเดิมที่เคยมีความสำคัญ ก็ลดลงหรือสูญหายไปโดยที่อาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และการทำงาน ทำให้เกิดปัญหาการย้ายถิ่นออก ส่งผลให้เกิดปัญหาความยากจนในชนบทไทย ทางแก้หนึ่งหนึ่งของสังคมไทยก็คือ การฟื้นฟูอาชีพที่ทำอยู่เดิมในชุมชนนั้นแต่ละแห่งที่เหมาะสมกับชุมชน ซึ่งมีการถ่ายทอดโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นมาอย่างช้านาน เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม โดยการศึกษาถึงกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรม หรือภูมิปัญญาของชุมชนไทยในการสามารถจะนำมาเป็นแกนหลัก ในการพัฒนาอาชีพในชุมชนไทยต่อไป

ผู้วิจัยจึงดำเนินการวิจัย การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ที่เป็นรูปธรรมในทางปฏิบัติ โดยได้ดำเนินการตามกระบวนการวิจัยและได้ยกร่างรูปแบบแล้วเสร็จ ดังเอกสารประกอบการประชุมสัมมนาฉบับนี้ รวมทั้งจัดให้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้ขึ้น เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบที่สร้างขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน โดยผู้ทรงคุณวุฒิให้เป็นรูปแบบที่สมบูรณ์และเหมาะสมกับการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทองต่อไป

ว่าที่ ร้อยตรีจิรวัฒน์ นาคพนม

ผู้วิจัย

การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

หลักการและเหตุผล

แนวทางการพัฒนาประเทศกระแสหลักตามแบบอย่างตะวันตก ที่เน้นส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของประเทศไทยในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา นั้นปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่าเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศที่ผิดพลาด เพราะเกิดผลกระทบในแง่ร้ายต่อสังคมและประชากรหลายประการ เช่น การเร่งเพิ่มผลผลิตในระบบอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เกินขีดความพอดี การใช้สารเคมีที่สร้างมลภาวะต่อระบบนิเวศน์ การใช้เทคโนโลยีและเครื่องจักรที่ทันสมัย ก่อให้เกิดการพึ่งพาประเทศที่ก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ลดบทบาทการใช้แรงงาน เกิดปัญหาการว่างงาน ปัญหาการพัฒนาที่กระจุกตัวในเมืองใหญ่ การอพยพของประชากรในชนบทเข้าสู่เมือง ปัญหาชุมชนแออัดในเมือง ปัญหาการทิ้งถิ่นฐานในชนบท ครอบครัวแตกแยก สังคมอ่อนแอ วัฒนธรรมเสื่อมสลาย การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมขาดช่วง ฯลฯ

ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้มีที่มาจากยุทธวิธีการพัฒนาประเทศที่เน้นการสั่งการจากส่วนกลางหรือจากเบื้องบน ประชาชนไม่มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ทำให้ไม่ตรงตามความต้องการ และไม่ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา เพราะผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่กับคนส่วนน้อย ความระส่ำระสายเกิดขึ้นในชุมชนทุกแห่งทั้งชุมชนเมืองและชุมชนชนบทพึ่งพาตนเองได้ กลับอ่อนแอต้องพึ่งพิง ทั้งทรัพยากร เทคโนโลยี และความรู้จากภายนอก เพราะความเคยชินกับการรับคำสั่งและคำสั่งชี้แนะจากเบื้องบน

การที่จะพัฒนาชุมชนให้กลับมามีความเข้มแข็งจะต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาจากศักยภาพที่ยังคงเหลืออยู่ของชุมชนเอง หรือที่เรียกว่า การเริ่มต้นที่ทุนทางสังคมดังที่ อมรวิรัช นาคกรทรรพ และคณะ (2543 : 26-28) กล่าวถึงศักยภาพของชุมชนไว้ว่า ในชุมชนยังมีศักยภาพ 5 ประการคือ 1) ลักษณะคุณค่าทางวัฒนธรรมที่พบในชุมชนมีความสำคัญยิ่งต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือ ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน เช่นโครงสร้างเศรษฐกิจแบบเครือญาติ วัฒนธรรมการเรียนรู้ งานอาชีพแบบสังคมประกิต (Socialization) 2) ชุมชนส่วนใหญ่เป็นสังคมของคนเก่าแก่ที่มีความผูกพันกันหลายชั้น มีวิถีชีวิตและวิธีแก้ปัญหาโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน สอดประสานกับความคิดแนวใหม่ 3) ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนจะเป็นกลไกที่มีความสำคัญยิ่งต่อ ศักยภาพของชุมชนนั้น ๆ 4) ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนมีความสำคัญยิ่งต่อการทำงานร่วมกันในชุมชน และ 5) ครอบครัวในชุมชนเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งของชุมชน ศักยภาพทั้ง 5 ประการดังกล่าวนี้ จะเห็นว่าภูมิปัญญาในชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อศักยภาพของชุมชน การเริ่มต้นพัฒนาชุมชนที่ศักยภาพของชุมชนย่อมก่อให้เกิดการพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืน

ต่อไป ดังนั้นการพัฒนาที่เริ่มจากภูมิปัญญาของชุมชนจึงน่าจะเป็นการพัฒนาที่เริ่มต้นถูกต้อง และมีความมั่นคงกว่า

จากการศึกษาของ นภาพร หะวานนท์ (2543: 2-7) พบว่า ชุมชนที่อ่อนแอจะมีความพยายามที่จะอยู่รอดหรือดำรงอยู่โดยสร้างระบบความรู้ที่เป็นไปตามสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชน ระบบความรู้ของชุมชนจึงมีความสำคัญต่อความดำรงอยู่และความเข้มแข็ง หรือที่เรียกว่าระบบภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของสังคม ระบบความรู้กับระบบความสัมพันธ์ที่มนุษย์สัมผัสและสัมพันธ์กับธรรมชาติเป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่งมีพลวัตของการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพื่อปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมซึ่งจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน ความเปลี่ยนแปลงของระบบความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ผสมผสานกันไม่มีชุมชนใดที่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยระบบความรู้เดิมเท่านั้น และไม่มีชุมชนใดที่ใช้แต่ความรู้ใหม่โดยไม่อิงอยู่กับระบบความรู้เก่า การบูรณาการจึงจะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

ความสามารถในการบูรณาการความรู้เก่า (ภูมิปัญญา) กับความรู้ใหม่ (สากล) ของประชาชนในชุมชนนั้น เกิดขึ้นได้ก็โดยกระบวนการเรียนรู้ที่ถูกต้องของชุมชน อุทัย ดุลยเกษม; และ อรศรี งามวิทย์พงศ์ (2540: 24-28) ได้กล่าวว่ากระบวนการการศึกษาของชุมชนที่มีส่วนสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้นั้นมาจากรูปแบบและวิธีการ 3 ประการ คือ 1) ฐานการเรียนรู้ต้องเรียนรู้จากสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน บุคคลที่อยู่ในชุมชน 2) เนื้อหา ต้องกำหนดจากความต้องการและความจำเป็นของคนและชุมชนเป็นหลัก 3) กระบวนการเรียนรู้ ต้องเกิดขึ้นด้วยวิธีการที่หลากหลาย ยืดหยุ่นตามเนื้อหาและผู้เรียนและผู้สอน

จากที่กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญของชุมชนเข้มแข็งนั้น ต้องเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มาจากการนำความรู้เก่าหรือภูมิปัญญาของชุมชน มาจัดกระบวนการถ่ายทอดและบูรณาการผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่เป็นความรู้สากลหรือความรู้จากภายนอกชุมชน ความสามารถในการบูรณาการและสร้างสรรค์ภูมิปัญญาจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ ประกอบกับกระบวนการที่เหมาะสม แต่จากการศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของไทยที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นการศึกษาที่ละเลย ทอดทิ้งภูมิปัญญาของตนเอง มุ่งแสวงหาภูมิปัญญาที่เป็นสากล ฐานการเรียนรู้ เนื้อหา และกระบวนการเรียนรู้ จึงไม่เป็นไปในทางสร้างสรรค์ความเข้มแข็งของชุมชน

แนวทางในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับระบบการศึกษาที่ละเลยความรู้ที่เป็น “ภูมิปัญญา” ดังกล่าวนั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 46 ได้กำหนดแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาไทยไว้ชัดเจน มาตรา 69 กำหนดหน้าที่ของประชาชนในการสืบสานภูมิปัญญาไทย มาตรา 81 กำหนดแนวทางการจัดการศึกษาของรัฐในการส่งเสริมภูมิปัญญาไทย และมาตรา 289 กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีหน้าที่บำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และค่านิยมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษาด้วย ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 ได้กำหนดหลักการจัดการศึกษาไว้ 4 ประการ โดยประการที่ 3

มุ่งที่การก้าวทันความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ และการรับวัฒนธรรมจากต่างประเทศหรือจากภายนอกชุมชน จะต้องประสานควบคู่ไปกับความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญา ภาษา และวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นและของสังคมไทย เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาความรู้ใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น นอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ก็เน้นการจัดการศึกษาที่มีความหลากหลายของความรู้ที่เป็นสากลและภูมิปัญญา แนวนโยบายจากกฎหมายการศึกษาเหล่านี้ได้ถูกบรรจุไว้ในโครงสร้างของร่างหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ซึ่งกำหนดภารกิจการพัฒนาหลักสูตรแก่สถานศึกษาไว้ว่าให้จัดทำสาระของหลักสูตรในส่วน ที่เกี่ยวกับท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชุมชนของไทยเป็นชุมชนที่มีโครงสร้างเศรษฐกิจแบบเครือญาติ มีวัฒนธรรมการเรียนรู้งานอาชีพแบบสังคมประกิต (Socialization) โดยที่องค์กรที่ไม่เป็นทางการ เช่น ครอบครัว วัด และชุมชน จะเป็นแหล่งสำคัญในการถ่ายทอด ความรู้ ทักษะ ทศนคติ และประสบการณ์ในด้านอาชีพ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยที่อยู่ในชุมชนต่าง ๆ นั้น ชุมชนจะเป็นแหล่งสำคัญที่จะสอนคนเป็นเวลายาวนาน การเรียนรู้ส่วนใหญ่ในชุมชนก็มักจะสืบทอดอาชีพ สืบต่อกันมา ซึ่งเป็นลักษณะของชุมชนในชนบททั่วไป

จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ได้นำเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามา ทำให้เป็นการลดบทบาทและความสำคัญของการถ่ายทอดของอาชีพโดยภูมิปัญญาของชุมชน คนหันมาประกอบอาชีพใหม่ อาชีพเดิมที่เคยมีความสำคัญก็ลดลงหรือสูญหายไป โดยที่อาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและการทำงาน ทำให้เกิดปัญหาการย้ายถิ่นออก ส่งผลให้เกิดปัญหาความยากจนในชนบทไทย ทางแก้หนึ่งหนึ่งของสังคมไทยก็คือ การฟื้นฟูอาชีพที่ทำอยู่เดิมในชุมชนนั้น แต่ละแห่งที่เหมาะสมกับชุมชน ซึ่งมีการถ่ายทอดโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นมาอย่างช้านาน เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม โดยการศึกษาถึงกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาของชุมชนไทยในการสามารถจะนำมาเป็นแกนหลัก ในการพัฒนาอาชีพในชุมชนของไทยต่อไป

ถึงแม้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยที่เคยมีอยู่อย่างหลากหลายในอดีตจะถูกทอดทิ้ง ละเลย ขาดการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งไปเป็นอันมาก แต่ในจังหวัดอ่างทองยังคงมีภูมิปัญญาที่หลากหลาย และมีชื่อเสียง ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาด้านการเกษตร วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และหัตถกรรม ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้ยังสืบทอดเป็นอาชีพ และมีการถ่ายทอดภูมิปัญญา มีการอนุรักษ์ การสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ประชาชนในชุมชนแต่ละแห่งก็ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบอาชีพจนมีชื่อเสียงและสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนหลายแห่ง ดังตัวอย่างที่ปรากฏอยู่ในคำขวัญของจังหวัดอ่างทอง คือ “ พระสมเด็จเกษไชโย หลวงพ่อโตองค์ใหญ่ วีรไทยใจกล้า ตุ๊กตาชาววัง โด่งดังจักสาน ถิ่นฐานทำกลอง เมืองสองพระนอน” (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2543: 1)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญของจังหวัดอ่างทอง อันได้แก่ การจักสาน เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง มีประวัติความเป็นมายาวนาน ตั้งแต่ประมาณ ปี พ.ศ.2314 ซึ่งเดิมมีอาชีพหลักในการเกษตรกรรม อดีตทำการจักสานเครื่องไม้ ไม้ไผ่ไว้สำหรับการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่สมัย ปู่ ยา ตา ยาย เช่น เสื่อ กระบุง ตะกร้า ข้อง ดักปลา สุ่มไก่ เป็นต้น จนปัจจุบันได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้เป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้ครอบครัว ซึ่งเป็นที่รู้จักทั่วไปทั้งในและต่างประเทศและเป็นการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น จนเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านและชุมชน

ชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง มีประชากร จำนวน 509 คน เป็นชาย 245 คน หญิง 261 คน มีครัวเรือน 112 ครัวเรือน (สำนักงานจังหวัดอ่างทอง. 2547: 8)

ในปัจจุบันอาชีพการจักสานของชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า สร้างรายได้เฉลี่ยให้แก่คนในครัวเรือน โดยเฉลี่ย 3,500 บาทต่อครัวเรือน และมีการรวมกลุ่มกันมีจำนวนสมาชิกกลุ่ม 120 คน ซึ่งเป็นทั้งคนในชุมชนและนอกชุมชน มีการดำเนินกระบวนการกลุ่มที่เป็นรูปธรรม เช่น การรวมกันเพื่อสร้างอำนาจต่อรองของการผลิต มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณค่า มีความเป็นเอกลักษณ์ และนำภูมิปัญญามาประยุกต์ให้งานจักสานมีความประณีต สวยงาม ทั้งลดรายละเอียดและสีส้น และพัฒนารูปแบบและคุณภาพได้ตามความต้องการของตลาด เช่น ผลิตภัณฑ์กระเป๋าหิ้ว ตะกร้า ป่าน้ำชา กระบุง กระจาด เป็นต้น มีกำลังการผลิตในแต่ละประเภทในกลุ่มจักสาน 200 ชิ้นต่อเดือน และมีการส่งออกไปทั้งตลาดภายในและต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น ฯ (ศูนย์กลางบริหารงานชุมชนบางเจ้าฉ่า. 2546: 9) การดำเนินงานกลุ่มได้รับความช่วยเหลือและส่งเสริมจากรัฐบาลไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่ชาวบ้านมีอาชีพหลักคือการทำนา อาชีพรองคือการจักสาน ก็กลายเป็นอดีตไปแล้ว เพราะปัจจุบันอาชีพการจักสานกลายเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน อย่างเป็นกรอบเป็นกำแพง และผลิตภัณฑ์ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทยจังหวัดอ่างทอง (สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมภาคกลาง. 2547: 19) ส่งผลให้รายได้ของกลุ่มจักสานในปี 2546 ที่ผ่านมา ผลิตภัณฑ์จักสานสามารถสร้างรายได้ให้กลุ่มจักสานเป็นจำนวนเงิน 2,358,125 บาท

เอกลักษณ์ของงานจักสานชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า จะมีความประณีต มีการรวมกันซึ่งช่วยทำให้สีของไม้ไม่สลาย ตลอดจนมีการย้อมสีที่โดดเด่น ซึ่งปัจจุบันจะมุ่งเน้นไปที่การผลิตผลิตภัณฑ์กระเป๋าถือสุภาพสตรี ส่วนกระบุงหรืองานจักสานที่ใช้ในชีวิตประจำวันทั่วไปจะทำการน้อยลง เพราะว่าส่งออกไปไม่ได้ และในขณะเดียวกันก็มีคนมีฝีมือไม่มาก จึงควรได้มีการส่งเสริมและถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการจักสานต่อไป (ศูนย์กลางบริหารงานชุมชนบางเจ้าฉ่า. 2546: 10)

การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำเครื่องจักสาน ในชุมชนบ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ที่ดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าในชุมชนนั้น ๆ ย่อมมีลักษณะพิเศษในการถ่ายทอด โดยน่าจะมีรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาทำเครื่องจักสานที่เข้มแข็งมั่นคง อันเกิดจากปัจจัยบางอย่างที่เอื้ออำนวยต่อกระบวนการถ่ายทอดดังกล่าว ผู้วิจัย ในฐานะเป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิดและปัจจุบันปฏิบัติงานอยู่ในจังหวัดอ่างทอง จึงมีความสนใจ ที่ศึกษารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน และปัจจัยส่งเสริม ให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งนอกจากช่วยให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานมีความ แพร่หลายขยายวงกว้างออกไปและเป็นการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นแล้ว ยังจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยั่งยืน และการจัดทำเป็น บทเรียนโดยการถอดบทเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการจักสานไปใช้ นับเป็นการส่งเสริม กระบวนการถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดอ่างทอง และเป็นตัวแบบให้แก่ท้องถิ่นอื่น ๆ และการถ่ายทอด ภูมิปัญญาประเภทอื่น ๆ ได้อีกต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง
2. เพื่อจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง
3. เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาสภาพและความเป็นมาของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการศึกษาสภาพและความเป็นมาของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัย ดำเนินการ โดยการเข้าสู่ชุมชน, สร้างความรู้จักคุ้นเคย, การสำรวจ, การศึกษาเอกสาร, การสัมภาษณ์และสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น ถึงประวัติความเป็นมาในการดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสานในชุมชน และ ข้อมูลสภาพปัจจุบันของอาชีพจักสานในชุมชน

ระยะที่ 2 การศึกษาและจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การศึกษาและจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. คัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ดำเนินการวิจัย ซึ่งเป็นบุคคลที่ประสบผลสำเร็จในการต่อสู้แก้ไขปัญหาการประกอบอาชีพจักสาน (Key Informant) จำนวน 10 คน ที่สามารถสรุปองค์ความรู้ที่เหมาะสม และยินดีถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับคนทั่วไป ใน 3 ประเด็นคือ ค่านิยมของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสานโดยกำหนดคุณลักษณะของบุคคลไว้กว้างๆ ว่า เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับหรือได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่น ๆ ในชุมชน หรือมีผลงาน ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดอ่างทอง หรือได้รับรางวัลอื่น ๆ และมีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพจักสานมาไม่น้อยกว่า 15 ปี โดยผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กำนันตำบลบางเจ้าฉ่า และผู้รู้ในท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญในท้องถิ่น พบว่า ชุมชนที่ศึกษามีประชากรที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพการจักสาน จำนวน 17 คน ผู้วิจัยจึงคัดเลือกภูมิปัญญาที่มีลักษณะข้างต้นเพื่อเป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 10 คน

2. การสังเกตการณ์ (Observation) อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้คัดเลือกไว้เพื่อนำการถ่ายทอดภูมิปัญญาในเรื่อง ค่านิยมของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสาน มาพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับสภาพจริงในพื้นที่ โดยดำเนินการในการหารูปแบบ ได้แก่ ค่านิยมของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสาน ทั้งทางตรงและทางอ้อม

3. ผู้วิจัยรวบรวม และจัดรูปแบบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพการจักสานโดยนำข้อมูลที่ได้จากการดำเนินการตามข้อ 2 ถอดออกมาเป็นแบบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพการจักสาน และประเมินความเป็นไปได้ในการดำเนินการ โดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน นักวิชาการท้องถิ่น / จังหวัด หัวหน้าส่วนราชการระดับจังหวัด ผู้บริหารระดับอำเภอ เพื่อนำข้อสรุปมาจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ระยะที่ 3 ปฏิบัติการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและถอดบทเรียนเพื่อศึกษา

ประสิทธิภาพของรูปแบบ

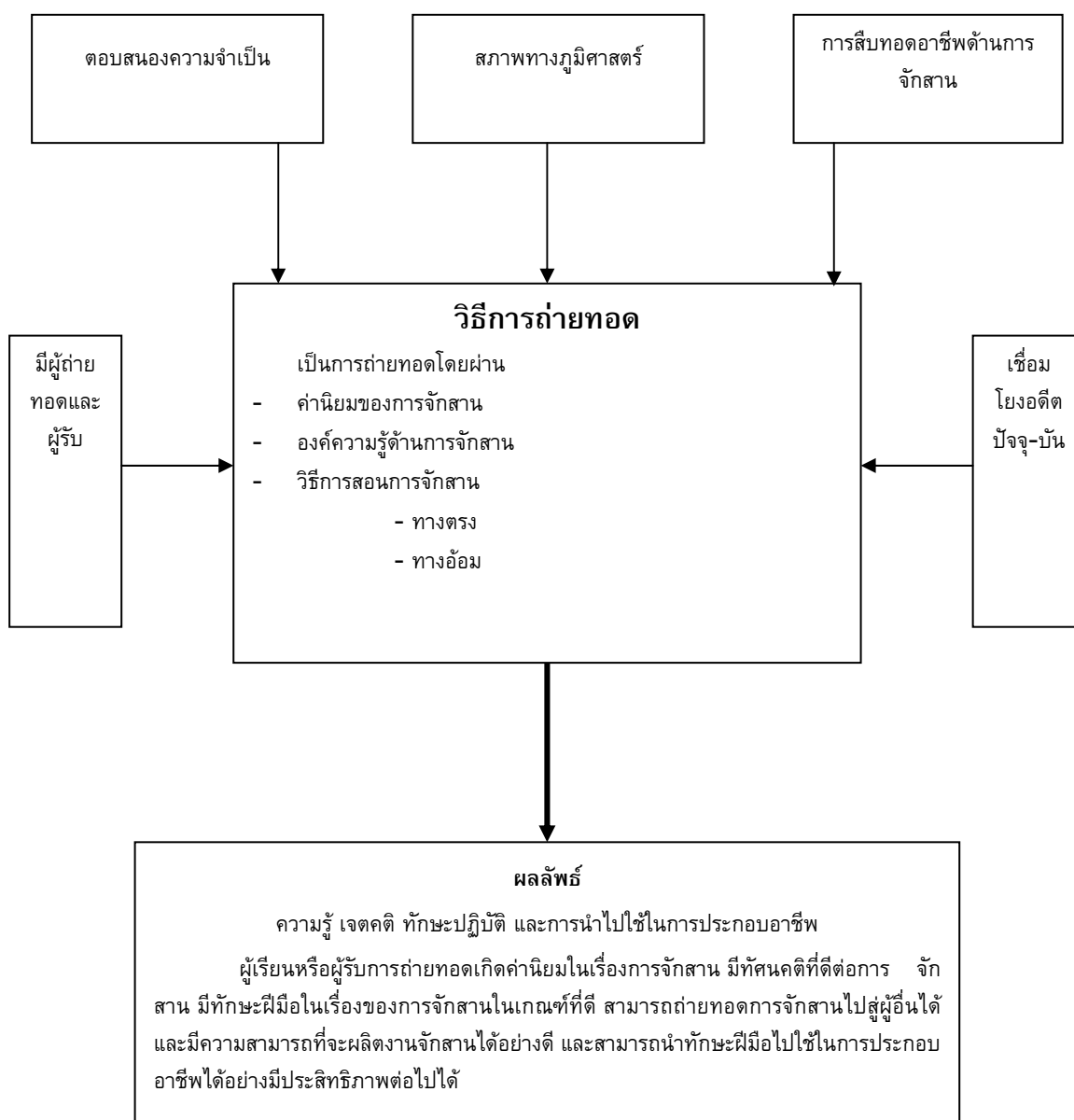
การปฏิบัติการถ่ายทอดและถอดบทเรียน เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน โดยประกอบด้วยขั้นตอนดำเนินการดังนี้

1. เลือกบุคคลที่สนใจ เห็นคุณค่าของงานจักสานและเป็นผู้มีอายุ 15 – 50 ปี ตามคุณสมบัติที่กำหนด จำนวน 10 คน รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนทำความเข้าใจเพื่อให้เข้าใจวัตถุประสงค์ของการดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพและทบทวน ทำความเข้าใจกระบวนการในการถ่ายทอด

2. จัดกิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน ตามกระบวนการที่ได้วางแผนไว้
3. ประเมินผลการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการประเมินผลก่อนและหลังการถ่ายทอด ใช้วิธีการดูจากผลงานการปฏิบัติการจักสาน การพูดคุยซักถาม โดยใช้ข้อคำถามปลายเปิด เพื่อการสัมภาษณ์ให้เห็นถึงค่านิยมต่อการจักสาน และจากการสังเกตพฤติกรรม
4. ถอดบทเรียนจากการปฏิบัติการ ทำให้เป็นรูปธรรมและดำเนินการสอนอันไปสู่กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งปัจจัยส่งเสริมที่ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน มีคุณภาพ ประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อเนื่อง
5. เผยแพร่เพื่อนำไปใช้ต่อไป ไปสู่จังหวัดอ่างทองและท้องถิ่นอื่น ๆ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

สรุปผลวิจัย

ตอนที่ 1 การศึกษาสภาพทั่วไป ประวัติความเป็นมาของชุมชนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในตอนนี้เป็นการศึกษาสภาพทั่วไป ประวัติความเป็นมาของชุมชนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการที่ผู้วิจัยเข้าสู่ชุมชน สร้างความคุ้นเคย การสำรวจ การศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้นำชุมชนและผู้รู้ในท้องถิ่น 3 คน ถึงประวัติความเป็นมาในการดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสานในชุมชนและข้อมูลสภาพเบื้องต้นและสภาพปัจจุบันของอาชีพจักสานในชุมชน ปรากฏผลดังต่อไปนี้

1. ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าในอดีต

เป็นชุมชนที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งชาวบ้านได้เคยร่วมกับแขวงเมืองวิเศษชัยชาญ และชาวบ้านบางระจันสู้รบกับพม่า ณ บ้านบางระจัน โดยมีนายฉ่าเป็นผู้นำ เดิมมีนายฉ่า พื้นเพอยู่ที่สีบัวทอง (อำเภอแสวงหาในปัจจุบัน) ภายหลังการสู้รบยุติลง นายฉ่าจึงได้นำชาวบ้าน มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสามเรือน เพราะเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งปัจจุบันเรียกบางเจ้าฉ่า ซึ่งตั้งตามชื่อของนายฉ่าซึ่งเป็นผู้นำและผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน

2. ขนาดและที่ตั้ง

ตำบลบางเจ้าฉ่า มีพื้นที่ 9.15 ตารางกิโลเมตร หรือ 5,713 ไร่ ห่างจากจังหวัดอ่างทองประมาณ 15 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอโพธิ์ทองประมาณ 6 กิโลเมตร ทิศเหนือติดต่อกับตำบลองครักษ์ อำเภอโพธิ์ทอง ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลอ่างแก้ว อำเภอโพธิ์ทอง ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลบางระจัน อำเภอโพธิ์ทอง และทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลโคกพุทรา อำเภอโพธิ์ทอง

3. ลักษณะทางกายภาพ

ตำบลบางเจ้าฉ่า มีลักษณะทางภูมิทัศน์เช่นเดียวกับภาคกลางทั่วไป ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้อากาศชุ่มชื้นไม่ร้อนจัด สภาพอากาศทั่วไปเป็นไปตามฤดูกาล และมีลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำธรรมชาติและแม่น้ำน้อยพาดยาวตลอดด้าน ทิศตะวันตก มีลำคลองชลประทาน ควบคู่อยู่กับถนนสายโพธิ์ทอง-ท่าช้าง

4. ประชากร

ตำบลบางเจ้าฉ่ามีประชากร 748 ครัวเรือน 3,529 คน แยกเป็นชาย 1,755 คน หญิง 1,837 คน มีความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 386 คนต่อตารางกิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิม มีการปลูกสร้างบ้านเรือนในที่ดินของตนเองที่เป็นบ้าน

ดั้งเดิมตั้งแต่ปู่ย่าตายาย การดำรงชีวิตที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คุณภาพชีวิตของประชากรผ่านเกณฑ์การจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (จปฐ.2) ทุกด้าน

5. การตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพ

ตำบลบางเจ้าฉ่า มีภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำน้อย ในอดีตจึงมีการตั้งบ้านเรือนยึดตามแนวลำน้ำน้อยเป็นสำคัญ รูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารบ้านเรือนส่วนใหญ่จะเป็นบ้านไม้แบบชนบทโบราณ ใต้ถุนสูง ปลูกอยู่รวมกันเป็นหมู่ในกลุ่มของญาติพี่น้อง ส่วนในปัจจุบันมีการก่อสร้างถนนมากขึ้น มีการใช้น้ำประปา การตั้งบ้านเรือนจึงเปลี่ยนแปลงเป็นยึดแนวถนนเพื่อความสะดวกในการคมนาคม รูปแบบของสถาปัตยกรรมการสร้างบ้านเรือนจึงเปลี่ยนไปเป็นอาคารคอนกรีตสองชั้น พื้นที่ถมดินสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม

การประกอบอาชีพในอดีต จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาข้าว และทำสวนถึงร้อยละ 90 ปัจจุบันนอกจากมีการทำเกษตรกรรมเพาะปลูกข้าวและพืชสวน ยังมีการรวมกลุ่มประกอบอาชีพจากภูมิปัญญาที่เรียนรู้สืบทอดจากบรรพบุรุษ โดยการสนับสนุนจากทางราชการ และทำการพัฒนาเครื่องจักสาน จนเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไป

6. การคมนาคมขนส่งและการสื่อสารในชุมชน

ในอดีตการคมนาคมขนส่งภายในตำบลใช้การเดินเท้าเป็นหลัก ส่วนการติดต่อภายนอกจะใช้การคมนาคมทางน้ำ ปัจจุบันการคมนาคมขนส่งใช้ทางบกเป็นหลัก ส่วนด้านการติดต่อสื่อสารใช้โทรศัพท์เป็นหลัก มีหมายเลขโทรศัพท์ 322 เลขหมาย และมีการใช้โทรศัพท์มือถือแพร่หลายเกือบทุกครัวเรือน

7. ประเพณีและวัฒนธรรม

ตำบลบางเจ้าฉ่า เป็นชุมชนเก่าที่มีประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา การประกอบอาชีพ และชีวิตความเป็นอยู่ เช่น วันสำคัญทางพุทธศาสนา การแข่งขันเรือยาว เป็นต้น

8. การปกครองท้องถิ่น

ตำบลบางเจ้าฉ่าแบ่งออกเป็น 8 หมู่บ้าน 741 ครัวเรือน มีประชากร 2,502 คน มีการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบขององค์การบริหารส่วนตำบล

9. สถาบันหลักของชุมชน

ตำบลบางเจ้าฉ่า มีสถาบันหลักประกอบด้วย สถาบันทางศาสนา คือ วัด 3 แห่ง และสถานศึกษา 4 แห่ง (ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอาชีวศึกษา)

10. พัฒนาการด้านการจักสานของตำบลบางเจ้าฉ่าจากอดีตถึงปัจจุบัน

10.1 ความเป็นมาของการจักสาน

ตำบลบางเจ้าฉ่า ในอดีตมีการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ไว้เพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความจำเป็นต่อการใช้สอนในชีวิตประจำวัน และต่ออาชีพการเกษตร เช่น เสื่อรองข้าว เสื่อปูนอน ตะกร้า ข้องดักปลา สุ่มไก่ สุ่มปลา เป็นต้น ซึ่งทำกันในทุก

ครัวเรือน โดยการสืบทอดฝีมือการจักสานจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย โดยใช้เวลาวางจากการทำนามาผลิตเครื่องจักสาน

10.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องจักสาน

งานจักสานไม้ไผ่ของตำบลบางเจ้าฉ่าเป็นการสืบทอดภูมิปัญญากันมาตั้งแต่ในอดีต มีการถ่ายทอดภูมิปัญญางานจักสาน จากการเรียนรู้การสอนของปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ถ่ายทอดความรู้กันในครอบครัว โดยแต่ละครอบครัวมีลักษณะพึ่งพาอาศัยตนเอง ต่างคนต่างทำเครื่องจักสานมาเพื่อใช้สอยตามความจำเป็นในชีวิตประจำวัน

10.3 พัฒนาการของการจักสาน

การจักสานของตำบลบางเจ้าฉ่าในอดีตมีลักษณะต่างคนต่างทำเป็นงานจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน มีลักษณะงานพื้น ๆ ไม่มีลวดลายมากนัก มุ่งการใช้ประโยชน์และความคงทนเป็นสำคัญ ต่อมาวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป ประชากรในชุมชนมากขึ้น สัดส่วนที่ดินต่อคนในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมลดลง วิธีการทำนาของเกษตรกรก็เปลี่ยนไป มีการใช้เครื่องจักร เครื่องทุ่นแรง ผลผลิตที่ขายได้ไม่คุ้มต้นทุน ประชากรจึงหันมาประกอบอาชีพเสริมเพื่อหารายได้ชดเชย การจักสานไม้ไผ่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพในอดีตได้เปลี่ยนแปลงเป็นการจักสานไม้ไผ่เพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ โดยมีการพัฒนาต่อเนื่อง เป็นไปตามความต้องการของตลาด จากกระบุง ตะกร้าที่ใช้ประกอบอาชีพ มาเป็นกระเป๋า เพื่อเป็นเครื่องใช้และเครื่องประดับ

10.4 การรวมกลุ่มอาชีพ

ปี 2515-2518 กรมการพัฒนาชุมชน มีนโยบายในการรวมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มอาชีพจักสานไม้ไผ่ เป็นกลุ่มนาร่อง โดยทางราชการได้รวบรวมคนที่มีความรู้พื้นฐานการจักสานมารวมกลุ่ม ประมาณ 10-20 คน และอบรมพัฒนา และได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจนถึงปัจจุบัน และในปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 300 คน

10.5 การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของอาชีพจักสาน

การจักสานในปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีตโดยสิ้นเชิง ซึ่งในอดีตเครื่องจักสานไม้ไผ่ทำขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ไว้ใช้กันเองในครัวเรือน ซื่อขายกันอยู่ในวงแคบ รูปแบบจึงเน้นที่ประโยชน์ในการใช้สอยและความแข็งแรงทนทาน แต่ปัจจุบันถือเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อการจำหน่าย เน้นความสวยงามประณีต และใช้เป็นเครื่องประดับ เช่น กระเป๋าถือ กระบุงบ้านน้ำชา จึงทำให้เกิดการพัฒนากระบวนการจัดอาชีพจักสานขึ้นในลักษณะ คณะกรรมการ เพื่อการพัฒนากระบวนการผลิตและจำหน่ายสินค้าให้เป็นระบบ

10.6 การพัฒนารูปแบบเครื่องจักสานของชุมชน

มีการพัฒนาตามความต้องการของตลาดและเปลี่ยนแปลงรูปแบบให้เป็นไปตามความต้องการการใช้งาน ทั้งนี้มาจาก 2 ส่วน คือ จากการส่งเสริมของ

หน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมพาณิชย์จังหวัด สหกรณ์จังหวัด ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ฯลฯ และจากตัวสมาชิกที่เกิดการเรียนรู้พัฒนารูปแบบเครื่องจักสานให้เป็นไปตามความต้องการของตลาด

10.7 ปัญหาอุปสรรคในการทำงานจักสาน

- 1) ด้านวัตถุดิบ ไม้ไผ่สีสุก ไม้ไผ่หนวล และหวาย ต้องสั่งซื้อจากต่างจังหวัด
- 2) ด้านกระบวนการกลุ่ม / การรวมกลุ่ม ยังมีปัญหาเรื่องระบบการทำงานแบบร่วมมือร่วมใจกัน ต้องหาวิธีการบริหารจัดการกลุ่มให้มีความบริสุทธิ์และยุติธรรม
- 3) ด้านการสืบทอด เด็กและเยาวชนต้องไปเรียนหนังสือ ห่างเหินจากการทำจักสาน ขาดความเข้มข้น
- 4) ด้านการตลาด คนในชุมชนยังขาดความรู้เรื่องเทคโนโลยี ยังต้องพึ่งพาคนกลางในเรื่องการจำหน่ายผลผลิต

10.8 แผนงานในอนาคตในด้านการจักสาน

- 1) ศึกษาและเรียนรู้ความต้องการภายนอก
- 2) การพัฒนาตนเอง เพิ่มประสบการณ์ในทักษะอาชีพและการพัฒนารูปแบบ / การออกแบบ การผลิตและการตลาดร่วมกับภาครัฐ
- 3) ปลุกกระแส เรื่องหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อให้ชาวบ้านตื่นตัวในการสร้างวัฒนธรรมภูมิปัญญาให้เกิดขึ้นโดยใช้กระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมดั้งเดิมจากภูมิปัญญามาสร้างและพัฒนาอาชีพรูปแบบใหม่อย่างต่อเนื่อง
- 4) พัฒนากิจกรรมใหม่ให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นการเสริมให้การจักสาน คงอยู่ เช่นการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โฮมสเตย์ เป็นต้น

ตอนที่ 2 ผลของการศึกษารูปแบบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการศึกษาเพื่อจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์ อย่างมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวน 10 คน ซึ่งเป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จในการต่อสู้ แก้ไขปัญหาการประกอบอาชีพจักสาน เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับหรือได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่น ๆ ในชุมชน หรือมีผลงานได้รับการคัดเลือกให้เป็นสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดอ่างทอง หรือได้รับรางวัลอื่น ๆ และมีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพจักสานมาไม่น้อยกว่า 15 ปี เพื่อนำมาถ่ายทอดภูมิปัญญาในเรื่อง ค่านิยมของการจักสาน องค์ความรู้ด้านการจักสาน และวิธีการสอนการจักสาน และประเมินความเป็นไปได้ โดยการสนทนากลุ่ม เพื่อนำข้อสรุปมาจัดและพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ข้อมูลส่วนบุคคลของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน

จากการศึกษาชีวิตและการทำงานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จากการคัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน ชุมชนบ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง 10 คน พบว่า

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ศึกษา

เป็นหญิงทั้งหมด มีครอบครัวแล้ว 6 คน ยังเป็นโสด 4 คน มีอายุตั้งแต่ 35-70 ปี เป็นผู้ที่เกิดในจังหวัดอ่างทองทุกคน จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 8 คน และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 2 คน เรียนรู้ด้านการจักสานจากพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งเป็นความรู้ความสามารถที่ได้สั่งสมกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานตามวิถีชีวิต มีประสบการณ์ทำการจักสานมาตั้งแต่ 25-60 ปี ปัจจุบันยังประกอบอาชีพจักสานไม่ไผ่เป็นอาชีพหลักทุกคน และเป็นสมาชิกกลุ่มจักสานตำบลบางเจ้าฉ่า และกลุ่มสตรีสหกรณ์รวมทั้งเป็นวิทยากรสอนและถ่ายทอดให้กับผู้มาศึกษาเรียนรู้ ไปสอนในสถานศึกษาและเป็นวิทยากรให้จังหวัดอื่น ๆ และต่างประเทศ ทุกท่านเป็นผู้ที่มีผลงานทางด้านการจักสานดีเด่นเป็นที่ยอมรับจากบุคคลอื่น ๆ และได้รับรางวัลดีเด่น ด้านการจักสานไม่ไผ่

2. การศึกษาและจัดรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการศึกษาการจัดและพัฒนา รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพการจักสานชุมชนที่บ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง นี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นหลักของการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานไว้ 3 ส่วน คือ 1) ค่านิยมของการจักสาน 2) องค์ความรู้ด้านการจักสาน และ 3) วิธีการสอนการจักสาน และนำมาสรุปรายละเอียดของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในองค์ประกอบแต่ละส่วนของร่างการพัฒนารูปแบบถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ปรากฏผลดังต่อไปนี้

องค์ประกอบที่ 1

ค่านิยมของการจักสาน

- 1.1 การมีความรัก ความซื่อสัตย์ ความมุ่งมั่น และความห่วงแหนต่องานจักสาน
- 1.2 การทำให้เกิดทัศนคติที่ดี ความเชื่อและความรู้สึกในเชิงบวกต่อการจักสาน
- 1.3 การมีทักษะความรู้และความชำนาญ รวมทั้งประสบการณ์ในงานจักสาน
- 1.4 การเป็นต้นแบบที่ดี และมีความต้องการที่จะถ่ายทอดงานจักสาน
- 1.5 การเสริมสร้างให้เกิดความรู้ ความเห็นและการสร้างแรงจูงใจต่องาน จักสาน
- 1.6 การมีความภาคภูมิใจและพึงพอใจต่องานจักสาน

องค์ประกอบที่ 2

1.7 การมองเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการจักสาน

องค์ความรู้ด้านการจักสาน เป็นเนื้อความรู้ที่เกี่ยวกับการจักสาน

2.1 การเลือกวัสดุที่ใช้ในการจักสาน ได้แก่ ไม้ไผ่ (ไม้ไผ่สีสุก, ไม้ไผ่รวก) หวาย (หวายหิน, หวานิม, หวายหอม)

2.2 รู้จักเครื่องมือ/อุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสาน ได้แก่ มีดโต้ มีดขุด ไม้ไผ่และจักตอก, เลื่อย, ค้อน, เหล็กหมาด, สายวัด, ตลับเมตร, ไม้บรรทัด, กาว, กรรไกร, ชันน้ำ, แบบหุ่นขนาดต่าง ๆ, ตะปู, เหล็กหนีบ, ปากคืบ, ฟางแห้ง, หม้อต้มน้ำ, ชักเลียด, ดินสอ, ลวด, เขียง, ที่ตัดเล็บ, ลวด, ไฟแช็ค

2.3 ลายสานของผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่

2.3.1 ลายสานที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม คือ ลายสอง (มีดี) ซึ่งใช้สานกระบุง และในปัจจุบันได้พัฒนารูปแบบและลวดลายอย่างต่อเนื่อง ซึ่งลายสานที่เป็นเอกลักษณ์ในปัจจุบันคือลายสอง ชัดละเอียดหรือสลัสี (ลาย 5 เส้น, ลาย 6 เส้น, ลาย 7 เส้น, ลายเค้า 9 เส้น) ใช้กับการสานลายกระเป๋

2.3.2 ลายสานที่ใช้ในการจักสานในปัจจุบันซึ่งพัฒนาจากลายสานเดิม (ขึ้นอยู่กับความต้องการของลูกค้า) แบ่งได้เป็น 2 พวกใหญ่ ๆ คือ

1. ลายสอง ได้แก่ ลายไทย, ลายสก๊อตต์ (ลายสองสลัสี), ลายดอกพิกุล, ลายดอกพิกุลสีเกลอ, ลายดอกพิกุลผีเสื้อ, ลายดอกพิกุลดาวล้อมเดือน, ลายดอกพิกุลเฉียง, ลายดอกพิกุลห่านคู่, ลายดอกพิกุลรูปหัวใจ, ลายตะขอหัวเดียว, ลายตะขอหัวคู่, ลายโคตาแมว และลายขีดดอกจัน

2. ลายขัด ได้แก่ ลายน้าไหล (ลายมัดย้อม)

2.3.3 ลายสานเบื้องต้น คือ ลายขัด และลายสานที่ทำยากที่สุดคือลายยกดอกทุกแบบ เช่นลายดอกพิกุลผีเสื้อ

2.3.4 ลายสานที่เป็นที่นิยมและโดดเด่นในปัจจุบัน คือ ลายขัด (กละสี) ลายสก๊อตต์ (โทนสีหวาน) และลายดอกพิกุล

2.3.5 ขั้นตอนการสานลาย

2.4 เนื้อหาความรู้เกี่ยวกับการจักสานไม้ไผ่

- 2.4.1 การคัดเลือกไม้ไฟ
- 2.4.2 การเลื่อย ฝ่า จักตอก จักหวาย และเลียด
- 2.4.3 การย้อมสีตอก
- 2.4.4 การต่อกันและการขึ้นหุ่น
- 2.4.5 การถักและการพัน
- 2.4.6 การเก็บกัน
- 2.4.7 การเข้าขอบ
- 2.4.8 การเข้าหู
- 2.4.9 การทำวง
- 2.4.10 การทาน้ำมันเคลือบเงา
- 2.4.11 การรมควัน
- 2.4.12 การตรวจสอบความเรียบร้อยของผลิตภัณฑ์
- 2.4.13 วิธีการเก็บรักษาเพื่อความคงทน

องค์ประกอบที่ 3 วิธีการสอนการจักสาน

ในการถ่ายทอดความรู้ที่ค้นพบจากการวิจัย คือ การบอกให้ฟังถึงวิชาความรู้ให้ผู้เรียน หรือผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจและนำไปปฏิบัติ ซึ่งผู้ถ่ายทอดหรือภูมิปัญญาเรียนรู้มาจากการเลียนแบบ และจดจำสืบทอดกันมาจากรุ่นบุรุษในครอบครัว ทั้งทางตรงและทางอ้อม และใช้ถ่ายทอดหรือวิธีการสอน ดังนี้

3.1 ใช้วิธีการสาธิต คือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอนให้ผู้เรียนทำ ให้เข้าใจแล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม

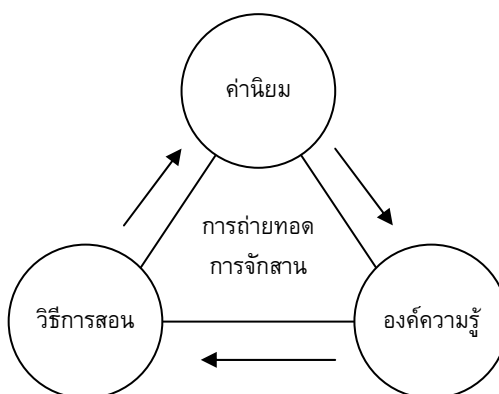
3.2 ใช้วิธีฝึกปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเกิดความชำนาญ

โดยมีขั้นตอนและวิธีการสอนการจักสานประเภทกระเป๋า คือ

1. การเตรียมวัสดุการจักสาน
2. การเลื่อยฝ่า จักตอก และเลียด
3. การย้อมสีตอก
4. การต่อกันและการขึ้นหุ่น
5. การถักและการพัน
6. การเก็บกัน
7. การเข้าขอบ
8. การเข้าหู
9. การทำวง
10. การทาน้ำมันเคลือบเงา

11. การรวมคว้น
12. การตรวจสอบความเรียบร้อยของผลิตภัณฑ์
13. วิธีการเก็บรักษาเพื่อความคงทน

องค์ประกอบของการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน ผู้ถ่ายทอดจะต้องมีองค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน อันได้แก่ ค่านิยมของการจักสาน (สอนคนให้รัก) องค์ความรู้ด้านการจักสาน (รู้เนื้อหา) และวิธีการสอนการจักสาน (รู้วิธีสอน) ซึ่งมีความปฏิสัมพันธ์กันตามแผนภูมิดังเสนอ อันจะส่งผลให้การถ่ายทอดตามรูปแบบดังกล่าวบรรลุผลตามเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

แบบประเมิน การพัฒนาแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

คำชี้แจง

การประชุมสัมมนา เรื่องการพัฒนาแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทองในครั้งนี้ เป็นการประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของ (ร่าง) รูปแบบ ซึ่งเป็นการดำเนินงานในขั้นตอนที่ 2 ของการวิจัยเป็นการนำข้อสรุป มาจัดและพัฒนาแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานก่อนที่จะนำไปสู่การทดลองปฏิบัติการถ่ายทอดและการศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบ อันจะนำไปสู่การนำเสนอ รูปแบบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นและพัฒนาขึ้นให้มีความสมบูรณ์ ต่อไป

แบบประเมินนี้ เป็นเครื่องมือในการประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของการพัฒนาแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง สำหรับในการประชุมสัมมนาและเป็นกรอบแนวทางในการพิจารณารูปแบบในที่ประชุม ซึ่งมีโครงสร้างขององค์ประกอบ 3 องค์ประกอบ คือ

องค์ประกอบที่ 1 คำนิยมของการจักสาน

องค์ประกอบที่ 2 องค์ความรู้ด้านการจักสาน

องค์ประกอบที่ 3 วิธีการสอนการจักสาน

โดยขอให้ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นที่เป็นฉันทานุมัติในภาพรวม และองค์ประกอบแต่ละส่วนของรูปแบบในรายละเอียดว่ามีความเหมาะสม มีความเป็นไปได้หรือไม่ หรือมีความคิดเห็นอย่างไร รวมทั้งข้อเสนอแนะ เพื่อนำไปปรับปรุงพัฒนารูปแบบให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไป

ผู้วิจัยตระหนักดีว่า ท่านผู้ทรงคุณวุฒิมีภารกิจที่ต้องรับผิดชอบมากมาย แต่ความคิดเห็นของท่านเป็นสิ่งที่มีความค่าและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งที่จะทำให้งานวิจัยฉบับนี้มีความสมบูรณ์ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์อันมีค่าของท่าน และขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง ที่ท่านได้กรุณาเข้าร่วมประชุมสัมมนาในครั้งนี้

ว่าที่ ร.ต.จิรวัดน์ นาคพนม

นิสิตหลักสูตรการศึกษาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่ คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

แบบประเมินการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน
ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง

รายการ	เหมาะสม		เป็นไป		ข้อเสนอแนะ
	เหมาะสม	ไม่	ได้	ไม่ได้	
องค์ประกอบที่ 1 ค่านิยมของการจักสาน					
1 การมีความรัก ความซื่อสัตย์ ความมุ่งมั่น และความหวงแหน ต่องานจักสาน					
2 ทำให้เกิดทัศนคติที่ดี ความเชื่อ และรู้สึกในเชิงบวกต่อการจักสาน					
3 การมีทักษะความรู้และความชำนาญ รวมทั้ง ประสบการณ์ในงานจักสาน					
4 การเป็นต้นแบบที่ดี และมีความต้องการที่จะ ถ่ายทอดงานจักสาน					
5 การเสริมสร้างให้เกิดความรักความชอบและ การสร้างแรงจูงใจต่องานจักสาน					
6 การมีความภาคภูมิใจ และพึงพอใจต่องานจักสาน					
7 การมองเห็นคุณค่า เห็นประโยชน์ของการจักสาน					
องค์ประกอบที่ 2 องค์ความรู้ด้านการจักสาน					
1 วัตถุดิบที่ใช้ในการจักสาน ได้แก่ (ไม้ไผ่สีสุก, ไม้ไผ่หนวล) หวาย (หวายหิน, หวานิม, หวายหอม)					
2 เครื่องมือ/อุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสาน					
3 ลายสายของผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่					
4 เนื้อหาความรู้เกี่ยวกับการจักสานไม้ไผ่					
องค์ประกอบที่ 3 วิธีการสอนการจักสาน					
1 ใช้วิธีการสาธิตคือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน ให้ผู้เรียนทำให้เข้าใจแล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม					
2 ใช้วิธีฝึกปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิต แล้วนำไปปฏิบัติจริงและปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเกิดความชำนาญ					

ภาคผนวก ข
รายนามผู้เข้าร่วมโครงการประชุมสัมมนา

รายนามผู้เข้าร่วมประชุมโครงการสัมมนา
เรื่อง การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
ในด้านอาชีพจักสานของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง
ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตำบลบางเจ้าฉ่า
อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง
วันศุกร์ที่ 8 สิงหาคม 2549 เวลา 09.30-12.00 น.

หัวหน้าส่วนราชการระดับจังหวัด

1. นางปาลิดา กุลรุ่งโรจน์ ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดอ่างทอง
2. นายสายัณห์ เรืองรอง พัฒนาการจังหวัดอ่างทอง
3. นายจำลอง แสงจันทร์ ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอ่างทอง

ผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น

1. นายไพรัตน์ รุ่งสว่าง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางเจ้าฉ่า
2. นายสุรินทร์ นิลเลิศ กำนันตำบลบางเจ้าฉ่า
3. นางมาลัย โพธิ์ศรี ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดยางทอง
4. ดร.ชูชีพ เปียदनอก นักวิชาการอิสระ

ผู้บริหารระดับอำเภอ

1. นายสมศักดิ์ ผลปราชญ์ พัฒนาการอำเภอโพธิ์ทอง

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. นางเรณู ทองงาม
2. นางเฟื่อง สิงห์บุญ
3. นางสาวบุญลือ ชื่นอุรา
4. นางพนัชนกรณ จิตรรักษ์
5. นางมะลิ สิงห์โต

นักวิชาการในจังหวัด

1. นายปกรณ์ กันอุปัทว์ หัวหน้ากลุ่มนโยบายและแผน สพท.อ่างทอง
2. นายเสกสรรค์ อรรถยานันท์ หัวหน้ากลุ่มนิเทศติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษา สพท.อ่างทอง
3. นางสุวัฒนา ทัดเทียม ศึกษาานิเทศก์ 7 สพท.อ่างทอง
4. ดร.พรรณพร วรรณลักษณ์ ศึกษาานิเทศก์ 7 สพท.อ่างทอง
5. นายประมวล มุ่งมาตร นักวิชาการพัฒนาชุมชนจังหวัดอ่างทอง
6. นายวินัย วงษ์ทองดี นักวิชาการวัฒนธรรมจังหวัดอ่างทอง

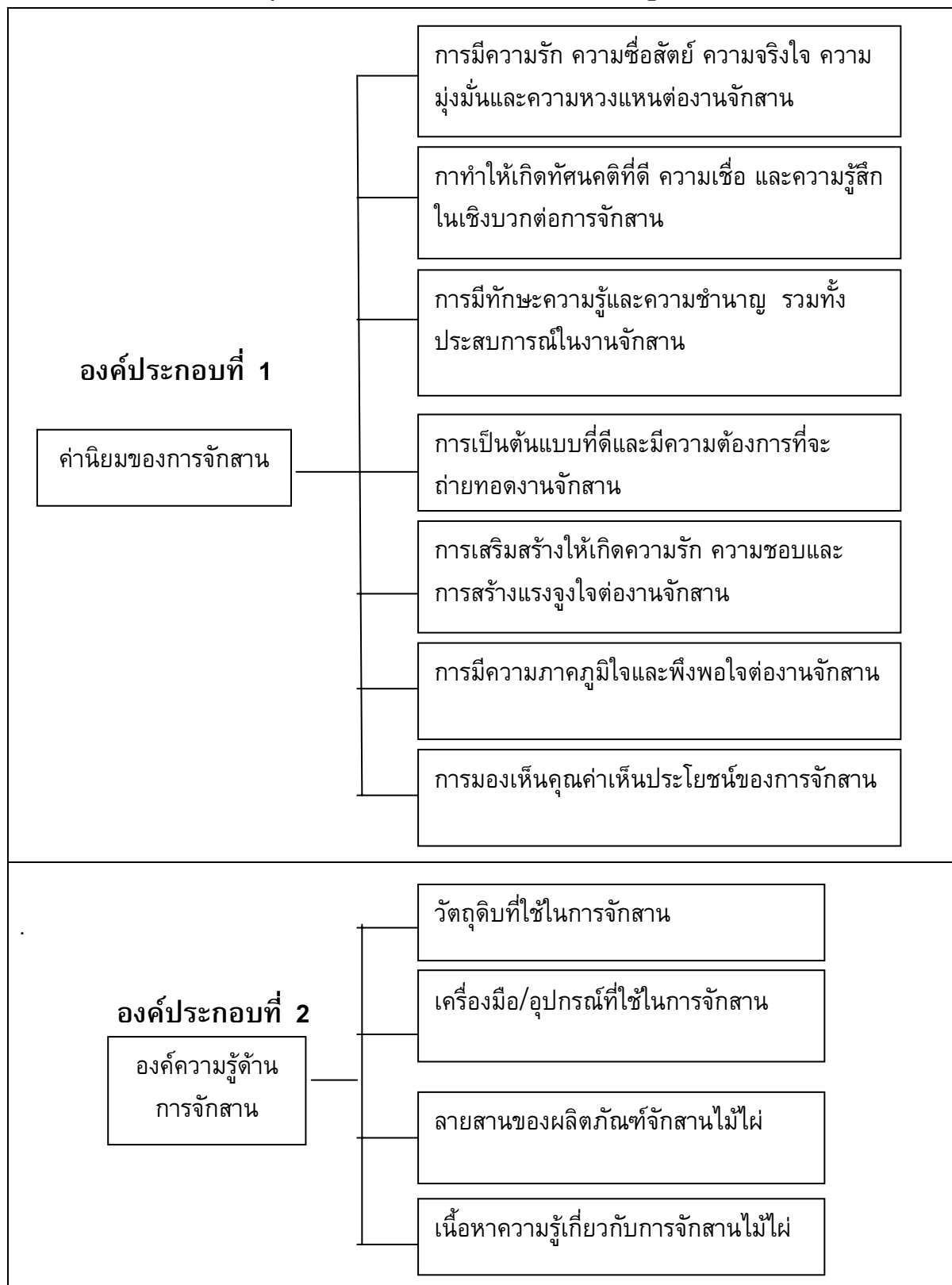
อาจารย์ที่ปรึกษา

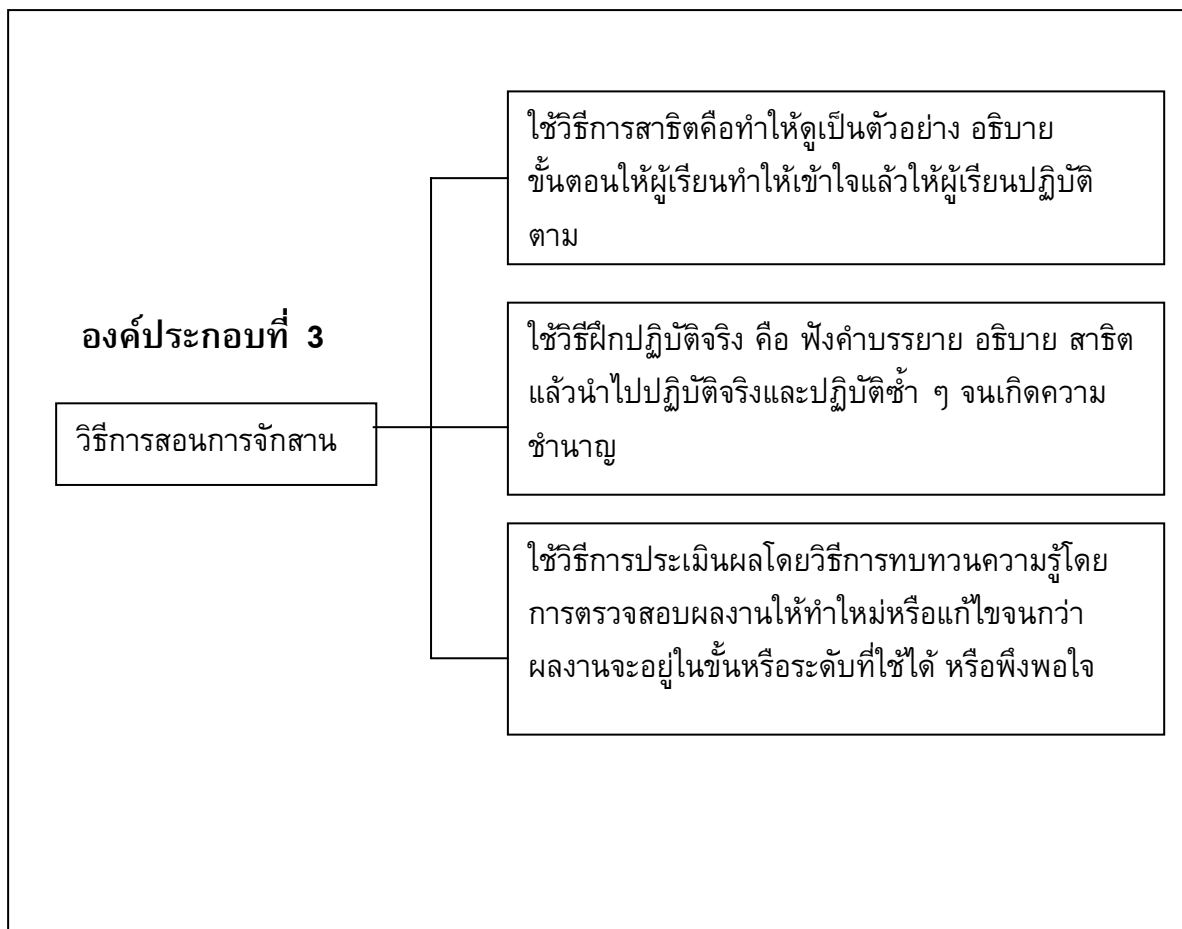
1. รศ.ดร.เพ็ญแข ประจวบปัจฉินีก ประธานควบคุมปริญญาโท

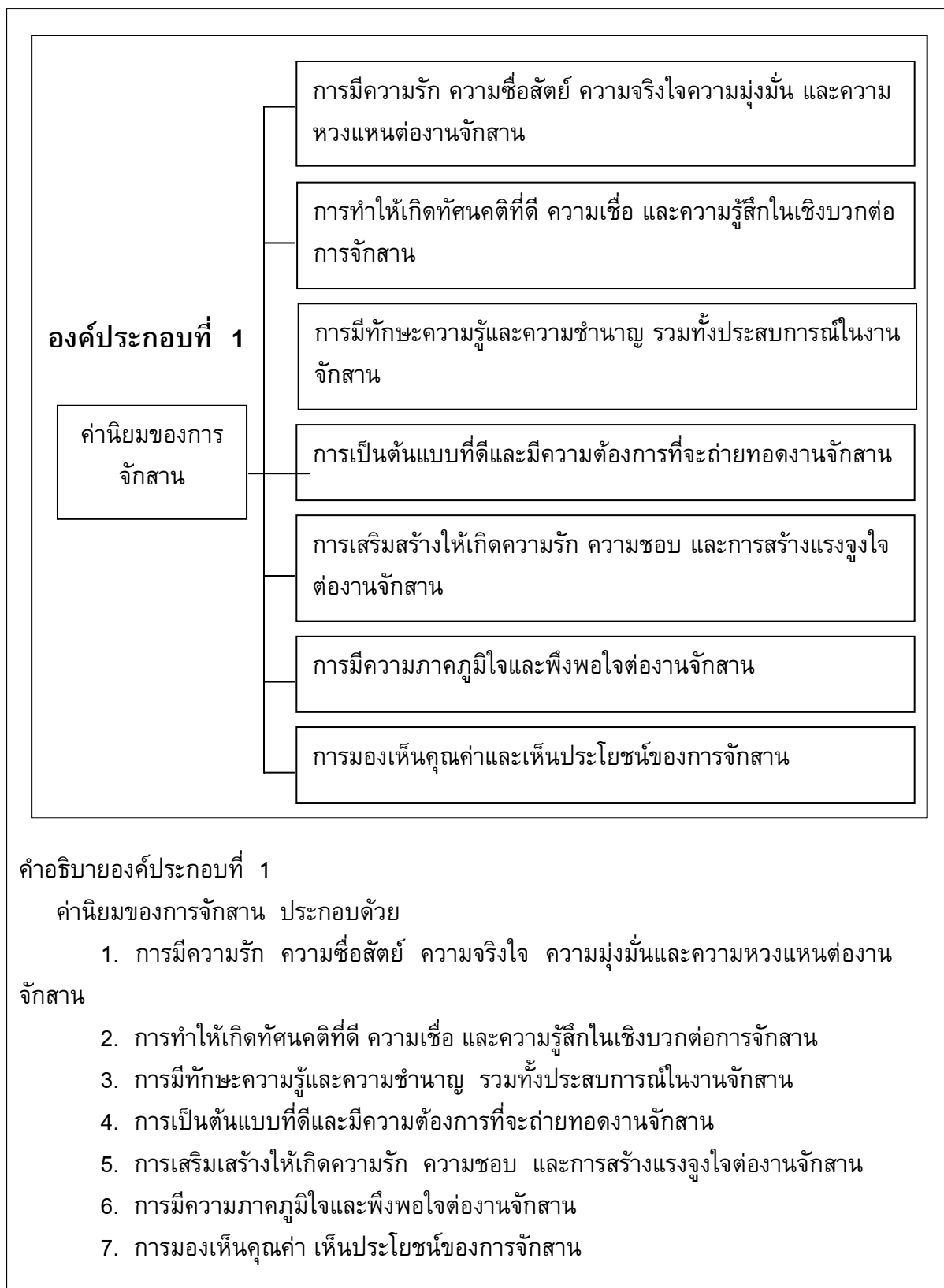
ภาคผนวก ข

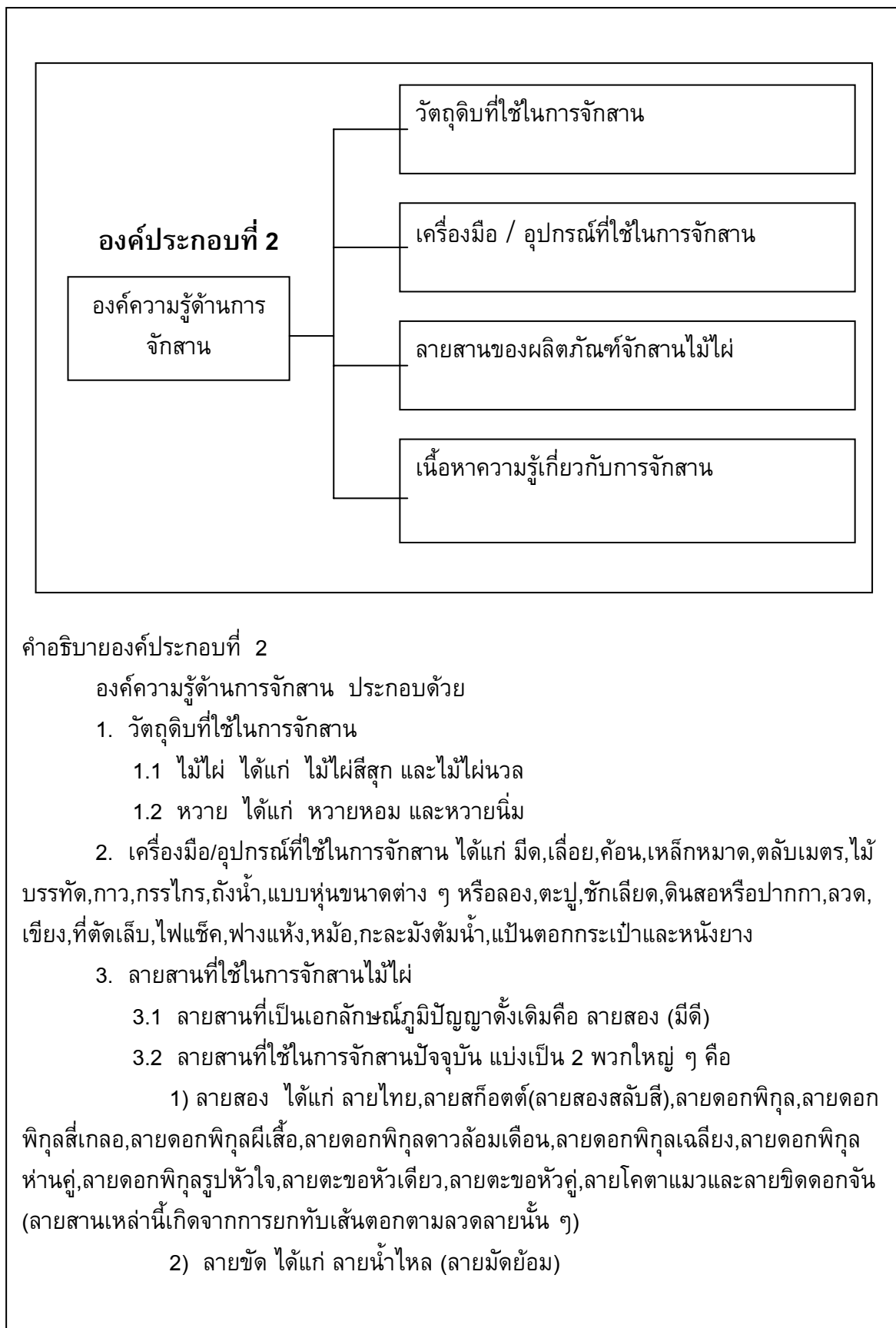
รูปแบบการพัฒนาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน

**รูปแบบการพัฒนาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน
ของชุมชนในจังหวัดอ่างทอง (ฉบับสมบูรณ์)**

3.3 ลายสานเบื้องต้น คือ ลายขัด เป็นลายพื้นฐานของการจักสานทั่วไป และลายสานที่หายากที่สุดคือลายสอง (มีดี),ลายดอกทุกแบบ เช่น ลายดอกพิกุลผีเสื้อ

3.4 ลายสานที่เป็นที่นิยมและโดดเด่นในปัจจุบัน คือ ลายขัด (คละสี) ลายสก๊อตต์ (โหนดสีหวาน) และลายดอกพิกุล

3.5 ขั้นตอนการสานลายในที่นี้ได้กล่าวถึงขั้นตอนหรือวิธีการจักสานลายที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม คือ ลายสอง (มีดี) และลายสานที่เป็นที่นิยมโดดเด่นในปัจจุบัน คือ ลายขัด

4. เนื้อหาความรู้เกี่ยวกับการจักสาน

4.1 การคัดเลือกไม้ไผ่และหวาย

4.2 การเลื่อย ขุดผิว ฝ่า จักตอก จักหวาย และเลียด

4.3 การย้อมสีตอก

4.4 การทอขึ้นและการขึ้นหุ่น

4.5 การถักและการพัน

4.6 การเก็บกัน

4.7 การเข้าขอบ

4.8 การเข้าหู

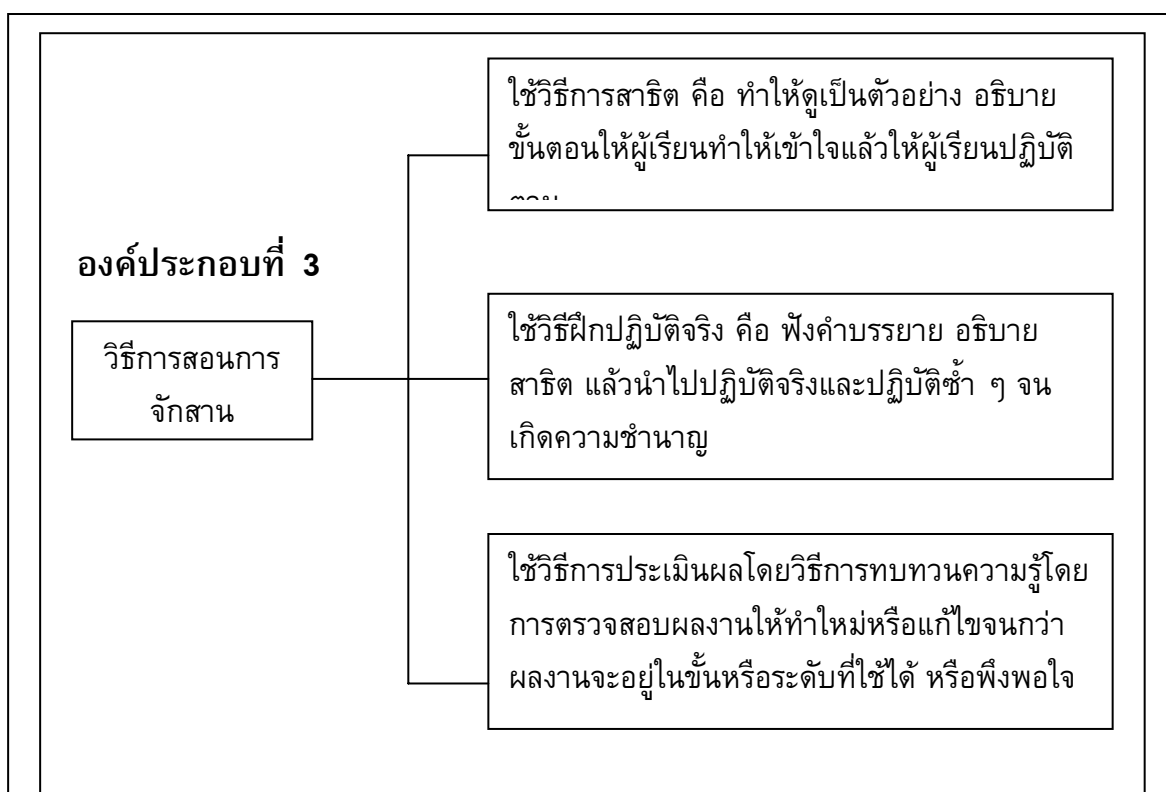
4.9 การทำวง

4.10 การรมควัน

4.11 การทาน้ำมันเคลือบเงา

4.12 การตรวจสอบความเรียบร้อยของผลิตภัณฑ์

4.13 วิธีการเก็บรักษาเพื่อความคงทน

คำอธิบายขององค์ประกอบที่ 3

วิธีการสอนการจักสาน

1. ใช้วิธีการสาธิต คือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายขั้นตอนให้ผู้เรียนทำให้เข้าใจแล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตามโดยผู้ถ่ายทอดจะบอกให้ฟังและอธิบายวิชาความรู้ให้ผู้เรียนหรือผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจ พร้อมกับทำให้ดูเป็นตัวอย่างเป็นขั้นตอนในทุกขั้นตอน แล้วให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติตามไปพร้อมกับตรวจดูและแก้ไขผลงานให้ถูกต้อง

2. ใช้วิธีฝึกปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบายสาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริงและปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเกิดความชำนาญ โดยผู้ถ่ายทอดจะบอกและสอนวิธีการอธิบายขั้นตอนและทำให้ดูพร้อมกับให้ลงมือทำจนกว่าจะทำได้ดีและผลงานมีความสวยงามประณีต

3. ใช้วิธีการประเมินผลโดยวิธีการทบทวนความรู้โดยการตรวจสอบผลงานให้ทำใหม่หรือแก้ไขจนกว่าผลงานจะอยู่ในขั้นหรือระดับใช้ได้ หรือพึงพอใจ โดยผู้ถ่ายทอดจะบอกหรือสอนพร้อมอธิบายให้ตามขั้นตอน ทำให้ดูและให้ผู้เรียนหรือผู้รับการถ่ายทอดปฏิบัติตามถ้าทำไม่ดีก็จะให้แก้ไขและบอกข้อผิดพลาดและให้ทำใหม่ ทำซ้ำ ๆ จนกว่าผลงานจะออกมาดีมีความประณีตสวยงามและนำไปใช้ประโยชน์ได้

ภาคผนวก ฅ

รายนามกลุ่มตัวอย่างที่ใช้สัมภาษณ์ สังเกต และทดลอง

รายนามกลุ่มตัวอย่างที่สัมภาษณ์
การศึกษาสภาพทั่วไป ประวัติความเป็นมาของชุมชน และการถ่ายทอด
ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. นายสุรินทร์ นิลเลิศ	กำนันตำบลบางเจ้าฉ่า
2. อาจารย์ณรงค์ สันพิบูลย์	ครูโรงเรียนวัดยางทอง
3. อาจารย์สนิท เขียวหวาน	ข้าราชการบำนาญในหมู่บ้าน

**รายนามกลุ่มตัวอย่างภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สังเกตและสัมภาษณ์
การศึกษารูปแบบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาชีพจักสาน**

1. นางเรณู	ทองงาม
2. นางเฟื่อง	สิงห์บุญ
3. นางสาวฝน	ทองงาม
4. นางสาวยุพา	เนียมสงค์
5. นางสาวมะลิ	สิงโต
6. นางพนัชนกรณ	จิตรักษ์
7. นางสาวสิริรัมย์	สิงห์บุญ
8. นางสาวบุญลือ	ชื้ออุรา
9. นางประไพ	นาคยรรยง
10. นางสมศรี	เขี้ยวหวาน

**รายนามกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด
การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสาน**

1. นายสมพงษ์	ช่างบรรจุ	อายุ 37 ปี	อาชีพ	รับจ้าง
2. นางสาวดลจิตร	อยู่ไทย	อายุ 30 ปี	อาชีพ	รับจ้าง
3. นายพรชัย	บุญรื่น	อายุ 29 ปี	อาชีพ	ค้าขาย
4. นายสุรศักดิ์	สะมะโน	อายุ 25 ปี	อาชีพ	รับจ้าง
5. นายปรีดี	ทองงาม	อายุ 23 ปี	อาชีพ	กำลังศึกษาระดับ ปวส. (อิเล็กทรอนิกส์)
6. นายประวิทย์	เย็นยิ้ม	อายุ 23 ปี	อาชีพ	กำลังศึกษาระดับ ปริญญาตรี (การบัญชี) มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรม มารราช
7. นายวินัย	บุบผา	อายุ 23 ปี	อาชีพ	รับจ้าง
8. นายธนิศ	ชั้นทอง	อายุ 20 ปี	อาชีพ	ยังไม่มืงานทำ (จบ ปวส.ช่างยนต์)
9. นางสาวประทุมทิพย์ คล้ายมาลี		อายุ 18 ปี	อาชีพ	กำลังศึกษาชั้น ม.6 กศน.
10. นายอินทเดช	เดชบำรุง	อายุ 19 ปี	อาชีพ	กำลังศึกษาระดับ ปวช. (ช่างยนต์)

ภาพประกอบแผนที่ บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า

ภาพประกอบการจัดประชุมสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิ

ประชุมสัมมนา 8 สิงหาคม 2549

ประชุมสัมมนา 8 สิงหาคม 2549

ภาพประกอบการจัดประชุมสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิ (ต่อ)

ประชุมสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิ 8 สิงหาคม 2549

ประชุมสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิ 8 สิงหาคม 2549

ภาพประกอบการจัดประชุมสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิ (ต่อ)

ประชุมสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิ 8 สิงหาคม 2549

ประชุมสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิ 8 สิงหาคม 2549

ภาพประกอบการทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด

การทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบางเจ้าฉ่า

การทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบางเจ้าฉ่า

ภาพประกอบการทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด (ต่อ)

การทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบางเจ้าฉ่า

การทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบางเจ้าฉ่า

ภาพประกอบการทดลองปฏิบัติการถ่ายทอด (ต่อ)

ภาพประกอบการสัมภาษณ์และการสังเกต

นางสมศรี เขียวหวาน ภูมิปัญญาท้องถิ่น

นางเฟื่อง สิงห์บุญ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภาพประกอบการสัมภาษณ์และการสังเกต (ต่อ)

สัมภาษณ์ อาจารย์ณรงค์ สิ้นพิบูลย์

สัมภาษณ์ อาจารย์สนธิ์ เขียวหวาน

ภาพประกอบการสัมภาษณ์และการสังเกต (ต่อ)

ภาพประกอบการสัมภาษณ์และการสังเกต (ต่อ)

สัมภาษณ์ นางสาวมะลิ สิงห์โต ภูมิปัญญาท้องถิ่น

สัมภาษณ์ นางสาวสายฝน ทองงาม ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภาพประกอบวัสดุ / เครื่องมือ / อุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสาน

ไม้ไผ่ทอ

แบบหุ่น ขนาดต่าง ๆ หรือ ล่อง

ภาพประกอบวัสดุ / เครื่องมือ / อุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสาน

มีดที่ใช้ในการจักสาน

เครื่องมือ / อุปกรณ์ ที่ใช้ในการจักสาน

ภาพประกอบวัสดุ / เครื่องมือ / อุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสาน (ต่อ)

ตอก ย้อมสีต่าง ๆ

ไม้ไผ่สีน้ำตาล ตากแห้ง

ภาพประกอบขั้นตอนการผลิตการจักสาน

การรมควันกระเป๋

การสานลายกระเป๋

ภาพประกอบผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ – ชื่อสกุล	ว่าที่ร้อยตรี จิรวัฒน์ นาคพนม
วัน เดือน ปีเกิด	วันอาทิตย์ที่ 6 ตุลาคม 2506
สถานที่เกิด	อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	183/5 หมู่ที่ 7 ตำบลศาลเจ้าโรงทอง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง
ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน	นักวิชาการศึกษา 8 ว ปฏิบัติหน้าที่หัวหน้ากลุ่ม นโยบายและแผน
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดอ่างทอง ถนนเทศบาล 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2514	ประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนสนธิวิทยา อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง
พ.ศ. 2517	ประถมศึกษาปีที่ 7 โรงเรียนวัดนางโน (ละเอียดอุปถัมภ์) อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง
พ.ศ. 2520	มัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนวัดประตู่ในทรงธรรม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2522	มัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนวัดราชาธิวาส เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2524	ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูง (ปกศ.สูง) วิทยาลัยครูจันทระเกษม กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2526	การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.บ.) สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พลศึกษา กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2535	ครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.) สาขาการบริหารการศึกษา วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
พ.ศ. 2539	การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2549	การศึกษาดุษฎีบัณฑิต (กศ.ด.) สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร

ประวัติการรับราชการ

- พ.ศ. 2527 รับราชการครั้งแรก 9 พฤษภาคม 2527 ตำแหน่ง อาจารย์ 1 ระดับ 3 โรงเรียนปรือใหญ่วิทยาลัยลี้ อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
- พ.ศ. 2531 อาจารย์ 1 ระดับ 3 โรงเรียนจำปาหล่อพิทยาคม อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง
- พ.ศ. 2531 นักวิชาการศึกษา 3 สำนักงานศึกษาธิการอำเภอเมืองสระบุรี จังหวัดสระบุรี
- พ.ศ. 2532 นักวิชาการศึกษา 4 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสระบุรี จังหวัดสระบุรี
- พ.ศ. 2533 นักวิชาการศึกษา 5 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสระบุรี จังหวัดสระบุรี
- พ.ศ. 2536 นักวิชาการศึกษา 6 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสระบุรี จังหวัดสระบุรี
- พ.ศ. 2538 นักวิชาการศึกษา 6 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง
- พ.ศ. 2539 นักวิชาการศึกษา 7 (ปฏิบัติหน้าที่หัวหน้ากลุ่มแผนงานและติดตามประเมินผล) สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง
- พ.ศ. 2540 นักวิชาการศึกษา 7 ช่วยราชการกองการเจ้าหน้าที่สำนักงาน ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. 2541 นักวิชาการศึกษา 7 (ปฏิบัติหน้าที่หัวหน้ากลุ่มแผนงานและติดตามประเมินผล) สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง
- พ.ศ. 2546 นักวิชาการศึกษา 8 ว (ปฏิบัติหน้าที่หัวหน้ากลุ่มแผนงานและติดตามประเมินผล) สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง
- พ.ศ. 2546 นักวิชาการศึกษา 8 ว (ปฏิบัติหน้าที่หัวหน้ากลุ่มนโยบายและแผน) สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง